KEMAL TAHİR'İN MAHPUSHANE DÖNEMİ

VE HAPİSHANE ROMANLARI

Osman ERYİĞİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM

İzmir

İzmir Bakırçay Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temmuz 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında öğrenim görmekte olan 7002062 öğrenci numaralı Osman Eryiğit'in "Kemal Tahir'in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları" başlıklı tezi 22/07/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**Unvanı Adı Soyadı**	**İmza**
Üye (Tez Danışmanı)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

….....

(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖZET

KEMAL TAHİR'İN MAHPUSHANE DÖNEMİ

VE HAPİSHANE ROMANLARI

Osman ERYİĞİT

Sosyoloji Anabilim Dalı

İzmir Bakırçay Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Haziran/2022

Danışman: Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM

Kemal Tahir, Türk Edebiyatı'nda 20. Yüzyıla damgasını vuran romancılarımızın en önde gelenlerinden biridir. Onu diğer romancılardan ayıran ve öne çıkaran en önemli özelliği ise, ilgi alanını edebiyatla sınırlı tutmayıp tarih ve sosyoloji gibi sosyal bilimleri roman çalışmalarının temeline oturtmasıdır. Zira o, içinde yaşadığı Anadolu insanının dramını ve bu insanı drama düşüren Anadolu Türk Toplumu'ndaki tarihî gerçekliklerin izini sürmekte ve romanlarında, olay örgüsü içinde bu konuları işlemektedir. Bu yönüyle o, romancılığının yanı sıra aynı zamanda bir tarihçi, bir sosyolog gibi çalışan ve kendi yaşadığı dönem itibariyle, devletin ve toplumun problemlerine çareler arayan sorumlu bir aydın portresi çizmektedir.

1930'lara kadar resmî ideolojiye pozitif bir gözle bakan, hatta düşüncelerini, aşılmaz olarak gördüğü 'Kemalizm' ile sınırlı tutan sanatçının, Serbest Fırka olayı ile

Cumhuriyet Halk Partisi ve Kemalizm hayranlığı sarsılmış, sonrasında Nazım Hikmet'le tanışmasıyla düşünce dünyası 'Marxizm-Soyalizm-Komünizm' eksenine kaymaya başlamıştır. O sıralar gazetecilik yapan yazar, siyasî iktidar tarafından uzun zamandır yakın takibe alınmış olan Nazım Hikmet'le görüşmelerini artırınca artık o da Cumhuriyet yönetiminin siyasî hedefi haline gelmiştir. Diğer muhalifler gibi onun da susturulması ve halktan tecrit edilmesi, kısaca iktidar için tehdit olmaktan çıkarılıp yok edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, dönemin siyasî iktidarı tarafından Kemal Tahir, piyasada satışı serbest olan kitaplarla ilgili 'evinde kitap bulundurmak', 'kitap okumak' ve 'kitap okutmak' gibi ilginç gerekçelerle yargılanıp 15 yıl ağır hapse mahkûm edilecektir. Sonradan, "Kitap vermek suç olunca, gerisi sorulmaz. Kaderime katlanmak zorundaydım!" sözleriyle kendi dramını tasvir eden sanatçı, iktidarın, hapse atarak 'çürütme-yok etme' düşüncesinin tam aksine; cezaevine girdiği günden itibaren, hayatının dönüm noktası olacak bir çalışmanın içine girecektir. Hapishaneyi Anadolu Türk insanını tanıma ve onun problemlerine çözüm üretme mekânı olarak bir okul, bir atölye gibi görecek ve mahpushanede kaldığı 12 yıllık süreçte kendini çok yönlü geliştirerek, hapishaneden, üretkenliğini ve yaratıcılığını artırarak usta bir romancı olarak çıkacaktır. 'Kemal Tahir'in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları' isimli bu tezde, bu varsayımdan hareketle yazarın, çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren içinde yetiştiği sosyal ve siyasal atmosfer, hapishaneye gönderiliş koşulları, hapishanede geçirilen 12 yıllık süreç ve bu süreçteki çalışmaları, son olarak ta hapishaneleri anlatan hapishane romanları ele alınmıştır.

Detaylı analizlerle elde edilen veriler değerlendirildiğinde tezimizin doğrulandığı görülmektedir. Sonuç olarak, Kemal Tahir, siyasî iktidarın yok etme girişimine karşın, atıldığı hapishaneden daha üretken ve yaratıcı bir sanatçı olarak çıkmayı başarmış ve hayatının bundan sonraki bölümünde de sürdürdüğü çalışmalarıyla hem Türk Edebiyatı'na hem de Türk Düşüncesi'ne önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar sözcükler: Kemal Tahir, Hapishane, Roman, Siyasî iktidar.

ABSTRACT

KEMAL TAHİR'S PRISON PERIOD AND PRISON NOVELS

Osman ERYİĞİT

Department of Sociology

İzmir Bakırçay University, Graduate Education Institute, June 2022

Supervisor: Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM

Kemal Tahir is one of the most prominent novelists who left their mark on the 20th century in Turkish Literature. The most important feature that distinguishes him from other novelists and makes him stand out is that he did not limit his field of interest to literature but placed social sciences such as history and sociology on the basis of his novel studies. Because he traces the drama of the Anatolian people he lives in and the historical realities of the Anatolian Turkish Society that dramatizes this person, and he deals with these issues within the plot in his novels. In this respect, he portrays a responsible intellectual who works as a historian, a sociologist, and seeks solutions to the problems of the state and society in his own time, besides his novel writing.

Until the 1930s, the artist, who had a positive view of the official ideology and even limited his thoughts to 'Kemalism', which he saw as insurmountable, shook his admiration for the Republican People's Party and Kemalism with the Free Party event, and then met Nazım Hikmet, the world of thought ' Marxism - Socialism - It started to shift towards the 'communism' axis. When the writer, who was working as a journalist at that time, increased his meetings with Nazım Hikmet, who had been closely followed by the political power for a long time, he became the political target of the Republican administration. Like other opponents, he should be silenced and isolated from the people, in short, he should be eliminated from being a threat to the government. For this purpose, Kemal Tahir will be tried by the political power of the period for interesting reasons such as 'having books at home', 'reading books' and 'reading books' regarding the books that are free to sell in the market and will be sentenced to 15 years of heavy imprisonment. Later, he said, “When giving books is a crime, the rest is not asked. I had

to accept my fate!” The artist, who describes his own drama with his words, is in stark contrast to the government's idea of 'refuting-destroying' by imprisoning him; From the day he was imprisoned, he will be involved in a work that will be a turning point in his life. He will see the prison as a school, a workshop as a place to get to know the Anatolian Turkish people and to find solutions to their problems and will come out of the prison as a master novelist by improving himself in many ways and increasing his productivity and creativity during the 12 years he spent in prison. Based on this assumption, in this thesis titled ' Kemal Tahir's Prison Period and Prison Novels' , the social and political atmosphere in which the author grew up since his childhood and youth, the conditions of his being sent to prison, the 12-year period spent in prison and his works in this process, and finally the prisons. prison novels are discussed.

When the data obtained through detailed analyzes are evaluated, it is seen that our thesis has been confirmed. As a result, Kemal Tahir managed to come out of prison as a more productive and creative artist despite the attempts of the political power to destroy him, and with his works he continued in the next part of his life, he made important contributions to both Turkish Literature and Turkish Thought.

Keywords: Kemal Tahir, Prison, Novel, Political Power.

ÖNSÖZ

Kemal Tahir, edebiyat dünyasının ilgisini çektiği gibi sosyoloji sahasının da vazgeçilmezleri arasında yer alan, Türk sanat ve düşüncesinin önemli bir simasıdır. Pek çok özelliği şahsında mezceden sanatçı, bu yüzden sosyal bilimlerin; edebiyat ve sosyoloji başta olmak üzere, ekonomi, tarih, siyaset bilimi gibi alanlarından yoğun ilgi görmekte ve çeşitli sosyal araştırmalar için bir odak noktası olmaktadır. Yüksek lisans programına başlayıncaya kadar Kemal Tahir'i sadece bir romancı olarak biliyordum. Bir Kemal Tahir takipçisi ve uzmanı olan Doç. Dr. Yüksel Yıldırım danışman hocam olunca, Kemal Tahir'le de gerçek anlamda tanışma sürecimiz başlamış oldu. Kemal Tahir hakkında pek çok araştırma yapılmasına mukabil, onun hapishane hayatı ve hapishane romanları konusunda müstakil bir çalışma olmadığından, bu konuda çalışma yapmak ve Anadolu Türk insanının dramını, romanlarının ve hayatının merkezine alan bu sanat ve düşün adamının, kendi dramını anlamak ve anlamlandırmak üzere tez hazırlamak, sorumluluk gerektiren bir durum olmakla beraber, bir onuru da bünyesinde barındırmaktadır.

'Kemal Tahir'in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları' isimli bu tezde; Türk sanat ve düşüncesine önemli katkılar yapmış bir aydınımızın, siyasî iktidar tarafından, (muhalif görüşleri nedeniyle) maruz bırakıldığı, susturma-sıradanlaştırma-yok etme düşüncesiyle hapishaneye atılması, buna karşılık onun, hapishaneyi kendisi için bir cezaevi (ceza çekilen yer) olarak değil, Anadolu insanını tanımak ve onun meselelerine çözüm üretmek üzere tahsil görülecek bir okul olarak görmesi, kendi sanatı ve düşünce ufkunu geliştireceği bir atölye gibi değerlendirmesi sonucunda, (sıradanlaştırılsın diye) sıradan bir muharrir olarak atıldığı hapishaneden, üretkenliğini ve yaratıcılığını artırarak, geleceğin usta bir sanatçısı ve önemli bir düşün adamı olarak çıkmasının, yani içine düştüğü dramı fırsata çevirip başarıya yürümesinin hikâyesini işledik.

Bu çalışmada, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve en az benim kadar çaba sarf eden, başta danışman hocam Doç. Dr. Yüksel Yıldırım olmak üzere, motivasyonuma her zaman pozitif katkı sağlayan sosyoloji bölümü hocalarımızın her birine, dönem arkadaşlarıma ve emeği geçen herkese teşekkürlerimi arz ederim.

Osman ERYİĞİT

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın İzmir Bakırçay Üniversitesi tarafından kullanılan Turnitin bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm

Osman ERYİĞİT

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI i

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ÖZET iii

ABSTRACT v

ÖNSÖZ vii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ viii

İÇİNDEKİLER ix

1. GİRİŞ 1

2. KEMAL TAHİR'İN YAŞAMINDA 1910-1938 EVRESİ 12

2.1. Kemal Tahir'in Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları 17

2.2. Nazım Hikmet ve Donanma Davası 35

3. KEMAL TAHİR'İN HAPİSHANE DÖNEMİ (1938-1950) 45

3.1. Siyasî Bir Mahkûm Olarak Kemal Tahir 45

3.2. İstanbul Tevkifhanesi (1938-1940) 52

3.3. Çankırı Cezaevi (1940-1941) ve Çankırı ile İlgili Romanlar 54

3.3.1. Kelleci Memet 62

3.3.2. Sağırdere 62

3.3.3. Körduman 66

3.3.4. Göl İnsanları 68

3.4. Malatya Cezaevi (1941-1944) ve Malatya Romanları 69

3.4.1. Karılar Koğuşu 74

3.4.2. Namuscular 75

Sayfa

3.5. Çorum Cezaevi (1944-1949) ve Çorum Yöresi Romanları 78

3.5.1. Yedi Çınar Yaylası 80

3.5.2. Köyün Kamburu 84

3.5.3. Büyük Mal 89

3.5.4. Damağası 99

3.6. Nevşehir Cezaevi (1949-1950) ve Hapishaneden Hürriyete 100

4. KEMAL TAHİR'İN HAPİSHANE ROMANLARI.....103

4.1. Esir Şehrin Mahpusu 106

4.2. Kelleci Memet 118

4.3. Karılar Koğuşu 126

4.4. Namuscular 134

4.5. Damağası 146

5. SONUÇ..... 156

KAYNAKÇA 172

ÖZGEÇMİŞ 177

1. GİRİŞ

Çalışmamızda Kemal Tahir'in mahpushane dönemini ve hapishane romanlarını konu edineceğiz. Her ne kadar sanatçının hapishanedeki hayatı araştırmanın odak noktasını teşkil etse de o yıllara gelinceye kadarki evrede, yani çocukluk ve gençlik yıllarındaki dönemde; yaşadığı aile ortamı ve sosyo-kültürel çevreyi de anlamak, yazarın kültürel ve düşünsel anlamda beslendiği atmosferi tanımamızı, dolayısıyla da onun hangi koşullardan geçerek, nasıl ve niçin, kendisini hapishaneye taşıyan sürece dahil olduğunu öğrenmemizi sağlayacaktır. Bu çerçevede, öncelikle yazarın çocukluk ve gençlik yılları biyografik olarak mercek altına alınacaktır. Bunu yaparken de hem yazarın bize bırakmış olduğu notlar, mektuplar ve romanlardan hem de bu konuda yapılan biyografik çalışmalardan yararlanılacaktır. Bu anlamda, Kemal Tahir'in hayatı, eserleri ve fikirleri konusunda: "Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir -İnsan, Eser, Fikir" isimli kitabıyla, kapsamlı bir çalışma yapmış olan Sezai Coşkun'a göre, "Kemal Tahir'i tam olarak anlamak için üç hususa dikkatle eğilmek gerekir. Yazarın doğup büyüdüğü aile ortamı, Sarı Mustafa-Nazım Hikmet–Kerim Sadi tesiri ve hapishane yılları (S. Coşkun, 2012, s.27)". Bütün bu parametreler çok önemli olmakla beraber, bunlara; Kemal Tahir'in fikrî şekillenmesinde çok önemli bir etken olduğunu düşündüğümüz 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Türkiye'nin ruhu, entelektüellerin ve sanatçıların ağırlıklı olarak yaşadığı ve Kemal Tahir'in de içinde bulunduğu İstanbul'un ruhu, başka bir deyimle Türkiye'deki siyasal ve sosyal atmosfer ve konjonktürü de ilave etmek isabetli olacaktır. Bizi bu düşünceye sevk eden sebep ise bu tür tahlillerde; zamanın ruhunu dikkate almadan yapılan çalışmaların bir yönüyle eksik kalacağı yönündeki kanaattir. Ancak her şeyden önce Kemal Tahir'in Türk düşüncesindeki yeri ve öneminin belirlenmesi, ayrıca geliştirdiği özgün düşüncelerinin ve bu düşüncelerini üzerine inşa ettiği esasların anlaşılması, konunun (tezin) değerlendirilmesi açısından daha anlamlı ve yerinde olacaktır.

Kemal Tahir, Türk düşüncesinde önemli bir yere sahip olan istisnaî entelektüellerden biridir. O, her ne kadar kendisini sadece 'romancı' olarak tanımlasa da Kemal Tahir, devrinin ötesine geçmiş bir fikir ve düşün insanı, bir tarihçi, bir sosyolog ve nihayet entelektüel bir sanatçıdır. Onu diğer sanatçı ve entelektüellerden farklı kılan en önemli hususlardan biri, bir fikre, sisteme, şablona veya benzer kalıplaşmış değerlere her zaman mesafeli durması ve devamlı değişen gerçekliğin takipçisi olmasıdır. Sürekli

kendisini yenileyerek geliştiren, bir taraftan mütemadiyen yerli ve yabancı kaynaklardan tarih, edebiyat, sosyoloji, siyaset, ekonomi gibi sosyal bilim okumaları yapan, diğer taraftan ise bu teorik okumalarını, yaptığı gözlemlerle pratiğe uygulayan bu düşünce ve sanat adamının, içinde yaşadığı toplumdaki tartışmalardan uzak kalması ve o toplumun düşünce ve sanat anlayışına katkı sağlamaması düşünülemez. Ancak bütün bu çok yönlü entelektüel girişimlerine mukabil Kemal Tahir hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında bazı çevrelerce, yeterince anlaşılamamış ve/veya yok sayılmış/dışlanmış biridir. Bu karşı tavırların gerisinde ise, onun, herhangi bir takıma, başka bir deyişle potansiyel iktidar sahibi siyasî yapılara yakın durmaması, bunun yerine, tarihî gerçeklikleri Anadolu toplumunun faydasına olacak şekilde yoğurup, edebiyat aracılığıyla (roman olarak) işleyerek, özgün ideal ve düşüncelere yönelmesinin olduğu düşünülmektedir.

Kemal Tahir'i doğru değerlendirebilmek için onu doğru anlamak gerekmektedir. Bunun yolu da onun yöntemini doğru anlamak, yani onun, hayatında hangi hususlara ağırlık verdiğini ve meseleleri çözümlemede hangi esaslar üzerinden yol aldığını iyi kavramaktan geçmektedir. Onun yöntemini Eğribel, en özet haliyle tarih ve edebiyat olarak açıklamakta, Kemal Tahir'in, düşünce adamlığı yönüyle, sanatçı kimliğini birleştirmek suretiyle 'özgün' (nev-i şahsına mahsus) bir çizgi (hat) belirlediğini ve onu anlamak, tanımak, ondan faydalanmak veya onu eleştirmek için, ancak yine bu hat üzerinden amaca ulaşılabileceğini, onun çalışmalarında ele aldığı konuların rastgele olmadığı gibi, elde ettiği sonuçların da rastlantıdan ibaret olmadığını, her zaman belirli bir yöntem çerçevesinde düşünerek hareket ettiğini, onun ortaya koyduğu iddialarının toplum gerçekliği önünde geçerliliğinin (bu yöntemlerle) test edilebileceğini, bu yüzden onun yönteminin önemi üzerinde ısrarla durduklarını söylemektedir (Eğribel, 2011, s. 21-22).

Kemal Tahir, bütün çalışmalarında olaylara, geliştirdiği bu sosyoloji gözlüğüyle baktığı ve yöntem olarak da en başta tarihe yöneldiği için, içinde yaşadığı Anadolu Türk toplumunun tarihsel kökleri olan Osmanlı'ya yoğun bir ilgi duymuştur.

'Osmanlılık' konusunu öne çıkarmakla temelde Kemal Tahir, "bir toplumun sorunlarının olduğu gibi, çözüm olanaklarının da o toplumun tarihinde yattığını vurgulamıştır (Yıldırım, 2019, s. 16)". Kemal Tahir, Osmanlı tarihini, yerli ve yabancı, farklı kaynaklardan, Osmanlı'ya olumlu bakan ve/veya olumsuz bakan çeşitli

kaynaklardan çapraz ve karşılaştırmalı okumalar yapmış ve Osmanlı tarihini bir araştırmacı tarihçi hassasiyetiyle incelemeye almıştır. Ancak görüşlerini ortaya koyarken, tarihçi veya sosyolog kimlikleri yerine romancı kimliğini kullanmış ve değerlendirmelerini bu perspektiften yapmıştır.

Kemal Tahir'in üzerinde en çok durduğu konulardan birisi de 'Batılaşma' konusudur. Bunun sebebini ise kendisi şöyle açıklamaktadır: "Bugün içinde debelendiğimiz ekonomik-sosyal zorluklarımızın kaynağı, On dokuzuncu yüzyıl başından bu yana Batılı sömürücü (emperyalist) güçlerin, kendi çıkarlarına göre bizi Batılaşmaya zorlamalarından ve bizim bu zorlamaya bilir bilmez koşulmuş olmamızdandır (Tahir, 1992b, s. 13). Batılaşma çabasının, aslında yalnız zararlı değil, aynı zamanda boş ve anlamsız hatta imkansızı gerçekleştirmeye kalkışmak gibi bir çaba olduğunu ve bunun sadece 'Batılaşma' kelimesinin sözlük anlamına bakmakla bile anlaşılabileceğini iddia eden Kemal Tahir, bu kelimenin; Batı dışındaki bir toplumun, kendi kimliğini ve değerlerini bir kenara bırakarak, bambaşka bir 'şey' olmaya çalışmak anlamı taşıdığını söylemekte, böylesine aşikâr bir manayı yıllardan beri görememezin nedenini de dış güçlerin aralıksız olarak beynimizi yıkamasına ve bizim de -aydınlarımızın da- bu beyin yıkama faaliyetine tam destek vermemize bağlamaktadır (Tahir, 1992b, s. 13).

Kemal Tahir'in düşünce dünyasını anlayabilmek için Marxizm anlayışını, başka bir deyişle Marxizm'i yorumlayışını anlamak şarttır. "Kemal Tahir üzerine ilk elden söylenebilecek şey onun sosyalist bir düşünür olduğudur (Yıldırım, 2019, s. 16). O, önem verdiği diğer kavram ve olaylara da öncelikle bu gözle bakmıştır. "Kemal Tahir daha 20'li yaşlarında, 1930'lı yıllarda mevcut düzene muhalif bir aydın olarak sosyalizmi benimsemiştir (Eğribel, 2013b, s.109)".

Kemal Tahir, Osmanlı araştırmaları sırasında Osmanlı'nın bazı özelliklerinin Marxizm'in önerdiği mülkiyet yapısına uygun olduğunu görmüştür. Osmanlı'nın birinci önemli özelliğini, 'toplumsal tabakalaşmayı önleme özelliği' olarak zikreden Kemal Tahir, Osmanlı'nın ikinci mühim özelliğinin ise bu özelliğe bağlı olarak 'her türlü sömürgeciliğin sistemleştirilmesine mâni olma özelliği' olduğunu ifade etmektedir (Tahir, 1992c, s. 31). Her iki özellik de Osmanlı ekonomik modelinde özel mülkiyetin olmayışına, dolayısıyla da sermaye birikimine müsaade edilmediği bu şartlarda sınıfsal yapıların oluşamayacağına işaret eder ki bu hususiyet Marxist modeldeki sınıfsız

toplum şartlarını baştan sağlamaktadır. Neticede Kemal Tahir, Marxist Teori'yi esas alarak, onun, başta beşli şema olmak üzere Batı'ya ait özelliklerini bir kenara bırakmak suretiyle genelde Doğu toplumlarına özelde ise Anadolu Türk Toplumu'na uyarlanabileceğini savunmuş ve konuda yoğun bir çalışma içine girmiştir.

Çalışmamızda Kemal Tahir'in hapishane sürecinin romancı ve düşünür kimliğine etkisiyle birlikte, bu sürecin sözünü ettiğimiz varsayım bağlamında değerlendirileceğini belirtmiştik. Dilimizde, 'hapishane' kelimesiyle de ifadesini bulan 'cezaevi', siyasî iktidar açısından; suçluların toplumdan tecrit edilerek cezalandırıldığı, aynı zamanda da ıslah edilerek tekrar topluma kazandırıldığı mekân olarak değerlendirilmektedir. Günümüz hapishanelerinin kuruluş mantığını da yansıtan bu anlayış, insanlık tarihine 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa merkezli olarak girmiştir. "17. Yüzyıla kadar cezaevleri (hapishaneler) hükümlüye verilen, hürriyeti bağlayıcı cezaların, yerine getirildiği bir kurum olarak kullanılmamıştır (Artuk ve Alşahin, 2016, s. 146)". Bu mekânlar önceki dönemlerde, cezalandırılması düşünülen bireylerin devletin elinin altında tutulması amaçlanarak yapılan tutukevleri ya da ölüm cezasına çarptırılanların, cezası infaz edilinceye kadar muhafaza altında tutulduğu yerler olarak değerlendiriliyordu (Artuk ve Alşahin, 2016, s. 146)". Kısacası, 17. Yüzyıl'dan önceki süreçte hapishane, bir 'cezaevi' (ceza çekilen yer) olarak değil, bir 'tutukevi' olarak işlev görüyordu. Ancak 17. Yüzyıldan itibaren kademeli olarak 18. ve 19. Yüzyıl boyunca ceza kanunlarında yapılan değişikliklerle hapishane, bu günkü 'cezaevi' (ceza çektirilen yer) hüviyetine kavuşmuştur. Tarihî süreç açısından ise bu süreç modernitenin, modern devletin ortaya çıkışı ve gelişimiyle paralellik arz etmektedir. Modern devlet öncesi, büyük halk kitleleri önünde, suçluların, bedenlerine fizikî işkence uygulanarak cezalandırılması yöntemi uygulanırken, zamanla bu sistem terkedilmiştir. "Modern dönemlerle birlikte hapishane, hem cezanın uygulandığı yer olarak işlev görmekte hem de bir çeşit ıslah edici mekân iddiası taşımaktadır. Cezaevlerinde okuma yazmadan çeşitli zanaatlara kadar bir dizi eğitim etkinliğinin olması da bu iddianın gereği olarak belirlenebilir (Narlı, 2010, s. 85)". Hapishane kavramının soyağacını incelediği 'Hapishanenin Doğuşu' isimli eserinde bu konuya değinen Michel Foucault'ya (2019a, s. 47) göre, fiziken cezalandırmanın büyük gösteri unsuru olmaktan çıkartılması, 19. Yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Avrupa'da hiçbir teorik alt yapısı olmadan fiili durum olarak ortaya çıkan hapishane, İpek'e (2012, s. 8-9) göre, toplumsal bir gereklilik olarak pratiğe dönüştürülmüştür. Batı'daki hapishane anlayışının Osmanlı'ya yansıması,

‘Batılaşma’ girişimleriyle paralel ilerlemiştir. “Türkiye’de siyasal suçtan hapishaneye düşmenin Tanzimat’tan bu yana bir buçuk asırlık bir tarihi vardır (Yılmaz, 2003, s. 9)”.

‘İktidar’ sözüyle meşhur olan Foucault (O’FARRELL, 2005’ten, aktaran Kızılçelik, 2018, s. 176), hapishane konusuna özel olarak eğilen ender sosyologlardan biridir. Delilik, cinsellik vb. hususlar yanında suç, hapishane gibi ‘pleb’ konularda derinlemesine araştırmalar yapan ve bu alanda geniş bir repertuara sahip olan Foucault’nun (Timur, 2005’ten, aktaran Kızılçelik, 2018, s. 160), “iktidar kuramı”nın en temel ayaklarından biri hapishanedir. Zira hapishane mekânları, bu teorinin temelini oluşturan özne ve iktidar ilişkilerinin en çıplak, en bariz görüldüğü yerlerdir. Nitekim, “iktidar” kelimesiyle, “iktidar ilişkileri”ni kasteden Foucault (Kızılçelik, 2018, s. 183), modern iktidarı tanımlarken panoptikon metaforunu kullanmıştır. Başlangıçta hapishaneler için geliştirilmiş bir sistem olan panoptikonun, iktidar teorisini simgeleyen metafor olarak verilmesi Foucault’nun, teorisinde hapishaneye verdiği önemi göstermektedir. Bu açıdan, Foucault panoptikonun, modern toplumdaki iktidar ilişkilerinin (gözetleme, denetim ve ıslah) temel bir boyutunu yansıttığını vurgulamıştır. (Foucault, 2000, aktaran Kızılçelik, 2018, s. 179-180). İlhan, Foucault’nun iktidardan bahsederken yalnızca devlet ve benzeri makro yapıları değil aynı zamanda gündelik hayattaki öznelerin ilişkilerini kapsayan ve şekillendiren mikro iktidarları da kastettiğini söylemektedir. (İlhan, 2018, s. 73). “Foucault’un iktidar anlayışı; belli bir kişi, grup, sistem, zaman ve mekanla sınırlı değildir. Bir ilişkiler ağı çerçevesinde, öznelerin davranışlarını yönetmeye ve onlar üzerinde egemenlik kurmaya dayanır (İlhan, 2018, s. 81)”. Foucault (2019b, s. 57-58), iktidarı incelemekteki asıl nedenin, “özne sorunu” olduğunu ifade etmekte, öznenin nasıl “nesneleştirildiğini” araştırdığının altını çizmektedir. Foucault’nun iktidar teorisinde hapishanelerin özel bir yeri vardır. “Hapishane, iktidar mekanizmalarının, disiplin ve denetlemenin en çıplak haliyle uygulandığı mekân olması açısından diğer mekânlara –hastane, klinik, okul- model oluşturur. Hapishanede disiplin ve denetleme en çıplak haliyle gözler önündedir (Ergün, 2014, s. 94)”. “Siyasal iktidarın, olumsuz ve sakıncalı bulduğu kimlikleri toplumdan soyutlayarak onlara şiddet uyguladığı ve tahakküme dayalı bir ilişki biçimi geliştirdiği yer olarak hapishane öne çıkar. Burada öznelerin iktidar kalıplarına uymaları için çalışılır (İlhan, 2018, s. 232)”. Hapishanede öznelere, devamlı bir surette devletin gücü ve otoritesi gösterilerek kendilerini sorgulamaları hedeflenmektedir (İlhan, 2018, s. 232). “Toplumun hapishane dokusu, aynı anda hem bedenin hakiki olarak

yakalanmasını hem de sürekli gözleme tabi tutulmasını sağlamaktadır; bu doku, iç özellikleri aracılığıyla yeni iktidar ekonomisine en uygun aygıt ve bizzat bu ekonominin ihtiyaç duyduğu bilgi oluşumu için alettir (Foucault, 2019a, s. 440-441)".

Foucault'nun iktidar teorisinde bizim tezimizle yakından ilgili olan kısım, bu teorinin hapishanelerin işleviyle ilgili olan tarafıdır. Foucault, hapishaneleri, öznelerin nesneleştirildiği ve bunun da en bariz yapıldığı yer olarak göstermektedir. Bu teoriye göre, iktidar ilişkileri içinde, iktidarı (gücü) temsil eden taraf olarak siyasî iktidarı, özne olarak da hapse atılan bireyi aldığımızda; siyasî iktidar, mahkûmu normal bireye, bir başka ifadeyle siyasî iktidarın 'ideal vatandaş' tipine/standardına dönüştürmeye, Foucault'nun deyimiyle özneyi nesneleştirmeye çalışmaktadır. Siyasî iktidar bu eylemini, bir ıslah etme olarak ifade etmekte ve suçluları, yeniden topluma kazandırma iddiasını öne sürmektedir. Oysa siyasî mahkûmlara göre, bunun hiç de böyle olmadığı, hatta iktidarın söyleminin tam aksine, kurgulanmış bir mekanizmanın işletilmesiyle bu suçluların(!) (siyasî otoriteye boyun eğmedikleri için) cezalandırıldıkları ve sadece cezalandırılmakla da kalmayıp, hapishane içindeki siyasal iktidarın uzantılarının da rol aldığı, ayrı bir iktidar ilişkileri içinde çürütülmek, sıradanlaştırılmak ve sonuçta siyasî iktidar için bir tehlike(!) olmaktan çıkarılması hedeflenmektedir. Dünya siyasî tarihi içinde, bu örneklere çokça rastlamak mümkündür. Bunun en bilinen örneklerinden birisi de Antonio Gramsci'dir. Fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gramsci, zor şartlarda lise eğitimini tamamladıktan sonra, üniversite eğitimini de yarım bırakmak zorunda kalmıştır. Henüz 22 yaşındayken İtalyan Komünist Partisine üye olan Gramsci, 1924 yılına gelindiğinde İtalyan Parlamentosunda milletvekili seçilecektir. Ancak, İtalya'yı 1922'de iktidara gelen faşist Mussolini Hükümeti yönetmektedir ve 1926 yılında faşist hükümet, Mussolini'ye karşı düzenlenen bir suikast girişimini bahane ederek önce olağanüstü hâl ilân eder, peşinden de tutuklamalar başlar. Gramsci milletvekili dokunulmazlığına bakılmaksızın tutuklanıp hapishaneye atılır. O, artık siyasî iktidar için susturulması hatta yok edilmesi gereken ya da en azından nesneleştirilmesi gereken bir öznedir. Faşist yönetimin, bu yöndeki niyeti, en açık ifadesini Gramsci'nin davasındaki savcının sözlerinde bulacaktır: "Yirmi yıl daha bu beynin çalışmasını engellemeliyiz (Lombardi, 2000'den aktaran Kızılçelik, 2018, s. 29)". Zaten sağlık durumu her zaman problemli olan Gramsci için hayatının bundan sonraki evresi çok daha ağırlaşacak ve 1934'te sağlık nedenleriyle şartlı olarak salıverildikten sonra da ancak iki yıl daha yaşayacak ve 1936'da henüz 46 yaşındayken

hayata veda edecektir. Ancak, Gramsci de siyasî iktidarın yok etme politikasına karşı direnecek ve mahkumiyetinin çoğunu geçirdiği tek kişilik hücresinde, hapishanenin ve sağlık koşullarının olumsuz etkilerine rağmen sonradan kitaplaştırılacak, "hapishane defterleri"ni kaleme alacak ve Marxist teoriden yola çıkarak, alt yapı ve üst yapı'yı (kültür olarak) birlikte ele alan, teoriyle pratiği birleştirdiği praxis felsefesini geliştirecektir (Kızılçelik, 2018, s. 34-37). Ayrıca "Gramsci, hegemonya teorisiyle modern sosyolojiye ve çağdaş sosyal teoriye ciddi katkı sağlamış bir teorisyendir (Kızılçelik, 2018, s. 50)". Bilimsel zeminde böylesine önemli çalışmalar yapan Gramsci, normal halkı da unutmayacak, onlara yönelik "Halk İçin Sosyoloji El Kitabı" denemesi üzerine eleştiri notları, şekliyle farklı bir çalışmaya yönelecek ve esasen "filozof olmayanların felsefesinin" eleştiri temelli bir çözümlemesi ile işe başlamanın gereğini dile getirecektir (Gramsci, 2016, s. 111). Gramsci, siyasî iktidarın "nesneleştirme" çabasına eserleri ve çalışmalarıyla karşı koyarken, bu tepkisini hem çalışmalarıyla hem de eserlerindeki açık ifadeleriyle ortaya koyan özneler Türkiye siyasî tarihinde de az değildir. Tarihimizde bu şekilde siyasî iktidarın nesneleştirme işlemine maruz kalan yazarlardan biri de Kerim Korcan'dır. Kemal Korcan da Kemal Tahir gibi, eserlerinde hapishanelerin "fayda/zarar" muhasebesini yapmaktadır. 1938 Donanma davasında Kemal Tahir'le birlikte yargılanıp 12 yıl ağır hapse mahkûm olan ve cezasının 10 yılını Sinop Cezaevinde geçiren Kerim Korcan da Kemal Tahir gibi hapishane romanları yazmıştır. Linç, Tatar Ramazan ve İdamlıklar adlı hapishane romanlarının yazarı olan Korcan, hapishanedeki bir mahkûmun dramını konu alan Linç adlı romanında, büyükçe bir mahpushanemizde, iki maddenin günlük satışlarının kıyaslamasını yapmakta ve çeşitli on gazete için 250 kuruş harcanırken, günlük afyon satışında 250 lira (gazete satışlarının 100 katı) harcama olduğunu tespit ettikten sonra şöyle bir sorgulamaya gitmektedir: "Nerede o, yarım asırdır, meclis kürsülerinden, «Mahkûmu ıslah ediyoruz!» diye bangır bangır bağıran adliye vekilleri?... İnsanı, «Sana işlediğin cürmün cezasını çektiriyorum!» diye bir çatının altına kapatmak acaba bizlere, şimdiye kadar, ne kazandırdı? Bir kocaman HİÇ! (Korcan, 1971, s. 35)".

Hapishaneler Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan başlayarak, günümüze kadarki yüz elli yıllık bir süreçte siyasî mahkumlar için işletilmektedir (Yılmaz, 2003, s. 9). Bir başka deyişle Osmanlı'dan sonraki Cumhuriyet döneminde de iktidar-özne ilişkilerinde gözle görülür herhangi bir değişiklik olmamıştır. Nitekim başlangıçta aktif bir Kemalist olan Kemal Tahir, ilerleyen yıllarda sosyalizme yönelince hem o hem de

onunla bu fikri paylaşanlar bir anda siyasî iktidarın hedefi haline gelmişler ve Gramsci örneğinde görüldüğü gibi, kitap okumak/okutmak suçlamasıyla en ağır cezalara çarptırılarak hapishanelerde "normalleştirilmeye/ nesneleştirilmeye" terk edilmişlerdir. Kemal Tahir'in romanlarında da anlatıldığı üzere, cumhuriyet öncesinde de hapishaneler iktidarın muhaliflerini yok etme mekanizması olarak çalışmaktaydı. Cumhuriyet sonrasında ise iktidar el değiştirmekle beraber, siyasî iradenin hapishane anlayışı değişmediğinden hapishaneler yine muhalif siyasî mahkumları misafir etmeye devem edecektir. Bir başka deyişle, hür iradeye ait söylemlere, siyasî irade kendi izin verdiği sınırlar içinde müsaade edecek, resmî söylemin sınırlı çerçevesinin dışına taşanları ise ıslah etmek(!) üzere hapishaneye kapatacaktır.

'Kemal Tahir'in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları' isimli bu çalışma "Kemal Tahir'in Yaşamında 1910-1938 Evresi", "Kemal Tahir'in 1938-1950 Dönemindeki Hapishane Hayatı" ve "Kemal Tahir'in Hapishane Romanları" şeklinde düzenlenmiş üç ana bölümden oluşmaktadır.

"Kemal Tahir'in Yaşamında 1910-1938 Evresi" başlığıyla verilen bölümde, bir taraftan Kemal Tahir'in 1910 yılındaki dünyaya gelişiyle başlayan aile hayatı, çocukluk ve gençlik yılları biyografik tarzda anlatılırken, diğer taraftan genç Kemal Tahir'in, Nazım Hikmet ve çevresindeki Marksistlerle tanışması, ilişkileri ve bu ilişkilerin sanatçı üzerindeki etkileri mercek altına alınmış ve bütün bunların hangi sosyolojik şartlar altında geliştiği de ayrıca incelemeye tâbi tutulmuştur. 'Kemal Tahir'in, içinde yaşadığı toplumun yapısal özellikleri nedir?' şeklindeki bir soruya verilecek cevap; sanatçının, fikirsel değişim ve dönüşüm safhalarının anlaşılması bakımından yol gösterici olacağından; ailesini, çocukluk dönemini ve gençlik yıllarını kapsayan bu sosyal ortam ve bu zemindeki gelişmeler, öncelikli olarak ele alınmıştır.

19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başlarında, Osmanlı'nın son dönemleri yaşanırken, Osmanlı aydınları arasındaki en önemli konu 'Devlet'i kurtarmak olduğundan, dönemin söz sahibi entelektüelleri konu hakkında değişik fikirler öne sürmektedirler. Bunlardan özellikle Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde öne sürdüğü "Osmanlıcılık", "İslamcılık" ve "Türkçülük" şeklinde ifadesini bulan yaklaşım, özellikle Cumhuriyet döneminin siyasîleri tarafından dikkate alınmış ve "Cumhuriyet'in fikir babası" olarak bilinen Ziya Gökalp tarafından "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" şeklinde formüle edilerek, Türkçülük ve

Batılaşma eksenli bir resmî ideolojiye dönüştürülmüştür. Cumhuriyetin bu kurucu ideolojisinin teorik arka planında Ziya Gökalp yer alırken, pratik ve uygulama kısmında ise bizzat Mustafa Kemal bulunmaktadır. Çocukluk ve gençlik yıllarını böyle bir siyasî atmosferde yaşayan Kemal Tahir de doğal olarak bu fikir hareketlerinden etkilenmiş, başlangıçta Mükrimin Halil ve Nihat Atsız'ın etkisinde kalan sanatçı daha sonraları ise, Kurtuluş Savaşı'nın başkomutanı ve Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal'in ateşli bir taraftarı olmuştur. "Gazi"nin 1930'da kendi teşvikiyle kurdurduğu Serbest Fırka'yı, (halkın aşırı teveccühüne mazhar olunca, kendi iktidarının tehlikeye girdiğini görmesi üzerine) üç ay gibi kısa bir sürede kapattırması ve memleket idaresi için tek partinin daha yararlı olacağı propagandası çerçevesinde, Faşistler ve Naziler örnek gösterilmeye çalışılınca Kemal Tahir, ideallerinde büyük bir sarsıntı yaşamış, fakat sonraları kendisinin de itiraf ettiği üzere, kendi iç dünyasındaki bu sarsıntıyı çevreye fark ettirmemiş, Mustafa Kemal'e karşı hayranlığını sürdürmüştür ta ki Nazım Hikmet'le karşılaşıncaya kadar.

II. Meşrutiyet'ten sonra, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresindeki el değişikliği neticesinde, Osmanlı Sarayı'nda padişahın yaverliğini yapan Tahir Bey'in hem işi hem evi elinden alınınca, ailenin biricik oğlu Kemal Tahir için de daha bebekliğinden itibaren zorlu bir hayatın başladığı anlaşılmaktadır. Babasının önceleri seyyar marangozluk yapması, sonraki savaş yıllarında ise İstanbul dışında Anadolu'nun değişik yerlerinde yaşamak durumunda kalmaları, Kemal Tahir'in küçük yaştan itibaren Anadolu insanının dramını kendisinin de bizzat yaşamasını ve derinden etkilenmesini netice vermiştir. İstanbul'a döndüklerinde ise Galatasaray Lisesi'ne başlayan sanatçı, onuncu sınıftayken annesinin vefatıyla bir sarsıntı daha yaşayacak ve liseyi bırakarak çalışma hayatına atılmak zorunda kalacaktır. Önceleri bir avukatın yanında çalışan genç Kemal Tahir, gazetecilik mesleğine geçtiğinde ise Nazım Hikmet ile yolları kesişecek, zaten uzaktan uzağa şiirlerinden dolayı hayranlık duyduğu bu ünlü şairle tanıştığında, onun fikirleriyle ve ideolojisiyle de tanışacak, Serbest Fırka olaylarından dolayı zaten bir süredir sorguladığı 'Halk Partisi' ve 'Kemalizm' konusundaki düşüncelerini bir kenara bırakarak, o yıllarda dünya için çok yeni sayılan komünizmi incelemeye sıvanacak, bu yeni ideolojinin esaslarını öğrenmek üzere yerli ve yabancı kitaplar okumaya girişecektir. Ancak bu girişim ona çok pahalıya mâl olacak ve hayatının en önemli kırılmalarından birini yaşayacağı 'Donanma Davası' ile hayatının önemli bir kısmını kapsayan hapishane

hayatının kapısını aralayacaktır. Öğretmen Fatma İrfan Hanım ile evleneli henüz bir yıl bile olmamışken Kemal Tahir tutuklanarak, Yavuz Zırhlısı ile başlayan ve Erkin Gemisi'ndeki mahkemeyle netleşen 15 yıllık ağır hapis mahkumiyetini yüklenecektir. Böylelikle, elle tutulur hiçbir delil olmamasına rağmen, evinde bulunan yüzlerce kitap arasından seçilen birkaç kitap nedeniyle, sosyalizmle ilişkili sayılan genç muharrir, "kitap vermek suretiyle donanmayı isyana teşvik etmek" suçu(!) gerekçesiyle, gerçekte ise; siyasî iktidar tarafından muhalif görüldüğü ve bu yüzden tehlikeli addedildiği için -tıpkı Gramsci örneğinde olduğu gibi- yok edilmek veya en azından belli bir süreliğine susturulmak üzere hapishaneye gönderilecektir.

Çalışmanın "Kemal Tahir'in 1938-1950 Dönemindeki Hapishane Hayatı" başlıklı bölümünde, Kemal Tahir'in cezaevi yılları ve bu süreçte kaldığı hapishanelerdeki çalışmaları incelenmiştir. Onun hapishane süreci, ilk gözaltına alındığı 17 Haziran 1938'de İstanbul'da başlayan, sırasıyla Çankırı, Malatya, Çorum ile devam eden ve en son Nevşehir'de 1950 genel affı ile sonlanan 12 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. İktidarın ortadan kaldırmak üzere cezaevine hapsettiği genç muharrir, geleceğin büyük romancısı olmanın bütün altyapısını işte bu hapishanelerde, sarı defterlere tuttuğu notlarla oluşturacaktır. Kemal Tahir'in ölümünden sonra 15 ciltlik külliyat olarak basılan bu notlar, yalnız edebiyat açısından değil sosyoloji açısından da önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu notlar ayrıca, onun görüş ve düşüncelerini günümüze taşıyan ve onu daha yakından tanımamıza vesile olmanın yanında, onun hapishane hayatını bizlere yansıtan bir ayna hüviyetine de sahiptir. Onun, hapisten çıktıktan sonra evleneceği ikinci eşi Semiha Hanım'a ve Bursa Cezaevinde Nazım Hikmet'le beraber kalan Orhan Kemal'e yazdığı mektuplar da bu külliyatın son cildinde toplanmıştır. Bu notlara ilave olarak, onun hapishane hayatını incelerken temel kaynaklar olarak aldığımız, "Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar" kitabı ile Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı hapishane mektuplarını içeren "Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar" adlı eserler de sanatçının nasıl bir hapishane süreci yaşadığını daha net bir şekilde görmemize yardımcı olmaktadır.

"Kemal Tahir'in Hapishane Romanları" isimli bölümde, yazarın "hapishane romanları" olarak sınıflandırılan eserleri incelenmiştir. Bu romanlar ya yazarın değişik hapishanelerde yaşadıklarını konu aldığı ya da onun hapishanelerde tanıdığı mahkumların dışarıdayken yaşadıkları ve neticede onların mahkumiyetine neden olan

olaylarla, hapishanede yaşadıklarını birleştirip kurgulayarak senaryolaştırdığı yapıtlardır. Bu romanların, bu bölümde sıralaması yapılırken, hangi romanın hangi cezaevindeki gözlemlere dayandığına bakılmış ve her bir roman için ilgili olduğu hapishanede, yazarın mahkûmiyet kronolojisi esas alınmıştır. Buna göre, içeriğinde İstanbul Tevkifhanesi ve sanatçının orada bulunduğu süreçteki gerçek hayatına ait anlatıların bulunduğu, "Esir Şehrin Mahpusu" ilk sıraya alınmıştır. Aynı mantıkla bu romanı, Çankırı Cezaeviyle ilgili olan "Kelleci Memet", Malatya Cezaeviyle ilgili "Karılar Koğuşu" ve "Namuscular" romanları takip etmekte ve Çorum Cezaeviyle ilgili olan "Damağası" romanıyla hapishane romanları dizisi sonlanmaktadır.

Çalışmamız boyunca temel amacımız, yukarıda belirttiğimiz varsayım doğrultusunda Kemal Tahir'in hapishane yaşamının onun üretkenliğine olan etkisini tespit etmeye çalışmak olacaktır. Bu süreçten, Kemal Tahir'in yaşamı ile birlikte genel anlamda hapishane olgusunun yazar üzerindeki görüntüsü hakkında anlamlı sonuçlar çıkarmayı amaçlıyoruz.

2. KEMAL TAHİR'İN YAŞAMINDA 1910-1938 EVRESİ

'Kemal Tahir'in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları' isimli bu araştırmanın birinci bölümünde; Kemal Tahir'in ailesi, çocukluk ve gençlik yılları, Nazım Hikmet ve etrafındaki Marksistlerle ilişkileri ve bu ilişkilerin sanatçı üzerindeki tesirleri incelenirken, bütün bunların hangi sosyolojik koşullarda geliştiğine de vurgu yapılacaktır. 'Kemal Tahir'in, içinde yaşadığı toplumun yapısal özellikleri nedir?' sorusuna verilecek cevap; sanatçının, fikirsel değişim ve dönüşüm evrelerinin anlaşılması bakımından yol gösterici olacaktır. Bu açıdan; ailesini, çocukluk dönemini ve gençlik yıllarını kapsayan bu sosyal ortamı ve bu zemindeki gelişmeleri öncelikli olarak ele almak isabetli olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başından itibaren, önce ordudan başlayarak, sonrasında ise idarede ve bürokraside, Batılaşmaya yönelmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilânı, Batılaşma yönündeki ilk somut adımdır. Bunu 1856 Islahat Fermanı izlemiştir. Sonrasında 1876 Kānûn-i Esâsî'nin ilân edildiği I. Meşrutiyet ve son olarak ta 1908'deki II. Meşrutiyet'le bu dönüşüm süreci devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda başlayan bu Batılaşma hareketi, Osmanlı'nın yıkılıp yerine Cumhuriyet'in kurulmasıyla son bulmamış, aksine hız kesmeden, hatta artarak devam etmiştir. Nitekim Kemal Tahir bu konuyu "Yol Ayrımı" romanında şöyle eleştirecektir:

> Bu bizim medreselerin kapatılıp, laik Fransızlar'ın papaz mektepleri neden açık bırakıldı? Başkaca, laik bile değil, düpedüz alık Amerikan protestan misyonerlerin okulları neden işler harıl harıl? Diyelim bunlar Batılıdır, boynumuz kıldan ince... Ya Rumlar'ın Heybeliada'daki papaz mektebi... Diyeceksin ki Selim Efendi, Devrimdir bu, Türk'ün aklı ermez! Doğrusun arkadaş! Hemi de haklısın! (Tahir, 2005, s. 100).

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki; Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya yüz tuttuğu, özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı entelektüel camiasının başat konusu "devleti kurtarmak" olmuştur. Neredeyse bir asra yakın bir süre boyunca dönemin aydınları devleti kurtaracak sosyal ve siyasal reçetelerin arayışı içinde olmuşlar ve yapılan tartışmalar, bu minval üzere yürütülmüştür. Bu sürece katkı sağlayan düşünürlerden, fikirleriyle öne çıkan ve o günkü şartlarda etkili olanların

başında Yusuf Akçuralı gelmektedir. Onun, 1900'lerin hemen başında (1904 yılında) Mısır'ın Kahire şehrinde çıkan bir Türk gazetesine gönderdiği makalesinde öne sürdüğü görüşleri; sonradan "Cumhuriyet İdeolojisi"nin oluşturulmasında başat rol oynayacak olan Ziya Gökalp'in fikirlerine de zemin teşkil edecek mahiyettedir. Yusuf Akçuralı, sonradan kitap olarak ta yayınlanan bu çalışmasına "Üç Tarz-ı Siyaset" ismini verecektir. Adından da anlaşılacağı üzere bu makalede, Osmanlı için üç farklı eksende yürütülebilecek üç ayrı siyaset önerilmekte, sorgulanmakta ve bunların hangisinin Osmanlı İmparatorluğu için daha faydalı olabileceği ve tatbik edilebilirliği tartışılmaktadır. Akçura'nın en önemli eseri olarak kabul edilen "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli çalışmasında ilk olarak "Türkçülük konusu" detaylıca incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin takip edebileceği üç siyasî tercihten: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük avantajları ve dezavantajları bakımından tüm yönleriyle açıklanmıştı (Temir, 1987, s. 31). Akçura, üç bölümden oluşan bu uzun makalesinde, bu üç siyaset tarzını mercek altına alıp sorguladıktan sonra Osmanlıcılık fikrinin hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı kanaatine varacak, diğer ikisi yani "İslam Birliği" ve "Türk Birliği" fikirleri arasında ise kararsız kalacaktır. Akçura'ya (2019, s. 100) göre, yapılan incelemelerden çıkan sonuç: "Osmanlı Milleti" oluşturmak her ne kadar Osmanlı Devleti için faydalar barındırmakta ise de pratikte hayata geçirilmesi mümkün olmayacaktır. Müslümanların veya Türklerin bir araya getirilmesine yönelik siyaset ise Osmanlı Devleti'ne sağlayacağı faydalar ve getireceği problemler açısından neredeyse eşit durumdadır. Elde kalan bu iki siyaset tarzının uygulanması bakımından, zorluk ve kolaylık yönüyle de benzer bir eşitlik söz konusudur. Sonuç olarak Akçura, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine de yön veren bu makalesinde "Üç Tarz-ı Siyaset"ten "Osmanlı Birliği" fikrini eledikten sonra, geriye kalan "İslamcılık" ve "Türkçülük" siyasetlerinden birisini seçmenin (kendisi için dahi) çok zor olduğunu okuyuculara itiraf edecektir. Çünkü başından beri, "Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki siyasî güzergahında, birleştirici unsur olarak, faydalılık ve uygulanabilirlik bakımından Müslümanlık mı Türklük mü olmalıdır?" sorusuna kendi zihninde de ikna edici bir cevap bulamamıştır (Akçura, 2019, s. 101-102).

Yusuf Akçura ile aynı dönemde ülkenin geleceği konusundaki fikrî tartışmalara katılan, dönemin aydın ve entelektüelleri de tıpkı Akçura gibi "devleti nasıl kurtarabiliriz" düşüncesi üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu entelektüeller arasında en etkili olan iki sosyolog öne çıkmaktadır. Bunlardan Prens Sabahattin Fransa'daki Le Play

ekolünü temsil etmektedir. Bu ekolün öne çıkan hususları; ekonomide liberalizmi, dolayısıyla hür teşebbüsü, yönetimde ise "adem-i merkeziyetçilik" prensibini esas almasıdır. Bu ekole göre toplumun merkezinde aile, ailenin de merkezinde birey vardır. Bir başka deyişle toplum bireylerden hareketle düzenlenecektir ve güçlü toplumlar oluşturmanın yolu, güçlü bireyler yetiştirmekten geçmektedir.

Prens Sabahattin, toplumların genel olarak iki yapı altında incelenebileceğini düşünmektedir. Bunlardan birincisi, toplum hayatının, ferdî hayat üzerinde mutlak egemen olduğu toplum yapısıdır. Prens Sabahattin'e göre bu tür toplumlar Doğu Toplumlarına örnektir. Bu toplum yapılarında bireyler, toplumun baskısı altında olduklarından dolayı kişisel yeteneklerini ve girişimciliklerini geliştirememektedirler ve sonuçta bu toplumlar, gelişmemiş bireylerden oluştuğu için geri kalmaya mahkûm olmaktadırlar. İkinci toplum tipi ise fertlerin, toplumu şekillendirdiği toplum modeli olup, bu toplumlarda fertler, hür teşebbüs ortamında bulunduklarından kendilerini mükemmel bir şekilde geliştirecekler ve böylece sonuçta gelişmiş bireylerden oluşan bu toplumlardan gelişmiş toplumlar meydana gelecektir. Batı'daki gelişmiş toplumlar, bilhassa İngiltere, bu tür toplum yapılarına örnektir. Kısaca Prens Sabahattin'e göre; Batı Toplumları ileri giderken, Doğu Toplumlarının geri kalması: Doğu Toplumlarının toplumsal yapılarındaki bu farklılıktan kaynaklanmaktadır (İzgöer, 1999, s. 17). Diğer taraftan, dünyadaki hayat şartlarının fertler ve toplumlar bakımından çok değiştiği ve bu yeni şartlar karşısında "Teşebbüs-i Şahsi"den başka alternatif olmadığı özellikle vurgulanmaktadır (Prens Sabahattin, 1999, s. 45).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını da kapsayan 20. Yüzyılın başlarındaki tarihî süreçte fikir ve aksiyonlarıyla etkili olan bir diğer düşünce adamı Ziya Gökalp'tir. O da yine bir başka Fransız sosyolog olan Emile Durkheime'ın, toplumcu görüşlerini esas alarak ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Ziya Gökalp, Prens Sabahattin'in, "geri kalmış Doğu Toplumlarının modeli" olarak açıkladığı, bireyin pasif, toplumun aktif ve belirleyici olduğu sistemi öne çıkarmıştır. Sonuç olarak hem Ziya Gökalp hem de Prens Sabahattin, Batı yanlısı düşüncelere sahip olmaları ve hatta Batı'da geliştirilmiş fikirlerin temsilcisi konumunda birer düşünür olmalarına mukabil Türkiye'ye sundukları hazır reçeteler temel farklılıklar içermektedir. Prens Sabahattin, idarî yapılanmada; yerel yönetimlerin yetkilendirilmesini, bir başka deyişle yerinden yönetimi, yatırımlar konusunda ise şahsî

girişimciliği önerirken, Ziya Gökalp, devlet yönetiminde; güçlü bir merkezî yönetimi, ekonomide ise yine, bütün ekonomik enstrümanları elinde tutan devletçi bir ekonomik modeli teklif etmektedir.

Doğaldır ki, bu her iki düşünürün, yeni bir devlet inşa etmek üzere olan egemen güçler üzerindeki etkileri sadece savundukları sistemle sınırlı olmayıp aynı zamanda yönetim kadrolarıyla olan ilişkileriyle de doğrudan bağlantılıdır. Bu ilişkiler açısından, Prens Sabahattin'e göre Ziya Gökalp çok daha avantajlı bir konumdadır. Uzun yıllardır yönetimde etkin olan İttihat Terakki ile zaten başından beri organik bağı olan ve hatta onların fikir mimarlarının en başında gelen birisi olarak Ziya Gökalp'in kendi fikirlerini bu gruba kabul ettirmesi hiç te zor olmayacaktır. Kaldı ki o günkü konjonktürde, merkezî ve devletçi bir yönetim, dağılmış ve topraklarını büyük oranda kaybetmiş bir ulus için oldukça uygun görülmekteydi. Nitekim bu durum, Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri adlı kitapta şöyle dile getirilecektir: "Birinci Dünya Savaşının Türk iktisadiyatı üzerindeki etkileri İttihad-ı Terakki liderlerini Gökalp'in görüşlerini kabul etmeye zorladı (Heyd, 1980, s. 109)".

Kemal Tahir de Ziya Gökalp'in devlet politikasında ve kurucu ideolojide Osmanlı ile yeni Cumhuriyet arasında nasıl bir bağlantı kurup etkin rol aldığını Hür Şehrin İnsanları romanındaki bir anekdot ile şöyle dile getirecektir:

> — O büyük politika düşüncesi neymiş acaba?
>
> — Yeni birşey değil... Talât Paşa merhumun, Ziya Gökalp beyden. Ziya Gökalp beyin Dürkhaym'dan, Dürkhaym'ın, maaşını peşin ödeyen bilmem hangi milyonerden aldığı akıl... Millî servet, Millî zengin demektir. Elbirliğiyle millî zengin üreteceğiz ki... Sosyalizm, Bolşevizm, Komünizm, memlekete girmesin... Girmeğe yeltenirse, ürettiğimiz millî zenginler, karşı koysun! (Tahir, 2004, s. 536).

Bu durumda artık "resmî ideolojinin mimarı" olarak Ziya Gökalp sahneye çıkacak ve kendinden sonra da etkileri uzun yıllar devam edecek olan görüş ve düşüncelerini, Cumhuriyet'in temel ilkelerine dönüştürme faaliyetine girişecektir. Kısaca, Ziya Gökalp hem yaşamış olduğu dönemde hem de Cumhuriyet devrinde toplumun en etkin düşünürüdür. Öyle ki Gökalp, II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi aynı zamanda Cumhuriyet döneminde de siyasi teorisyenlik görevini üstlenmiştir. 1924'te yaşamını yitirmiş olmasına mukabil, ortaya koyduğu görüşleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin 1945'lere kadarki tek partili devresine damgasını vurmuştur (Kaçmazoğlu , 2018a, s. 9).

Kendisine, Akçura'nın "üç tarz-ı siyaset"ine benzer bir güzergâh çizen Ziya Gökalp, tıpkı Akçura gibi Osmanlılığı baştan elemiştir. Her ne kadar "Müslümanlık" ve "Türklük" kavramlarını esas almış ve bu kavramları, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinde ifade ettiği üzere, düşünce sisteminin merkezine koymuş görünse de esasen Ziya Gökalp, "İslam Birliği" düşüncesini de ideolojisinden çıkartmıştır. O, ideoloji sistematiğinde, Türk Milliyetçiliğini ve "Muasırlaşmak" terimi ile kastettiği "Batılaşma"yı merkeze almıştır. Nitekim, bu terimleri tartıştığı, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinin bir yerinde, ülkemizde üç düşünce akımı olduğunu, bunların tarihi incelendiğinde düşünürlerimizin öncelikle "çağdaşlaşmak" ihtiyacı duyduğundan bahsetmekte ve "çağdaşlaşma"nın tabii bir şey olduğu için onu herkesin peşinen kabul ettiğini, bu yüzden de onu insanlara anlatmaya gerek olmadığını söylerken (Gökalp, 2010, s. 11), bir başka yerinde ise "Türkleşmek ve İslamlaşmak ülküleri arasında bir çatışma olmadığı gibi, bunlarla çağdaşlaşmak ihtiyacı arasında da bir çatışma yoktur (Gökalp, 2010, s. 17)" diyecektir.

Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisinin oluşturulmasındaki çalışmaları detaylarıyla anlattığı; Türk Sosyoloji Tarihi-III adlı kitabında Kaçmazoğlu, Cumhuriyetin ilanıyla gelinen noktayı şöyle resmetmektedir:

> 1919'da başlatılan siyasal gelişmeler, 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla yeni bir dönemin de resmen başlangıcı olmuştur. İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık arayışları sona ermiş ve yeni dönemin sorunlarına sınırlı ama geçerli bir çözüm üretilmiştir. Yeni rejim; laik, milliyetçi ve Batıcı bir saç ayağı üzerine oturtulmuştur. Devletin siyasal ve toplumsal kurumları Batıcılaşma adına radikal bir değişime tabi tutulmuş; ülkenin kurucu unsurlarının temelleri atılmıştır. Artık yeni arayışlara ihtiyaç kalmamış, sosyolojiye de yeni rejimin ilkelerini tanıtma, yayma ve savunma görevi verilmiştir. (2018b, s. 11).

İşte Kemal Tahir, böyle bir Türkiye'ye doğmuş, çocukluk ve gençlik yıllarını böyle bir ülkenin; savaşlarla yorulmuş, açlık, sefalet, fakirlikler içinden geçerek, yıkılan ve dağılan devletinin yerine yeni bir devlet kurmaya çalışan Anadolu toplumunun, o ilk sancılı Cumhuriyet dönemlerini, halkıyla birlikte yaşamak durumunda kalmıştır. O günkü atmosferde, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında "baş kahraman" olarak beliren Başkumandan Mustafa Kemal, yeni kurulan Cumhuriyetin de baş aktörü konumundadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in bu ağırlığından dolayı, resmî ideoloji, "Kemalizm" olarak ta adlandırılmaktadır, zira o ideolojiyi hazırlayıp geliştirenler "Kemalist" ideologlardan başkası değildir. Nitekim Ziya Gökalp de bütün fikirlerini bu süzgeçlerden geçirerek ortaya koyan o ideologlardan biridir. Kaçmazoğlu'na (2018b, s. 9) göre, 1920'li ve

1930'lu yıllara baktığımızda, sosyal ve siyasal olayların merkezinde, sosyologların yanında ve hatta sosyologların da önünde Kemalist bürokrat aydınları görmekteyiz. Bir diğer deyişle, resmî ideolojinin şekillendiği bu dönem, Kemalist aydınlar tarafından şekillendirilmiştir.

Kemal Tahir de etrafındaki pek çok insan gibi o günkü koşullarda, resmî ideolojinin koyu bir taraftarı olmakla birlikte, bir Mustafa Kemal hayranıdır da. Öte yandan Kemal Tahir, farklı entelektüel gruplarla da temas halindedir. "Kemal Tahir'in, aralarında yaşadığı ilk entelektüel grup, Turancılardır. İlk fikir dostları, Nihat Atsız, Necdet Sancar, Arif Nihat Asya, Mükrimin Halil vb.'dir... (Bozdağ, 1995, s. 5)". Bozdağ, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" adlı kitabında; Kemal Tahir'in, o dönemleri anlatırken; Atsız'dan ve Mükrimin Halil'den çok istifade ettiğini, onların kendisine "Tarihin nasıl okunması gerektiğini öğrettiklerini" söylediğini ifade etmektedir. Ancak bu tespitleri yapan Kemal Tahir; yine aynı şahıslarla ilgili olarak, Atsız'ın, zeki ve fakat bencil, Mükrimin Halil'in ise "ayrıntılardan kurtulabilse, büyük tarihçi" değerlendirmelerini yaparak (Bozdağ, 1995, s. 5) onlardan etkilenme alanının sınırlarını çizmektedir.

2.1. Kemal Tahir'in Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları

Kemal Tahir'in çocukluk ve gençlik yıllarına ait belgeye dayalı kaynaklar oldukça sınırlıdır. Ayrıca Naci Çelik Berksoy'a (2010, s. 25) göre, kendisi de anılarını anlatmaktan pek hoşlanmadığından, dahası anılarını yazmanın, bir yazar için adeta emekliye ayrılmak anlamına geldiğini düşündüğünden dolayı bu konuda sanatçının kendisi de herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Nitekim, bu konu şu şekilde dile getirilmektedir: " Kemal Tahir'le son 3-4 yıldır çok sık görüştüğümüz halde, geçmişiyle ilgili konulardan söz etmeye ne yazık ki fırsat bulamadık. Kendisi, birkaç istisna dışında, eskilerden konuşmazdı. Hele anılarını yazmak ona çok ters geliyordu. Anılara dönmek, sanatçı için artık emekliliğe karar vermek demekti (Berksoy (2010, s. 25)".

Bu durumda Kemal Tahir'in çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgi alabileceğimiz başlıca kaynaklar, Naci Çelik Berksoy'un 'Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması', İsmet Bozdağ'ın 'Kemal Tahir'in Sohbetleri' ve bunlara ilaveten Sezai Coşkun'un 'Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir' adlı çalışması ve Bağlam Yayınları tarafından Ayşegül

Yaraman'ın yayın yönetmenliğini yaparak hazırlanan 'Kemal Tahir Biyografi 4' isimli kitaplardan oluşmaktadır. Ayrıca, Kemal Tahir'in ölümünden sonra, sarı defterlerindeki notlarından derlenip yayınlanan; 'Bir Mülkiyet Kalesi' ve 'Hür Şehrin İnsanları' romanları da sanatçının, kendi hayatını romanlaştırarak bizlere sunduğu önemli kaynaklardır. 'Bir Mülkiyet Kalesi' romanında Kemal Tahir'in aile hayatı ve yaşadıkları, babasının (romanda Mahir Bey olarak geçmektedir); henüz bekarken saraydaki marangozluk yıllarından başlayarak Kemal Tahir'in çocukluk döneminin sonlarına kadarki serüvenini işlemektedir. Kısaca bu roman Kemal Tahir'in çocukluk yılları ve bu dönemde ailesinin yaşadıkları etrafında örgülenmiştir. Romanın baş kahramanı Kemal Tahir'in babası Tahir Bey olmakla beraber, Kemal Tahir'in kendi çocukluğunu ayrıntılı bir şekilde anlattığı tek roman ve yegâne kaynak olması açısından önemlidir. Diğer taraftan 'Hür Şehrin İnsanları' romanı ise 'Bir Mülkiyet Kalesi' romanının devamı niteliğinde olup, Kemal Tahir'in gençlik yıllarını anlatmaktadır ve bu yönüyle de 1930'lu yılların Türkiye Cumhuriyeti'nde, yazarın bir otobiyografik çalışması, kendi gençlik yıllarından kesitler anlattığı bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Bu arada Kemal Tahir'in 'Yol Ayrımı' adlı romanını da konulara bütüncül bakılması ve Kemal Tahir'in fikrî değişiminin anlaşılabilmesi açısından unutmamak gerekir. 'Yol Ayrımı' romanı, 'Hür Şehrin İnsanları' romanının son kısımlarında bahsi geçen Serbest Cumhuriyet Fırkası meselesi etrafında yoğunlaşırken; bu dönemin, siyasî ve toplumsal yapıları nasıl etkilediğini ve ülkenin siyaset çevrelerindeki kırılmaları ve bütün bunların, bir 'Cumhuriyet Genci' olan Kemal Tahir üzerindeki ciddi tesirlerini nazara vermektedir. 1930'lu yılların başlarına kadar koyu bir "Kemalist" olan Kemal Tahir, Serbest Fırka olayı ile birlikte fikrî bir sarsılma ve hayal kırıklığı yaşayacak ve zamanla yeni fikrî arayışlara yönelecektir. Onu, bu yeni arayışlara sevk eden en önemli kırılma noktalarından birisi de Serbest Fırka olayıdır. Bu olay en ayrıntılı bir biçimde bu iki romanda anlatıldığından ve aynı zamanda Kemal Tahir'in Serbest Fırka'ya tepkisi de bu romanlarda ayrıntılı bir şekilde işlendiğinden dolayı bu bölümde 'Yol Ayrımı' romanı, 'Hür Şehrin İnsanları' romanı ile birlikte ele alınacaktır. Son olarak eşi Fatma İrfan'a 1930'lu yılların başlarında (henüz evli değilken) yazdığı mektuplarda da gençlik yıllarına ait bazı izlere rastlanmaktadır. Hem bu mektuplar hem de yukarıda zikredilen diğer eserler, Kemal Tahir'in fikir dünyasındaki evreleri anlamak açısından önem arz etmektedir.

II. Abdülhamid'in Hünkâr yaverlerinden olan aynı zamanda Abdülhamid'in özel marangozluğunu da yapan Tahir Bey ile, Hubser Hanım'ın oğlu olarak İstanbul Vezneciler'de doğdu (Özsoy, 2004, s. 9). Nüfus kayıtlarına göre adı İsmail Kemalettin, soyadı Demir olan Kemal Tahir'in doğum tarihi de 15 Nisan 1910 olarak değerlendirilmektedir (Yazoğlu, 2016a, s. 1). Esas adı İsmail Kemalettin olan sanatçı, soyadı kanununun çıkmasını müteakiben ilk önce Tipi, sonra Demir ve son olarak ta Benerci soyadını almış, fakat sonraları Kemal Tahir ismini kullanmıştır (Canatak, 2021, s. 11). Nitekim ilk olarak "Tipi" soyadını aldığı zaman bu soyadını çok beğendiğini, Fatma İrfan'a yazdığı 22.2.1935 tarihli mektubunun hemen başında anlatacak ve mektubunu bitirirken de daha öncekilerden farklı olarak "Kemal Tahir Tipi" adını yazmak suretiyle sonlandıracaktır. Mektupta bahsi geçen kısım şöyledir:

İrfan, 22.2.1935

Adım (Tipi) oldu, Sadece Tipi. Gürültülü, karışık, çapraşık biraz da soğuk olmakla beraber, hiç olmazsa arkamdan seslendikleri zaman bu kocaman isimli adam da kim, diye başımı birden çevirtmeyecek; beni anıyorlar, diyeceğim.

Kahraman, aslan, koçyiğit, müthiş, âlim, filan gibiler sinirime dokunuyor; yılmaz, sönmez, korkmaz da öyle.

Eğer pek münasebetsiz bulursan bana hemen yaz. Tipi esas itibariyle hoş isimdir vesselam. Ben beğendim, ne olur sen de beğen.

….....

Kemal Tahir Tipi. (Tahir, 1979, s. 85-86).

29 Ağustos 1938 tarihli, Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi Hüküm Fıkrası kaydında ise bu defa Kemal Tahir'in ismi 'Kemal Tahir Benerci' (A. Coşkun , 1989, s. 208) şeklinde geçmektedir.

Kemal Tahir, Babası tarafından dedesi Şebinkarahisar ilçesine bağlı Alişar köyündendir. "Demircioğulları" ve "Karahaliloğulları" namıyla bilinmektedir. Yemen'de askerken ölen dedesinin mezarı bilinmemektedir. Dedesinin babası ise İstanbul Edirnekapı mezarlığındadır. Dedesi öldükten sonra büyükannesi evlenmemiş ve çocuklarını yetiştirerek hayatını sürdürmüştür. Aileden büyük bir kesim halen Alişar köyünde yaşamakta, erkekler İstanbul'a gurbetçi olarak gelip çalışarak geçimlerini

temin etmektedirler. Kemal Tahir'in babası Tahir Bey II. Meşrutiyet öncesinde II. Abdülhamid'in alaylı deniz subaylığındaydı ve yüzbaşılığa kadar yükselmişti. Aynı zamanda Padişahın hünkâr yaverliği ve Yıldız Sarayı özel marangozluğu görevlerini de yürütüyordu. (Berksoy, 2010, s.25). Nitekim bu durumu Kemal Tahir, Hür Şehrin İnsanları romanında gazeteci Murat kimliğiyle şöyle dile getirmektedir: "Babamı severdim. Bir marangoz zabitti. İkisini de iyi bilirdi. İkisini de yüzüne gözüne bulaştırmazdı (Tahir, 2004, s. 442)".

1908'de yüzbaşılıktan emekli olmuş, 1912 Balkan Savaşı'nda teğmen olarak tekrar askere alınmış ve savaş bitiminde yine emekliye ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda bir daha askere çağrılmış ve Çanakkale'de savaşmıştır. Aldığı yaralardan ötürü doğrudan savaşçı birliğine gönderilmemiş, onun yerine bu dönemde (1916-1918 yılları arasında) Aydın, Burdur gibi şehirlerde gezginci hastaneler inzibat subaylığı yapmıştır. (Berksoy, 2010, s.25).

Tahir Bey, Padişah II. Abdülhamid'in çok yakınlarında bulunan ve Padişahın şahsında Osmanlı Hanedanına derin saygı ve sevgi duyan bir insandır. İttihat ve Terakki hareketinden ise hep uzak durmuştur. Çünkü, Tahir Bey'e göre İttihat ve Terakki yönetimi her şeyden evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında çok önemli rol oynamıştır. Dahası bu yönetim, Padişah II. Abdülhamid'in Tahir Bey'e ihsan olarak verdiği evini elinden almıştır. Böylece Tahir Bey, İttihat ve Terakki yüzünden, çok sevdiği Devletinin yıkılması bir yana, şahsi olarak ta ciddi bedeller ödemek durumunda kalmış hem işinden ve hem de evinden yoksun bırakılmıştır. O yüzden İttihat ve Terakki'yi ve onu destekleyenleri hiçbir zaman hoş görmemiş, buna mukabil Osmanlı'ya bağlılığını hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Bu durumu Kemal Tahir, "Bir Mülkiyet Kalesi" romanında şu anekdotla açık bir şekilde ifade etmiştir:

Hacı Nizamettin Efendi... aslen Sivaslı olduğundan, Abdülhamid'in sarayına da "hal"e yakın aylarda intisap etmiş bulunduğundan Mahir Efendiyle eskiden beri ahbaptılar...

—İçime doğmuş... Bugün selâmlık resm-i âlisini Yenicami'de icra ettik. Dönüşte "Haydi, Mahir'e bir uğrayayım!" dedim. Sen bizi aramazsın ama...

—Sağol... Her zaman aklımdasın. Lakin fırsat elveriyor mu? Biz İstanbul'un yabancısı olmuşuz. Kalabalıkta, tramvaylardan, otomobillerden adeta şaşırıyorum. Sonra... İşgal ordusu, bayraklar, sinirime dokunuyor.

—Anlaşıldı, anlaşıldı! Siz Kuva-yı Milliyeci oldunuz...

—Hâşâ! Ben Kuva-yı Milliyeci değilim... Âl-i Osman sülalesinde, ölünceye kadar hizmet etmeye yemin vermişim. (Tahir, 1982a, s. 494-495).

Yine aynı romanın bir başka yerinde ise Tahsin Bey'in bir Mülazım (Teğmen) olarak bir binbaşıyla diyaloğunda, Padişah'a (II. Abdülhamid) olan bağlılığına ve onun dışında adeta başka bir otorite tanımadığına şahit oluyoruz:

> Binbaşı fena halde şaşırdı...
>
> —Vaziyet al. Terbiyeni takın! Sana Serasker Müşir Rıza Paşa Hazretlerinin emirlerini tebliğ ediyorum. Şu anda mevkufsun.
>
> —Ben Serasker Rıza Paşa'nın emirlerini tanımam...
>
> —Neee!
>
> —Tanımam efendim.
>
> —Sen asker değil misin?
>
> —Askerim.
>
> —Senin kumandanın kim?
>
> —Sultan Hamit! (Tahir, 1982a, s. 76).

Tahir Bey, II. Abdülhamid'den sonra İttihat ve Terakki Yönetimi başa geçtiğinden dolayı, o dönemdeki padişahları (Sultan Reşat ve Sultan Vahdettin'i) Osmanlı gibi görmez ve II. Abdülhamid'i son Osmanlı padişahı olarak kabul eder.

Kemal Tahir'in annesinin ismi bazı kaynaklarda Nuriye (Berksoy, 2010, s.25) olarak geçmektedir. Buna mukabil, nüfus kaydında "Ana adı: Hubser" şeklinde kayıtlıdır (Tahir, 2016a, s. 1). Annesinin soyu Berksoy'a (2004, s. 15) göre, Kafkasyalılara ve onlardan da Abhaz ağalarından olan Acanba Zigatlı'ya kadar uzanmaktadır. Nitekim Kemal Tahir'in dayısı Acanba soyadını alarak Cemalettin Acanba ismiyle Adapazarı'ndaki Kayalar Mahmudiye köyündeki dede yadigarı çiftliği yönetmiştir. Kemal Tahir, "Hür Şehrin İnsanları" romanında, Gazeteci Murat'ın ağzından "Annemi esirciler köyünden çalıp Saraya sattıklarından mıdır, nedir, böyle paralı alışverişlerden nefret ediyorum" demektedir. (Tahir, 2004, s. 637). "Bir Mülkiyet Kalesi" romanında ise Kemal Tahir, annesinden şöyle bahsedecektir: "Canseza, 93 muharebesinde Kafkasya'dan muhacir gelip Adapazarı havalisine yerleşmiş bir Abaza kabilesindendi. 6 yaşında esirciler tarafından aşırılıp İstanbul'a getirilerek Saray'a satılmıştı. 17 yaşına kadar Abdülhamid'in en sevgili kızı Naile Sultan'ın sarayında kalmıştı (Tahir, 1982a, s. 30-31)".

Sonuçta, bu bilgiler ışığında, Kemal Tahir'in Türk bir baba ile, Çerkes bir anneden doğma olduğu söylenebilir. Nitekim kendisi, otobiyografik eseri olarak kabul edilen Hür Şehrin İnsanları romanında, kendisine karşılık gelen Gazeteci Murat'ın, (annesinin arkadaşı eski bir tanıdık olan Aliye hanımefendi tarafından) kendisinin tasvirini şöyle nazara vermektedir: "Pek değişmişsiniz... Mamafi, yüzünüzün hatları gene öyle kalmış... Değişen bu değil... İşte Çerkes Elmacık kemikleri... Türk Çenesi... Melez Gözler... (Tahir, 2004, s. 637)".

Kemal Tahir'in babası Tahir Bey'in, II. Meşrutiyet'e kadar alaylı deniz subayı (yüzbaşı) olarak görev yaparken aynı zamanda dönemin Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamid'in hünkâr yaverliğini ve Yıldız Sarayı özel marangozluğu vazifelerini de yürütmesi dolayısıyla ailesi Kemal Tahir'in doğumundan hemen öncesine kadar maddî ve manevî olarak çok iyi konumdaydı. Ancak 1908'de II. Meşrutiyetin ilânından sonra 1909'da padişah II. Abdülhamid'in azlini müteakiben Tahir Bey de emekliye sevk edilmiş ve böylece Kemal Tahir ailesi için hayatlarının sonuna kadar sürecek maddî ve manevî sıkıntılı bir hayat serüveni başlamıştır. Kemal Tahir'in "doğumundan kısa bir müddet sonra II. Meşrutiyet'in karışık yılları başlamış, babasının evi ve işi elinden alınmıştır (S. Coşkun, 2012, s. 27)". Böylece Kemal Tahir'in bütünüyle çocukluğu ve gençliği hatta hapishane yıllarıyla beraber 40 yaşına kadarki dönemi fakirlik ve yokluklar içinde geçecektir. Sanatçı bu durumu hem romanlarında hem de mektuplarında bütün çıplaklığıyla ve ayrıntılarıyla yazmıştır.

Babasının başlangıçta sarayda padişah yaveri makamındayken II. Meşrutiyet'in ilanıyla emekli olmasının ardından makamını ve işini kaybederek seyyar marangozluğa başlaması ve sonrasında da savaş yılları boyunca İstanbul dışında değişik yerlerde yaşamak zorunda kalmaları, Kemal Tahir'in, çocukluk yıllarından başlayarak Anadolu insanının dramını, kendisinin de derinden yaşadığını göstermektedir. Bu durum bir taraftan ona, ülke insanları ve onların yaşam koşullarıyla tanışma fırsatı sunarken diğer taraftan şahit olduğu bazı olaylar, onun çocuk zihninde kalıcı izler bırakmıştır. Kemal Tahir, yaşadığı bu tecrübeleri ve izleri romanlarına da yansıtmıştır. Çocukluk yıllarıyla ilgili belki de en çarpıcı örneklerden biri 'Bir Mülkiyet Kalesi' romanında geçen Kemal Tahir'in (romanda Murat ismindeki çocuk olarak) annesi ile olan diyalogdur:

Murat pencereden dışarıyı seyrediyordu. Dalmıştı.

— Neye bakıyorsun Murat?

— Askere bakıyorum.

— Hangi askere?

— Şurada... Hâlâ oturuyor.

— Oturuyor mu? -Çocuğun yanına geldi- bu havada asker oturur mu?

— Bir saat oldu. Şimdi oturmadı ki... Üstünü kar örttü de... Haberi yok... Hiç kımıldamadı.

— Saçmalama... Hangi asker?

Murat küçük parmaklarıyla karşıdaki, şasenin ötesindeki fırın harabesini gösterdi.

— İşte... Ağacın altında.

— Ağacın altında insan yok... Taş yığını o...

— Vallaha asker... Elinde sopası da vardı... Ağır ağır yürüyordu. Oraya oturdu...

— Şimdi oradaki tümsek insan mı?

— İnsan elbette... (Tahir, 1982a, s. 161-162).

Romancının, çocukluk yıllarını anlattığı 'Bir Mülkiyet Kalesi' romanındaki buna benzer betimlemelerden anlaşıldığı kadarıyla Kemal Tahir, Anadolu'daki savaş ortamını çok küçük yaşlardan başlayarak gençlik yıllarına kadar tüm acılarıyla yaşamıştır. Bizzat yaşayarak şahit olduğu bu ve benzeri dram ve trajedilerin, o yaştaki bir çocuk üzerindeki etkileri, hiç kuşkusuz bir ömür boyu sürecektir. Savaş yılları boyunca, annesi Nuriye Hanım ve kardeşi Nuri ile birlikte babasının vazife yaptığı yerleri şehir şehir dolaşan Kemal Tahir'in ailesi, savaşın bitmesiyle tekrar İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Aile bireyleri sanatçının Kasımpaşa'daki amcasının yanına yerleşirler. Savaş sonrasında yeniden emekliye ayrılan Tahir Bey, ailenin geçimini sağlamak için seyyar marangozluk yapacak ve çeşitli inşaatlarda çalışmak durumunda kalacaktır (Tepe, 2019, s. 12).

İlkokul eğitimini, savaş yılları boyunca değişik illerde sürdürerek tamamlayan Kemal Tahir, Kasımpaşa'daki amcasının yanına yerleşmelerinden sonra eğitimine, İstanbul'un bu semtindeki Kasımpaşa Cezayirli Gazi Hasan Paşa Rüştiyesi'nde (Ortaokul) devam edecek ve 1923'te orta öğrenimini burada tamamlayarak Galatasaray Sultanîsi (Galatasaray Lisesi)'ne başlayacaktır (Tepe, 2019, s. 12). Galatasaray Lisesi'ndeki yılların, yazarın edebiyata yöneldiği dönemin başlangıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu okulda edebiyata, önceleri şiirle başlayan Kemal Tahir, aslında

gelecekteki büyük romancının düzyazı altyapısını oluşturmaktadır. Ayrıca burada öğrendiği Fransızca ona sonraki yaşamı adına çok büyük katkılar sağlayacak, hem girdiği işlerdeki başarısına zemin teşkil edecek, hem de Türkçeye çevrilmiş nüshası o günler için pek bulunamayan pek çok eseri orijinal Fransızcasından okuma imkânı bulacaktır. Galatasaray Lisesi'nde okumanın ona kattığı çok önemli özelliklerden birisi de hiç şüphesiz kitap okuma alışkanlığı kazandırmasıdır. Liseden ayrıldıktan sonra işsizken bile, üzerine giyeceği doğru dürüst kıyafeti olmamasına rağmen, kitaplarını ve kitaplığını başucundan hiç eksik etmeyecektir. Bekarken yaşadığı sefaleti, kaldığı odadaki eşyaların ve günlük kıyafetlerinin perişaniyetine mukabil, kitaplarının onun hayatında nasıl bir yeri olduğunu "Hür Şehrin İnsanları" romanındaki kaldığı oda betimlemesinden takip edelim:

Odada mobilya olarak beş tane masa, açılır kapanır bir demir iskemle, bir şeker sandığı vardı. Masalardan üçü, duvarın dibine yanyana koyulmuş, üstüne Murat'ın yatağı serilmişti. Diğer ikisi, karşı tarafta duruyorlardı. Bunların üzeri ve altları alabildikleri kadar kitapla doluydu. Şeker sandığının üzerinde de ciltli, ciltsiz kitaplar duruyordu. Duvara mıhlanmış büyük bir çiviye Murat'ın paltosuyla şapkası asılmıştı. Murat, iskemleyi yatağının yanına getirdi. Ceketini dikkatle çıkardı. Bu dikkat yırtılması korkusundandı. Fena halde eskimiş, kol ağızları, önleri, cep kapakları tamamıyle aşınmış olan ceketin dirsekleri yamalıydı. Yakasının enseye gelen yeri tamamıyle yırtılmıştı. Önü leke içindeydi. O kadar pis ve harap bir hali vardı ki, eğer üzerinde bu hale gelmemiş olsaydı, başka çare bulunmamasına rağmen Murat bunu ölse giymezdi. Astarı tamamiyle bitmişti. Sabahları giyerken elleri ekseriya, kol astarının yırtık yerlerine girer, Murat'a bir sürü küfür ettirirdi. (Tahir, 2004, s. 56-57).

Kemal Tahir o dönem, İstanbul Şehzadebaşı'nda, her türden kirli işlere bulaşmış insanların devam ettiği bir kahvehanenin üst katında depo olarak kullanılan izbe bir odada kalmaktadır. Yukarıda tasviri yapılan bu odada, üşüdüğü zaman örtünebileceği bir battaniyesi bile olmayan, insan içine çıkabilecek giysilerden mahrum olan sanatçının, kitap okuma sistemi ve okumakta olduğu kitaplar, zamanına göre, hayret edilecek ölçüde ileri bir seviyededir. Şimdi de bu tabloya yine onun kendi romanındaki ifadeleriyle bir göz atalım:

Dışarda, Mart gecesinin deli deli esen soğuk rüzgârı inliyordu. Murat'a, kocaman, boş, kimsesiz ahşap bina, temelinden sallanıyor gibi geldi. Üşüdü. Kitaplara bakarak, elleri koltuk altlarına kadar kavuşmuş öylece durdu. Aynı zamanda birkaç kitaba birden başlamak âdetiydi. Bu gece, hangisine devam edeceğini düşünüyordu. Bronte'nin Jane Eyre'i hele dursun! Bu gece sarsak, karanlık, yalancı gibi şeylere tahammülü yok... Flober'in Trois Contesu... İnsan, üslûptaki intizamdan bunalıyor. Daha hafif... Daha budalaca olan, Sirano dö Berjerak gelsin ortaya... Bir zamanlar, Fransa'yı hop oturtup hop kaldıran ne var bunda? 2nci perdenin sekizinci sahnesine geldiği halde henüz hiçbir fevkalâdeliğe rastlamamıştı.

Düma Per'in eserleri şurada dursun, Mişel Zevako'lar bile daha güzel... Hiç değilse, insan onları eğlence için okur... Bu, fazladan manzum... Maamafi, Sadri Ethem, «Sirano, Fransa'nın 1871 mağlûbiyetine meydan okumak için yazılmıştır. O zaman o kadar tutmasının sebebi budur,» demişti. Milletler de çocuklar gibi avutulmak istiyorlar... Hem de dev masallarıyla... (Tahir, 2004, s. 57-58).

Kemal Tahir, bütün perişanlıklarına mukabil, bir şeyi hiç aksatmamıştır: Kitap okumak. Tek varlığı iki sandık dolusu kitapları olmuştur (S. Coşkun, 2012, s. 35). Onu girdiği bu bataklıklardan çıkaran en önemli özelliği de yine bu kitap okuma sevdası olsa gerektir. Nitekim bu kitap okuma merakı ve isteği onun hayatının ilerleyen yıllarında, "kitaplı casus" olarak nitelenmesine kadar gidecektir.

Galatasaray Lisesinde onuncu sınıfa kadar devam etmiştir. Ancak 1926 senesinde annesinin vefatı üzerine ailesinin ve kardeşlerinin geçimini temin etmek üzere liseden ayrılmak zorunda kalmıştır. Okulu bırakmasının nedenini Kemal Tahir'in kendisi de "anamın ölümü yüzünden" diye ifade etmiştir (Berksoy, 2010, s. 26). Kemal Tahir'in annesini, küçük yaşta kaybetmesi, onun çocuk ruhu üzerinde ömür boyu sürecek izler bırakmış olmalıdır. Nitekim bu durumu, Fatma İrfan'dan sonraki ikinci eşi olacak olan Semiha Hanım'a, hapisteyken yazdığı 6.12.1946 tarihli mektubunda şöyle dile getirecektir: "İnsan, annesine ne güzel şımarır. Ben bu anne bahsinde, kendi anneme hiçbir zaman layıkıyle doymuş olmamanın azabını çekerim. Bu sebeple anneleri yaşayan dostlarımın bütün anneleri topyekûn biraz da benim annelerim gibidirler (Tahir, 1993, s.201)". Kemal Tahir, annesini kaybettiğinde kendisi 16 yaşında, annesi ise henüz 38 yaşındadır. Bu dönem, aynı zamanda sanatçının Galatasaray Lisesi'ndeki şiir yazmaya başladığı zamana tekabül ettiğinden, "genç şair" ilk yazdığı şiirlerinde çoğunlukla anne konusunu işleyecektir. Bu şiirlerin mısralarına dikkatle bakıldığında; Kemal Tahir'in, annesinin vefatıyla, ruhunda kopan fırtınaların şiddeti apaçık görülecektir. Annesine yazdığı şiirlerden bazıları:

AH ANNEM!..

Karanlığı seviyorum. Saçlarına benziyor
diye, çünkü seni ölüm aldığı zaman
başında beyaz yoktu. Ben sana daha
doyamamıştım Anne.

ANNEME

“Nuri ile bir ağızdan”

Dilimde bir dua mübarek adın

Bir hasret şarkısı eninim anne!

Kalbimde yaşatmam başka bir kadın

Hayatta ilk işte ilk yeminim anne!

Anladım saadet en büyük yalan

Düşünce bir yıldız gibi koynundan…

Yattığın köşenin bekçisi olan

Karanlıklar kadar derinim anne!

*

Simsiyah serviler mezar taşları

Vecd ile titreyip sallanışları

Ruhuma biriken bu göz yaşları

O korkunç geceden yadigâr anne!

Allah’tan, şeytandan, ölümden derdim

Yüz kere, bin kere ebedî derdim,

Aczime sardım da öyle gönderdim,

Bu hicran şiirini yadigâr anne!.. (Tahir, 2016c, s. 23).

Annesini çok erken yaşlarda kaybetmiş olan Kemal Tahir’in babası, başka bir kadınla evlenecektir. Bu durum da Kemal Tahir'in hayatında yeniden bir kırılma yaratmış olacağından artık baba ile oğul arasındaki bağ giderek zayıflayacak ve zamanla kopacaktır. Bu süreçten itibaren Kemal Tahir ne Nazım Hikmet’e yazdığı mektuplarda ne de diğer tanıdıklarıyla mektuplaşmalarında babasından bahsedecektir. Oysa sanatçının mahpusluğu sürecinde babası hayattadır. Bu kopuşta, Tahir Bey’in de oğlunun, komünistlik suçlamasıyla hüküm giymesinden ötürü bu durumu hiçbir şekilde

kabullenememesinin etkisi olabileceği gözden ırak tutulmamalıdır (S. Coşkun, 2012, s. 25). S. Coşkun'un vurguladığı bu ihtimale kuvvet kazandıran husus ise Kemal Tahir'in, ailesini ve çocukluk yıllarını anlattığı ve otobiyografik bir çalışma olarak ta kabul edilen 'Bir Mülkiyet Kalesi' romanında, babasına karşılık gelen Mahir Bey'in ölmesidir. Kısaca, durumdan anlaşılan odur ki; Kemal Tahir, annesinin ölümünden sonra, hayatta büyük oranda yalnız kalmış, yakın akrabalarından sadece Nuri Tahir'le ilişkilerini canlı tutabilmiştir. Bu durum da Kemal Tahir'in annesinin ölümüne kadarki geçen sıkıntılı hayatının giderek daha da zorlaşarak devam ettirilmesi zorluğunu ve zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece, annesinin ölümüyle yepyeni olumsuz koşularla yüz yüze gelen ve kaçınılmaz olarak ruhsal sarsıntı yaşayan Kemal Tahir, Galatasaray Lisesi'nden ayrıldıktan sonra bir süre işsiz kalacak ve ciddi derecede geçim sıkıntısı çekecektir. Daha sonra bazı işlerde çalışsa bile hep kıt kanaat geçinmek durumunda kalacak ve evlenmek için gerekli eşyayı almak için bile birikim yapamadığını ileriki yıllarda, sevgilisi Fatma İrfan'a tüm açıklığıyla yazacaktır. Fatma İrfan'a "7.6.1934" tarihinde yazdığı mektubundan:

> Beş param kalmadı yavrum. Senin anlayacağın meteliğe kurşun değil, 28'lik gülle atar oldum. Elbisem parçalandı. Kunduralar delik deşik. Şapka dersen, kahvelerde ve diğer umumi yerlerde, için rahat, arkana as, kapı yanına bırak. Çünkü elalem keçe külâhın şapka olup olmadığında müterediddid. İnsan içine çıkacak yüz kalmadı. (Tahir, 1979, s. 35).

Yine Fatma İrfan'a 4 yıl sonra, bu defa onun kocası olarak ve hapishaneden yazdığı "22.10.1938" tarihli mektubunda, yine gençliğindeki o çileli yıllarına dikkat çekmektedir:

> Mektubunda bir çöplük hikâyesi yazmışsın. «O zaman ben sana beyaz yün çoraplar örmesini bilirdim» cümlesine bayıldım. Sen sevgili ve romantik kadınımsın benim ve seni memnun edebilmek için istikbalimiz hakkında şöyle -bir kehanetten değil, bir hakikatten- bahsedeceğim.
> «Tahsilini bitirememişti. Genç yaşında hayata atılmak mecburiyetinde kaldı. Hayatı ve insanları bizzat yaşayıp münasebete girerek tanıdı. Çok sefalet çekti. En âdi muhitlerde, en bayağı işlerde çalıştı. Fekat yılmadı. Kendi sâyi ve gayretiyle çamurdan çıkmağa muvaffak oldu. Gazetecilikte az zamanda iyi mevki aldı. Artık otuz yaşına yaklaşıyordu. Evlendi. Karısı uzun boylu, esmer, güzel bakışlı ve güzel elli bir mektep muallimi idi. Evlenmesinden sonra komünistlik suçuyle Divan-ı harbe sevkedilerek on beş sene hapse mahkûm oldu. İlk büyük eserini hapiste yazmağa başladı ve Avrupa'da tamamladı.» diye anlatılacak adam artık çöpçü hikâyesine kulak asar mı? (!)
> Nasıl hayalim parlak mı? «Rüyalarımda asla mahpus olmadım» diyen zat haklı. İnsan kendini bir kere hülyaya kaptırmaya görsün. Fekat hülya deyip geçmeyelim, içinde bir miktar hakikat var. (Tahir, 1979, s. 256).

Mektubun bu pasajında Kemal Tahir, bir dönem yaşamak ve çalışmak zorunda kaldığı ortamı "çamur" olarak ifade etmekte ve bu kirli ortamlardan, kendi çaba ve gayretleriyle çıktığını söylemektedir. Mektupta yazılanlar "Hür Şehrin İnsanları" romanında yazılanlarla birebir uyuşmaktadır. Bu da bize, bir taraftan Kemal Tahir'in gerçekçilik yönünü gösterirken diğer taraftan, çoğu romancının yaptığı gibi bazı romanlarında baş kahraman olarak kendisini işlediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle; Kemal Tahir, bizzat halkın içinde yaşadığı veya şahit olduğu olayları, belki çok az bir kurguyla "yaşanmış insan dramı" olarak romanlaştırmış ve Anadolu insanına, kendi gerçekliğini roman formatında sunmuştur. Böylece topluma, sanatçıyı kendi boy aynasından seyretme imkânı sağlamaya çalışmıştır.

Kemal Tahir, annesinin ölümü üzerine Galatasaray Lisesi'nden ayrıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul Karaköy Palas'ta avukat katipliği yapmaya başlamıştır. Ancak bu avukat bürosundaki çalışması fazla uzun sürmemiştir. Buradan elde ettiği kazanç yeterli olmadığından bir süre sonra (1928'in ortalarında) Zonguldak'a gitmiş ve burada bir buçuk yıl kalmıştır. Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde ambar memurluğu işini yürütmüştür. Zonguldak'taki çalışma ortamından romanlarında ve "Notlar"da pek söz edilmemekte, sadece "Hür Şehrin İnsanları" romanının başlarında burada yaşadığı bir aşk macerasından bahsedilmektedir. Ancak "Zonguldak'a bu gidiş, yazarın çocukluk dönemi hariç İstanbul dışına ilk çıkışı, Anadolu insanı ile şuurlu olarak ilk karşılaşmasıdır. … Daha sonraki yıllarda mahpusluk hayatıyla geliştireceği Anadolu insanıyla ilgili intibalarını ilk olarak burada edinir (S. Coşkun, 2012, s. 33)". Zonguldak'ta okuma faaliyetlerini sürdüren sanatçı, edebiyatla olan ilişkisini kesmeyip, bu yöndeki çalışmalarını amatör bir şair olarak devam ettirmiştir (S. Coşkun, 2012, s. 34). Zonguldak'tan dönen Kemal Tahir ilk şiirlerini 1931'de 'İçtihad' mecmuasında yayına vermiştir. Bunlar: Bardaki Kadın (Nisan 1931) ve Açın Türküsü (Mayıs 1931) şiirleridir (Özsoy, 2004, s.11). Kemal Tahir şiir yazmaya Galatasaray Lisesi'nde okurken başlamıştır ve o dönemler Ahmet Haşim'e hayrandır. Berksoy'a göre; şiir yazmaya hevesli olmanın altında yatan temel neden "başkasından farklı olmak" ve "güç işe koşulmak" temayülüdür ve bu da içinde yaşanılan "aşağılık duygusu"nu aşma çabasından kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir de yaşamlarında ezilmiş birer insan olan anne ve babadan gelmekteydi. Annesi, sarayda henüz kalfalığa bile erişemeden evlendirilmiş bir Çerkeş kızı, baba ise 1908 darbesiyle hem işinden hem de saraydayken kazandığı rütbelerden yoksun kalan ve İstanbul sokaklarında seyyar dülger olarak iş

arayan birisidir. Bu ezilmişlik hissi, evdeki büyük oğul Kemal Tahir'i de kuşatmış olmalı ki ilk gençliğinde yazdığı şiirlerde, ezilmiş insanların hikayeleri işlenmektedir (Bozdağ, 1995, s. 6). Şiirle düzyazı arasındaki geçiş ve Kemal Tahir'in bu süreçteki fikirsel şekillenmeleri ise şöyle dile getirilmektedir:

> Şiire sıvanan kişi düzyazının da hakkından gelir! Kemal Tahir de -gençliğinin ilk yıllarında bile- iyi bir düzyazı ustası olacağının işaretlerini vermişti; hikâye yazıyordu. Pek çok hikâye yazmıştır. Bunların çok azı, bugün elimizdedir. Konuşmalarımız sırasında: 'pek çok hikâye yazdığını, bunların çoğunda müsvedde kullanmadığını; bu hikayeleri ya mektuplarında dostlara ya yayınlanmak için gazete ve dergilere gönderdiği için, elinde hemen hemen hiçbir şey kalmadığını yakınarak söylerdi. İşte Kemal Tahir'in ilk fikir süreci budur. (Bozdağ, 1995, s. 6).

Galatasaray Lisesinden başlayarak şiir "karalayan" Kemal Tahir, o yılların ürünü olan çalışmalarını "heves" olarak gördüğünden ötürü yayınlamamıştır. 1931 yılında yayınladığı ilk şiirlerinden hemen sonra ise gazeteciliğe atılacaktır. 1932 yılından itibaren başladığı gazeteciliği ise ömrünün sonuna kadar bırakmayacak, bir şekilde sürdürecektir. Kemal Tahir'in yaşamında gazeteciliğin ifade ettiği anlam romanlarında da kendini gösterecektir (S. Coşkun, 2012, s. 38). Nitekim birçok romanında kendisini "Gazeteci Murat" kimliğiyle romanın baş kahramanı olarak romanın merkezine koyacaktır.

Kemal Tahir'in düşünce dünyasında önemli kırılmalar meydana getiren olaylardan birisi de 1930 yılında yaşanan "Serbest Fırka" olayıdır. Düşünce hayatında çok önemli değişikliklere neden olduğunu düşündüğü için çok önemsediği bu olayı sanatçı, hayatını anlattığı "Hür Şehrin İnsanları" romanına taşımakla kalmamış, aynı zamanda "Yol Ayrımı" romanının da ana konusu olarak işlemiştir. Zaten Yol Ayrımı romanı, adını cumhuriyetin kurucu kadrolarındaki İttihatçı kalıntıları ile gerçek Kuvay-ı Milliyeciler'in geldikleri "yol ayrımı"ndan almaktadır. Ancak bu yol ayrımında esas belirleyici unsur ise Serbest Fırka olayı olacaktır. Esasen Serbest Fırka, yeni kurulan bir cumhuriyet için demokrasiye geçiş adına önemli bir hamle olmakla beraber, bu atılım birçok sosyal ve siyasî gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Serbest Fırka adıyla bir muhalefet partisi kurulması teklifi esasen bizzat Mustafa Kemal tarafından, yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'a önerilmiştir. Fethi Paşa ise böyle bir teklif karşısında devletin en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığı görevindeki Gazi Paşa'ya; "ancak Cumhurbaşkanının tarafsız kalması şartı ve garantisiyle böyle bir işe girişebileceğini" söylemiş ve Mustafa Kemal'den bu tarafsızlık garantisini ve destek sözünü aldıktan

sonra Serbest Fırka'yı kurmaya girişmiştir. Ancak sosyal ve ekonomik şartların iyice sıkıştırdığı halk, bu yeni muhalefet partisine çok büyük oranda teveccüh edince bu parti, üç ay gibi çok kısa bir süre sonra yine Mustafa Kemal eliyle, anarşi bahane edilerek kapatılmıştır. Bu konudaki sitemlerini, Serbest Fırka'nın kurucu başkanı Ali Fethi Okyar, daha sonraları şu cümlelerle ifade etmektedir:

> İsmet Paşa'nın, suret-i haktan görünerek, bir entrika ile aleyhimde manevra çevirmesi ihtimali mütemadiyen zihnimi meşgul ediyordu. Fakat Gazi'nin Halk Fırkası riyasetinde kalacağını ve kendi irade ve ısrarıyla meydana çıkacak fırkaya karşı bizzat mücadeleye geçeceğini asla hatırımdan geçirmemiştim. (Okyar, 2014, s. 17).

Serbest Fırka olayının perde arkasına ışık tutan bir başka yakın şahit ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son Serasker'i (Genel Kurmay Başkanı) Rıza Paşa'nın oğlu Süreyya (İlmen) Paşa'dır. O da tıpkı Fethi Paşa gibi Mustafa Kemal'in en yakınındaki şahıslardandır. Süreyya Paşa, 1946 yılında yazıp neşrettiği "Zavallı Serbest Fırka: CHP'nin Kapattırdığı Parti" adlı kitabında, aslında Mustafa Kemal'in Serbest Fırka'yı kurmaktaki amacının, kendisi karşısında giderek güçlenen ve belki de ileride kendisine rakip olabilecek olan İsmet Paşa'yı dizginlemek ve bu yeni muhalefet partisinin de yönetimini kontrol ederek, bir denge siyaseti oluşturmak olduğunu söylemektedir. Yine Süreyya Paşa'ya göre, yeni açılan bu fırka, Halk Fırkası'nın keyfî uygulamalarından, idaredeki beceriksizliklerinden, adaletsiz tutumlarından ve nihayet zulmünden bizar olan bütün bir halk tarafından desteklenmiştir. Neticenin, öngörüldüğü gibi olmadığını, yani milletin Halk Fırkası'ndan tamamen nefret eder hale geldiğini gören Gazi, hükümeti elden kaçıracağını fark edince, hemen bir emir ile kendi kurdurduğu Serbest Fırka'yı feshetmiştir. Parti kapatıldıktan sonraki süreçte ise, memleket idaresinde tek partinin faydalı olacağı yönünde propagandalar ve meth-ü senalar başlamış, Faşistler, Nazistler örnek olarak verilmiştir (İlmen, 2015, s. 10-14). Kemal Tahir açısından ise, onun ideallerindeki ilk ciddi sarsıntı olacaktır. Kendisi bu durumu "Kemal Tahir'in Sohbetleri" adlı eserde şöyle ifade edecektir: "Velhasıl, Serbest Fırka denemesi, benim idealizmimin aldığı ilk yaradır. Bu yaranın acısını duyarak, ama çevreye fark ettirmemeye çalışarak Cumhuriyet'in Onuncu yılına ulaştık.". (Bozdağ, 1995, s. 79). Kemal Tahir çok sonraları itiraf ettiği üzere, yaşadığı bu hayal kırıklığını yıllarca saklayacaktır, çünkü hâlâ Mustafa Kemal hayranlığı devam etmektedir. Hatta bu konuda, en sevdiği arkadaşı Ertuğrul Şevket'le, Serbest Fırka'ya üye oldu diye tartışacak ve onu partiden ayrılmaya ikna edemeyince de İstanbul'un ıssız bir yerinde

sabaha kadar her ikisi de halsiz düşünceye kadar yumruk yumruğa dövüşeceklerdir. Dövüşmeden önceki tartışmalarında ise Ertuğrul Şevket, Serbest Fırka olayının, Gazi'nin bir denge politikası hamlesi olduğunu Kemal Tahir'e izah etmeye çalışmış ve aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

— Sen ne söylüyorsun allasen, devrimci, karşı devrimci, yok şu, yok bu.. Gazi, İsmet Paşa'ya gözdağı vermek istiyor. Fethi Beyin kendisine İsmet Paşa kadar bağlı olduğunu bildiği için, ona bir parti kurduracak hem demokrasi oyunu oynayacak hem de İsmet Paşa'ya, "yalnız değilsin" diyecek.. Devrimi de bu, karşı devrimi de bu.. (Bozdağ, 1995, s. 73).

Aynı Ertuğrul Şevket'i, Hür Şehrin İnsanları romanında Ertuğrul Hikmet olarak, Kemal Tahir'le (Murat) Serbest Fırka konusunu tartışırken görüyoruz. Bu tartışma, Murat'ın dost ve arkadaşlarının da hazır bulunduğu bir ortamda bir dost meclisinde geçmektedir. Burada sadece Murat, Halk Partisini savunmakta, Serbest Fırka'yı tutan diğerlerinin sözcülüğünü ise Ertuğrul Hikmet yapmaktadır. Ertuğrul Hikmet, dersine iyi çalışmıştır ve "Halk Partisi'nin, kodamanların eline geçtiğini, dolayısıyla partinin, rüşvet, adam kayırma, yolsuzluk, ihalelerden kişisel çıkar sağlama gibi kirli işlere bulaştığını ve buna Mustafa Kemal'in dahi mâni olamadığını, bu durumda Serbest Fırka'ya yönelmekten başka çare kalmadığını" savunurken, Halk Partisi'nin kirlenmişliği tezini kuvvetlendirmek üzere ilginç bir hikâyeyi metafor olarak kullanmaktadır. Yol Ayrımı romanında da aynen kullanılan bu metaforda, bir çocuğun çok kıymetli olan lastik topunu, arkadaşlarıyla oynarlarken, kazayla bir fosseptik çukuruna düşürmeleri anlatılmaktadır. Sonra o çocuk o topu oradan çıkarabilmek için boğazına kadar pisliğe batmak durumunda kalacaktır. Bu durumdaki bir çocuk, annesine sarılmak istese de annesi, onu bu kirli haliyle kucaklamaktan çekinecek ve doğal bir refleksle ondan kaçınacak ve hatta onu azarlayacaktır. Ertuğrul Hikmet'in anlattığı bu hikâyenin devamındaki diyaloğu Hür Şehrin İnsanları romanından takip edelim:

Murat, gözlerini telâşla kırpıştırarak:

— Gene anlayamadım! dedi.

Hikâyenin kahramanı Ertuğrul Hikmet, mahsustan yumuşattığı sesiyle-

— Neden iki gözüm? dedi. Ben Mustafa Kemal'i severim. Lâkin partisinin kubura düşmemesi de şart... Kanaatımca çoktan düştü. İşte bu sebeple Serbest Fırka'ya taraftarım.

Şahapların evinde mükellef bir rakı sofrası hazırlamışlar, hikayeci ve gazeteci Kadri Ekrem beyi de davet etmişlerdi. İhsan ve Şair İbrahim Rıza ile beraber altı kişiydiler. Bir haftadan beri devam eden yarım-

yırtık münakaşaları, bilhassa muharrir Kadri Ekrem beyin hakemliği ile bir neticeye bağlamağı düşünmüşlerdi. Şair İbrahim Rıza: «Biz askeriz, fazladan şairiz, siyasetle uğraşamayız!» diyerek kenara çekiliyor, İhsan, Murat'ı çok sevdiği için pek belli etmek istemeden Ertuğrul Hikmet'le Şahap gibi yeni partiye sessizce taraftar görünüyordu.

İçlerinde yalnız Murat, dehşetli Halk Partisi taraftarı kesilmişti. Sebebini kendisi de pek izah edemiyor, sıkıştığı yerde, (Mustafa Kemal ne taraftaysa orası haklıdır) diyerek Ertuğrul Hikmet'i dinden imandan çıkarıyordu.

Sofrayı, denizi gören büyük odaya kurmuşlar, üçüncü kadehleri de yuvarlamışlardı. Ertuğrul Hikmet'in kaba hikâyesi, Serbest Fırka taraftarlarının hazırlıklı geldiklerini göstermekteydi.

Muharrir Kadri Ekrem bey, kısacık boylu, güler yüzlü, şişmanlığa yakışmayacak kadar heyecanlı bir insandı. Ertuğrul Hikmet'in dostlarındandı. Murat'ı da seviyor, bazı hususlarda beğendiğini de saklamıyordu. Lâstik top hikâyesine kısa kısa gülerek, sözü bir bakışla Murat'a geçirmişti.

Murat, imtihandaymış gibi ihtiyatla konuştu.

— Lâstik top nedir? -Yani misaldeki lâstik top hakikatte neyi temsil ediyor?

Ertuğrul Hikmet ciddileşti:

— Bu kadar şeyi anlarsın ya düşünmek için vakit kazanmağa çalışıyorsun. (Tahir, 2004, s. 534-535).

Bu olaya gelinceye kadar Gazi Paşa'ya adeta toz kondurmayan Kemal Tahir, "Serbest Fırka" olayıyla, Cumhuriyet ve Mustafa Kemal konusunda ilk şokunu yaşayacaktır. O güne kadar hiç sorgulamadan fikir ve görüşlerini savunduğu Gazi'nin bu "Serbest Fırka" olayına bir anlam veremediğinden, kendi içinde bir çelişkiye düşmemek adına bu olayı ciddi biçimde irdeleyerek bir sonuca varmaya çalışacaktır. Bu irdelemelerin sonucunda ise; çok sevdiği Halk Partisi politikalarının, Batılılaşma macerası ve kirlenmişlik sebebiyle halk tabanında nasıl bir duruma düştüğünü görecek ve bu durumun Anadolu insanları arasındaki yansımalarını hem Hür Şehrin İnsanları romanında hem de Yol Ayrımı romanında birtakım olaylar çerçevesinde detaylandırarak tasvir edecektir.

Yol Ayrımı romanında hem Batılaşmanın geldiği boyutu hem de yönetimdeki Cumhuriyet Halk Fırkası taraftarlarının nasıl fanatikleşerek farklı görüşteki insanları tehdit ettiklerini ve bu konuda sınır tanımadıklarını şu anekdotla anlatmaktadır:

— Sinemaların adlarını yazmışsın alt alta... Nedir maksadın?

— Yazılı ya... On iki sinemadan sekiz tanesinin adı gâvurca... Alkazar... Ekler... Etual... Majik... Opera...

— Ne olur? Arapça mı olacaktı?

— Arapçayı bırakıp gâvurcaya yönelmenin farkı nedir? Bizim kendi dilimizde...

Birden savunmaya geçtiğini anlayarak susup dişlerini hırsla sıktı.

— Evet! Kendi dilimizde dedin?

— Yok bişey! "Kelime kalmadı mı?" diyecektim.

Herif, küçücük, yusyuvarlak yırtıcı kuş gözleriyle, parçalamak için atılacak gibi baktı.

— Ya bu nedir? Bu radyo programı?

— Radyo programı dedin ya!

— Neden bastın?

— Yazılıdır. Altı parça var. Altısı gâvur musikisinden... Kelen'den uvertür, Berliyoz'dan Süit Trayena kartaj... Hele, Grig denilen herif her kimse ondan Andante sonat maskaralığı... ayıptır.

— Yasaklandığını bilmiyor musun Türk radyosunda, yerli musikinin?

— Biz Anadoluluyuz. Aklım ermedi buna benim. Kolay da ermez...

— Senin aklınla mı idare edilecek vatan? Sen kaç paralık adamsın? Ne sanıyorsunuz kendinizi siz?

Selim nereden bulduğunu, kendisinin de anlayamadığı büyük bir güçle alaylı alaylı gülümseyerek -daha doğrusu, bu herife anlayacağı dilde meydan okuyarak- yere bakıp sustu.

— Sana kimler akıl verdiyse yanlış vermiş... Biz, kurtardığımız memleketi sizin gibi, ne idüğü belirsiz zıpçıktılara kaptıracak adamlar değiliz!.. Eğer Serbest Partiye güveniyorsanız... Milletin zehirlenmesi, vatanın tehlikeye atılması için açılmadı o parti... Gözünü oyarız adamın biz, gözünü... (Tahir, 2005, s. 371-372).

İşte bütün bu yaşanmış, pek çok olayın da katkılarıyla, Kemal Tahir'in, kafasında kutsal bir yere oturttuğu, adeta kayıtsız şartsız iman ettiği "Kemalist Devrimcilik", artık sorgulanır olmuş ve gün geçtikçe değer kaybetmeye, yerini derin bir boşluğa bırakmaya başlamıştır. Nitekim Kemal Tahir'in bu hayal kırıklığını, taparcasına sevdiği Mustafa Kemal'in "devlet adamlığı" yönünü bu olaylardan sonra nasıl sorgulamaya başladığını ve o günlerde yaşadığı duygusal ve zihinsel dalgalanmaları, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" eserinde şöyle anlatılmaktadır:

İşte Atatürk devrimlerine bizim bağlılığımız böyle bir bağlılıktı. En yakın arkadaşımızın bile çizgiden çıkmasına razı olamazdık. Ölmek var, dönmek yoktu devrimlerden!.."

Kemal Tahir eski günlere dalmıştı; biraz duralayınca sordum:

- Peki sonra?..

Yeniden anlatmaya başladı:

Sonra?.. Sonrası, yaman arkadaş!.. Sonrası, onuncu Cumhuriyet yılına girdik! Yangın yerinde dövüştüğümüz geceden bugüne kadar, köprülerin altından çok sular akmıştı. Çok şey değişmişti kafalarımızda.. Serbest Fırka denemesi, tepedeki paşalar için sadece 'başarıya ulaşmamış politik bir deneme' idi. Ama bizim için anlamı büsbütün başka!.. Ben ne için vuruşmuştum en yakın arkadaşım Ertuğrul Şevket'le?.. 'Halk Partisi, devrim partisidir. İlericidir, namusludur, bu ülkenin yarınları için çalışmaktadır. Onu, yarı yolda bırakıp karşı partiye gidemeyiz, gidemezsiniz; istifa et, birlikte aynı partide devrimler uğruna mücadelemizi sürdürelim' diye...

Mahallede devrimi biz savunacağız ya, öyle olmadı bu iş; mahallenin kopuğu esrarkeşi aldı bu görevi sırtına ve kapı kapı gezip Serbest Fırka'ya oy vereceklerin iflahını keseceklerini açıktan açığa söylediler...

Para ile tutulmuştu bu serseriler. Bizim devrimci bildiğimiz bazı kimseler, parayı partiden alıyor, yarısını ve belki de daha fazlasını cebe indirdikten sonra, kalanını esrarkeşlere, ayyaşlara, yolsuz kopuklara dağıtıyordu. Bunun adı, devrimleri korumaktı!..

Daha saymakla tükenmeyecek rezillikler!.. Yıkıldık velhasıl!,. Ardından Serbest Fırka kapatıldı. Haydi bir ikinci rezillik!.. Bu partiye girmiş insanlar perişan oldular. Devletin bütün düşmanlığı bunların üzerine döndü. Şehzadebaşı'nda aşçı dükkânı işleten bir Hamza Ağa vardı; nasılsa bu da Serbest Fırka'ya girmiş.. Sen misin Serbest Fırka'ya giren!.. Parti kapandıktan sonra dükkânına müşteri girmez oldu; sonunda top atıp, ömrünün son günlerini sırtında ipi ile hamallık ederek tüketti.

Halk Partili olarak kendi kendimle hesaplaşıyordum: Neydi bu Serbest Fırka meselesi?.. Gazi Paşa'nın, toplumu devrimler açısından sınaması mı, yoksa bütün içtenliğiyle yavaş yavaş demokrasiye geçmek hevesi mi?.. Eğer toplumu -devrimler açısından- sınaması ise ve belirecek devrim düşmanlarını ezip yok etmek ise, ben kendi gözlerimle, tepelenen devrim düşmanlarının(!) tepeleyen devrimcilerden daha namuslu olduklarını görmüştüm. Namuslular temizlenmiş, meydan namussuzlara, kopuklara kalmıştı. Ters işlemişti bu girişim!.. Fethi Beyin adamları değil, İsmet Paşa'nın adamları fiyasko vermişti. Ama cezayı Fethi Bey'in adamları gördü. Ben bu olayın karşısına çeşitli yollardan çıkıyordum.

Bir kez, sınama ne demekti?.. Devlet'in aldatmaca yapmaya hakkı yoktu. Eğer devlet milleti, aldatabiliyor, onu sınayabiliyorsa, aldatmasına, sınamasına sınır koymanın imkânı bulunamazdı. O zaman, devletle, millet arasındaki bütünlük kurulamaz, yani açıkçası devlet de millet de yok olurdu.. "Gazi Paşa milleti sınadı" dedin mi bu "Gazi Paşa devlet adamı olarak sıfır" demek olur. Ama Kuvayı Milliye günlerinin en amansız geçitlerinde Millet Meclisi kendisini bunalttığı hem de çok bunalttığı halde, onu dağıtmaya yanaşmayan adamın, kesinlikle "Devlet adamlığından" kuşkuya düşemeyiz!.. Ne kalıyor geride?.. Demokrasiye geçmek hevesi!... Bu geçiş sırasında devrimlerin tehlikeye düştüğünü görünce, attığı adımı geri almak zorunda kaldı... Yorumu...

… Demek İsmet Paşa, bu dönemde devlet güçlerini ele geçirmiş ve Gazi Paşa'yı kenara itmeyi düşünebilecek kadar ileri gitmiştir. Gazi Paşa'yı o günlerde sarsmak kimin haddine!.. Küçük bir işareti,

gerçek bir devrimci gücünü çevresinde toplamaya yeterdi. Bunu yapmadı, politika yaptı. Arkadaşı Fethi Bey'i İsmet Paşa'ya kurban verdi... Fethi Bey'le yola çıkan insanların da ezilip perişan olmalarına göz yumdu. Sonra da çok yıl sonra İsmet Paşa'yı Başbakanlıktan alıp verini Celal Bayar'a verdi!

Bu söylediklerim, benim bugünkü (4 Temmuz 1965) düşüncelerim değildir. O günlerde, bu konuyu böyle ele alıyorduk, görüyorduk demek istiyorum. (Bozdağ, 1995, s. 75-79).

Sorumlu bir vatandaş ve duyarlı bir entelektüel olarak o da halkının meselelerine çözüm arayışı içine girecek, ancak Anadolu insanına en faydalı olmaya çalışırken hiç hak etmediği bir zamanda ve şekilde, hayatının en verimli olabileceği çağında 15 yıl hapse mahkûm edilecektir. Mahkûmiyet dönemi, ilerleyen bölümlerde etraflıca anlatılacağı için burada tekrar 1930'lu yılların başına, 1930-1938 yılları aralığına dönüyoruz.

Kemal Tahir'in hayatına ait kaynakların en kıt olduğu dönem 1931-1938 yılları arasındaki süreçtir. Yazoğlu'na göre; 1931-1938 arası döneme ışık tutabilecek, sadece bir şiir defteri ve Geçit Dergisi'ni beraber kurduğu arkadaşlarından Ziya İlhan'a yazmış olduğu mektuplar elimizde bulunmaktadır. Bu uzun mektuplarında ise Kemal Tahir'in, bir taraftan kendi dönemindeki edebiyat çevresine yönelik değerlendirmelerini ve eleştirilerini görürken, diğer taraftan edebiyatta tespit ettiği boşluğu romanla doldurmaya hazırlandığına şahit oluyoruz. 1935-1938 senelerine mahsus elimizde hiçbir not bulunmamaktadır. Bu dönemin Kemal Tahir'ini Fatma İrfan'a yazmış olduğu mektuplar sayesinde öğrenebiliyoruz (Yazoğlu, 2016a, s. 4).

Kemal Tahir, 1934-1936 yılları arasında yazarlık ve gazetecilik çalışmalarını ön plana çıkarmış olup, İstanbul'un yazın camiasında hatırı sayılır yerlere gelmiştir. Sedat Simavi tarafından çıkarılan haftalık 'Yedigün' ve 'Karikatür' dergilerinde, düzeltmen ve sayfa sekreteri olarak çalışan Kemal Tahir. 'Karagöz Dergisi'nde başyazarlık görevini yürütmüştür. Müstear isimlerle bu dergilere hikayeler yazmıştır. 1935 yılında önce 'Varlık' sonra 'Ses' dergilerinde müstear isimle şiirleri çıkmıştır. 1936 senesinde ise 'Namık Kemal İçin Diyorlar ki' isimli kitapçığı yayınlanmıştır (Özsoy, 2004, s. 11).

2.2. Nazım Hikmet ve Donanma Davası

Kemal Tahir'in fikrî gelişim ve dönüşümlerinde Nazım Hikmet'in çok önemli bir yeri vardır. Bozdağ'a (1995, s.7) göre, Kemal Tahir'in ikinci fikir süreci Nazım

Hikmet'le dolayısıyla da "Marksizm" ile tanışmasıyla başlayacaktır. O zamana kadar, "Hür Şehrin İnsanları"nda da vurgulandığı üzere Kemal Tahir, idealist bir cumhuriyetçidir ve mutlak bir Mustafa Kemal hayranıdır. Hatta romanın birkaç yerinde Gazeteci Murat olarak Mustafa Kemal'i "taparcasına" sevdiğini ifade etmektedir. (Tahir, 2004, s. 539, 547, 586...). Örneğin bir bölümde Mustafa Kemal'e olan bakış açısını anlatırken onu bir Tanrı gibi kusursuz gördüğünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

— … bana gelince, ben asla muhalif değilim. Ben Mustafa Kemal Paşa'ya taparım. Öyle ki, gözümün önünde bilerek hata yapsa da (Bu hatadır.) dese, ben (Hayır! Senden hata sadır olmaz.) derim.

— Neden?

— İşte burası canımı sıkıyor! Neden olduğunu pek de bilmiyorum. Yahut pek eski bir tesir... Çocukluğumu alâkadar eden hatıralardan...

— Ne gibi?

— Ben babamı çok severdim efendim, her zaman da babamdan ayrı yaşadım. Son ayrılıkta, biraz daha aklım eriyor olmalı ki, babamın bana tekrar geri gelmesiyle bu Mustafa Kemal adı pek birbirine karıştı. Giderek mantıksızlığını anlamadım değil. Lâkin öyle düşünmek hâlâ hoşuma gider. (Tahir, 2004, s.368-369).

Bu satırlarda da açıkça ifade edildiği üzere; sanatçının Mustafa Kemal'e olan sevgisi ve saygısı mantıksal değil tamamen duygusaldır. Bu sevginin sebebi; "Mustafa Kemal'i, babasının, uğrunda çarpıştığı bir davayı başarıya ulaştırmış kişi olarak görmesidir (S. Coşkun, 2012, s. 329)".

Kemal Tahir, avukat katipliği yaptığı dönemde, Şehzadebaşı ve Süleymaniye muhitindeki pansiyonlarda kalırken daha sonra Tünel civarında tek tek oda olarak kiraya verilen bir tür bekarlar hanına taşınmıştır (Nesimi, 1976-1977'den aktaran S. Coşkun, 2012, s. 45). Bu taşınma işlemi, Kemal Tahir'in yaşamındaki en büyük değişime zemin hazırlayacaktır. Bu pansiyonda önce oda komşusu Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce) ve onun aracılığıyla da Nazım Hikmet'le tanışır. Yine Kerim Sadi de bu çevrede tanıştığı kişilerden bir diğeridir. Her üçü de Kemal Tahir üzerinde etkili olup onu sosyalizmle tanıştırmışlardır (S. Coşkun, 2012, s. 46). Berksoy'a göre; aslında Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'le tanışması 1929'a denk gelmektedir. Ancak bu Nazım Hikmet'in kendisiyle değil şiiriyle tanışma faslıdır. Kemal Tahir, Nazım Hikmet'le ilk karşılaşması ve ilk defa onun ağzından kendi şiirlerini dinlemesiyle nasıl bir heyecan seline kapıldığı hususunu şöyle dile getirmektedir:

O yıllarda Gülhane Parkında, eski saraya yakın olan Alay köşkünde sık sık edebiyat akşamları tertip ediliyordu. Bu akşamlardan birinde, şair arkadaşlarımdan biri ile ben de hazır bulundum. Akşamı tertipleyen heyetin başkanı Peyami Safa, Nâzım Hikmet'i dinleyicilere "ünlü Türk şairi" diye tanıttı. Nâzım şiirlerini okumaya başladı. Şiirler arasında "Güneşi İçenlerin Türküsü" de vardı. Biz de o zamanlar şiir yazıyor ya da yazdığımızı sanıyorduk. Yahya Kemal'in etkisi altında idik, yabancı şairlerden Baudelaire ile Verlain'i seviyorduk. Nâzım'ın gümbür gümbür şiirini duymamızla kan başımıza sıçradı. O kadar sersemlemiştik ki, sokağa çıkınca aklımızda kalan mısraları birbirine ekleyerek şiirleri restore etmeye çalışırken az kalsın tramvayın altında kalıyorduk. (Berksoy 2010, s. 26).

Sarı Mustafa, Nazım Hikmet ve Kerim Sadi çevresiyle tanışmadan önce, Cumhuriyet devrimlerini hararetle savunan bir idealist olmanın yanında günlük yaşamında uçarı bir hayat yaşamaktadır (S. Coşkun. 2012, s. 46-47). Ancak bu hayatın ne kadar boş ve anlamsız olduğunu Hür Şehrin İnsanları romanının son satırlarıyla çok net bir şekilde ifade etmektedir: "Hürdü evet! Randevuevlerindeki kızlarla yatmak için... Ancak bunun için hürdü... ...bir de utanmadan... Hürriyetten bahsediyordu. Murat, öfke ve hicaptan kıpkırmızı kesildi (Tahir, 2004, s. 656)". Bu çevreye girdikten sonra ise büyük bir değişim ve dönüşüm geçirecektir. O zamanlar liseli bir kız olan Fatma İrfan'a olan aşkıyla edebiyata yönelmeye başlayacaktır. Fakat onun hem edebiyata yönelmesinde hem de fikirsel dönüşümünde en temel etkiyi Nazım Hikmet ve çevresine vermek gerekecektir (S. Coşkun, 2012, s. 46-47). 1934 sonu, 1935 başlarında Kemal Tahir katıldığı bu yeni çevrenin etkisiyle nasıl bir fikir anaforuna tutulduğunu ve ne gibi yeni fikirlere yelken açmak üzere olduğunu, sevgilisi Fatma İrfan'a yazdığı 9.3.1935 tarihli mektubunda şöyle dile getirecektir:

Yarım yırtık bilgili kafama birçok kocaman meseleler yığdılar. Kant, Dekart, Niçe, Engels, hatta Marks bomboş kafamda koşmaca oynuyorlar. Demokrasi, Liberalizm, Komünizm, Bolşevizm, Faşizm, Hitlerizm, Emperyalizm fır dönüyor etrafımda. Gözleri yeni açılan anadan doğma bir kör gibiyim. Sabahın oluşu ile, güneşin batışı, orospunun sefaletiyle, kafamın içinde horlayan Bodlervârî hülya, hep yüzeyde, hep mânâsız, hep boşmuş. Daha hayatî, daha kaskatı, daha kuvvetli hakikatlar ve bu hakikatlerin hattâ benim önümde bile apaçık duran meseleleri varmış.

Sınıf kavgalarının korkunç meydan muharebesine seyirci kalmak, muayyen bir cephenin üniformasını giymemek hakkına bile malik değilmişim. (Oportünist denilen şaşkınların arasında durduğun yeter!) diye haykıran inandırıcı bir ses duyuyorum. Dünyanın yuvarlana yuvarlana gittiği tarafa bak. Sen de benim gibi yakın bir meydan muharebesi sezeceksin. İnsan sınıflarının boy boy, cücesinden devine kadar yer alacağı bu muharebede senin ve benim yerim neresi? Ekonomik boğuşma durdu. Artık pazar yok. Pazar yaratmağa imkân da kalmadı. Bu durgunluk daha ne kadar sürebilir? İnsanları mutlu

etmek için kurulmuş ve kurulmağa hazırlanılmış rejimlerin bu durgunluğa uzattıkları çare nelerdir? Boğazlaşacak sınıfların zafer kazanacak olanı hangisi?

Mânâsını kaybetmeyen ne kaldı? (Tahir, 1979, s. 122).

1935'lerden itibaren sosyalizm ve komünizmle tanışan ve içindeki fikir boşluğunu bu yeni ideolojilerle doldurmaya çalışan Kemal Tahir, bir taraftan içinden geldiği bohem yaşamdan, içki sofralarından ve bekarlığın getirdiği zor koşullardan kurtulmaya, bir diğer taraftan ise artık, fikirlerini kaleme alabileceği düzenli bir aile hayatı kurmaya çalışmaktadır. Bu duygu ve düşüncelerini uzun süredir mektuplaştığı sevgilisi Fatma İrfan'la paylaşmaktadır. Evlenme konusundaki ısrarları, nihayet 1937 yılının yaz mevsiminde mâkes bulacak ve 12 Ağustos 1937 tarihinde Kemal Tahir, oniki yaşından beri tanıştığı bu genç öğretmen hanımla hayatını birleştirecektir. Bir taraftan düzenli bir aile hayatına adım atan Kemal Tahir için, diğer taraftan içinde bulunduğu sosyal çevreden dolayı zor günler de başlayacaktır. O dönemler için "yasak elma" hükmünde olan komünizmle ve bu yeni ideolojinin Türkiye'deki temsilcileri olarak görülen başta Nazım Hikmet olmak üzere belirli isimlerle bir arada olmanın bedelini en ağır bir şekilde ödemek durumunda kalacaktır. Henüz evliliğinin üzerinden bir yıl bile geçmeden Tan Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğü yaparken, 17 Haziran 1938'de gözaltına alınacaktır. Tarihe, "1938 Donanma Davası" olarak geçen bu davada, hakkındaki suçlama "kitap vermek suretiyle donanmayı (askeri) isyana teşvik" olarak kayıtlara geçecektir. Donanma davası her ne kadar Donanma Komutanlığına bağlı Askerî Mahkeme'de ve Donanma Komutanlığı bünyesindeki askerlere yönelik olarak açılmış ise de bu davanın en önemli sanığı, çok daha öncelerden çeşitli mahkemelerce hakkında dosyalar ve tutanaklar hazırlanıp, yargılamalar yapılmış olan devrin en önemli komünist siması olarak bilinen Şair Nazım Hikmet'tir.

Oysaki; aynı Nazım Hikmet Cumhuriyet'in ilk kuşaklarınca çok iyi tanınan bir kişiliktir. Zira, o dönemlerde kitapları yayınlanmakta, şiir plakları kendi sesinden basılıp dinlenmektedir. Bunlara ilaveten, o yıllarda Millî Eğitim, okulların ders kitaplarında Nazım Hikmet'e ve onun eserlerine yer vermektedir (A. Coşkun, 1989, s. 9). Ancak, önce Rusya'daki Bolşevik Devrim'in yansımaları ve sonrasında ise Avrupa'daki otoriterleşen faşist yönetimlerin yanında, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tek parti yönetimi gibi uygulamalar sonucunda, o günkü şartlarda, ülke içi ve ülke dışı konjonktür gereği, Nazım Hikmet gibileri, resmî ideoloji açısından sakıncalı addedilecek ve devlet

yönetimi tarafından sıkı takibe alınacaktır. Üstelik bu yakın takip, bir ömür boyu bu kişilerin peşlerini bırakmayacaktır.

Nazım Hikmet aleyhine, daha 1925 yılında Ankara İstiklal Mahkemesi'nce "Aydınlık, Orak-Çekiç ve Amele Taâlî Cemiyeti" ile ilgili olarak açılan davada, gıyabında 15 yıl kürek mahkûmiyeti cezası verilmişti. Ancak 1926'da çıkan yeni bir yasayla Nazım Hikmet, şimdilik kurtulmuş gibi görünse de polis takibatı devam edecekti. 1927-1928 yıllarını Sovyetler Birliği'nde geçiren Nazım Hikmet, 1926'da katıldığı Türkiye Komünist Partisi Üçüncü Kongresi nedeniyle bu defa İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde yine gıyaben "Teşkilat-ı Esasiye Kanununu tağyir ve tebdil.." suçlamasıyla yargılanacak ve bu defa hakkında; üç ay hapis ve beş bin lira para cezasına hüküm verilecektir. Nazım Hikmet'in diğer mahkemeleri ise; Rize Ağır Ceza Mahkemesi-1928, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi-1928, İstanbul 3'ncü Asliye Ceza Mahkemesi 1929-1930, İstanbul 2'nci Asliye Ceza Mahkemesi-1931, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi-1933, İstanbul 3'ncü Asliye Ceza Mahkemesi-1933, Bursa Ağır Ceza mahkemesi 1933-1934, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi 1936-1937 şeklinde takvime bağlanmıştır. Sivil mahkemelerdeki bu davaları takiben ise bu defa Askerî Mahkemelerdeki yargılamaları başlayacaktır. Bunların ilki, Harp Okulu Komutanlığı Askerî Mahkemesi'ndeki davadır ve burada Şair, "Birden ziyade askerî şahısları.. Mafevke (üstlere) itaatsizliğe sevk ve tahrik.." suçlamasıyla yargılanacak ve bu mahkemenin sonucunda 15 yıl hapse mahkûm edilecektir. 1938 yılının başlarındaki bu davadan hemen sonra Ağustos 1938'de ise bu defa Kemal Tahir'in de içinde bulunduğu "Donanma Davası" başlayacaktır. Devlete göre suç dosyası bu kadar kabarık olan Nazım Hikmet'in, Kemal Tahir üzerindeki etkisi ise oldukça fazladır. Nazım Hikmet, onu bir kardeşi hatta bir oğlu gibi görüp maddî manevî desteklerken, o da Nazım Hikmet'i bir rehber bir "usta" olarak görmektedir. Hatta soyadı kanunu ilk çıktığında kardeşi Nuri Tahir ile birlikte "Tipi" soyadını aldıkları halde, sonradan kardeşi aynı soyadıyla devam ederken "Kemal Tahir, Nazım Hikmet'in "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" romanındaki kahramandan esinlenerek "Benerci" soyadını almıştır (Çiçek, 2019, s. 106)".

Nazım Hikmet'e bu kadar yakın duran Kemal Tahir'in, bu süreçlerden etkilenmemesi ve ceza almadan kurtulması mümkün olmayacaktır. Nazım Hikmet'in de son davası

olan bu dava (Donanma Davası), Kemal Tahir'in bundan sonraki hayatını tamamen değiştirecek çok önemli köşe taşlarından birisi olacaktır.

Kovuşturmalar oldukça geniş tutuluyor, Hikmet Kıvılcımlı, Kerim Korcan gibi sivillerin yanında, özellikle Nazım Hikmet'in kitaplarını okuyan pek çok astsubayla birlikte onların yakını olanlar ve tanıdıkları da gözaltına alınıp sorgulanıyorlardı. Önce "Yavuz" sonra "Erkin" gemisinde "gedikli üstçavuş" olarak görev yapmış olan Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir Tipi de sanıklar arasındaydı. Bu durumda Kemal Tahir'i de bu davanın sanığı olarak gözaltına alıyorlardı (Çiçek, 2019, s. 106).

17 Haziran 1938 tarihinde gözaltına alınan Kemal Tahir, 29 Ağustos 1938 tarihindeki Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin kararına kadar, diğer sanıklarla beraber, akıbetinin ne olacağını bilmeden ancak bir umutla beraatını beklerken, hiç ummadığı bir şekilde on beş yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilecektir. Buradan sonrasını mahkeme kayıtlarından takip edelim:

HÜKÜM

T.C.

Donanma Komutanlığı

Askeri Mahkemesi

Kadıköy

29/Ağustos/938

Hüküm Fıkrası

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm vermeğe mezun Donanma K. As. Mahkemesi

Reis : İhtiyat Filo K. Albay Ertuğrul Ertuğrul

As. Hâkim : As. Ad. Hâkim Salih Köniman

Aza : Dumlupınar Denizaltı G. K. Kur. Bnb. Rıfat Özdeş

Aza : Dz. Altı. Gml. K. Ku. Bnb. Kemal Bozkurt

Aza : Yavuz G. I. Topçu Subayı Gv. Bnb. Ethem Çeviker

ve iddia makamında As. Ad.: Hâkim Şerif Budak ve Zabit kitabetinde Sadri Gada hazır oldukları halde 29/Ağustos/938 pazartesi günü saat 9 da Erkin gemisinde mahalli mahsusunda açık olarak toplanarak askeri isyana tahrik suçundan dolayı 15 sene müddetle Ağır hapise mahkûm ve cezasını çekmekte olan Hikmet oğlu Nâzım Ran, 1314 de Of'ta doğmuş Salih oğlu Hamdi Alev (Namıdiğer) Hamdi Şamilof, ... 1318 de İştip (Üsküp) de doğmuş Hikmet Kıvılcımlı, ... 1326 da İstanbul'da doğmuş Yedigün gazetesinde muharrir Tahir oğlu Kemal Benerci, ... Erkin gemisinden gedikli Üstçavuş 1329 doğumlu İstanbullu Tahir oğlu Nuri Tipi, ... hakkında yapılan duruşmalar sonunda tahassul edilen kanaata göre esbabı mucibesi bilahare tebliğ edilmek üzere aşağıda yazılı hüküm verilmiştir.

İcabı görüşüldü ve düşünüldü:

1- Suçu sabit görülen Nazım Ran'ın suçuna uyan Askeri Ceza Kanunun 94. Maddesi mucibince ve siyasi fikirleri, mazide neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleriyle, pek aşikâr bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan ve bu arzularını Donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için Başgedikli Hamdi Alevdaş'ı bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine alet ittihaz ederek Donanmanın inhilal ve ihtilale maruz kalmasına ve şu suretle memleket müdafaasına yapacağı büyük tehlike ve zararlar ve yapılması istenilen suçun kasdındaki redaet ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addile takdiren (2O) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve T.C.K. 31 ve 33. maddeleri mucibince hidematı ammeden müebbeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacır altında bulundurulmasına ve mumaileyh 29/III/938 tarihinde Harp Okulu Askeri Mahkemesince askeri isyana tahrik ve teşvik suçundan dolayı mahkûm olduğu (15) sene ağır hapis cezası askerî temyiz mahkemesinden geçmek suretiyle kat' ileşmiş ve halen bu ceza infaz edilmekte bulunmuş olmasına ve şu sebeble içtima ceraimin mevcudiyetine binaan T.C.K. 77 ve 69. maddeleri hükümlerine tevfikan hükmedilen (20) sene ağır hapis cezasının üçde ikisi olan 13 sene 4 ayın evvelce mahkûm olduğu 15 sene ağır hapis cezasına zammile (28) sene (4) ay müddetle ağır hapis cezasıyla mahkûmiyetine, müebbeden hidematı ammeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacır altında bulundurulmasına,

…

6- Suçu sabit görülen Gedikli Üstçavuş Nuri Tipi'nin suçuna uyan Askerî Ceza Kanunun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın emniyet ve selametini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (18) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve T.C.K. 31 ve 33. maddeleri mucibince hidematı ammeden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacır altında bulundurulmasına ve Askerî Ceza Kanununun 30. Maddesi A/1. bendinde mucibince Ordudan Tardına,

7- Suçu sabit görülen Kemal Tahir Benerci'nin suçuna uyan Askerî Ceza Kanununun 94. maddesine istinaden ve işlediği fiilin Donanmanın disiplinini sarsan ve binnetice memleket müdafaasına ehemmiyetli bir tehlike iras eden fiillerden olması ve istihsal edilmek istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi addile takdiren (15) sene müddetle ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına ve T.C.K. 31 ve 33. maddeleri mucibince müebbeden amme hizmetlerinden mahrumiyetine ve ceza müddeti zarfında hacır altında bulundurulmasına,

…

18- …

Mahkûm olanların mevkuf kaldıkları müddetlerin cezalarına mahsubuna 29/Ağs/938 Pazartesi günü söz birliğiyle karar verilerek bu karar müddei umumi huzurunda maznunların yüzlerine karşı okundu ve kanun yolları öğretildi. 29/8/938.

Reis	As. Ad. Hâkim	Aza	Aza	Aza
(mühür)				
E. Ertuğrul	S. Köniman	R. Özdeş	K. Bozkur	E. Çeviker

(İmza) (Çiçek, 2019, s. 127-134).

Kemal Tahir, mahkemeye verdiği kendi ifadesinde, kardeşi ile gemiye kitap göndermediğini, eğer kardeşi kendiliğinden böyle bir şey yapmış ise ondan haberdar olmadığını, Nazım Hikmet'i muharrirliği nedeniyle tanıdığını, kendisine isnat edilen suçlamaların asılsız ve ispattan yoksun olduğunu ve bu nedenle de bu suçlamaları kabul etmediğini beyan etmiş ise de sonradan da anlaşılacağı üzere haklarındaki hüküm peşinen verilmiştir, üstelik okunduğu ve okutturulduğu söylenen kitapların, herkesin ulaşabileceği kitapçılarda satılıyor olmasına rağmen. Bu husus ve sanıkların, yüz yüze geldiği hukuksuzluk, şöyle dile getirilmektedir:

> Kemal Tahir'in avukatı Ethem Nuri Balkan, savunmasında şöyle diyordu: Görülüyor ki Donanmada görevli bir kısım gedikli başçavuşlar, üstçavuşlar, Nâzım Hikmet'in, Sabahattin Ali'nin, Sabiha Zekeriya'nın, Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerini okumuşlar. Bunlar kitapçılarda satılan ve satılmakta bulunan eserlerdir. Yaşadığımız yıl komünistlik ve faşistlik sözlerinin en çok konuşulmakta olduğu bir dünya savaşı öncesinin konuları arasındadır. Bu insanlar da gazete okumakta, Radyo Gazetesi'ni, hiç olmazsa onu dinlemektedirler. Bu mevzuları kendi aralarında, boş vakitlerinde konuşmaları, onların Donanmaya herhangi bir zarar verme maksat ve gayesini taşımaz, taşımamıştır da. Bunları salıvermek en kestirme yoldur, Sayın Hakimler. ...
>
> Avukatlar okunan kitapların zararlı yayın olup olmadığının Adalet Bakanlığı'ndan sorulmasını istediler. Üç gün sonra gelen Bakanlık yanıtında şöyle deniyordu: "Listede yazılı olanlar her Türk vatandaşının okuması için neşredilmiş kitaplardır." Avukatlar bu tezkereye dayanarak davanın kendiliğinden düşmesi gerektiğini söylediler. Savcı Şerif Budak'ın yanıtı şöyle oldu: 'Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz'. (Çiçek, 2019, s.107).

İfadelerden de net olarak anlaşılacağı üzere; mahkeme heyetindekiler, bu kitap düşkünü asker ve sivilleri cezalandırmak konusunda öylesine kararlılardır ki; delil aramayı bile gereksiz görmektedirler. Diğer taraftan, bu davadan 5 ay kadar öncesinde 11/3/1938'de Ankara'da görülen, savcı makamında yine Şerif Budak'ın bulunduğu Harp Okulu Davası'nda, Harp Okulu öğrencileri ile birlikte, yargılanan sivillerin profili hayli ilginçtir:

> Siviller: Şair Nâzım Hikmet, Afyon Demiryolları İşletme Müdürlüğü Cer Dairesi memur namzetlerinden Mustafa Ergun, Ankara'da gazete satıcısı Yakup Dalkılıç, Ankara Erkek Lisesi öğrencilerinden Adnan Alkaya, Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerinden Arnavut tebaalı Hasan, Ankara Orta Okul ikinci sınıf öğrencisi Sefer, Eskişehir Uçak Fabrikası sıhhiye müfrezesinden Er Kenan ve Askeri Fabrikalar silah kısmı boyahanesinde müstahdem Şinasi. (A. Kadir, 1967, s.72).

Bu davaların, ortaokul, lise talebelerine ve gazete satıcılarına kadar uzanması, o zamanki Cumhuriyet idaresinin, aykırı seslere olan tahammülsüzlüğünün boyutlarını da göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Aslında resmî ideolojinin bu refleksleri, Kemal Tahir'in hayatı boyunca karşı duracağı, resmî ideolojinin ruhuna sinmiş olan, "etnisiteye dayalı homojen toplum ideali"nin yansımalarından başka bir şey değildir. Başka bir söyleyişle; "Türkçülük" ve "Çağdaşlık" ekseninde Batılaşma sürecinin toplumu getirdiği yer burası olmuştur. Böyle bir durumda ise devlet, düşünen ve sorgulayan bireyler yerine, koşulsuz şartsız itaat edenleri tercih edecek ve bunun dışında kalanları, kimliğine bakmaksızın ya toplumdan tecrit edecek veya ortadan kaldıracaktır. Nitekim o güne gelinceye kadar İstiklal Mahkemeleri'nde sayısız insan idam edilmiş, pek çokları da en ağır şekilde hapse mahkûm edilmişlerdir. Nitekim Kemal Tahir devletin kurucu unsurları arasındaki bu kıyasıya hesaplaşmaları ve tasfiyeleri, sonradan "Kurt Kanunu" ve "Yol Ayrımı" romanlarında gerçek kişilerle canlandırarak anlatacaktır.

Kemal Tahir de bir şekilde, devlet tarafından tehdit olarak algılananlar arasına girmiş olduğundan artık kendisini cezadan kurtaramayacak, Nazım Hikmet'le beraber yaptıkları hiçbir girişim olumlu bir neticeye ulaşamayacaktır. Nazım Hikmet son bir umutla, daha önceden bir vesileyle Ankara'da tanıştığı Mustafa Kemal'e mektup yazacak ve kendisinin Cumhuriyet devrimlerine bağlı olduğunu ve "askeri, isyana teşvik etmek" gibi bir suçu asla işlemediğini söyleyecek ise de bu mektubuna cevap alamayacaktır.

Son olarak, Nazım Hikmet, Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesi Başkanlığı'na, İstanbul Cumhuriyet Savcılığı aracılığıyla itiraz edecek, Askerî Ceza Usulü Kanununun ilgili maddesine istinaden cezanın kaldırılmasını talep edecek ve bu başvurusunu Kemal Tahir de imzalayacaktır. Ancak bu hamleleri de tıpkı daha öncekiler gibi hiçbir şeyi değiştiremeyecektir (Sülker, 2019, s. 123-127). Böylece Nazım Hikmet gibi Kemal Tahir için de kendilerine reva görülen; uzun yıllar ağır hapis cezasını çekmekten başka bir yol kalmayacak ve mahkemenin verdiği 15 yıllık cezanın 1950 affına kadar 12 yılını yatmak durumunda kalacaktır. Kemal Tahir, bu olayı şöyle özetleyecektir:

> Evimde sosyalizme ait Fransızca kitaplar bulundu. Kardeşim Nuri Tahir o sıralar gedikli üst çavuş idi. Bunun aracılığıyla donanmadaki erbaşlara, Sabahattin Ali'nin hikâye kitaplarını propaganda

için yolladığım ileri sürüldü. Yalandı. Fakat iki tanık uyduruldu... Bunlar sorguda kardeşim aracılığı ile kitap yolladığımı söylediler... Bahriyeliydiler ve hafta başı izinli çıktıkları zaman bana geliyorlar, benim kitaplığımdan seçtikleri kitapları, yenileriyle değiştiriyorlardı. Çoğu zaman hangi kitapları aldıklarını bile bilmezdim. Ben, okuryazarlığa sıvanmış bir delikanlı olduğum için, kitaplığımda Atsız'ın kitapları da vardı. Nazım ve Sabahattin Ali'nin kitapları da... Derken bir gün tutuklandım... Beni de Nazım'ı da Yavuz'a götürüp kapadılar. Küçücük bir hücrede yaşıyor, sorguya götürülüp getiriliyorduk. O zaman suçumun kitap vermek olduğunu öğrendim! Kitap vermek suç olunca, gerisi sorulmaz. Kaderime katlanmak zorundaydım! (Öz, 2018, s. 26).

Sonuç olarak, iktidar; kendisi için tehdit olarak gördüğü resmî ideolojiden farklı söylemleri susturmaya çalışmakta ve bunun için de bu tür söylem sahiplerini toplumdan tecrit ederek hapishaneye gönderip yokluğa mahkûm etmektedir. Ancak, Kemal Tahir örneğinde, bu amaç gerçekleşmeyeceği gibi tam tersine; ona yapılan bu haksızlık, büyük bir tefekkür ve sanat adamının doğmasına zemin hazırlayacaktır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Kemal Tahir'in cezaevi yılları ve bu süreçteki çalışmaları incelenecektir.

3. KEMAL TAHİR'İN HAPİSHANE DÖNEMİ (1938-1950)

3.1. Siyasî Bir Mahkûm Olarak Kemal Tahir

Bu bölümde Kemal Tahir'in, ilk gözaltına alınmasından (1938) başlayarak, en son Nevşehir Hapishanesi'ndeyken aftan yararlanıp 12-13 yıllık mahkûmiyetinin son bulmasına (1950) kadarki mahpushane yaşamı ve bu evredeki deneyimleri incelenecektir. Kemal Tahir, hapishanede kaldığı süre boyunca, bir taraftan teorik okumalarını hayata geçirirken diğer taraftan hapishane ortamındaki; Anadolu'nun değişik yerlerini ve kültürünü temsil eden prototip şahsiyetleri, bir sosyolog, bir antropolog gibi derinlemesine gözlemleyecek ve sonraları tarihe mal olacak romanlarının alt yapılarını oluşturan notlar tutacaktır. Başlangıçta şiirle, sonra hikayelerle ilerleyen hapishanedeki yazma süreci, romanlarla zirveye taşınacak ve daha sonra Kemal Tahir'in, kendisini "romancı" kimliğiyle tanımlamasına kadar adım adım taşıyacaktır. Kemal Tahir'in hapishanedeki; bu, sanata ve entelektüel ufuklara yürüyüşünde, belirli bir süre aynı hapishaneyi paylaştığı, sonrasında ise farklı şehirlerde mahpus yattıkları, aynı zamanda bir şiir ustası ve dava arkadaşı (yoldaşı) olan Nazım Hikmet'in katkısı oldukça fazladır. İlk gözaltına alındıkları günden itibaren önce Yavuz Zırhlısı'nda, sonra Bekirağa Bölüğü'ndeki yaklaşık üç ayı aşkın gözaltı sürecine ilaveten sonrasında nakledildikleri İstanbul Tevkifhanesinde iki yıla yakın birlikte mahkûmiyet yaşayacaklar ve takiben bu defa Çankırı Cezaevine sevk edileceklerdir. Ancak Çankırı Cezaevinde, İstanbul'dan birlikte geldikleri üç dava adamı; Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir yaklaşık on altı ay birlikte olacaklar, sonrasında ise bu defa yolları Nazım Hikmet'le fiziken ayrılacak, önce 1940 yılının Aralık ayında Nazım Hikmet Bursa'ya sevk olunurken, Mayıs 1941'de Kemal Tahir de Malatya Cezaevine gönderilecektir. Ancak ayrı şehir hapishanelerinde olmaları, onların arasındaki fikir paylaşımlarına ve sanat tartışmalarına engel teşkil etmeyecek, hapishane hayatlarının sonuna kadar kesintisiz bir şekilde mektuplaşacaklardır. Hatta Nazım Hikmet'in, zaman zaman Kemal Tahir'e para gönderdiği de yazılan mektuplardan anlaşılmaktadır. Özetle Nazım Hikmet, Kemal Tahir'in fikrî ve sanatsal yönelişlerinde başat bir role sahiptir. Bu bölümde Kemal Tahir'in hapishane yıllarındaki süreci mercek altına alacağımız düşünüldüğünde, Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'le aynı hapishanedeyken olan

çalışmalarıyla, farklı hapishanelerdeyken yapılan yazışmaları ayrı bir önem kazanmakta ve bu bölümün odak noktasını oluşturmaktadır. Bu konudaki mevcut kaynaklar açısından ise, Nazım Hikmet'in yazdığı ve Kemal Tahir'e ulaşan mektupların tamamına kaynak olarak sahip olmamıza mukabil, Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'e yazdıklarının sadece birkaç tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Bunun nedeni ise, Nazım Hikmet'in 1950 yılındaki afla birlikte hapishaneden çıkışından hemen sonra, Kemal Tahir'e de haber vermeksizin gizlice Sovyetler Birliği'ne kaçması ve Kemal Tahir'in kendisine hapishane süreci boyunca yazmış olduğu mektupların akıbetinin tam olarak bilinememesidir. Bu mektuplaşmaların önemi ve eldeki kaynakların durumu, "Notlar 15/Mektuplar" başlıklı kitapta şöyle açıklanmaktadır:

> Türk edebiyatına, biri şiirde diğeri romanda damgasını vurmuş iki kişi, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'in, belli bir dönemle sınırlı kalmış olsa da birbirlerine yazdıkları mektuplar, edebiyat ve düşün tarihimiz için değerli birer belge olma özelliği taşımaktadır. Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı mektupları, Kemal Tahir sağlığında yayınlamış bulunuyordu. Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'e yazdığı mektupları, yurt dışına gidişinden önce Nazım Hikmet'in yakın çevresine teslim ettiği bilinmekle birlikte mektupların akıbeti hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. (Yazoğlu, Önsöz, Tahir, 1993, s. 7).

Bu durumda; Kemal Tahir'in hapishanedeki mahkûmiyet yıllarında yaşadıklarını esas alacağımız bu bölümde faydalanabileceğimiz kaynakların başında; Nazım Hikmet'in, "Mahpushaneden Kemal Tahir'e Mektuplar" adlı kitabı gelmektedir. Kemal Tahir için, fikir dünyasının şekillenmesinde hem hapishane öncesi hem de hapishanedeyken başat etkiye sahip Nazım Hikmet hakkındaki düşüncelerinin ne kadar önemli olduğu izahtan varestedir. Bu açıdan bakıldığında, bu mektupların değeri konumuz açısından da daha iyi anlaşılacaktır. Kemal Tahir de bu mektupları özenle saklamış ve sonradan kitaplaştırılmasına da bizzat öncülük etmiştir. İlk baskısı, Nazım Hikmet'in vefatından beş yıl sonra 1968 yılında yapılan "Mahpushaneden Kemal Tahir'e Mektuplar" adlı bu kitabın düzenlenmesiyle ve basımıyla Kemal Tahir bizzat ilgilenmiş ve kitaba yazdığı önsözde, Nazım Hikmet, onun sanatı ve entelektüel yönü hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

> Nâzım Hikmet 1902 yılında doğmuş, 1920'de Bolu'da bir zaman öğretmenlik yaptıktan sonra Moskova'da dört yıl okuyup 1924'te İstanbul'a dönerek yeni şiirlerini ve politik yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Şeyh Sait ayaklanması bahanesiyle çıkarılan Takriri Sükûn Kanunu sırasında – 1926 yılında– Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce "gıyaben" 15 yıl ağır hapse (kürek cezasına), 1930 yılında, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nce 6 yıl 6 ay ağır hapse, 1938 yılında, Ankara'da Harp Okulu Askeri

Mahkemesi'nce 15 yıl ağır hapse, gene 1938 yılında Donanma Kor. Askeri Mahkemesi'nce 20 yıl ağır hapse mahkûm edildi. (Ceza toplam: 61 yıl 6 ay, bunun mahpusta geçen miktarı 18 yıldır.)

1950 Genel Af Kanunuyla cezaevinden çıkan Nâzım Hikmet, 1951 yılında memleketten kaçmak zorunda kaldı. Ölüm tarihi olan 1963 yılına kadar, 12 yıl da bir şiirinde "zor zenaat" dediği sürgün cezası geçmiş oldu. Böylece yurdumuzun ve dünyanın en büyük şairlerinden Nâzım Hikmet, 61 yıllık ömrünün 30 yılını mahpuslarda ve sürgünde geçirdi, eserlerini, bu çetin şartlar altında yazdı.

Mahpusluğu dışında da Nâzım Hikmet, aralıksız, izlenip gözetlenmiş, evi üst üste basılıp kitapları ve müsveddeleri alındığı için, çalışmalarına yardımcı bir kitaplığa sahip olamadığı gibi, "Kırpıntı Bohçası" dediği müsveddelerini bile, sürekli olarak eli altında bulunduramamıştır. Tarih, edebiyat, sanat, felsefe, ekonomi, sosyoloji üzerindeki düşüncelerini düzenli olarak açıklayamaması bundandır. Büyük bir sanatçının bu konulardaki düşüncelerinden yoksun kalmak, memleketinin edebiyatı ve fikir hayatı için olduğu kadar, dünya için de büyük bahtsızlıktır.

…

Nâzım Hikmet, büyük aşamaların yetiştirdiği, büyük aşamaları belirleyen büyük şairlerdendir. Aşamalar sonrasının kolay ve moda akımlarının ölçüleriyle anlaşılıp değerlendirilemez. 1938'den 1963'e kadar, 25 yıl kendi memleketinde, eserlerini yayımlayamamıştır. Bu bakımdan çok bahtsız bir sanatçıdır. Son beş yıldır, hemen bütün eserleri yayımlandığı halde, Nâzım Hikmet beklenen büyük ilgiyi görmedi. Genç kuşaklarda umulan heyecanı uyandıramadı. Türkçesi, halklar üzerinde etkisini yitirmiş şiir dünyamızı, gücü ölçüsünde canlandıramadı. Şiirimizin son elli yıllık çok önemli dönemi üzerinde, gerekli incelemelere, yeniden değerlendirmelere de yol açamadı.

…

Nâzım Hikmet bu iç ve dış şartların maddi-manevi baskıları altında, şair olarak, herhangi bir insandan kat kat fazla bunalmıştı. Bu bunalımı, ancak devrimci dahi sanatçılarda rastlanan insanüstü bir güçle umut ve iyimserlik çizgisinde yiğitçe tutmayı başarmakla kalmamış, korkunç mapushane şartlarından, yararlanarak Anadolu Türkçesi'nin sağlam temellerini, yani Anadolu insanının tarihsel-sosyal gerçeğini de bulmuştur. (Tahir, Önsöz, Hikmet, 1975, s. 5-7).

Kemal Tahir, Nazım Hikmet'in fikir ve düşünceleri yanında, zor şartlarda adeta insanüstü bir çabayla ortaya koyduğu başta şiir olmak üzere, roman, tiyatro gibi sanat eserlerinin hem Türk hem de dünya edebiyat ve sanatı için ne kadar önemli olduğunu, ancak, dönemin siyasî iktidarınca, önceleri resmî ideolojiyle uyumlu olduğu için el üstünde tutulan bu fikir ve sanat adamının sonradan aynı siyasî kadrolarca bu defa tehlikeli görüldüğünden ağır cezalara çarptırılarak, bu değerlerin nasıl hoyratça heba edildiğini özetlediği ve 'Birkaç Söz' diye takdim ettiği ('Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar' kitabının) önsözünü Nazım Hikmet'e şükran ve saygı ifadeleriyle şöyle noktalayacaktır:

Bu önsözü, şimdi, dünyada son namuslu insan yaşadıkça var olanlarla beraber bulunan Türk şairine yazdığım yüzlerce mektuptan biri sayıyor, öyle de bitiriyorum.

Seni, aziz Nâzım Hikmet, sevgiyle selamlarım.

Şiirimizi, yani, Anadolu halklarının yüce duygularını, bir "şair başı boyu yükselten" mübarek ellerini saygıyla öperim. Sağol!

Kemal TAHİR. (Tahir, Önsöz. Hikmet, 1975, s. 8).

Bu konuda diğer önemli bir kaynak eser ise, 15 ciltlik Notlar serisinin sonuncusu olan Notlar/Mektuplar kitabıdır. Bu kitabın içeriği; 1950 öncesi Bursa Cezaevinden, Orhan Kemal'in "Raşit Kemalî" imzasıyla Kemal Tahir'e yazdığı mektuplar ve Kemal Tahir'in, mahpusluktan kurtulduktan sonra evlenerek ikinci eşi olacak olan Semiha Hanım'a, hapishaneden yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Ayrıca, "Kemal Tahir'in notları arasından çıkan, cezaevi denetimine takılarak Nazım Hikmet'e ulaşmamış iki mektup ile Halikarnas Balıkçısı'na yazmış olduğu bir mektubu da bu kitapta" yer almaktadır. (Tahir, 1993, s. 7). Bu alanda faydalanacağımız bir başka kaynak ise önceki bölümde de yer verdiğimiz, Kemal Tahir'in ilk eşi Fatma İrfan Hanım'a yazdığı mektuplardan oluşan "Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar adlı eserdir. Bunlara ilaveten, Kemal Tahir'in biyografisini ele alan, "Biyografya-4 Kemal Tahir" kitabı ve benzeri eserlerle birlikte, Kemal Tahir'in, İstanbul'daki hapishane yıllarını işlediği eserleri olan "Esir Şehrin İnsanları" ve "Esir Şehrin Mahpusu" romanları da bu bölümün temel kaynakları arasında yerini alacaktır.

Henüz Yavuz Zırhlısındaki gözaltı ve soruşturma süreci devam ederken Kemal Tahir, Nazım Hikmet ve kendisinin durumlarından ümitlidir, çünkü ona göre haklarındaki suçlamalar ciddi hiçbir delile dayanmamaktadır. Nitekim bu konudaki delilsiz suçlanışını ve anlamsız mahkûmiyetini hapishaneden çıktıktan çok sonraları İsmet Bozdağ'a şu cümlelerle ifade edecektir: "...ispatlanabilir hiçbir suçum olmadığı halde on altı yıla mahkûm oldum (Bozdağ, 1995, s. 29)". Masumiyetine bu denli inanmasına binaen kısa sürede, kendisine ve arkadaşlarına yapılan haksızlığın farkına varılıp düzeltileceği ümidini taşımaktadır. Bu ümidini, henüz bir yıldan az bir zamandır evli oldukları eşi Fatma İrfan'la paylaşacak ve onu da kendi durumları hakkında rahatlatmaya çalışacaktır. Tutuklanmasından sonraki ilk mektup olan 29.6.1938 tarihli bu mektupta Kemal Tahir içinde bulunduğu şartları adeta gemide tatil yapan bir adam havasında anlatacak ve durumunu genç eşi Fatma İrfan'a şu satırlarla tasvir edecektir:

İrfanım, Mektubuna sevindim, beni her zaman lüzumsuz yere merak edersin. Hoş, annem de böyledir ya, ikinize de ve dayıya da teşekkür ederim. Hiç canım sıkılmıyor. Nuri Tahir'in senelereden beri bahriyeli olması bana buradaki hayatı yadırgatmıyor. Eğer Kara Ordusuyla alışverişe girseydim, eminim daha çok sıkılırdım.

Bütün subaylar, çavuşlar nöbetçiler çok nazik ve iyi insanlar. Çok havadar, bol güneşli püfür püfür bir kamaram var. Sabahtan akşama kadar denizi seyrediyorum, yazıyorum. Benim romanın ikinci kısmını burada bitirdim. Üçüncü kısma başladım. Eğer son derece rahat olmasam hiç böyle çalışabilir miyim?

Günde üç kez güvertede saatlerce gezmemize izin veriyorlar. O zaman yanımda bir gemi polisi olduğu halde — gözlerimde gözlüklerim— dolaşıyorum. ...

Sana bir günümün nasıl geçtiğini yazayım: Sabahleyin çoğunlukla sekiz, sekiz buçukta uyanıyorum. Bol bir kahvealtı yapıyorum. Kahvealtından sonra güverteye çıkıyorum. Denize karşı bir cıgara tellendiriyorum. Tekrar kamaraya dönünce bir müddet yazıyorum. Biraz da okuyorum.

Her gün gazete aldırmak kaabil. Hatta senin gönderdiğin Tan gazetesi bile geldi yetişti. Bundan başka Yavuz'un kitaplığından faydalanıyorum. Biraz zaman geçerse, değme tarih romancıları, özellikle ünlü Abidin Dâver'i yaya bırakacak bir bilim düzeyine erişeceğim. Öğle yemeğinden sonra bir miktar uyuyorum. Sonra tekrar güverteye gezmeye çıkıyorum. Akşam yemeğinden sonra askerlerin uzaktan uzağa söyledikleri yanık türküleri dinliyorum. Tabii gözlerim yaşarmıyor.

Ekseriya akşam yemeklerinden sonra güvertede geziyorum. ...

Velhasıl öyle rahat, öyle sakin, öyle sayfiyelik, istirahat devri yaşıyorum ki, saçmalayıp doludizgin şair olabilirim.

Şiir hikâyesini bu kadar uzatmama sebep, grupların hakikaten enfes oluşudur. Sana bir başka mektubumda bunu da uzun uzun anlatırım.

İhtiyaçlarıma gelince şimdilik subayların aşhanesinden yemek yiyorum. Bu biraz tuzluca, ayda 16-17 lira kadar bir şey tutarmış. Sonra günde onbir buçuktan bir paket de cıgara... Dört lira da bu tutuyor. Şu halde istirahate çekilen Kemal Tahir şimdilik ayda (20) liraya muhtaçtır.

Bunu utanarak yazmıyorum. Annemin iyi kalbini biliyorum. Benim yerime yanaklarını bol bol öp.

Nuri Tahir'i uzaktan görüyorum. O da çok iyidir. Vaziyet herhalde yakın bir zamanda belli olur.

Seni uzun müddet dul bırakacak değiller ya ...

Mektubunda (neler yapmamı) yaz diyorsun. Fazla üzüntüden galiba eşlik görevlerini unuttun. Her halde bu vazifeleri bir bir hatırla: Evden lüzum olmadıkça ve asla yalnız çıkılmayacak. Kocaman bir adamı asla merak etmeyeceksin. Ve onun rahat ve iyi olduğunu hatırlayacaksın. O kadar ki, dün değil evvelki akşam banyo yaptım. Geçen gün de mükemmel traş oldum dersem artık merak ve telâşa yer kalmaz sanırım.

Terlik ihtiyacını herhalde düşünmüşsündür. Mektuplarının okunduğunu kestirdiğin için beni müdafaa eden satırlar yazmışsın. Yeni avukatlık kanunundan sonra bu çeşit dava vekillikleri de yasaklandı. Aman bir de kanunsuz vekâlet etmek maddesiyle de uğraşmayalım.

İrfanım benim,

Anneme, dayına, babama ve diğer akraba ve yakınlara bol bol selâm ederim. Gözlerini öperim sevgilim benim...

Kemal Tahir. (Tahir, 1979, s. 212-215).

"Bu mektup, Kemal Tahir'in «Bahriye Davası» olarak bilinen dava dolayısıyla tutuklanmasından sonra yazdığı ilk mektuptur. Bundan sonraki mektupların tümü Kemal Tahir'in tutuk ya da cezaevlerinden yazdığı mektuplardır (Tahir, 1979, s. 212)".

Kemal Tahir, mahkemeden beraat kararı bekleme konusunda bu kadar ümitli olmasına rağmen, olaylar hiç te düşündüğü gibi gelişmeyecek ve Kemal Tahir'in hayatının en sıkıntılı dönemi olacak hapishane günleri, ayları, yılları başlayacaktır. Donanma Davası sonuçlanmış ve beklentilerinin aksine sanıklar en ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu mahkûmiyet kararlarını Kemal Tahir, eşi Fatma İrfan'a onu teskin edecek tarzda bir mektupla soğukkanlı bir üslupla yazacaktır:

Canım Karıcığım,

Muhakkak tahmin ettiğin gibi mahkûm olduk. Sade şu kadarını sana malûmat olarak anlatayım ki, Nuri Tahir (18) sene ağır hapse mahkûm oldu. Ben de (15) sene aldım. Nâzım Hikmet'e (15) seneden başka (20) sene daha verdiler. Hamdi'nin karısı Emine (5) seneye, Doktor Hikmet'in karısı (10) seneye mahkûm oldu.

Birkaç güne kadar tevkifhaneye sevkedileceğiz. Orada konuşuruz. Bir de bugün görüşmek için Paşa emir imzaladı.

Şimdilik paradan başka hiçbir şeye ihtiyacımız yok. Hepimiz sıhhatli ve neş'eliyiz.

Hayatımız hakkında vereceğimiz kararı karşılaştığımız zamana saklıyorum. Bu vaziyette üzülmeğe mahal var mı?

Annemin ellerini öperim. Seni hasretle kucaklarım, İrfanım benim.

Kemal Tahir. (Tahir, 1979, s. 219).

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere; Kemal Tahir her ne kadar yeni evlendiği genç eşini teselli etmeye çalışıyorsa da bundan sonrası için içine gireceği maddî sıkıntıların da ilk sinyallerini vermektedir. Nitekim bundan sonraki hapishane süreci

boyunca bu sıkıntılar hiç üzerinden eksik olmayacak, bir taraftan Nazım Hikmet'in zaman zaman gönderdiği paralarla geçinmeye çalışırken bir taraftan da gazetelere müstear isimlerle hikâye türü yazılar yazarak oralardan kazandığı paralarla kıt kanaat hayatını sürdürecektir. Velhasıl, Kemal Tahir için hapishane hayatıyla birlikte maddi olarak hayatının en zor dönemi de başlamış olacaktır. Ancak yine bu dönemde, bir yönüyle maddî sıkıntılar bu usta kalemi kuşatırken, diğer yönden o, hayatının belki de en verimli dönemini idrak edecek ve ideallerinin ufkuna doğru emin adımlarla yürümeye duracaktır. Sonuçta o yıllarda gücü elinde tutan iktidar sahiplerinin, sindirmek hatta yok etmek için ağır hapis cezasıyla mahkûm etmek istedikleri genç yazar, hapishaneyi bir okul gibi görecektir. Anadolu'da il il gezdirildiği cezaevlerinin her birinde okumalarını ve yazılarını güçlendirerek sürdürecek, bu hapishanelerdeki insanları tanımakla, Anadolu insanını tanımış olmanın verdiği güç ve cesaretle, yıkılan bir imparatorluğun bakiyesi üzerine kurulmuş bu genç cumhuriyet nesillerine, kendilerini tanımaları ve kendi güçlerinin farkına varmaları adına rehberlik edecek romanları en gerçekçi bir kurgulamayla kaleme alacaktır.

Siyasî mahkûmların; hapishanede yazmaya yöneldikleri, yaygın bir kanaattir. Nitekim kendisi de ortaokul tahsiliyle siyasî bir mahkûm olarak hapishaneye giren ve yaklaşık on yıl hapis yatan ancak cezaevinden bir yazar olarak çıkan Aytekin Yılmaz da hapishanede yazmanın mektupla başladığını, sonradan ise şiir ve hikâye yazanların sayısının hiç de az olmadığını vurgulamaktadır. (Yılmaz, 2006, s. vii). Kemal Tahir de hapishane öncesinde zaten var olan yazma alışkanlığını hapiste de sürdürmüş, fikir ve düşünce anlamındaki önemli birikimlerini bu çok özel mekanlarda daha da pekiştirip geliştirmiştir. Kemal Tahir'i hem yaşadıkları hem de ortaya koydukları ve insanlığa sunduğu eserler bakımından, Dünya Edebiyatı bağlamında karşılaştırabileceğimiz bir sanatçı varsa o da hiç kuşkusuz Dostoyevski'dir. Tıpkı Dostoyevski gibi o da mahkûmiyeti boyunca etrafındaki kişileri ve olayları romanlaştırarak dünya edebiyatına sunmuş, böylelikle de hem Türk edebiyatı hem de dünya edebiyatında unutulmaz izler bırakmıştır. Kızılçelik'e göre, Dostoyevski Rusya için ne ise, Türk toplumu için de Kemal Tahir odur (Kızılçelik, 2002, s. 300)". Neticede, "Kemal Tahir'in Anadolu'daki mahpus hayatı, talihsiz bir hadise olsa da onu Türk edebiyatına kazandırması bakımından önemlidir. Anadolu coğrafyası onun için bir insan laboratuvarı olmuştur (S. Coşkun, 2004, aktaran Kızılçelik, 2012, s. 72)".

3.2. İstanbul Tevkifhanesi (1938-1940)

Kemal Tahir'in hapishane ile ilk tanışması; doğduğu, büyüdüğü, hayatının büyük bölümünü özellikle de gençlik yıllarını geçirdiği İstanbul'da, İstanbul Tevkifhanesinde olacaktır.

> Yavuz Zırhlısında haftalarca süren gözaltı, Erkin gemisinde görülen duruşma ile neticelenir. Kelepçe arkadaşı Nâzım Hikmet ile beraber 29 Ağustos 1938 tarihinde tutuklanır. Kalem kırılır, hüküm verilir: sırtına on beş sene ceza sarılır. İlk durak İstanbul Tevkifhanesidir. Uğultunun, acılı iniltilerin hiç eksik olmadığı kocaman bir ormana benzeyen İstanbul Tevkifhanesi... (Öz, 2018, s. 28).

Nitekim, İstanbul Tevkifhanesi için orman benzetmesi'ni, karısı Fatma İrfan'a hapishaneden yazdığı ilk mektuplardan birinde şu cümlelerle ifade ediyor: "Burası kocaman bir ormana benziyor karıcığım. Rudyard Kipling'in (İnsan-hayvanlar)ı ile değil. (Hayvan-insanlar)la dolu bir ormana. Uğultu hiç eksilmiyor. Acı, aç ve kinli bir uğuldama, geceleri ve gündüzleri tıkabasa dolduruyor (Tahir, 1979, s. 225)". Kemal Tahir bir taraftan, kendisiyle ilgili olarak iddia edilen "komünist olmak ve başkalarını da komünistliğe teşvik etmek" suçlamasının ne kadar gerçeklikten uzak ve basit bir iddia olduğunu, genç cumhuriyetin en önemli kurumlarının nasıl olup ta böyle bir hataya düşebildiklerinin şaşkınlığını yaşarken bir taraftan da yarı ironi-yarı istihza ile kendi muhalif ama kararlı duruşunu, eşi Fatma İrfan'a yazdığı 12.11.1938 tarihli mektubunda şu ifadelerle dile getirecektir:

> Bütün Türkiye Cumhuriyeti; Ordusu, Temyiz Mahkemesi, Hükümeti ile 'ille Kemal Tahir'i Komünist yapmak istiyoruz, muhakkak Komünist olmalı' diye seferber olursa; takdire tedbir uymuyor demektir. Biz de halis yerli Komünist olur çıkarız. Hem Komünist olmak atla deve değil ya, önümüzde 15 adet yıl var. Düşüne taşına, okuya üfleye icabına bakılır.
>
> Kemal Tahir". (Tahir, 1979, s. 292).

Kemal Tahir İstanbul Tevkifhanesine ilk gelişindeki duygu ve düşüncelerini; bu hapishanede başından geçen olayları konu aldığı ve kendisini Kâmil Bey ismiyle bu eserin merkezine, baş kahraman olarak aldığı "Esir Şehrin Mahpusu" adlı romanda şöyle dile getirecektir:

Kâmil Bey, pantolonunu yorganın altında çıkarmış, hiç kimse kendisine bakmadığı halde tere batmıştı. Yumuşak yatağa uzanınca gövdesini bir ürperme dolaştı. Sinirleri çekiliyor, kemikleri sızlıyordu. Bitkindi. Apansız yer değiştirmenin karmakarışık duyguları, yasalarını hiç bilmediği bir yerde, hiç tanımadığı insanlara uyma çabalaması, dayanma gücünü yatağa girene kadar ayakta tutabilmişti. Korkunç bir mağaranın karanlık boşluğunu dinler gibi yüreğine kulak verdi. Şaşılacak şey! Tedirginlik ruhunda değil, etinde kemiğindeydi. İçinin içinde, kibirlenmeye benzer bir rahatlık duyduğu bile söylenebilir. Bekirağa Bölüğü'ndeyken, İhsan'ın yanına değil de yeni tevkifhaneye gönderileceğini öğrenseydi, gecelerce uyuyamayacağı yüzde yüzdü. Yabancı bir yaşayışa girişin en çetin dönemeçlerini toyluğuna göre iyi geçmişti. "İnsanlar beni pek yadırgamadılar. İhsan'ın yanına gönderilmemek, bir bakıma işe mi yarayacak? Memleketin çeşitli çevrelerinden çeşitli insanları tanımak ne büyük bir kazanç olur. 'Halk' deyip geçiyoruz. 'Halk' dediğimiz şey, sanki bir kalıptan çıkıyormuş gibi... Halkları meydana getiren kişilerin ruhlarındaki ayrıntıları tanımak lazım... Bu da ancak halkın çeşitli grupları içinde yaşamakla elde edilebilir. (Tahir, 1978, s: 81-82).

Yine aynı romanda Kemal Tahir İstanbul Tevkifhanesindeki adi suçlardan mahkûm olanlarla aynı koğuşa düşmesiyle birlikte, mahkûmiyetinin nasıl çekilemez bir hâl alacağını, bu hapishanenin kendisi için nasıl bir kabusa dönüşeceğini düşünerek nasıl bir umutsuzluk ve hatta korkuya kapıldığını şu satırlarla okuyucuya aktarmaktadır:

Zekeriya Hoca, "Oldu mu ya... Oldu mu şimdicik!" diyerek kalabalığa karışınca Kâmil Bey, yağmurdan sığınır gibi yer değiştirip sırtını duvara dayadı. "Yedi yıl. Yani seksen dört ay. Yani, üç yüz otuz altı hafta. Yani, padişah, üç yüz otuz altı defa selamlığa çıkacak. Askerler üç yüz otuz altıdefa 'Padişahım çok yaşa!' diye bağıracaklar." Üç yüz otuz altı haftanın kaç gün tuttuğunu zorlukla hesapladı. İki bin beş yüz sayısını bulunca umutsuzluğu korkuya döndü. Bu kadar günün ancak iki üç saatinde bu avluya çıkabilecekti. Geri kalan yirmişer saat hep o koğuşta, o marsık kokulu, Rumca sesler çınlayan maltada; çeşitli ahlaksızlıkların, çekişmelerin, belki de adam öldürme tasarılarının içinde geçecekti. Hiçbir faydalı iş görmeden, okuyamadan, yazamadan, resim yapamadan... (Tahir, 1978, s. 128).

Neyse ki yine romanda anlatılacağı üzere, Kâmil Bey'in, bu koğuşta yaşadığı birtakım olaylar sonucunda bir yanlışlık eseri adi suçlular kısmına alındığı anlaşılacak ve hemen siyasî suçlular kısmına nakledilecektir.

Esir Şehrin Mahpusu romanı, üçüncü bölümde diğer hapishane romanları, başka bir deyişle, Kemal Tahir'in mahkûm olarak bulunduğu hapishanelerdeki mahkûmlarla, aynı ortamda yaşadığı olayları romanlaştırarak anlattığı romanları olan Karılar Koğuşu ve Dam Ağası adlı eserleriyle birlikte daha detaylı bir şekilde ele alınacağı için burada, bu kadarla yetinilecektir. Bu kısımda, Esir Şehrin Mahpusu romanına atıfta bulunulması; Kemal Tahir'in ilk hapishane günlerini yansıtması sebebiyledir. İstanbul Tevkifhanesinde iki yıla yakın bir süre hapis yatan Kemal Tahir, sonrasında

romanlarında kaynak olarak kullanacağı notlarını tuttuğu "sarı defterleri"ni bu hapishanede tutmaya başlamıştır. Kemal Tahir, bu sarı defterlerin ilkinde "Kanun Namına" adlı bir romanın müsveddesini not etmiştir. Bu roman, yayınlanmamış olmasına rağmen yazarın daha önceden tefrika edilen hikayelerine kıyasla edebî kaygıyla yazılan ilk eseri olması bakımından önemlidir (S. Coşkun, 2012, s. 62).

Özetle İstanbul Tevkifhanesi, bir büyük romancının doğuşuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu romancı, o güne kadar önce şiirle uğraşmış, sonra hikâye yazmaya girişmiş ve nihayet hikâyeden romana geçiş yapmaktadır. Bu hususta ki metot arayışlarını ise Fatma İrfan'a mahkûmiyetinin ilk günlerinde 10.10.1938 tarihli mektubunda şöyle dile getirecektir:

> İyi ki çok kitap bırakmadın. Kaçmaktan kovalamağa vakit bulamıyacaktık. Kitapsızlık sayesinde çalışabiliyoruz. Bir yeni metod bulduk. Konuyu kısım kısım kaleme alıyoruz. Her kısım ayrı kâğıtlara yazılıyor. Tamam olunca içiçe sokacağız. Adeta bir film monte eder gibi. Hangi parça ile başlayacak, hangi parça ile bitecek, diye düşünmüyoruz. Beğendiğimizi öne, beğendiğimizi arkaya alırız. İnsanı pratik yapan hayattır. Afrika'da olsaydık aslan avlamasını öğrenirdik. (Tahir, 1979, s. 222).

3.3. Çankırı Cezaevi (1940-1941) ve Çankırı ile İlgili Romanlar

Kemal Tahir, mahkeme sürecindeki tutukluğu ve sonrasında cezaevindeki mahkûmiyetiyle beraber iki yıl kadar süren İstanbul'daki hapishane çilesini tamamlayacak ve geriye kalan on üç yıllık cezasını çekmek üzere, aynı davadan hükümlü olan dava arkadaşları Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte Çankırı Cezaevine sevk edilecek ve böylece Anadolu hapishanelerine ilk adımını atacaktır. Kemal Tahir'in, Çankırı Cezaevine nakliyle birlikte hem hayatında hem de fikir dünyasında yeni bir dönem başlayacaktır (S. Coşkun, 2012, s. 62).

> 1940 yılının başlarında Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet ile beraber Çankırı Cezaevine nakledilir. 10 Haziran 1940'da Fatma İrfan'dan boşanmıştır. Nazım Hikmet'ten, Piraye'den ve kardeşleri Nuri Tahir ve Ratip Tahir'den başka kimsesi yoktur. Cemil Meriç'in dediği gibi, "hatalar bıçakla düzeltilir damda!" Fakat Çankırı Cezaevinin mahkûmları, … bu yeni mahkûmdan çekinirler. (Öz, 2018, s. 30).

Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir İstanbul'dan birlikte gelirler Çankırı Hapishanesi'ne. Kelleci Memet Çankırı Cezaevinde tanışacakları genç bir mahkûmdur. Henüz 16 yaşında olan bu mahpus, İstanbul'dan gelen ekibin dikkatini

çekerken, aslında mahkûmlarca da bu ekibin, özellikle de Kemal Tahir'in namı çoktan duyulmuştur ve bu konuda da koğuştakiler ihtiyatlı olma konusunda birbirlerini uyaracaklardır. Bu karşılama, Kelleci Memet romanında şu şekilde ifadesini bulacaktır:

— Ne dediydi Etem Efendi?.

— Etem Efendi Ağam, milleti başına topladı da, öğütledi: «Aman haa,» dedi, «Aşağı odaya bir herif gelecek. Beri benzer mahpuslardan bellemeyin! Kendisi gazeteci» dedi, «Her duyduğunu gazeteye yazar ki pire zıplasa yazar, hem de pireyi deve yapar da yazar» dedi. «Aman arkadaşlar göreyim sizi, ek yerimizi belli etmeyelim! Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim ki Çankırı'mızın adı İstanbul'un gazetesine iyi geçsin...» dedi. (Tahir, 1962, s. 13-14).

Fakat bu tedirginliğe rağmen yine romandan anlaşıldığı kadarıyla kısa bir süre sonra hem Kelleci Memet hem de diğer mahkûmlar Kemal Tahir'e derin bir saygı duyacaklardır. Sonradan Kemal Tahir tarafından, ismiyle romanlaştırılacak olan Kelleci Memet, Nazım Hikmet'in de ilgi alanına girmiş ve eşi Piraye'ye Çankırı Cezaevinden yazdığı bir mektubunda Kelleci Memet'e özellikle vurgu yapmıştır:

Çankırı Hapishanesinden Mektuplar-1

...
Kelleci Memedi hatırlıyor musun?
Sübyan koğuşundan.
Başı dört köşe,
bacakları kısa ve kalın
ve elleri ayaklarından büyük.
Kovanından bal çaldığı adamın
taşla ezmiş kafasını.
«Hanım abla» derdi sana.
Bizim bahçemizden küçük bir bahçesi vardı,
tepemizde, yukarda,
güneşe yakın,
bir konserve kutusunun içinde...
...
Nazım Hikmet (Hikmet, 2011, s.149-150).

Nazım Hikmet, Çankırı'dan ayrıldıktan sonra da Kelleci Memet'in ve onun hayat hikayesinden oluşturulan romanın takipçisi olacak ve bu konuda Kemal Tahir'den mektuplar vasıtasıyla bilgi alacaktır. Çankırı Cezaevine ilk geldiklerinde Nazım Hikmet'le birlikte "Kablettarih" isminde bir roman yazmaya girişecekler, ancak bir süre sonra Nazım Hikmet'in Bursa'ya nakledilmesiyle bu çalışmaları yarım kalacaktır.

Kemal Tahir, daha sonra Malatya Cezaevinden Bursa'daki kalem arkadaşına yazdığı bir mektubunda, bu çalışmadan bahsedecek ve hapishaneden çıktıklarında bir araya gelip bu eseri mutlaka tamamlamaları gerektiğini ifade edecektir (Tahir, 2020, s. 439).

> Çankırı, Kemal Tahir'in romancılığına giden yolun ilk aşamasını oluşturur. Daha sonraki yıllarda geliştireceği 'Anadolu gerçeğini', tam anlamıyla ilk olarak burada keşfeder. Mesela, Anadolu insanının kişisel ve toplumsal dramının, kendine mahsusluğunu, başka toplumlara benzemezliğini burada görür. Bu yıllardaki notlarından inşa ettiği Kelleci Memet romanına bu açıdan yaklaşılabilir. Romanda 16 yaşında, drama düşmüş insan olarak kurgulanan Kelleci'nin dramını, ikinci bölümde Kelleci'ye ait geçmişi aktardıktan sonra ortaya koyar. Romandaki bu kurgusal tercihten, Anadolu insanının, geçmişi ve dramını oluşturan şartlar bilindiği zaman kavranabileceğine vurgu yapıldığı düşünülebilir. (S. Coşkun, 2012, s. 62).

1940 yılının başlarında İstanbul'dan birlikte geldikleri Nazım Hikmet, 1940 yılının son ayında Bursa Cezaevine gönderilince Kemal Tahir ile Nazım Hikmet arasındaki mektuplaşmalar başlayacak ve bundan sonraki hapishane yılları boyunca bu mektuplar kesintisiz sürecektir. Bu mektuplardan, Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'e yazdıkları, Nazım Hikmet hapisten genel afla çıktığında aniden yurt dışına (Sovyetler Birliği'ne) kaçmasıyla ortadan kaybolacak, sadece Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı mektuplar, Kemal Tahir'in onları özenle koruması ve sonradan kitaplaştırması sayesinde günümüze kadar ulaşacaktır. İşte o mektupların kitaplaştırılmasını sağlayan Kemal Tahir, o mektupların yazılması, hapishaneden çıkışları, karşı taraftaki mahkûma iletilmesi vb. hususlarla ilgili olarak yaşanılan dönemin zorlukları hakkında, bu kitabın önsözüne şu notu düşecektir:

> Mektuplar, 1940–1950 yılları arasında, Bursa Cezaevinde mahpus bulunan Nâzım Hikmet tarafından, benim mahpus bulunduğum Çankırı-Malatya-Çorum-Nevşehir cezaevlerine yazıldılar. Politika hükümlülerinin mektupları savcılar tarafından okunur, gönderilmesinde sakınca görülmezse verilir. Bu kitabı meydana getiren 242 mektubun hepsi bu işlemlerden geçmiştir. Mektuplarda yazılan olayların ve düşüncelerin arasında rastlanacak birkaç boşluk, bazı mektupların ya hiç postalanmadığından ya da yerine verilmediğindendir. (Sözgelimi: "Gabriel Pery" ve "Bir Köy Kilisesinde Şeytan" adlı büyük şiirleri getiren mektupları almadım. Bunlar ya Nâzım Hikmet'in ya da benim "infaz" dosyalarımızda bulunsalar gerektir.). (Tahir, Önsöz, Hikmet, 1975, s. 6).

Mektuplaşmalar, Bursa'dan çekilen 5.12.1940 tarihli "Salimen geldim" şeklindeki telgrafla başlamaktadır (Hikmet, 1975, s. 6). İlk olarak 1933 yılında Bursa Cezaevinde mahkûm olarak bulunan Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Bursa'dan yazdığı ilk mektubunda, 7 yıl sonra geldiği bu cezaevinin hiç değişmediğini yazacaktır. O

zamanlardan bir iki mahkûma dahi rastladığını da vurgularken adı Kemal olan yeni oda arkadaşından da bahsedecektir;

> Sana burasını birçok defalar anlatmıştım, tayyare biçimi bir bina. Benim oda kuyrukta, üçüncü katta, sol tarafta. Ordaki odadan biraz küçük. İçinde iki kişi yatıyoruz. Oda arkadaşımın adı Kemal. Evet "Kemal" senin adın gibi. Sana yalnız adı benzemiyor, senin gençliğine benzeyen tarafları da var. Şiire meraklı, heyecanlı. 94'üncü maddeden 5 yıla mahkûm. Belki de adından başka hiçbir şeyi sana benzemiyor da ben böyle bir benzetiş ihtiyacındayım. Her ne hal ise. Oda arkadaşımdan memnunum. Onunla senden konuşabiliyoruz. Senin vaktiyle Yedigün'de çıkan hikâyelerini okumuş. Ona seni anlatıyorum. Bu suretle seninle konuşmuş gibi oluyorum. Hele bu "gibi olmak" dün akşam son haddini buldu, kapı açılıp içeri girivereceksin sandım.
>
> ...
>
> Aman Kemal, kendine iyi bak, üşütme, nezle olma, zayıflama, seni turp gibi bıraktımdı; yine öyle, hatta daha şişman bir turp gibi bulayım. Soranların, beni ananların cümlesine hasret ve selam. Gözlerinden öperim kardeşim. (Hikmet, 1975, s. 11).

Mektuplarda Raşit Kemalî ismiyle geçen Nazım Hikmet'in bu yeni oda arkadaşı, romancı Orhan Kemal'den başkası değildir. O da "solculuk" suçlamasıyla askerî mahkeme tarafından beş yıl ağır hapse mahkûm edilmiştir. Sonraki süreçte ise Kemal Tahir, Orhan Kemal'in mahkûmiyet yıllarındaki beş yıl boyunca, bir yandan Nazım Hikmet'le yazışırken diğer yandan Orhan Kemal ile de düzenli olarak mektuplaşacaktır. Artık Kemal Tahir'in yeni bir sanatçı arkadaşı daha olacaktır ve iki Kemal, mektuplar aracılığıyla, kendi yazıp çizdikleri üzerinde devamlı müzakere halinde olacaklardır. Bursa Cezaevi ile Çankırı Cezaevi arasında başlayan bu mektuplaşmalar, 1950 yılındaki genel afla mahkûmiyetlerin sona ermesine kadar kesintisiz devam edecektir. Böylece Kemal Tahir, eserleri hakkında hem Nazım Hikmet hem de Orhan Kemal tarafından, moral destek ve yapıcı eleştiriler yönüyle desteklenecek, bu durum hem onu daha verimli olmaya hem de daha kalıcı ve yapıcı eserler üretmeye teşvik edecektir. Nitekim Orhan Kemal, Bursa Cezaevinden Kemal Tahir'e ilk yazdığı 18.2.1940 tarihli mektupta ona "Adaşım" diye hitap ederek kendisine duyduğu içten samimiyeti şöyle ifade edecektir: "Adaşım, Merhaba! Mektubunuzda, bana da ait kısımlar bulunduğu için çok sevindim. Sizi yeni değil, ta Yedigün mecmuasındaki hikâyelerinizden beri tanıyorum. Hele "Softalar Asker" adlı hikayeniz beni size o kadar bağlamıştı ki... (Tahir, 1993, s. 49)".

Bu ilk mektubunda, Nazım Hikmet'in vazifelendirmesi nedeniyle Bursa Cezaevini ve kendi kaldıkları bölümü detaylı bir şekilde tasvir eden Orhan Kemal, Kemal Tahir'in yazıp çizdiklerini yakından takip etmek istediklerini, mektubunun son cümlelerinde şöyle dile getirecektir: "… Mektubuma son verirken muhterem ağabeyimiz Hikmet beyle sair arkadaşlara selamlar eder, üstad Nazım'ın medhettiği hikayelerinizin kopyalarını beklediğimizi ilave ederim. Raşit Kemalî- İmza (Tahir, 1993, s. 51-52)".

Böylelikle, gelecekte Türk edebiyatına mühim eserler bırakacak iki büyük sanatçı olarak Nazım Hikmet ve Kemal Tahir arasında kurulan maddî-manevî yardımlaşma ve sanatsal dayanışma halkasına, bir üçüncü sanatçı olarak Orhan Kemal de eklenmiş olmaktadır. Kaldı ki Nazım Hikmet ile Kemal Tahir arasındaki bağ çoktan en ileri düzeye çıkmıştır bile. Nitekim bu durumu mektuplardaki karşılıklı ifadeler, net bir şekilde ortaya koymaktadır. Nazım Hikmet'le yazışmalarından Kemal Tahir ile Nazım Hikmet arasında, dostluk ilişkisinden de öte, bir abi-kardeş, hatta baba-oğul ilişkisi gibi, maddi manevi dayanışmayı da kapsayan çok yakın ve samimi bir bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektuplara göre Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e zaman zaman para göndermekte, bunun yanında günlük gazeteleri de kendisi okuduktan sonra Kemal Tahir'e posta yoluyla yollamaktadır. Bütün bunlara ilaveten Nazım Hikmet "Dayı Paşa" dediği öz dayısı Ali Fuat Cebesoy vasıtasıyla resmî kanallara başvuruda bulunarak kendisiyle birlikte Kemal Tahir'in de tahliyesini sağlamaya çalışmaktadır. Nitekim Bursa'dan Çankırı'ya yazılan üçüncü mektupta bunları Kemal Tahir'le paylaşmaktadır:

Kemal,

İkinci mektubunu aldım. Bu üçüncü mektubumdur. İkinci mektubumda, Ziya Beyin buraya geldiğini, Başvekalete hitaben bir istida yazdığımı, Ziya Bey'in Dayı Paşa'dan naklen söylediğine göre bu sefer haksızlığın tamir edilip mutlak çıkacağımızı, teşebbüslerin teker teker, her teşebbüsten netice alındıktan sonra yapılması lazım geldiğini tafsilatıyla yazmıştım. Yine hülasa edişimin sebebi ikinci mektubumu belki alamamış olduğun ihtimalidir.

Sana borcumu ceste ceste ödeyeceğimi söylemiştim. Bu ay beş lirayı yarın posta havalesiyle sana yollayacağım. Gelecek ay belki 7,5 lira belki de daha fazlasını yollayabilirim.

Gazetelerini, toptan gelirse bana, toptan göndereceğim. Şimdilik her gün okuduğum gazeteyi postaya veriyorum. Yarından itibaren ilk postayı yola çıkarıyorum.

Daha kaplıcalara gitmedim. Yakında tedavi başlayacak. Yalnız biraz pahalı, 50 kuruş, temizi, olduğundan haftada bir iki gün ancak gidebileceğim.

…

Soranlara selam. Başefendiye, gardiyanlara.

Hasretle seni kucaklarım kardeşim. (Hikmet, 1975, s. 15-16).

Bütün bu yazılanlardan anlaşılmaktadır ki hem Nazım Hikmet hem de Kemal Tahir, hapishanede yalnızca sosyal hayattan mahrum olmakla kalmayıp, aynı zamanda geçim yönüyle de ciddi sıkıntılar yaşamaktalar, hatta adeta hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Ne hazindir ki bu olumsuz şartlar bütün mahpusluk yıllarınca hiç hafiflemeksizin sürüp gidecek, hatta ilerleyen yıllarda maddî sıkıntı Kemal Tahir için dayanılmaz bir hal alacaktır. Nitekim, mahpusluk dönemlerinin sonlarına doğru, ikinci eşi olacak Semiha Hanım'a yazdığı 22.2.1949 tarihli mektubunda şöyle diyecektir: "... Bu gidişle galiba Kızılay'ın sadakasına falan muhtaç olacağız (Tahir, 1993, s.279)". Bütün bunlara rağmen bu insanların; topluma karşı sorumluluklarını hiç unutmaksızın, sürekli entelektüel bir çabanın içinde olmaları ve birbirlerini bu yönde motive etmeye çalışmaları ayrıca dikkat çekilecek ve vurgulanması gerekli bir husustur.

Çankırı Cezaevi Kemal Tahir için, Anadolu'nun kırsal kesim insanıyla birebir karşı karşıya geldiği mekân olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Gerçi Anadolu insanıyla ilk bir araya gelişi gençlik yıllarında Zonguldak'ta olmuştur. Ancak Çankırı'daki karşılaşma hem hapishane gibi sınırlı bir mekânda bir arada bulunma açısından hem de kırsal alanın çeşitli suçlarla yoğrulmuş insanlarıyla buluşma açısından oldukça farklı sosyolojik pozisyonlara kapı aralamaktadır. İşte Kemal Tahir de bu durumu fırsat bilerek, önce aynı ortamı paylaştığı bu insanları yakından tanımaya çalışmış, daha sonra da onların gerçek yaşanmış hikayelerini kurgulayarak romanlar yazmaya başlamıştır. Böylece Çankırı Cezaevi, bir taraftan hapishane romanlarının yazılmasına vesile olurken, aynı zamanda Kemal Tahir'in köy romanlarına başladığı yer olması açısından da ayrıca önemlidir. Burada Kelleci Memet isimli genç mahkûmla tanışmış, daha sonra onun yaşadıklarını aynı adla romanlaştırmıştır. Bu romana ilaveten Çankırı ile ilgili olarak yazılan köy romanları ise Sağırdere ve Körduman ikilemesinden oluşmaktadır. Kelleci Memet Romanında Kemal Tahir, "tek insanın dramı"ndan hareketle Çankırı Cezaevinde tanıştığı Kelleci Memet'in yaşadıklarını romanının merkezine almaktadır. Bir diğer deyişle; romanın merkezinde Kelleci Memet isimli

şahıs bulunmaktadır ve romandaki olaylar bu insan etrafında örgülenmektedir. Bu husus bu kişinin, romana adının verilmiş olmasından da anlaşılmaktadır. Sağırdere romanı ise yine adından da anlaşılacağı üzere Çankırı'da, romandaki olayların anlatıldığı "Yamören Köyü" nün yanından geçen bir dereden ismini almaktadır. Bir başka ifadeyle; bu "nehir roman" serisi şahıs merkezli değil, mekân merkezli olarak tasarlanmıştır ve o mekân da Yamören isimli, Çankırı vilayetinin Kurşunlu ilçesine bağlı bir Anadolu köyüdür. Bu köyün seçilmesinin yegâne nedeni ise Kemal Tahir'in bu köyden gelen mahkûmlarla Çankırı Cezaevinde uzun süre birlikte yaşamış ve onlar üzerinde derinlemesine gözlemlerde bulunmuş olmasıdır.

Kemal Tahir'in ilk romanı ve ilk nehir roman setinin de başlangıcı olarak bilinen "Sağırdere Romanı" Anadolu köyünü ve köylüsünün yaşantısını en ince ayrıntılarına kadar gözler önüne sermektedir. "Sağırdere" ve onun devamı "Körduman" adlı eseri Kemal Tahir'in Çankırı Hapishanesi'nde tanıdığı karakterlerden yola çıkarak yazdığı köy romanlarıdır. Kemal Tahir bu romanlarla, hiç köyde yaşamadığı halde köy romanları yazarlığına girişmiştir. Zaten ona göre, "Gerçek yazar demek, ömründe hiç köylü görmediği halde, köylüyü, bütün geçmişi köyde ölen, geleceğinden beş-altı kuşak da köyde ölecek bir köylüyü iyi bilip yazabilen demektir (Tahir, 2016a, s. 160)".

Çankırı'daki cezaevinde başlattığı ve Malatya Cezaevinde devam ettirdiği bu seriyi daha sonra da Çorum Cezaevinde, bu defa Çorum yöresini konu alan "Yediçınar Yaylası", "Köyün Kamburu" ve "Büyük Mal" adlı romanlardan oluşan, nehir roman üçlemesiyle sürdürmüştür. Böylelikle Kemal Tahir, kendi dönemi itibariyle tarihî romanlar yanında, köy romanları konusunda da kendine has bakış açısı ve yaklaşımlarıyla yeni bir çığır açmış ve bu konuda kaleme aldığı köy romanlarının, çağdaş Türk edebiyatının vazgeçilmezleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bu başarıda hiç kuşkusuz Kemal Tahir'in Anadolu insanını tanıma konusundaki ısrarlı talep ve gayreti, kendisinin bu motivasyonunu tetikleyen önemli bir faktör olmuştur. Kemal Tahir'i kendi dönemindeki romancılardan farklı kılan bir diğer önemli husus ise onun tüm roman konularını, toplumsal gerçeklikler ve yaşanmış tarihî zemin üzerine inşa etmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir bakış açısı ise olaylara hem bir tarihçi hem de bir sosyolog gözüyle bakabilmeyi gerekli kılmaktadır. Bu şartlar sağlandıktan sonra bir romancı için atılacak bir sonraki adım ise kişinin veya toplumun, drama düştüğü noktayı yakalamak ve onu kurgulayıp roman haline getirmek olacaktır. Bu hususu Karaağaç,

şöyle tespit etmiştir: “Kemal Tahir için toplumun tarihinden ve gerçekliğinden kopuk bir roman düşünülemez. Bu da sosyolog ve tarihçi olmayı gerektirmektedir. Ayrıca roman bir dramın üzerine yazılır. Bu bazen kişinin bazen toplumun dramına dönüşmektedir (Karaağaç, 2020, s. 111)”.

Özetle, 1940 yılının başlarında girdiği Çankırı Cezaevinde, 1941’in mayıs ayındaki Malatya’ya nakline kadar, yaklaşık bir buçuk yıl kalan Kemal Tahir, edebî iddiayla yazdığı ilk roman ve hikayelerini burada kaleme almıştır. Sağırdere, Kemal Tahir’in ilk edebî romanıdır ve Çankırı’da yazılmaya başlanmıştır. Başlangıçta uzun hikâye olarak düşünülmüş ancak daha sonra yazar, bu çalışmasını hacminin bir hayli artması ve olayların da imkân tanımasıyla romana dönüştürmüştür (S. Coşkun, 2012, s. 64). Nazım Hikmet’in, Sağırdere’nin hikâye olarak kalmasında ısrarcı olmasına mukabil Kemal Tahir bu konuda inisiyatif alacak ve böylece ilk edebî romanını Türk Edebiyatı’na kazandıracaktır. “Sağırdere’nin bir roman inşa etmeye imkân tanıması, Kemal Tahir’in hikâyeden romana geçmesine sebep olur (S. Coşkun, 2012, s. 66)”. Kemal Tahir'in, hikâyeden romana geçiş sağlamasında; başlangıçta uzun hikâye olarak girişilen ‘Sağırdere’ çalışmasının romana dönüşme imkânı vermesi önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle sanatçı artık roman üzerine yoğunlaşmış ve bundan sonraki çalışmalarını roman türünde sürdürmüştür. Hikâye artık ikinci planda kalırken, istisnaî birkaç durum dışında şiirle ilişiğini kesmiştir (S. Coşkun, 2012, s. 66).

Çankırı Cezaevinde başlayıp, Malatya Cezaevinde yazmaya devam ettiği Sağırdere romanını, hapisten kurtulduğu 1950 yılından ancak beş yıl sonra 1955 yılında yayınlayabilmiştir. Buna mukabil, Sağırdere Kemal Tahir’in ilk yayınlanan romanı olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. 1955 yılında, hikayelerden oluşan ‘Göl İnsanları’ ve ‘Sağırdere’nin basılması ile artık Türk edebiyatında yeni bir usta kalem, boy göstermeye başlayacaktır. Kemal Tahir bundan sonra hayatının sonuna kadar, değişik ve çarpıcı romanlarıyla Türk edebiyat tarihi, Türk siyaset tarihi ve Türk sosyoloji tarihi üzerinde silinmez izler bırakacaktır.

Sonuçta, “Çankırı Cezaevinde kaldığı yaklaşık bir buçuk yıllık dönemde, Sağırdere, Körduman, Kelleci Memet isimli romanlarıyla ‘Arabacı’, ‘Gelin Kadın Oyunu’ gibi hikayelerine malzeme toplar (S. Coşkun, 2012, s. 66)”. Buradaki ‘Arabacı’ ve ‘Gelin Kadın Oyunu’, Göl İnsanları kitabında yayınlanan hikayelerden ikisinin adıdır.

3.3.1. Kelleci Memet

Nazım Hikmet'le yazışmalardan bu romanın Çankırı Cezaevinde başlayıp, Malatya Cezaevinde devam ettiği anlaşılmakta olup, romanın olay örgüsü 1940'lı yıllarda Çankırı Cezaevinde yaşanmaktadır. Romanın baş kahramanı "Kelleci Memet"tir. Bu aileye "kelleci" denmesinin nedeni ise, buğday tarlalarında hasattan sonraya kalan ve "kelle" denilen başakları toplayarak geçimlerini sağlamalarındandır. Memet 15-16 yaşlarında olup, evlatlık olarak yanında bulunduğu Osman Ağa'yı vurmak suçundan hapse düşmüştür. Kelleci Memet, zeki ve çalışkan bir gençtir. Murat Bey'in yanında kısa sürede okumayı, bir yandan da meslek olarak tenekeciliği öğrenmiştir. Memet, Osman Ağa'nın ikinci karısı Ümmühan'ın kızı olan Cemile'yi sevmektedir. Fakat Ümmühan, Osman Ağa'nın oğlu Yusuf'la ilişki kurduğundan Osman Ağa'dan kurtulmak istemektedir. Bunu da Ağa'nın Cemile ile Yusuf'u evlendirmek istediği yalanıyla kandırdığı Kelleci'ye yaptırmıştır. Memet daha sonra bunun bir tuzak olduğunu anlayacak ve hapisten kaçacaktır. Bu romanda hapishane hayatı çok yönlü olarak tasvir edilmekte, mahkûmlar arasındaki ilişkiler ve dönen dolaplar detaylarıyla anlatılmaktadır. Murat Bey, her zaman mahkûmlarla ilişkilerini geliştiren ve herkese karşı yapıcı bir tutum sergileyen birisi olarak anlatılmaktadır (Narlı, 2010, s. 88-89). Kelleci Memet 1962 yılında yayınlanmıştır. Bu roman, hapishane koşullarını ve hapishanede yaşananları da kapsaması bakımından; bir hapishane romanı olarak değerlendirildiği için, hapishane romanlarının detaylı olarak anlatılacağı üçüncü bölümde ele alınacak, bu bölümde bu kadarlık bir bilgilendirmeyle iktifa edilecektir.

3.3.2. Sağırdere

Sağırdere ve Körduman, her ne kadar ayrı romanlar olarak yayın hayatına girmiş iseler de aslında Körduman romanı tamamen Sağırdere'nin devamı niteliğinde yazılmıştır. Nitekim bu iki romandaki kahramanlar baştan sona aynıdır. Bu açıdan bu romanlar bir nehir roman ikilemesi olarak kabul edilmektedir. Kemal Tahir, Çankırı Cezaevinde Kelleci Memet'le birlikte Sağırdere romanına da başlamıştır. Bu hapishanedeki Çankırılı köylü mahkûmlarla görüşme ve gözlemlerine dayanarak, dönemin de edebiyat akımına uyarak köy romanı yazmaya başlamış ve bu yeni türdeki çalışmalarını daha sonra gideceği Malatya ve Çorum cezaevlerinde de sürdürmüştür.

Kemal Tahir, Çankırı'daki bu çalışmaları boyunca, Bursa Cezaevine nakil olan Nazım Hikmet'le ve Nazım Hikmet'in oradan mektuplarla tanıştırdığı Orhan Kemal ile yaptığı çalışmaları devamlı müzakere etmiştir. Sağırdere romanının da ilk nüshalarını Kemal Tahir, Bursa'ya bu müzakereler çerçevesinde göndermiş ve oradan roman hakkında değerlendirme mektupları almıştır. Nitekim, 28/3/941 tarihli mektubunda Orhan Kemal, Sağırdere romanıyla ilgili ilk izlenimlerini Kemal Tahir'le paylaşırken şu ifadeleri kullanmaktadır: "Adaşım, Sağır Dere romanınızın gönderdiğiniz kısımlarını ben de okudum. Umumiyet itibariyle gayet güzel buldum. Tenkit edilecek taraflarını üstad etraflı bir yazı ile bildiriyor olduğu ve benim de buna iştirak ettiğim için tekrar birşeyler yazmadım… R. K. (Tahir, 1993, s. 64)". Yine aynı mektupta Kemal Tahir'in Bursa'ya nakil meselesinin hallolması durumunda ne kadar sevineceklerini yazan Orhan Kemal, kendi yazdığı şiirlerin tashihlerini yaptıktan sonra bir dahaki mektupta incelemesi için Kemal Tahir'e göndereceğini ifade etmektedir. Bu mektuptan ve sonraki mektuplardan anlaşılacağı üzere Nazım Hikmet, Bursa'ya gider gitmez Orhan Kemal'i de yanına alarak Kemal Tahir ile yazışmaya başlamış, bu yazışmalarda günlük meselelerle beraber, üretmekte oldukları edebî metinleri karşılıklı münazara etmişlerdir.

Sağırdere ve Körduman ikilemesi yazarın kendi ifadesiyle 1939-1943 yılları arasında tamamlanmış, 1930-1940 Türkiye'sindeki köylü sorununu konu edinen ve "nehir roman" türünü çağrıştıran çalışmalardır. İlk romanı olan Sağırdere, yazılış döneminde Çankırı Hapishanesi'nde tanıdığı köylü tiplerden hareketle kaleme alınmış olup 50 hanelik Yamören köyünü ve roman başkişisi Kulaksızların Mustafa'nın macerasını konu edinir. 1950 yılında Son Posta'da Körduman müstearıyla tefrika edildikten sonra, Remzi Kitabevi tarafından (İstanbul 1955,272 sayfa,) ilk baskısı yapılmıştır. (Korkmaz, 1997, s. 42).

Düğün ve Gurbet başlıklı iki kısımdan oluşan Sağırdere romanının kahramanlarını kısaca tanıtırsak:

- Mustafa: Sağırdere romanının baş kahramanıdır. Roman baştan ona, henüz 16 yaşındaki köy delikanlısı Mustafa etrafında örgülenmiştir.
- Pelvan Vahit: Mustafa ile aynı yaşlarda olan köyün hırçın delikanlısı olan Vahit Pelvan, Mustafa'nın sülalesine hasım olan Hocalar sülalesinden olmakla beraber, Mustafa'nın en samimi arkadaşıdır.
- Kulaksız Yakup Ağa: Mustafa'nın babası olup, ırgatlıktan gelme olduğundan kendisine hasımlarınca hep aşağılayıcı gözle bakılmaktadır. Romanda ikinci

planda olmakla beraber, Mustafa'nın üzerindeki yönlendirici etkisi vurgulanmaktadır.

- Murat Ağa: Mustafa'nın ağabeyi olan Murat, tren istasyonunda memur olarak çalışan, tahsilli ve ileri görüşlü bir gençtir. Mustafa'yı olumlu yönde yönlendirmeye çalışmaktadır.

- Gurbetçi Ömer ve Karısı Meryem: Gurbetçi Ömer, Ankara'ya gurbete gitmiştir. Karısı Meryem ise Kulaksız Yakup Ağa ile tarlayı ortaklaşa işlemektedir. Ömer'le Mustafa'nın yolları gurbette kesişecektir. Karısı Meryem ise baştan sona Mustafa'nın hayatında etkili olacaktır.

- Ayşe ve Güldane: Ayşe, Mustafa'nın, Güldane ise arkadaşı Pelvan Vahit'in, romanın başlangıcında âşık oldukları, köyün henüz ergen olmuş genç kızlarıdır. Oysa, bu genç ve güzel kızların her birisini ikinci karıları olarak almak isteyen köyün ileri gelenleri vardır.

- Jandarma Nail: Jandarma Nail, askerliğini jandarma olarak yapmış ve jandarma kıyafeti ile köye gelip gitmiş olduğundan namı Jandarma olarak kalmıştır. Pelvan'ın sevdiği Güldane'yi ikinci eş olarak ayartmaya çalışmaktadır ve şıklığıyla ve çapkınlığıyla kendinden söz ettirmektedir.

- Reşit Hoca: Reşit Hoca, Mustafa'nın amcası olup köyün imamlığını yapmaktadır. Muska gibi okuyup üfleme işlerini de Mustafa, amcası Reşit Hoca'ya yaptırmaktadır.

- Topal İsmail: Geçirdiği bir kaza sonucu bir bacağı sakat kalmış, bir dönem Çankırı Cezaevinde yatmış, hırsızlıkla geçimini sağlayan, evli olmasına rağmen uçkuruna düşkün, Mustafa ve Vahit ile birlikte her türlü çapkınlığa girişen ve gençlere kötü örnek olan, aynı zamanda bütün batıl inançları ve olumsuzlukları da temsil eden biridir.

- Hocaların Hasan: Mustafa'nın sevdiği Ayşe'yi ikinci eş olarak almak isteyen Hocaların Halil'in kardeşidir. Mustafa ile aralarında ciddi husumet vardır. İkisinin yolları, köyden sonra bir de gurbette Ankara'da kesişecektir. Hasan gurbete önceden gitmiş olmasına rağmen yanına gelen Mustafa'ya sahip

çıkmayacak, Mustafa da ilk fırsatta onun işini bozarak köye dönmesine sebep olacaktır.

- Cemal Usta: Gurbette Mustafa'ya sahip çıkıp onun taş ustası olmasını temin ederek, Mustafa'nın gurbette para kazanıp köye itibarlı bir şekilde dönmesini sağlayan, kısaca Mustafa'yı koruyup kollayan ustası.

Sağırdere Romanı, başkahraman Kulaksızın Mustafa ile arkadaşı Pelvan Vahit'in, Çankırı'nın Yamören köyündeki bir kına gecesinde, sevdikleri kızları gözetlemek için bir evin çatısına çıkmalarıyla başlar. Mustafa sevdiği Ayşe'yi, Pelvan da âşık olduğu Güldane'yi kısa süreliğine de olsa görebilmek için bütün geceyi dondurucu soğuk altında damda geçirmek zorunda kalırlar. Ne var ki gençler, sevdiklerini göremedikleri gibi kızların şikâyeti üzerine başları da derde girecektir. Diğer taraftan Mustafa'nın, Ayşe'yi istemesi için önünde çok az bir zamanı vardır ve Ayşe'yi de annesi Kulaksızların hasmı olan Hocaların Halil'e 100 lira başlık parası ve birkaç hayvan karşılığında, ikinci eş olarak vermeyi taahhüt etmiştir. Pelvan'ın sevdiği Güldane ise Jandarma Nail'e yine ikinci eş olmaya meyilli görünmektedir. İki kafadar arkadaş, önce kızları kaçırmayı düşünürlerse de bunu başaramayınca Mustafa, muska ve büyü gücüyle Ayşe'yi kendisine bağlamayı deneyecektir. Bu işi yaparken akıl hocası hemen her konuda olduğu gibi yine Topal İsmail olacaktır. Topal İsmail Mustafa'ya bu iş için yarasa kemiği temin edecek ve bu kemiği de Ayşe'nin sırtına sürtmesini isteyecektir. Gurbetçi Ömer'in karısı Meryem'in yardımıyla Ayşe'nin bulunduğu ortama gizlice kadın kılığında giren Mustafa, planladıkları gibi hareket etse de bu işlem bir işe yaramayacak ve kısa bir süre sonra Ayşe, Hocaların Halil ile evlendirilecektir. Bu arada Pelvan'ın, Güldane için çabalamaları da bir netice vermeyecek, o da Jandarma Nail ile yine ikinci eş olarak evlendirilecektir. Bu durumda, yeterince parası olmayan ve bu yüzden sevdikleri kızları alamayan Yamörenli bu gençlere, gurbete gidip başlık parası biriktirmekten başka yol kalmayacaktır.

"Düğün" başlıklı birinci bölüm burada biterken, Mustafa ve samimi arkadaşı Pelvan Vahit'in Ankara'ya gurbete gidişlerini ve gurbette yaşadıklarını anlatan "Gurbet" başlıklı ikinci bölüm; bizi, 50 hanelik bir Anadolu köyünün atmosferinden alıp, bir tren yolculuğuyla, genç cumhuriyetin başkentindeki şehir hayatının içine bırakıverir birdenbire. Mustafa, hasmı Hocaların Hasan'la ve Pelvan Vahit ile gelmiştir Ankara'ya. Artık burada para kazanıp itibarlı bir şekilde dönmelidir Yamören'e. Eğer bunu

başaramaz ise kesinlikle dönmemelidir. Bu düşüncelerle gurbete çıkan Mustafa ve köy arkadaşları birlikte Ankara'da bir oda kiralarlar. Hasan onlara kendi çalıştığı taş ocağında iş ayarlar. Ancak Mustafa, birkaç gün çalıştıktan sonra yaşının küçük olması bahane edilerek işten çıkartılır. Bir süre işsiz kalan Mustafa, bir gün gizlice Hasan'ı takip ederek onun taş ustalığı yaptığı inşaat alanına gider ve orada bundan sonraki hayatını tamamen değiştirecek Cemal usta ile tanışır. Hasan'la ortak çalışmakta olan Cemal usta, Mustafa'nın ağabeyi Murat'ın okul arkadaşıdır ve Mustafa'ya sahip çıkarak onu yanına çırak olarak alır. Okuma yazması olmayan Mustafa'ya rakamları, gönye tutmayı ve taş ustalığının inceliklerini kısa sürede öğreterek onu iyi bir taş ustası olarak yetiştirir. Böylece Mustafa, hem geçerli bir meslek sahibi olmuş hem de çok iyi para kazanmaktadır. Bu arada Hasan'ın kendisine kalleşlik yapmak üzere olduğunu öğrenince onun yonttuğu taşları gizlice bozarak Hasan'ın işten ayrılıp köye geri dönmesine zemin hazırlar. Diğer taraftan Vahit de ayağına taş düşürdüğü için köye dönmek zorunda kalmıştır. Gurbetçi Ömer ise ağır bir hastalık geçirdiğinden o da köye dönenlerin arasına katılır. Sonuçta Yamören'den Ankara'ya gurbete gelenlerin hepsi umduklarını bulamadan köye geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bunun tek istisnası Mustafa'dır. Mustafa, diğerleri döndükten sonra çalışmaya devam eder ve bir hayli para biriktirir. Bir yıla yakın bir süre çalıştıktan sonra ise Cemal ustanın da teşvik etmesiyle, köydekilere ve kendisine birtakım kıyafetler ve hediyelik eşyalar alarak köye dönmeye karar verir. Ancak, köye götürmek üzere aldığı bu eşyalarla birlikte Cemal ustadan satın aldığı tabancanın ileride başına neler getireceğinden habersizdir.

3.3.3. Körduman

Sağırdere'nin devamı niteliğindeki Körduman'da Kulaksızların Mustafa'nın Ankara'dan Yamören köyüne dönüşü ve bu dönüşten sonra köyde, Mustafa'nın etrafında gelişen olaylar anlatılır. Körduman, Yamören köyünde, Pelvan Vahit'in, Topal İsmail yardımıyla, kocası gurbette olan bir kadını tuzağa düşürüp tehditle ve zorla fuhuşa sürüklemesiyle başlar. Vahit, köye döndükten sonra işi hepten serseriliğe vurmuştur. Topal İsmail'le birlikte köydeki kadın ve kızların evli veya bekar olmasını dikkate almaksızın hovardalık peşinde koşmaktadırlar. Mustafa ise köye döndüğünde, babasına 75 lira nakit para, ayrıca hem babasına hem ağabeyine kıyafetler hem de ev eşyası olarak hediyeler getirmiştir. Böylece diğer gurbetçilerden farklı olarak gurbetten

itibarlı birisi olarak dönmüştür. Cebinde ona aylarca yetecek kadar parası da vardır, gerekirse kendisini koruyacak silahı da. Ancak Mustafa, köyde yine arkadaşlık yapmak için Vahit'le ve Topal İsmail'le irtibata geçecektir. Onlar ise hovardalık peşinde olduklarından Mustafa'yı da bu atmosfere çekeceklerdir. Pelvan, Mustafa'ya, sevdiği Ayşe'nin daha bir güzelleştiğini söyleyecek ve onu yeniden Ayşe ile ilgilenmesi yönünde teşvik edecektir. Hatta Ayşe olmazsa Ayşe'nin kardeşi Fadik'le de ilgilenebileceğine Mustafa'yı ikna edecek ve Mustafa önce Fadik'le sonra Ayşe ile ilişki kuracak, birara her ikisiyle de ilişkisini sürdürecektir. Bu arada Pelvan Vahit, kavgalı olduğu Jandarma Nail'le barışmış hatta arkadaş olmuştur. Topal İsmail ise Pelvan Vahit ile Mustafa'nın arasını açmaktadır. Mustafa Ankara'dan köyüne döndükten sonraki girdiği açmaza her geçen gün biraz daha saplanmaktadır ve buradan nasıl çıkacağını bilememektedir. Kemal Tahir'in ifadesiyle drama düşen bu insan giderek kıstırılmış insana, hatta kıstırılmış hayvana dönüşmektedir. Nihayet bir gün Mustafa, Ayşe ile samanlıkta yakalanınca Ayşe'nin kocası Mustafa'yı dövmesi için Pelvan Vahit ve Remzi adında bir şahsı gönderir. Ancak Mustafa artık belinde silahla gezmektedir. Üstelik babası Kulaksızların Yakup Ağa, hasmı olan Hocaların Halil'den intikam alması için oğlu Mustafa'ya telkinlerde bulunmaktadır. Bütün bu olaylar, iki eski arkadaş olan Pelvan Vahit ile Mustafa'yı karşı karşıya getirecektir. Bu iki eski kafadar adeta düello edercesine karşı karşıya gelirler ve Mustafa silahını çekerek kadim dostunu vurur. İki arkadaşın bir düğün gecesindeki birlikteliğiyle başlayan Sağırdere romanı, devamındaki olaylar neticesinde Körduman romanında birinin diğerini öldürmesiyle sonlanacaktır.

Bu nehir roman ikilisinde, Kemal Tahir 1930'lu yılların Anadolu köylüsünü bütün çıplaklığıyla anlatmaya çalışmıştır. Burada drama düşen yalnızca şahıslar değil, köylerde yaşayan, bir takım batıl inanç ve hurafelere göre hayatlarını şekillendiren köylü tabakasıdır. Yazar, eserlerinde bu hususu özellikle vurgulamaktadır. Hatta bu ikileme şeklindeki köy romanlarının isimlerinin seçiminde, Kemal Tahir'in bu vurguyu öne çıkardığını söyleyen edebiyatçılar dahi olmuştur. Bu edebiyatçılardan Ramazan Korkmaz, bu hususu şöyle ifade etmektedir:

> Bu bağlamda düşünüldüğünde Sağırdere, Yamören Köyü'nün (kuzeybatısında) yazları kuruyan bir derecik olmaktan öte romanda, cehalet ve sefaletle baş başa bırakılmış köylü insanın kendi trajik kaderiyle mücadelesini ve bu mücadelenin "arızalı", "eksik" ve "tek boyutlu" yansımalarını sembolize eder. Bir kere "sağırlık" niteliği, başlı başına bir duyarsızlığı imler. Körduman ise Sağırdere ile aynı bağlamda, köylü insan üzerine bir kâbus gibi çöken dış şartların onu felaketler parantezine alarak

tükenişe götürmesi gibi yine alegorik bir tarzda kullanılır. Birincideki "sağır" sözü, ikincisinde "kör" ifadesiyle birleşince romandaki insani ilişkilerin "kör"ler "sağır"lar diyaloğuna dönüşeceğini, sığlaşıp yavanlaşacağını sezdirir. Nitekim romandaki entrik kurgu, bu duyarsız yönelişler üzerine kurulur ve gelişir. Kahramanların birbirleriyle ilişkilerinin çatışmaya dönüşmesi, aslında isimlerden de anlaşılacağı gibi "eksik", "sakat" ve "bilinçsiz" davranışların beklenen ve şaşırtıcı olmayan sonuçlarıdır. Buradan hareketle yazarın, toplumsal olaylara ve insan gerçeğine karşı eleştirel bir yaklaşım denemesi yapacağını söylemek pek yanıltıcı olmayacaktır. (Korkmaz, 1997, s. 43).

Diğer taraftan, bu romanların yazıldığı tarihler itibariyle bakıldığında, romanlar Anadolu insanını anlatması yönüyle çok başarılı bulunmuştur. Örneğin Tahir Alangu, bu ikileme hakkında şöyle iddialı bir yargıda bulunmaktadır: “Bu iki roman, bizim Anadolu’yu anlatan romanlar içinde, şimdiye kadar yazılabilmiş en mükemmel eserlerdir (Alangu, 1965, aktaran Korkmaz, 1997, s. 42)”.

3.3.4. Göl İnsanları

Kemal Tahir'in Çankırı Cezaevinde başladığı önemli çalışmalarından biri de hikâyelerden oluşan “Göl İnsanları” adlı hikâye kitabıdır. “Kemal Tahir ününü romancılıkla sağlamıştır. Ama çok tartışılan yazarlığının ilk aşamasını ‘Göl İnsanları’ adlı öykü kitabı oluşturur (İleri, 1975, s. 18)”. Sağırdere romanıyla birlikte başladığı bu hikâye çalışması da yine Sağırdere romanı ile 1955 yılında yayınlanmıştır. Bir diğer ifadeyle; Çankırı’da yazmaya başladığı Sağırdere romanı, Kemal Tahir’in ilk yayınlanan romanı olurken, yine Çankırı’da kaleme almaya giriştiği Göl İnsanları da ilk basılan hikâye kitabı olmuştur. 1941yılının başlarında Kemal Tahir dört ayrı hikayesini Tan gazetesinde, Cemalettin Mahir müstear ismiyle yayınlatmıştır. Bu hikayelerin yayınlanma duyurusu, aynı gazetenin; 26.2.1941-10.3.1941 tarihleri arasında ‘Göl İnsanları- Yazan: Cemalettin Mahir’ şekliyle okuyuculara aktarılmıştır (S. Coşkun, 2012, s. 64, 147).

Sağırdere gibi Göl İnsanları da Nazım Hikmet’ten tam destek almaktadır. Göl İnsanları’nı hem Kemal Tahir açısından hem de edebiyat dünyası yönüyle çok önemsediğini, Kemal Tahir’e yazdığı bir mektuptaki şu satırlarla ifade edecektir: “Göl İnsanları” senin sanat hayatında birinci dönüm noktası olmuştu. O hikâyenin edebiyat tarihi bakımından da ehemmiyeti olacağını ümid ediyor ve olmasını istiyorum.” (Hikmet, 1975, s. 125). Nitekim, Türkiye’nin yetiştirdiği önemli edebiyat

tarihçilerinden birisi ve Kemal Tahir'le aynı dönemde yaşamış bir edebiyatçı olarak Tahir Alangu, "Göl İnsanları" adlı hikâye kitabı ile ilgili olarak; Kemal Tahir'in, Anadolu Köylüsünü anlatırken, alışılmış kalıpların dışına çıkarak, nasıl sıra dışı, gözleme dayalı ve fakat gerçekçi bir eser ortaya koyduğunu, şu ifadelerle vurgulayacaktır:

> Göl İnsanları'ndaki kişilerin hepsi köylüdür. Kitaptaki dört büyük hikâyeye, kişileri yönünden bir çekicilik veren şey, buradaki köylü tiplerinin, bizdeki magazin edebiyatının bol bol kullandığı klişe olmuş tiplerden çok başka niteliklerle belirlenmiş olmalarıdır." (…) Yazarın, dışardan kolayca görülüp anlaşılamayacak, bütün tarihî oluş ve evrimi, iç yapısı, sorunları, bütün toplum ve moral ilişkileriyle bir kapalı kutu olan köylüyü anlatabilmek için, onların arasında uzun zaman yaşadığı, sabırlı bir gözlem, derleme ve araştırmadan sonra yazdığı anlaşılmaktadır. (Alangu, aktaran Tahir, 1982b, s. arka kapak yazısından).

Bu durumda, Çankırı Cezaevinde bir buçuk yıl gibi kısa bir süre kalmasına mukabil yazarın bu süreyi çok verimli değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Sanatçı bundan sonraki süreçte de bu verimliliğini daha da artıracak ve eserlerini hızla üretmeye devam edecektir. Sonuçta, dönemin siyasî iktidarı tarafından muhalif olarak görülüp, ispatlanabilir herhangi bir suçu olmamasına rağmen on beş yıl ağır hapis cezası verilerek yokluğa mahkûm edilmek istenen Kemal Tahir, zannedilenin aksine bu cezalandırmayı fırsata dönüştürecek, bir yandan Çankırı Cezaevinde de İstanbul Tevkifhanesinde başlattığı, hapishanelerdeki insanlar üzerinden tanıdığı Anadolu toplumunu, romanlar aracılığıyla yine o topluma anlatmayı hedefleyen çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da kendi fikir ve düşüncelerini bu mekanlarda yaşadığı tecrübelerle pekiştirecek ve buralarda yaptığı okumaların da katkısıyla, var olan dünya görüşünün tarihten ve gerçeklikten beslenerek sürekli gelişmesini sağlayacaktır. Başka bir deyişle, iktidar güçlerinin onu hapiste çürütme veya yok etme hesapları, tamamen tersine işleyecek ve o, sıradan bir gazete muharriri olarak girdiği hapishanede, büyük bir yazar ve Anadolu toplumu için önemli bir entelektüel olma yolunda her geçen gün mesafeler katetecektir. Ancak, siyasî irade artık oradan ayrılması gerektiğine karar vermiştir ve Kemal Tahir, Çankırı'dan Malatya Cezaevine sevk edilecektir.

3.4. Malatya Cezaevi (1941-1944) ve Malatya Romanları

İstanbul'daki iki yıllık ve Çankırı'daki bir buçuk yıllık hapishane tecrübesinden sonra Kemal Tahir'in yeni gözlem ve çalışma yeri üç yıl kadar kalacağı Malatya Cezaevi olacaktır.

17 Mayıs 1941 tarihinde Malatya Cezaevindedir. Talihlidir bir bakıma. Birbirinden değişik insan hikâyeleri Kemal Tahir'in ilgisini çeker, romanlarına malzeme toplama, Anadolu insanını tanıma imkanını bulur. Onların dilekçelerini yazar, dertlerini dinler, çözüm önerilerinde bulunur. Bir yandan da Bursa Cezaevinde yatan Nâzım Hikmet'le mektuplaşmaktadır. Karılar Koğuşu ve Namuscular burada yazılacaktır.". (Öz, 2018, s. 32).

Çankırı'daki bir buçuk yıllık mahkûmiyetin ardından Malatya Cezaevine gelen Kemal Tahir, aslında Çankırı'dan Bursa'ya Nazım Hikmet'in yanına naklini istemiş ve bu konuda girişimlerde bulunmuştur. Hatta Nazım Hikmet'in de desteğiyle Bursa'dan kendisiyle becayiş yapacak bir mahkûm bile bulunmuştur. Ancak tüm çabalara hatta birkaç kez girişimde bulunulmasına rağmen bu talepler dikkate alınmayacak ve Kemal Tahir artık hiçbir şekilde Nazım Hikmet ile bir araya gelemeyecektir. Bu durum Kemal Tahir'i yalnızca moral olarak olumsuz etkilemekle kalmayacak aynı zamanda zaten içine düştüğü maddî zorlukların daha da artmasına sebep olacaktır. Bu açıdan Malatya Cezaevinde kaldığı üç buçuk yıldan fazla bir süre boyunca Kemal Tahir geçim sıkıntısıyla baş etmek zorunda kalacaktır. Bu zor zamanlarda, bir taraftan daha çok roman yazmaya, diğer taraftan gazetelere yazılar göndermeye çalışacaktır. Nazım Hikmet ise arkadaşını bu zor durumunda yalnız bırakmayacak, ona bazen para, bazen de giysiler göndererek onun yükünü hafifletmeye çalışacaktır. Dava arkadaşı Nazım Hikmet ayrıca, Kemal Tahir'in Malatya Cezaevine naklinin üzerinden henüz birkaç ay geçmişken onu, şahsına münhasır bir şiirle taltif ederek moral yönüyle destek olacaktır.

Nazım Hikmet'in Malatya'ya Kemal Tahir'e özel şiir mektubu:

KEMAL TAHİR'E MEKTUP

«Malatya» diyorum,
senin çatık kaşlarından başka bir şey gelmiyor aklıma.
Bursa'da kaplıcalar
Amasya'da elma
Diyarbakır'da karpuz ve akrep.
fakat senin oranın,
Malatya'nın
nesi meşhurdur,
yemişlerinden ve böceklerinden hangisi,
suyu mu, havası mı?
Düşün ki hapisanesi hakkında bile fikrim yok.
Yalnız :
bir oda,

bir tek penceresi var :
çok yüksek olan tavana yakın.
Sen ordasın
dar ve uzun bir kavanozda
küçük bir balık gibi...
Teşbihim hoşuna gitmeyebilir.
Hele bu günlerde
kendini kafeste arslana benzetiyorsundur.
Haklısın Kemal Tahir,
emin ol ben de öyle,
muhakkak ki arslanız,
şaka etmiyorum
hattâ daha dehşetli bir şey :
insanız...
Hem de hangi tarihte, hangi sınıftan,
malum...
Lâkin demir kafesle kavanoz bahsinde iş değişmiyor,
ikisi de bir,
hele bu günlerde...
— Bunu içerde rahat ve masun
yatan bilir

— ...

Hele bu günlerde,
Sarıyerli Emin Beyin fıkralarına gülmek,
sevgili kitapların ve domatesin lezzeti,
tahtakurularına rağmen uyku
— günde üç tatlı kaşığı Adonille de olsa —
ve Tahir'in oğlu Kemal
hattâ mektup gelmesi senden
ve hattâ ses duymak, dokunmak, görebilmek havanın ışığını,
karıma olan aşkımdan başka
nefsimin herhangi bir rahatlığını
affedemiyorum...

Fartı-hassasiyet?
Değil.
Döğüşememek,
bir mavzer kurşunu kadar olsun
bilfiil

doğrudan doğruya...
Ancak kavgada vurulan acı duymaz
ve kavga edebilmek hürriyetidir
en mühimi hürriyetlerin.
İçerim yanıyor, Kemal,
dışarım serin...

Anlıyorsun ya,
zaten ettiğimiz lâf
bizim lâflarımızın herhangi biri :
çok konuşulmuş,
ve konuşulmakta olan...
Şimdi kim bilir kaç yerde, kaç insan,
dizlerinde âtıl ve çaresiz yatan ellerine küfredip acıyarak
bu lâfları ediyor...

Anlıyorsun ya,
zarar yok,
ben anlatacağım yine!...
Elden hiçbir şey gelmediği zaman
konuşup anlatmanın alçak tesellisi?

Belki evet,
belki hayır...
Hayır öyle değil.
Hangi teselli bırak be dinini seversen bırak...
Bu, düpedüz,
başın önde, olduğun yerde dolanarak
kükremek, böğürüp bağırmak, Kemal...

1941, Sonbahar.. (Hikmet, 2011, s.191-193).

Kemal Tahir, bütün zor şartlara rağmen dürüstlüğünden, çalışkanlığından, azim ve kararlılığından hiçbir şey kaybetmeksizin yeni geldiği bu Anadolu hapishanesindeki mahkûmlarla çok iyi ilişkiler geliştirecek ve bir taraftan onları yakından tanıma adına onlar üzerinde gözlemlerde bulunurken bir diğer taraftan da onların sorunlarıyla birebir ilgilenerek adeta onlara fahrî avukatlık ve/veya danışmanlık hizmeti verecektir. Kemal Tahir, Malatya Cezaevinde yaşadıklarını "Karılar Koğuşu" adlı yapıtında romanlaştırmıştır. Karılar Koğuşu, sanatçının adeta otobiyografik bir çalışması gibidir. Bunun yanında yine Malatya Cezaevinde notlarını tuttuğu sonradan roman olarak yayınlanan Namuscular adlı eseri de bu cezaevinde karşılaştığı ve birlikte mahkûmiyet

yaşadığı insanların dramlarını gerçekçi bir dille anlatmaktadır. Nitekim Malatya'dan koğuş arkadaşı, aynı zamanda Namuscular romanının önemli kahramanlarından 'Mazmanoğlu Hacı Abdullah' Kemal Tahir'i anlattığı bir mülakatta şu ifadelere yer vermektedir:

Hilaf yok, yazdıklarının çoğu doğru, olmuş işler yani lakin biraz Keşaf Hoca'ya lüzumsuz yere atmış birkaç karı almış diyor, halbuki bir karı almıştır Keşaf Hoca. Temiz bir adamdı, din alimiydi, oğlu var, hayatta daha, Fransızca öğretmeni, o da temiz insan... Diyor ki karının üstünde oğlanı tutmuş, tövbe baba yok öyle bir şey...

Hacı Abdullah Mazmanoğlu -Hapishane Arkadaşı- (Güngör, 1983, aktaran S. Coşkun, 2012, s. 69).

Özetle, Malatya Cezaevi, Kemal Tahir için adeta bir laboratuvar vazifesi görecek ve sanatçı, Çankırı'da başlattığı Anadolu insanını tanıma ve onların dramlarını romanlaştırma düşüncesini burada daha da ileri seviyelere taşıma fırsatı bulacak ve bu fırsatı, bütün zor şartlara rağmen en verimli bir şekilde değerlendirecektir. Malatya Cezaevindeki mahkûmları gözlemleyerek yaptığı ve Namuscular romanında yer verdiği, mahkûmların psikolojik analizlerini yansıtan şu tasvirler yazarın bu konudaki performansını gözler önüne sermektedir:

Hikâyeler, mahpusun içinde bulunduğu ruh halinin birer aydınlık pencereleridir... Bir kabadayılık macerası, mahpusun o gün, muhakkak ya bir gardiyandan yahut da bir diğer mahpustan hakaret gördüğünü ispat eder. Bir gün evvel dehşetli ümitsiz olan bir insan, bir gün sonra dünyayı pespembe görür. Mahpus, daracık bir muhitte hislerin havsala almaz mesafelerinde hiçbir sürat ölçüsüne ve teşbih kalıbına sığmaz bir hızla bir kutuptan diğer kutba kadar gidip gelen, inip çıkan bedbaht ve mesut insandır...

Mahpus dışarıyla olan ruhî alâkasını uykuda bile kaybetmez. Senelerce rüyalar hep dışarıya aittir. Ancak altıncı seneden sonra yavaş yavaş mahpusluk tahteşşuura yerleşmeye başlar.

Rüyaların pencerelerine de demir parmaklıklar, kollarına kelepçeler, insanlarının arasına gardiyanlar karışmaya başlar.

Gece gündüz bir arada yaşayan insanların korkunç yalnızlığı koğuş uyuyunca daha beter meydana çıkar. Her yatan bir ayrı ev değil, sanki bir ayrı köy, daha doğrusu başka bayraklar altında yaşayan birer yabancı memlekettir.

Mahpusların, mahpusluktan başka müşterek tarafları sanki yoktur. Düşmanlıkla dolu bu sessiz saatların içinde üzerlerine ağırlık çöken arkadaşların, sıkılmış çeneleri arasından dilsizlere mahsus bunaltıcı sesler çıkarmaya başlamaları yabancılığı birdenbire aradan kaldırır.

Mahpusta haftalar ve aylar insanın başını döndürecek derecede süratle geçer. (Bu sürat bizim trenlerimizden fazla gibidir.) Halbuki seneler bir türlü geçmek bilmez, ama mahpus gene de her günün hesabını muntazaman üşenmeden, bıkmadan aklında tutar, her sabah yattığına bir gün zammedip yatacağından bir gün tarh eder. En dalgın sırasında, «Ne kaldı?» diye sorsalar derhal, kalanı senesiyle, ayıyle, günüyle söyleyebilir, isterse bu cevap, «Daha çok. Bugünü saymazsak yirmi üç sene, dört ay, on yedi gün var», şeklinde olsun.

Mahpushanelere yazılan mektuplarda hemen daima, «Sayılı gün çabuk geçer,», «Dar günün ömrü az olur,» diye yazılırsa da bu sözler yalandır ve teselliden ibarettir. Sayılı günler, bilhassa büyük cezaların sonunda sahiplerine karşı pek namertçe davranırlar. Bitmek bilmezler. Ateşli bir hastalık gibi insanı hayatından bezdirirler. Bu bezginlik, dünya üzerindeki bezginliklerin en sahicisidir. Senelerden beri farkına varılmadan, damla damla birikmiş ve günlerden bir gün arkadan kancıkça bastırıvermiştir. Kancıklığı evvelâ sevince benzemesindedir. (Tahir, 1974, s. 311-315).

Bu ifadeler yazarın, hapishane hayatının muhtemelen altıncı yıllını yaşadığı bir dönemde, mahkûmların iç dünyalarındaki duygusal dalgalanmaları, şuurlu ve şuuraltı merkezli davranışlarını, rüyalarına ve hayallerine varıncaya kadar her durumdaki ruh hallerini nasıl ustaca gözlemleyip tahlil ettiğini ve bu konuda ne kadar mahir bir gözlemci olduğunu göstermesi bakımından bir hayli dikkat çekicidir. Böylesine güçlü gözlemler yapabilen bir romancının, bu gözlemlerini yörenin diliyle yoğurarak senaryolaştırması ise onun romanlarına özgün bir boyut kazandıracak, böylelikle de yazarın dünyaya ve olaylara bakışı yaşanmış gerçekliklerle harmanlanmış olarak okurlara sunulmuş olacaktır.

3.4.1. Karılar Koğuşu

Bu roman, Kemal Tahir'in Malatya Cezaevindeki notlarından oluşmaktadır ve Malatya Cezaevinde başlanıp, Çorum Cezaevinde bitirilen bu roman, yazarın ölümünden bir yıl sonra 1974 yılında, karısı Semiha Demir tarafından yayınlanmıştır (Narlı, 2010, s. 89). Bu anlamda, Karılar Koğuşu romanının, Kelleci Memet romanındaki baş kahraman Murat Bey'in (aslında Kemal Tahir) hayat hikayesinin bir nevi devamı niteliğinde olduğu varsayımından hareketle Narlı, "Kelleci Memet'teki İstanbullu Gazeteci Murat Bey, aynı kişi, aynı özellikler ve aynı görevle bu romanda da vardır (Narlı, 2010, s. 89) diyerek, yukarıda bahsedilen Kemal Tahir'in hapishane romanlarında kendi hapishane hayatını anlattığı ve dolayısıyla da bu romanlardaki baş kahramanın niteliklerini hiç değiştirmediği, sadece Esir Şehrin Mahpusu'nda Kâmil

olan isminin, o romanın devamı niteliğindeki diğer üç romanda Murat olarak anıldığını, en son yazılan Damağası'nda ise sadece isminin Cemal olarak değiştirildiğini vurgulamaktadır. Karılar Koğuşu romanında anlatılan olaylar ise Kemal Tahir'in 1942-1944 yılları arasında Malatya Cezaevinde mahpusken kadınlar koğuşuyla ilgili gözlemlerine dayanmaktadır (Narlı, 2010, s. 89). Bu romanda da Murat Bey, tıpkı bundan önceki iki romanda olduğu gibi hapishane personeliyle ve mahkûmlarla son derece iyi ilişkiler içinde olan İstanbullu bir gazetecidir ve hapishane yönetimiyle iyi ilişkileri sayesinde mahkûmlara istediği gibi yardım edebilmekte, onlara dilekçe yazmakta ve bir nevi danışmanlık yapmaktadır. Narlı'ya göre; "Karılar Koğuşu romanında Murat Bey'in temel görevi hapishanedeki insanların birbiriyle ilişkilerini ve problemlerini yansıtmak suç ve ceza arasındaki insanların doğal insanlıklarını tasvir etmektir (Narlı, 2010, s. 89-90)". Bu romanda esas olarak erkek mahkûmlardan ziyade kadın mahkûmların bireysel hikayeleri öne çıkartılmaktadır. Mahkûmların kendi aralarındaki ilişkiler, gardiyanlarla ilişkileri ve İstanbullu gazeteci Murat ile olan diyaloglarının da işlendiği romanda, idama mahkûm edilen Hanım'ın yaşadıkları eserin odağında yer almaktadır.

3.4.2. Namuscular

Kemal Tahir'in, Karılar Koğuşu'ndan başka, yazımına Malatya Cezaevinde başladığı ve yine Malatya Cezaevindeki -namus meseleleri yüzünden hüküm giymiş olan- mahkûmları konu alan diğer eseri 'Namuscular' adlı romandır. Bu roman da Malatya Cezaevinde tutulan notlardan meydana gelmiştir. "Namuscular" da eşi Semiha Demir tarafından, tıpkı "Karılar Koğuşu" romanı gibi Kemal Tahir'in ölümünden bir yıl sonra 1974'te yayınlanır. (Narlı, 2010, s. 90). Ancak Karılar Koğuşu, bir bütün halinde, tamamlanmış bir roman olarak yayınlanırken, Namuscular ise sarı defterlerden derlenip basıldığı için Karılar Koğuşuna göre daha parçalı bir yapı şeklinde düzenlenmiştir. Bu romanın ve bununla beraber yazarın tamamlayamadan aramızdan ayrıldığı diğer yarım kalan romanlarının durumu hakkında, sanatçının eşi Semiha Hanım, Namuscular romanına önsöz olarak yazdığı "Birkaç Söz" başlıklı kısımda, okurlara şu bilgilendirmeyi yapmaktadır:

> Kemal Tahir hiçbir şey söylemeden, hiçbir vasiyette bulunamadan aramızdan ayrıldı. Ancak bu büyük romancı bütün söylemek istediklerini, romanlarında hemen hemen söylemişti.

Arkasında bir sürü sarı defterle, yarım kalmış birkaç roman bıraktı. Bu bırakılanları, biz, elimizden geldiğince hiç değiştirmeden yayınlamaya çalışacağız. Değiştirmek, ya da tashihte bulunmak bizim haddimize düşmez.

Bazı yerlerde, çok samimî olarak, «Kemal Tahir öleli bir yıl olduğu halde, hiçbir şey çıkmadı», diye yayında bulunuldu. Ne var ki bıraktıklarını sıraya koymak, eski yazıdan yeni yazıya çevirerek daktilo etmek, pek de sanıldığı kadar kolay olmadı. Bir hayli uğraştık. Şimdi, aşağı yukarı bir şeyler meydana çıktı: Beşer yüz sahifelik, not halinde bırakılmış beş büyük roman: «Namuscular», «Dam Ağası» «Hür Şehrin İnsanları», «Sakin Bir Memleket», ve «Bir Mülkiyet Kalesi». Bunlar yayına hazır, imkân buldukça, sırasıyla yayınlayacağız.

Bu romanlarında Kemal Tahir, gazeteci Murat'ın kişiliğinde daha çok kendi yaşantısını dile getirmiştir. Sahife kenarlarına koyduğu notlardan anlaşıldığına göre, bütün mahpusların uyuduğu korkunç hapishane gecelerinde sabahlara kadar çalışarak bu sarı defterleri üst üste yığmış, korkunç hapishane yıllarını, oradan oraya sürülmelerini tadına doyum olmayan Türkçesiyle anlatmıştır.

Anadolu hapishanelerinin koyu zindanları, gerçek insan sömürüsü, mahpusların ıstırapları, sevinçleri, heyecanları, bütün bunların hepsi otantik olarak verilmektedir. Kişiliğini yapan görülmemiş cesaret, metanet, soğukkanlılık, şakacılık ve insancıl davranışlar, bu romanlarında da açıkça görülüyor. (Tahir, 1974, s. 8).

Yine burada da daha önceki hapishane romanlarındaki İstanbullu gazeteci Murat Bey, romanın baş kahramanıdır. Ancak burada gerçek Kemal Tahir biraz daha öne çıkmaktadır. “Murat Bey'in okuduğu kitaplar, tartıştığı konular, yazıştığı insanlar hep Kemal Tahir’in kitapları, düşünceleri ve insanlarıdır (Narlı, 2010, s. 91)”. Nitekim Kemal Tahir, bu romanında Gazeteci Murat aracılığıyla, yazdıklarının; tutuklanma nedeni olarak gösterildiğini, kendisinin ise geçinmek için yazmak zorunda olduğunu, ayrıca “komünistlik”le suçlandığını fakat komünistliğin insanın insanı ezmesine karşı durmak anlamına geldiğini söylemektedir. Bu hususu yazar, Namuscular romanının “Şeyh Süleyman Efendi” başlıklı son bölümündeki, Gazeteci Murat (Kemal Tahir) ile Malatya Cezaevine henüz gelen Şeyh Süleyman Efendi arasındaki diyalogta şöyle kaydetmiştir:

— Sizin nakadar?

— Onbeş sene...

— Vah, vah... Epi oldu mu?

— Beş sene oldu.

— Asrî ceza evi diye birşey icad etmişler. Oradan istifade edilemiyor mu?

— Hayır... Biz hükümet'e karşı geldiğimizden nizamname bizi kabul etmez.

— İyi olur inşallah... Mesele neydi?

— Komünistlik.

— Vah, vah... Tabi iftira...

— Hayır iftira değil. Ben komünistim...

— Komünistlik nedir?

— Bazılarına göre pek fena bir şey... Vatan hainliği. Bize göre en kısaltılmış tarifi şu: Biz, insanın insanı her ne suretle ve her ne bahanesiyle olursa olsun soymasına razı değiliz.

Şeyh Süleyman Efendi başıyla tasdik etti ama hiç inanmadığını da saklamadı. Murat umurlamadı. Dede'ye:

— Temyiz'den haber çıktı mı erenler? Diye sordu.

— Daha birşey yok...

Şeyh Süleyman Efendi,

— Aslen nerelisiniz bey? Diye sordu.

— İstanbulluyuz.

— Peder sağ mı?

— Sağ.

— Valde?

— Sizlere ömür.

— Birader falan yok mu?

— Birisi asker. Birisi mahpus.

— Vah, vah... Bari namerde muhtaç olmuyorsunuz ya...

— Hayır. Şimdilik namerde de merde de muhtaç değiliz. Çalışıyoruz.

— Bir zanaat mı tuttunuz?

— Bizim eski zanaat. Romanlar yazıyorum. Saçma, sapan şeyler. Eğlenceli romanlar.

— Ekmek parası çıksın da efendim. Çayları verdiler. (Tahir, 1974, s. 401-402).

Kemal Tahir'in ölümünden bir yıl sonra 1974'te ilk olarak yayınlanan Namuscular romanı, dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, Namuscular 1973,

Malatya Notları 1945, Telgrafçı Abdürrahim ve Şeyh Süleyman Efendi bölümleridir. Narlı'ya göre bu bölümlerden:

"Malatya Cezaevi Notları 1945" adlı bölüm, Namuscular romanının bütün taslağını içerir ve namus cinayetlerinden dolayı hapse düşenlerin etrafında yoğunlaşır. Kimisi kötü yola düşen kızını, kimisi karısıyla birlikte olan damadını, kimisi karısıyla yatan komşusunu öldürür. Fakat bütün bu cinayetlerin namus adı altında algılanması ve dillendirilmesi, öldürenler tanındıkça acı bir ironiye dönüşür. Örneğin kızı Kezban'ı geneleve düştü diye öldüren Mehmet, aslında zamanında kızını zorla kaynatasına peşkeş çekmiştir. Üfürükle muskayla uğraşmakta, Allah'a inanmakta ama kumar oynamakta, namus dediği her şeyi feda edebilmektedir. Damadını karısıyla birlikte olduğu için öldüren Ahmet de karısıyla yattığı için komşusunu baltayla öldüren Hüseyin de farklı değildir. Karılar, kızlar, kocalar, oğullar, damatlar birbirlerinin uçkurlarına dolanırlar; hapishanede birbirlerinin karılarına söverler. İstanbullu Murat, böylesi bir namus anlayışının çürümüş bir toplumsal yapıdan geldiğini onların anlayabileceği şekilde dile getirse de pek bir şey değişmez. (Narlı, 2010, s. 91).

Kemal Tahir'in Malatya Hapishanesi'nde yazmış olduğu Karılar Koğuşu ve Namuscular romanları da diğer hapishane romanlarıyla birlikte üçüncü bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

3.5. Çorum Cezaevi (1944-1949) ve Çorum Yöresi Romanları

Malatya Cezaevinde üç yıl kadar hapis yatan Kemal Tahir, tam buraya alışmış, hapishane yönetimiyle ve mahkûmlarla uyumlu bir ortam oluşturmuşken, siyasî iktidarın yeni bir sürgün kararına muhatap olacak, Ankara'dan gelen bir sevk emriyle, hapishane hayatının en uzun dönemini yaşayacağı Çorum Cezaevine nakledilecektir.

1944 yılı sonları. Ve Çorum. Üslubunun demlenip oturacağı kenttedir. Lezzetli Çorum dili, kalemine bu yıllarda bulaşacak, ölümüne kadar hemen bütün romanlarında görülecektir. Anlayışlı Başsavcı Tahsin Beyin yardımıyla zengin Çorum Millî Kütüphanesinden de faydalanabilecektir. Başını kaşıyacak vakti yoktur. Senede beş altı roman yazıp bastırdığı halde yine de geçim sıkıntısı çekmektedir. Bir yandan salt para için müstear isimlerle hafif romanlar, gazeteler için tefrikalar yazmakta; öte yandan ileride yayınlayacağı gerçek büyük eserleri için notlar tutmaktadır. (Öz, 2018, s. 34).

Çorum'a, Malatya'dan kitap dolusu sandıklarla gelen Kemal Tahir, burada çektiği maddî sıkıntıları ve bunları aşmak için verdiği mücadeleyi Semiha Hanım'a yazdığı 29.4.1947 tarihli mektupta şöyle dile getirecektir: "Başımı kaşıyacak vaktim yok. Üç tane roman yetiştireceğim. Senede beş altı roman yazıp bastırdığım halde gene de geçim sıkıntısı çekmek acayip bir hal. Ama ne yaparsın Sevgili Semiha, uğraşacağız. Madem

ki başka çare yok (Tahir, 1993, s. 213-214)". Kemal Tahir ile Çorum Cezaevinde tanışan ve kendisi de siyasi mahkûm olarak cezaevinde bulunan hapishane arkadaşı Celalettin Arif Demirel, çok sonraları tanıştığı gazeteci ve yazar İskender Özsoy'a Kemal Tahir'i anlatan mektuplar yazmıştır. Bu mektupların birinde, Kemal Tahir'in Çorum'daki cezaevi günlerinden şu aktarımları yapar:

> Eğilmeyen baş, bükülmeyen bilek, satılmayan kafa onundur... Etrafına ışık saçan bir meşaleydi o. Malatya Cezaevinden sürgün edilmişti Çorum'a. Gereksinimlerini temin etme, barınma, çevre edinme çabası içindeydi. Mertlik, cesaret, insan severlik ve çalışkanlık onun hasletleriydi. Kitaplarıyla topladığı dokümanları koruyan tahta sandık ve bavullardan başka varlığı yoktu. Mahpusların zorla uykuya yatırıldığı saatte o tahta ranzasında çaput yatağına bağdaş kurar, yorganı omzuna çeker sarı defterlere yazar dururdu. Tercüme ettiği kitapların yayınlanmadığından ya da gazetelerde tefrika edilen yapıtları için hakkı olan paranın gönderilmediğinden yakındığını hatırlıyorum.
>
> Celalettin Arif Demirel -Hapishane Arkadaşı- (Öz, 2018, s. 34).

Çorum Cezaevi, hem en uzun süreli mahpusluk yaşanan yer olması bakımından, hem de köy romanlarına ev sahipliği yapan Çankırı'dan sonraki bölge olması bakımından Kemal Tahir için ayrı bir öneme sahiptir. Burada yine köy romanları üçlemesi olarak değerlendirilen; Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu ve Büyük Mal romanlarının zeminleri oluşturulmuştur.

Çankırı kırsalını konu alan Sağırdere ve Körduman ikilemesinden sonra, Kemal Tahir'in Çorum yöresini Çorum diliyle anlattığı; Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu ve Büyük Mal isimli romanlarından oluşan üçlemesidir. Sezai Coşkun'a göre, bu üçlemede sanatçı, 1800'lerin başından 1930'un sonlarına kadarki yaklaşık 150 yıllık bir dönemi konu olarak ele almaktadır ve bu manada bu seriyi, Osmanlı'nın son 150 yılına ait dönemin Anadolu üzerinden tasviri ve anlatımı şeklinde düşünmek mümkün olacaktır (S. Coşkun, 2012, s. 218). Başka bir deyişle; Kemal Tahir'in bu nehir roman serisi, Osmanlı'nın yaklaşık olarak son 100 yılını ve Osmanlı sonrası, İttihat ve Terakki Hükümetleri ve sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşaması ve ilk yıllarından başlayarak 1930'ların sonlarına kadarki süreçte yaşanan, siyasi, sosyal, kültürel olayların Anadolu halkı tarafından nasıl değerlendirildiğini mercek altına alan bir çalışmadır.

> Yazarın Çorum Üçlemesi diye bilinen roman dizisi bu bağlam içinde, onun kendi düşünsel perspektifinin kilit noktalarından biri olan "Türk köylülüğünü" yeniden kavrama ve anlatma çabası olarak okunmaya açıktır. Diziyi oluşturan romanlar Yediçınar Yaylası (1958), Köyün Kamburu (1959), Büyük Mal (1970) isimlerini taşır ve yaklaşık olarak elli yıllık bir tarih kesitinde (1890-1940) bir taşra kasabası

olan Çorum'u ve Narlıca köyü özelinde Çorum köylüsünü anlatır. Yazar bu elli yıllık kurmacada Meşrutiyet'in, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ve tüm bunları içeren "modernleşme" sürecinin taşra üzerindeki etkisini izlemiş ve bu değişimin taşradan nasıl göründüğünü anlatmaya çalışmıştır. (Uslu, 2021. S. 393).

Birbirinin devamı niteliğinde olan bu üçlemedeki olaylar, bir kasaba olarak anılan Çorum'da, Narlıca Köyü'nde ve Yediçınar Yaylası'nda geçmektedir. "İşledikleri dönemin siyasi, sosyal ve toplumsal meseleleri bakımından birbirinin devamı olan bu eserler, yakın tarihimizde yaşanan bazı olayları halkın aynasından yansıtır. Bu yönüyle eserler tarihsel bir kimlik ve sosyolojik bir belge niteliğini taşır (Erol, 2013, s. 887)".

3.5.1. Yedi Çınar Yaylası

Serinin ilk romanı olan Yediçınar Yaylası, adından da anlaşılacağı üzere Yediçınar Yaylası'ndaki ağalık sistemi üzerinden yürümektedir. Meşrutiyet öncesi ve Meşrutiyet sonrası dönemi esas alan eserde ağırlıklı olarak; ağalık, eşkıyalık ve toplumsal cinsiyet konuları öne çıkmaktadır (Karaağaç, 2020, s. 144). Roman; başlangıç bölümüne ilaveten dört bölümden teşekkül etmektedir. Birinci bölüm; 'Ağalık Vermekle', ikinci bölüm; 'Yiğitlik Vurmakla' şeklinde isimlendirilirken, üçüncü ve dördüncü bölümler isimsiz olarak eserde yer almıştır. Romanın başlangıç kısmında Osmanlı'da "âyanlık" sisteminin kaldırılması, fakat daha sonra yeniçerilerle baş edebilmek için yeniden âyanlık sisteminin tesisi ve sonrasında ise yeniçerilik lağvedilip merkezi otorite kuvvetlenince yeniden âyanlığın kaldırılma çalışmaları ve bu siyasi hamlelerin Anadolu'daki âyanlar, ağalar ve halk tarafından nasıl karşılandığı anlatılmaktadır.

Eserin ilk kısmında 1908'lerdeki Anadolu halkının durumu Çorum üzerinden anlatılırken yöre halkının üzerinde etkili olan iki esas güçten bahsedilmektedir. Birincisi 'eşraf' sınıfını temsilen Çakır Kâhyaların Halil Efendi, ikicisi ise başıbozuk ağası Dilaver Ağa. Romanın esas kahramanı Çakır Kahyaların Halil Efendi'nin tek erkek torunu olan Kenan'dır. Olaylar 16 yaşındaki genç ve şımarık bir ağa oğlu olan Kenan'ın etrafında örgülenerek anlatılmaktadır. Yediçınar Yaylası romanındaki diğer başlıca karakterler şunlardır:

Çakır Kahyaların Halil ve oğlu Ömer Ağalar, Deli Elvan, Âyan Başıbozuk Paşası Dilaver Ağa, Kambur Kadı, Tütün Kaçakçısı Gavur Ali, Abuzer, Emey, Saime, Nazmiye, Güllü, Hanefi, Çorum'un zaptiye kolağası Celil Efendi, Davavekili Cevdet Bey, Seyfettin Bey.

Romanın geçtiği yörenin en güçlü iki ağasından birisi olan Dilaver Ağa, yöreye yeni gelen Kambur Kadı ismindeki Osmanlı kadısını yanına alarak, onun da yönlendirmesiyle, Osmanlı'nın dağılış sürecinde savaşa katıldığını iddia eder ve Osmanlı'dan paşalık alır. Onunla her daim rekabet halinde olan Çakır Kahyaların Halil Efendi ise bunu bir türlü hazmedemez, ancak çok uğraşmasına rağmen kendisine paşalık için de bir yol bulamaz.

Yediçınar Yaylası romanı, Başıbozuk paşası Dilaver ağanın kahpesini, henüz 19 yaşında olan Çakır Kahyaların Halil Efendi'nin oğlu Ömer'in atının terkisine alıp dağa kaçırmasıyla başlar. Ancak Halil Efendi kendi oğlunu onunla kaçan kadınla birlikte bulup geri getirtir ve kadını Dilaver ağaya teslim eder. Ömer'in kadına bir şey yapmadığı söylenir. Ancak bundan sonra bu iki ağa arasındaki sürtüşme hep devam edecektir. Ne varki, Dilaver ağanın erkek çocuğu olmadığından o ölünce meydan Halil ağaya ondan da biricik oğlu Ömer ağaya kalacaktır. Asıl meslekleri leblebicilik olan Çakır Kahyalar aynı zamanda hayvancılık da yapmaktadırlar ve Yediçınar Yaylası adeta onlara aittir. Burada Hanefi isimli bir kişi eşiyle birlikte onların sürülerini gütmektedir. Diğer taraftan Narlıca köyü yakınlarındaki bir çiftlikte de Deli Elvan isminde bir kahyaları vardır.

Dava vekili Cevdet Bey, Cöntürk kaçkını Seyfettin Bey ile 1908 ikinci meşrutiyetin ilanından birkaç ay evvel sohbet etmektedirler. Cevdet Bey, tütün kaçakçısı Gavur Ali'ye Abuzer ağanın on yıl kadar öncesinde ortaya çıkış hikayesini anlattırmaktadır. Hikâyeye göre, bir gün Çakır Kahyaların Ömer ağanın çiftlik kahyası olan Deli Elvan çiftliğin önünden geçen garip yabancılarla karşılaşır. İri yarı uzun boylu esmer bir adam, bir kocakarı, bir tane orta yaşlı bir kadın, bir tane çok güzel bir genç kız ve bir tane de 7-8 yaşlarında oğlan çocuğundan oluşan bu grup, eşeklerin üzerinde yoldan geçmektedirler. Bu insanların üzerleri son derece kirli olup kıyafetleri de son derece kötü durumdadır. Ayrıca bunlardan etrafa çok kötü kokular yayılmaktadır. Deli Elvan bunlarla konuşmaya çalışırsa da başka bir dilden konuştuklarını görünce hemen Arapça bilen birini bulup bu insanların durumunu anlamaya çalışır. Esas niyeti ise çok

çekici olarak gördüğü bu kızı Ömer ağaya götürüp ondan aferin kazanmaktır. Bu gruptakilerin niyeti ise kendilerini ihtiyaçlı gösterip o güzel kız üzerinden zengin bir yere kapılanmaktır. Bunlar aslında çok iyi Türkçe bilmelerine karşın başlarındaki Abuzer isimli kişinin talimatıyla asla Türkçe konuşmayacaklar, böylelikle kendilerini dil bilmez zavallı yabancılar olarak tanıtacaklardır. Nitekim bu planları işleyecek ve Ömer ağa bunları konağında ağırlayacaktır. Aslında Ömer ağa evlidir ve dayısının kızı olan nikahlı eşi Saime'den Kenan isminde 16 yaşında bir de oğlu vardır. Güllü ise Ömer ağanın ikinci eşidir ve ondan da Hacer isminde 10 yaşlarında bir kızı vardır. İlaveten Benli Nazmiye, Ömer ağanın metresi olarak konakta bulunmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Emey adındaki bu genç kız Ömer ağanın ilgisini çekmektedir. Önceleri bu kıza çok dikkat etmeyen Kenan ise arkadaşı Murat'ın kışkırtmasıyla Emey'le ilgilenmeye başlayacak ve Emey'le ilgili olarak daha sonraları bütün hayatını etkileyecek planların ve hesapların içine girecektir. Emey, Abuzer'den aldığı taktiklerle hareket etmekte ve ancak Yediçınar Yaylası'na kendilerini çıkartırlarsa Kenan'la birlikte olabileceğini söylemektedir. Abuzer ve tayfasının planı da bu yaylada çoban olup yaylayı ve oradaki malları ele geçirmek üzerine kurulmuştur zaten. Ancak bütün bunlara Ömer ağa karşı çıkmakta ve Hanefi'den memnun olduğunu söylemektedir. Ayrıca metresi Benli Nazmiye, Kenan'ı Emey'den kıskandığı için o da bu duruma karşı çıkmaktadır. Ancak Kenan kararlıdır ve ne pahasına olursa olsun Abuzer ve yanındakileri yaylaya çıkaracaktır. Arada bir tek Hanefi engeli kalmıştır. Onu da bir gece yarısı yayla yolundaki bir vadide pusuya düşürüp eşeğiyle birlikte uçuruma yuvarlayarak ortadan kaldıracak ve hiç haberi yokmuş gibi o gece sabaha kalmadan konağa dönecektir. Fakat aynı gece babası Ömer ağa rahatsızlanıp Benli Nazmiye ve Kenan başucundayken aniden vefat eder. Kenan da babası gibi son derece hovarda birisidir. Babasının ikinci eşi Güllü ile eskiden beri ilişkisi vardır. Fakat babasının öldüğü o gece babasının metresi olan Benli Nazmiye ile de cenazenin başucunda ilişkiye girer ve böylece Nazmiye'yi de kontrolü altına aldığını düşünür ve akabinde Abuzer ve ailesinin fertlerini alarak Yediçınar Yaylası'na çıkarır. Bu durumu Kemal Tahir şöyle tasvir etmektedir:

> Tütün kaçakçısı Gâvur Ali:
>
> — İşte böyle Seyfettin beyim - dedi-, bunlar o gece, rahmetli Ömer efendinin önünde, herif hırıl hırıl can çekişirken o haltı resmen... Şimdi sen diyeceksin ki, «Böyle bir rezaleti adam niçin söyler?» Utanmaz olduğundan söyler. Bizim Kenan efendiyse utanmazların padişahıdır. Anlatırken keyif olur ki gülmekten

nerdeyse ağzı ayrılacak... Öğünür sanma! Alta düştüğünü de hiç saklamaz. Abuzer takımını yaylaya çıkardığı gece, Emey'le yalnız kalınca çok zorlatmış ama faydasız. Bire aman, bire zaman... Hayır, kesilmiş ki kökten kesilmiş... Emey hanım bakmış ki hiç iş yok... Tadı kaçacak... «Sen kılıçtan korktun ama boşuna korktun!» demiş, «Benim Abuzer ağam bu işlere hiç kızmaz. Sevinir.» Oğlan inanmayınca ne dese iyi? «Ferah ol yavrum... Abuzer bizim oraların birinciye gelen kavatıdır», demez mi? Bu lafın doğruluğunu sonradan Narlıca'nın Çalık oğlanı meydana çıkardı. Parparın Çalık oğlan bunları gözlemiş ilk geceden... Meğer herif. Dördüncü ordu taraflarının essahtan namlı kodoşu değil miymiş, bildiğimiz pezevenk... Gâvur Ali, birine çok öfkelenmiş gibi kadehi dikti, ağzını elinin tersiyle sert sert sıvazladıktan sonra: — Kesmeli bu namussuzları tekmil... - diye derin derin içini çekti -. (Tahir, 1970, s. 364-365).

Artık bu yaylanın çobanı Abuzer'dir. Kendisi de Kenan ağa olmuştur. Bu arada önceki yıllardan başlayarak Gavur Ali ile birlikte tütün kaçakçılığı da yapmaktadır. Yediçınar Yaylası'na çıktıktan sonra ise işler Abuzer'in planladığı şekilde yürüyecek ve yaylanın yeni sahibi Abuzer ağa olurken Kenan ise mal-mülk her şeyini kaybetmekle kalmayıp, en pis en karanlık işlerle uğraşmak durumunda kalacak ve Abuzer ağanın çalışanı konumuna düşecektir. Kemal Tahir, bu durumu, Kolağası Celil Efendiye yine Gavur Ali'nin ağzından anlattırmaktadır:

— Sonra'sı... Herif olup bitenleri dinleyince bir zaman şaştı. Dili dişi kitlendi. Aklı karıştı ki lafını şaşırmacasına... Bir zaman: «Aman bu nasıl bir iş? Amanın bunlar gazetelere yazılacak bir meseleler...» diyerek dizlerini dövdü.

— «İşte bu da böyle bir mesele» diyemedin mi?

— Dedim. Hepsini sırasıyle anlattım. Sıra Çakırların Kenan efendiye gelince...

— Büsbütün şaşmıştır.

— Fikre daldı ki derinlere daldı. «Demek o Kenan efendi?... Abuzer ağanın sol yanında oturan, sarı yağız, gök gözlü?...» diyerek bir zaman çırpındı.

— Oğlum, Abuzer ağanı vasfetmene bir şey demem! Lâkin Kenan efendiye değmeyecektin. Memleketinizin birinciye gelen kişi oğlu... Mücevher taşı çamura düşmekle değerinden bi şey mi kaybeder? Hepsini dedin mi sakın?...

— Hiç bakmadım. Babadan kalan bütün variyeti satıp savdığını, evinde kumar oynattığını, Benli Nazmiye ile analığı Güllü'yü resmen kullandığını, fazladan kız kardeşi Hacer'i hovardaya çıkardığını...

— Hangi Hacer'i namussuz? Bu nasıl bir yalan?

— Vay senin haberin yok mu ağa?... Güllü'den olma kız kardeşini...

— Ulan bir laf de ki lafa benzesin! Hacer daha şuncacık bebek... Hovardaya nasıl çıkabilirmiş?

— Senin, karı-kız tarağında bezin yok da bilmezsin.

— Yahu! Kız göze görünecek kadar yetişti mi ki?... — On üçüne bastı basacak! Kız irisi diyeyim de sen anla! Değme top beygiri, şuradan Havuzlubağ'a kadar taşıyamaz. Boy dersen boy, et dersen besili Kırım ineği yanında halt etmiş!

— Oğlum sen... Tövbe yarabbi... Zaptiye kolağası Celil efendi, gözlerini süzerek bir zaman daldı. Kıllı göğsünü hart hart kaşıdı. (Tahir, 1970, s. 375-376).

Yediçınar Yaylası romanının son bölümünde takvimler 1911 yılının haziran ayını göstermektedir, yani Meşrutiyetin üzerinden üç yıl geçmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti artık söz sahibi olmaya başlamıştır. Daha önce Cöntürk kaçkını olarak Çorum'a gelen Seyfettin Bey bu defa Ankara tarafından müfettiş olarak atanmıştır. Bir taraftan, Yediçınar Yaylası'nın yeni sahibi Abuzer Ağa ve onunla beraber Çakır Kahyaların Kenan yeni müfettişle aralarını yumuşatmaya çalışırlarken diğer yandan yeni yönetimi temsil eden müfettiş Seyfettin Bey, Cöntürk olarak verdikleri hürriyet mücadelesinin ardından geldikleri durumu Dava vekili Cevdet Beye, yakınarak şöyle anlatmaktadır:

Seyfettin bey arkadaşının cığara uzatan elindeki titremeyi birden farkederek kederlendi. Bir şey söyleyecek gibi davrandı. Durakladı, fakat duraklaması kısa sürdü:

— Nasıl kederliyim anlatamam kardeşim! - dedi -. Evet haklısınız. Hürriyetten sonra uğradığımız çeşitli hayal kırıklıkları akıl alır şeyler değil. Hepimiz hiç istemediğimiz işleri yapıp duruyoruz. Daha korkuncu: Buna ne kadar da yatkınmışız. Her şeyi yüzüstü bırakıp çekilmeyi ben de kaç kere kararlaştırdım, birçok geceler uzun istifa mektupları hazırladım. Bazılarını imzalayıp zarfladım bile... Sabahleyin yırttım da, uygun bulmadığım yeni sorumluluklar yüklendim. Hâlâ kararsızlıklar içinde bocalayıp dururken... - acı acı güldü -: Buraya arkadaşları çekilme fikrinden caydırmak için gelişime ne dersiniz? (Tahir, 1970, s. 398).

3.5.2. Köyün Kamburu

Üçlemenin ikinci kitabı olan Köyün Kamburu romanı, Çorum'un Narlıca Köyünde geçmektedir. Fransızcaya da çevrilen bu roman, Yediçınar Yaylası'nın devamı niteliğindedir. Erol'a göre;

Köyün Kamburu, yoksulluk olgusunun arkasında yatan Batılılaşma sürecine bağlı gelişen etmenlerin dışında ayrıca savaş yıllarının toplum üzerindeki ağır olumsuz koşullarını da yansıtmaktadır. Eser, Birinci Dünya Savaşı yıllarını da içine alan 15 – 20 yıllık bir dönemi kapsar. Bu dönemde on yıllar boyunca süren seferberliklerin getirdiği kıtlık, bazen kemer gevşetmişse de aslında hiç bitmemiş ve bütün Anadolu köy ve köylülerini olduğu gibi romana konu olan Narlıca köylülerini de etkilemiştir.

Osmanlı'nın son zamanlarında iyice artan savaş, seferberlik ve tüm bunların sebep olduğu yoksulluk, köy halkının hayat şartlarını oldukça zorlaştırmıştır. Bu da öteden beri var olan sosyolojik vakaların artmasına yol açmıştır. (Erol, 2013).

"Kırsal kesimin geleneksel yaşayışına, sosyal ilişkilerine, çeşitli inanışlara, köy ve köylü gerçeğine tutulmuş güçlü, çarpıcı ve traji-komik bir ayna (Erol, 2013)" olan eser, altı bölümden oluşmaktadır. "Parpar Ahmet" isimli birinci bölümle başlayan romanın bu bölümünde, roman kahramanı Çalık Kerim'in babası Parpar Ahmet ve karısı Ayşe'nin Kerim'in doğumuna kadarki yaşadıkları olaylar anlatılmaktadır. Kerim'in babası Ahmet, henüz öniki yaşındayken, anne ve babasını, "sürgün kırımı" dedikleri bir salgın hastalık yıllarında aniden kaybedince, tütün ayıngacı (tütün kaçakçısı) Gavur Ali tarafından Bafra'ya götürülmüş ve oradaki laz ağalara hizmetkarlık üzere bırakılmıştır. Ahmet yetişkin bir delikanlı olarak Bafra'dan döndüğünde Narlıca köyü sakinleri ona sahip çıkmış, babadan kalma evini tamir edip onu Ayşe isimli topal bir kızla evlendirmişlerdir. Başlangıçta sakin bir hayat süren Ahmet, bir süre sonra aşırı sinirli tavırlar takınır olmuş ve karısını sürekli dövmeye başlamıştır. Bu sinirli hallerinden dolayı köyün cami hocası Uzun İmam tarafından Parpar lakabı takılan Ahmet, karısını dövmekten vazgeçmeyince, köylüler arasında, "içine cinler yerleşmiş" kanaatı oluşmuş ve bunun çaresi olarak da Uzun İmamın da tavsiyesiyle, Parpar'ın sopayla dövülerek cinlerden kurtarılmasına karar verilmiştir. Ne varki döverken ölçüyü fazla kaçırmışlar ve Ahmet, bu dayak neticesinde ruhunu teslim etmiştir. Bu sırada hamile olan eşi Topal Ayşe de yediği dayakların etkisinden mi yoksa başka bir sebepten mi bilinmez; Çalık Oğlan'ın doğum sancılarını çekmeye başlamıştır.

"Parpar Ahmet'in Çalık Oğlan" isimli ikinci bölümde ise bir hilkat garibesi olarak doğan romanın baş kahramanı Çalık Kerim'in çocukluktan gençliğe uzanan serüveni anlatılmaktadır. Köylüler önceleri bu çocuğu ne yapacaklarına karar verememişler daha sonra Abuzer'in yanına Yediçınar Yaylası'na göndermekte karar kılmışlardır. Çalık ise, Yaylada Kenan Ağa'nın kapısını beklerken, sevişen insanları gözleme alışkanlığı edinmiş, bu durumu fark eden Kenan ise onu bir yolunu bulup tekrar Narlıca'ya göndermiştir. Ancak Çalık Kerim hem gördüğü olayları etrafta anlatmakta hem de küçük kızlarla davar gütmeye gittiğinde onlara sarkıntılık etmektedir. Bu durumu ve Çalık oğlanın gelecekteki durumunu değerlendiren Uzun İmam ve köyün muhtarı Kadir ağa, onu medreseye yönlendirmeye kara verirler. Böylelikle hem kızları ondan uzaklaştırmış olacaklardır hem de Çalık, topluma faydalı bir hoca olarak yetişecektir.

“Çalık Hafız” şeklinde adlandırılan üçüncü bölümde ise, Uzun İmam ile Çalık Oğlan’ın çekişmeleri neticesinde Uzun İmamın, ağalardan birini hizmetkarı olan Pelvan Hasan’ı kullanarak Çalık’a köy meydanında ölümüne sopa attırması ve sonrasında da ondan tamamen kurtulmak için onu, kendi eliyle Çorum’daki medreseye hafızlık yapmak üzere teslim etmesi anlatılmaktadır. Artık Çalık kerim medrese talebesidir ve köyden kurtulduğu için de mutludur.

“Kara Abuzer Ağa” isimli dördüncü bölümde Çalık Hafız’ın artık silah kullanmayı öğrendiği iyi bir atıcı olduğu ve Abuzer’in yardımcısı Musa Çavuş’a karşı Narlıca köyünü savunması ve artık giderek yöredeki güç dengelerinde söz sahibi olması anlatılmaktadır. Ayrıca artık birinci dünya savaşı başlamış olduğundan seferberlik yılları başlamış, köylüler bir taraftan savaşla diğer taraftan eşkıya ile boğuşurken kıtlık nedeniyle yoksullukla da boğuşmaktadırlar. Bu arada İttihat ve Terakkiciler, düşmana karşı koyabilmek için eşkıya ile iş birliğine gitmeyi bile göze alabilmektedirler. Nitekim her türlü karanlık işe bulaşmış olan Abuzer ağa ile dava vekili Cevdet Bey irtibatını sürdürmektedir. İttihatçılar, “eşkıyanın yardımıyla vatanı düşmandan kurtarabilir miyiz” diye düşünürken Abuzer ağa ve onun adamı olan Musa Çavuş gibiler de “fırsattan istifade nasıl daha fazla kazanabiliriz” derdindedirler. Tabi ki bu ortamda fırsat kollayanlardan birisi de Çalık Hafız’dan başkası değildir.

“Köyün Kamburu” adlı beşinci bölümün başında Çalık’ın Narlıca köylüsü içinde ulaştığı konum şöyle dile getirilmektedir:

> Bir yandan harman yerine kağnılarla sap çekiliyor, öte yandan fırıl fırıl dövenler döndürülüyordu. Arpaların sonu çoktan alınmış, tepe gibi yığılan taneleri, Çalık Hafız, elindeki mültezim mührüyle mühürlemişti. Bu yıl Narlıca'nın iltizamını Abuzer ağanın almasından, hele ekini Çalık Hafız'a bekletmesinden köylü çok memnundu. Kasaba aşarcısının domuz suratlı adamıyle boğuşup kendi malının hırsızı olmaktansa, Çalık Hafız'ın insafına işi bırakmak bin kat hayırlı ... Denilenler doğruysa iltizamı Abuzer ağanın alması da Çalık Hafız'ın işiymiş ... Daha ileri geçip, «Bunlar ortak ...» diyenler bile var. Ne olursa olsun bu Çalık'ı köye Allahın gönderdiği belli bi şey. ... Herif, hiişii, Hızır Peygamberden farksız ... Asker kaçaklarını aramak bahanesiyle ayda bir iki gelip evlerde yumurta, tavuk, kuzu-oğlak bırakmayan zaptiyelerin ayaklarını kesti. «Bizim toprağımızda haşa, böyle reziller bıranamaz! Bunlar yakalanırsa boynumuz kıldan incedir!» diye bir «köy mazbatası» yazıp mutasarnfa söz geçiren de bu Çalık değil mi? Önceleri, «Bu herifin, bu köyde, Halife Ömer gibi adalet göstermesi neden? Bir oyunu var ya bakalım!» diyen yüreği fesatlar şimdi yere bakıyorlar. Öşürcülükte ne işler çıkarıyor bu namussuz Çalık ... Dul karılardan, asker ailesi olup ekini kendisine yetmeyenlerden hiçbir şey almaması nasıl bir iş! Ama ... bahşişi, Abuzer ağanın kesesinden veriyormuş ... Olsun! (Tahir, 1989, s. 221).

Çalık Hafız (Köyün Kamburu), artık köylünün güvenini sağlamıştır. Bundan sonrası için yapacağı ise Narlıca'nın genç, güzel ve aynı zamanda da babasından ve kocasından kalan önemli bir mirasa sahip olan Petek Hanım'ı razı edip onunla evlenmektir. Ancak arada daha önce kendisine köyde meydan dayağı atan Pelvan Hasan gibi bir engel vardır. Pelvan Hasan ise hem asker kaçağıdır hem de sıtmaya yakalanmıştır. Ancak dere yatağında saklanan Hasan Petek Hanım'ın dostu olarak onun tarafından korunmaktadır. Ne varki Çalık Hafız'ın bu konuda da bir planı vardır. Petek Hanım'ı razı ederek Pelvan'a ilaç diyerek zehir gönderir. Onu zehirleyerek öldürdükten sonra da onun saklandığı yere giderek kafasına tüfekle ateş eder ve cinayet izlerini de silerek bu suçu köyde saklanan diğer iki asker kaçağı işlemiş havası verir. Hasan'ı öldürmekle hem Petek Hanım'la arasındaki önemli bir engelden kurtulmuş hem de bu sayede Petek Hanım'ı bu olayın da etkisiyle her istediğini yaptırabilecek kıvama getirmiştir. Petek Hanım'ın şahit olduğu hatta ortak olduğu bu cinayetten sonra nasıl bir korkuya kapıldığını yazar, "Bu herif hiçbir şeyden korkmaz. Hasan'ı nasıl ağıladı, sonunda kafasına kurşunu nasıl sıktı? İşte belli bir şey, bunun için adam öldürmekle koruda fidan doğramak hep bir... Nasıl bir herif? İnsandan başka bir herif . . . (Tahir, 1989, s. 252)" şeklinde ifade etmektedir.

Çalık, Pelvan Hasan'ı öldürmekle de kalmaz, üzerinden çıkan altınlara ve bankanotlara da el koyar. Aslında Hasan'ın üzerinden çıkan 25 altın ve 100 lira para o zamanlarda çok kıymetli olmasına rağmen, Çalık bu paraları pek önemsemez ve Petek Hanım'a verir. Petek Hanım ise olayın şokundan çıkamamıştır ve parayı almak istemez, "ölü parası alınmaz" diyerek reddederse de Çalık 100 lirayı zorla ona verir ve sonra o parayı ondan ortak olmaları koşuluyla tekrar geri alır. Onun böyle yapması etrafa ortak iş yapıyoruz görüntüsü vermek içindir. Böylece onunla daha da yakınlaşmayı ve sonrasında da evlenip malına konmayı düşünmektedir. Diğer taraftan Çalık, Pelvan Hasan'ı öldürmeden kısa bir süre önce posta arabasını soymuş oradan çok yüklü miktarda para kaldırmıştır. Bu soygunu Narlıca'ya getirttiği laz kalaycılarla planlamış ve ustaca gerçekleştirmiştir. Bu olay romanda şöyle anlatılmaktadır:

> Çorum – Sungurlu yolunda lafı yıllarca söylenen, posta soygunu, işte o gece yapıldı. Vilayete para götüren yaylı arabası çevrildi. İki jandarma, arabacı, parayı götürmeye memur tahsildar imansızca öldürüldü. Soyguncular yaylıya koşulu hayvanlara bile acımamışlar, büsbütün gâvurlanıp onları da kurşunlamışlardı. Arabada on bin liradan fazla para vardı. Soygun çok geç haber alındı. Araba

bir dönemeçte çevrilmişti. Tetikte duran dört silahlıyı üç kişinin teslim alabileceğine kimse inanmadı. Soygun, oralarda gezen büyük eşkıya çetelerinden birine yükletildi.

Çalık Hafız'la kalaycı lazlar, Narlıca'ya sabah namazından önce dönmüşlerdi. Soygun, Çalık'ın dediği gibi çok kolay olmuş, işi görüp geri dönmek saatleri hiç şaşmamıştı. Lazlar, Çalık'ın bu işi arabadaki tahsildarla beraber hazırladığını bilmediklerinden, Hafız'ın planına parmak ısırdılar. Kafasına kurşunu yiyene kadar, tahsildarın o yiğitliği nasıl gösterdiğine de bir türlü akıl erdiremediler. Üç soyguncu ayaklarına çullar sarılı hayvanları arkadan dolaştırıp Narlıca korusuna çıktıkları zaman sabah ezanı okunmak üzereydi. (Tahir, 1989, s. 229-230).

"Başlangıç" isimli son bölümde, Köyün Kamburunun ağalık sürecinin başlangıcı anlatılmaktadır. Artık Çalık Hafız'ın Narlıca Köyünde ağalığa yürümesine hiçbir engel kalmamıştır. Petek Hanım'ı ortak olarak köyün başında bir çerçi dükkânı açacak, bu dükkânda soygundan ele geçirdiği büyük sermayeyi de piyasaya sürmek (aklamak) imkanı bulacaktı. Geriye sadece köylüyü bu dükkâna yönlendirmek kalıyordu. Çalık bunun da çaresini bulmuştu;

Çalık Hafız köye tellal çağırttı, bundan böyle köylünün pazara götüreceği bütün malları pazardaki değeriyle alacağını, pazardan satın alınan öteberiyi de gene pazar fiyatına satacağını, eğer o hafta fiyat değişikliği olmuşsa bunun farkını da hemen ödeyeceğini bildirdi. Böylece erkeksiz evlerin karısı kızı, şuncacık şey için kasaba yerinde, itin köpeğin ayağı altında kalmaktan kurtulacaktı. Aynca harman zamanı ekinle, bağ bozumunda üzümle kırkım ayının keçi kılı, yapağısı ile ödenmek üzere isteyeni defterine yazıp dilediğini verecek ... Paradan yana sıkışanlara da borç defteri açıyor. Çalık Hafız bunları böylece komşu köylere de bildirmiş, her zaman adam yollayacağını haber vermişti. Kürt hizmetkarlardan biri üç köyü, ötekisi de geri kalan dört köyü durmadan dolaşıyorlardı. Çalık Hafız böylece mal dağıtmaya başladı. Batmaktan, batakçıdan hiç korkmuyor, «Sen bu işin altından kalkamazsın Hafız!» diyenlere: «Kalkarız sayende emmi, n'olmuş?» diye boynunu bükerek gülüveriyordu. (Tahir, 1989, s. 263).

Abuzer'in adamı Eşkıya Musa Çavuş, yakalanarak idam edildikten sonra Çalık, birkaç kez yaylaya çıkarak Abuzer ağa ile konuşmuş ve bu sayede dükkâna ilk getirdiği mal kaçak tütün olmuştu. Üç yıldır süren ağır seferberlik şartlarında, köylünün kolay kolay bulamayacağı birçok hayatî öneme sahip malları kolayca bulup köylüye satıyordu.

Sonra yavaş yavaş dükkân çeşitli mallarla dolmaya başladı. Çalık Hafız. - Bizde para az ama, Allahıma şükür bizi seven arkadaşlar çok - diyordu -, Çorumlular, çerçiliğimizi duyunca çarşılarda iki keçeli yolumuzu çevirdiler. «Ne dilersen al götür» dediler. Yakında pırtı bezlerimiz, gazyağımız, şeker-kahvemiz de gelecek.

- Deme Hafız! Gazyağı, şeker-kahve he mi?

- Allahın izniyle gelecek dayı!

- Ulan iyi, ulan Hafız sen seferberliği de yendin gitti rezil!

Bunları askeriye deppoyunu gizlice soyan ambar kumandanı kolağası Celil efendiden alıyordu. Eskinin zaptiye kolağası Curnalci Celil rezilinden... Suç, hürriyette askerlikten kovulan Celil alçağında değil, yedi krala harp açıp amansız kalınca yeniden rütbe verip onu askere alanlarda... Kolağası Celil, kasabada duyulacağından korktuğu için köy çerçisiyle iş yapmayı uygun buluyordu.

Kahveyle şekerin arkasından askeriyenin kaput bezleri, eski, yeni battaniyeleri, hastanede ölenlerden kalma elbiselerle iç çamaşırlar da Narlıca'nın Hafız çerçicisine gelmeye başladı. Daha arkadan mermi kaçakçılığı alıp yürüdü. Öyle ki üç aya varmadan her çeşit silahın cephanesini köylü, eşkıya Çalık'tan alır oldu.

Hafız ayrıca topladığı yağların içlerine kaya tuzu, erimiş içyağı, mısır unu filan karıştırıp hastaneye, Sivas'ın askeriye tüccarlarına ateş pahasına satıyor, yağdan başka, tenekelerle kavurma, pekmez, hoşaflık kuru üzüm yetiştiriyordu. (Tahir, 1989, s. 264).

Artık Köyün Kamburu, köyün en zengini, köyün Hafız Ağa'sı olmuştu, geriye bir tek Petek Hanım'la evlenip ağalığı pekiştirmek kalmıştı. Başlangıçta, "Narlıca'da köyün en güzel, en zengin karısıyle en çirkin, en fakir herifinin ortak olup çerçiliğe başlamaları kimseyi şaşırtmadığı (Tahir, 1989, s. 264)" gibi, "Narlıcalılar bir hafta sonra Petek'le Çalık Hafız'ın şerbetini içerlerken- Allah buna «Yürü ya kulum!» dedi, kurban olduğum- diye içlerini çektiler-, niye dersen, anlaşılan yüreğini gayet temiz gördü (Tahir, 1989, s. 276)".

3.5.3. Büyük Mal

Kemal Tahir'in Çorum Cezaevinde yazımına başladığı üçlemenin üçüncüsü olan Büyük Mal, Yediçınar Yaylası (1958) ve Köyün Kamburu (1959) romanlarından uzunca bir süre sonra 1970 yılında yayınlanmıştır. Üçlemenin devamı niteliğinde olan bu eserde yazar, roman kahramanlarını ve romanın geçtiği mekanları aynı tutmakla beraber, olayların geçtiği zaman dilimini oldukça sınırlı tutmuştur. Bu roman, başlangıcından sonuna kadar 1937 yılında, Çorum nahiyesi, Narlıca köyü ve Yediçınar Yaylası'nda olan olayları işlemektedir.

«— Dur hele aman Beyim! BÜYÜK MAL kitap adı hiç olamaz!

— Neden bakalım, Mustafa Yıldız Ağa!

— Şundan ki... Bizim buralarda SIĞIR anlamına gelir BÜYÜK MAL... Bildiğin ÖKÜZ...

— Hay çok yaşa Mustafa Yıldız, daha iyi dedin ya...» (Tahir, 1973, s. 5).

Bu ifadelerle başlayan Büyük Mal romanına, neden böyle bir giriş yaptığına dair Kemal Tahir, eserin ilk sayfalarında, Köyün Kamburu Çalık Kerim'in ağzından şöyle bir vurgu yapar:

— Hele kötü Çalık... Neredeymiş bu altun madeni?

— «Nah işte, bu kâğıt ispatı» dedi. … «Bu senin Sülük Beyinin, benim hesapça, şu kadar yüz öküzü vardır, her biri Sülük Bey'in kesesine çabalamaktadır. Yarın üç yüze yakın öküzün borcunu yatıracak pankaya Sülük Beyiniz, öğleden sonra, herifler yeniden borçlanmış gibi çekip alacak yatırdığını gerisin geri... Adam başına beşer kayma haracı vardır Sülük Beyin bu işte... Fazladan, çoğu beşer kaymaların yanı sıra, tarhanadan bulgurdan, yağdan yoğurttan, baldan pestilden, çoraptan ellikten bahşışları da vardır. (Tahir, 1973, s. 24-25).

Üç bölüm olarak tasarlanan romanın "Yayla Padişahı Sülük Bey" isimli birinci bölümü, adından da anlaşılacağı üzere Çorum'un Yediçınar Yaylası'nın son sahibi Abuzer Ağa'nın oğlu "Sülük Bey"in yönetimindeki Yediçınar Yaylası'nın olaylarını ve kahramanlarını konu almaktadır. Abuzer Ağa'nın kaçakçılık işlerine bakan Musa Çavuş, bir ihbar sonucunda yakalanıp kaçakçılık suçundan idam edilmiş ve kaçakçılık işlerinden biriktirdiği bütün altınlar Abuzer Ağa'ya kalmıştır. Peşinden Abuzer Ağa'nın da ölmesiyle bütün servet, oğlu Sülük Bey ile ikinci karısı Emey'e kalmıştır. Sülük ise işlerin idaresinde analığı Emey'e güvenmektedir. Abuzer'den kalan serveti ve işleri Emey'le birlikte organize etmektedirler. Bölgede o yıllarda isyanlar olmakta, devlet bir taraftan bu isyanlarla baş etmeye çalışmaktadır. Dersim'in isyan bölgesinden kaçan "Kara Cumo" ve "Kara Haso" isimli iki Kürt, Sülük Ağa'ya sığınmışlardır ve onunla daha önceden yaptıkları "kaçakçılık" işini artık onun yanında ve onun adamı olarak sürdürmektedirler. Sülük Bey'in korumalığını da yapan bu ikisinden başka, başıbozuk paşası Dilaver Bey'in Zülfükâr ve Genç Osman gibi kopuk takımından iki fedaisi daha vardır.

Sülük Ağa, çevre yörelerden aşırılan hayvanlar üzerinden yapılan hayvan kaçakçılığına ilaveten, bir taraftan tütün kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı yaparken, diğer taraftan köylüler adına Çorum'daki bankalardan kredi alıp, alınan kredileri köylülere dağıtarak onları borçlandırmaktadır. Bir başka deyişle tefecilik yapmaktadır. Önce kaçakçılıktan kazandığı paraları bankaya yatırıp aklamakta sonra ise aklanan paralarını,

kredi olarak çekip köylüye dağıtmakta, böylelikle hem çok yönlü kâr etmekte hem de banka müdürleri başta olmak üzere tüm yüksek seviyeli memurlar ve kredi verdiği köylüler nezdindeki itibarını artırmaktadır. Bir taraftan da babasının yaptığı gibi belli zamanlarda şehrin ileri gelenlerini yaylada ağırlamakta ve hem onlarla hem de Ankara'dan gelip giden vekillerle ilişkilerini sıcak tutmaktadır. Yörenin diğer zenginlerinden olan Narlıca köyünden Çalık Kerim ile de ilişkilerini geliştiren Sülük Ağa'nın, Çakır Kâhyaların Hacı Kenan ile başlangıçta çok iyi olan ilişkisi ise zamanla düşmanlık mertebesine ulaşmıştır. Daha önceleri birbirlerini kollayarak gittikçe güçlenen ve adeta emmi-yeğen ilişkisine sahip bu iki ağa artık birbirlerinin açıklarını kollar olmuşlardır:

> Yayla Padişahı Sülük Bey kaşlarını çatıp daldı. Kendisinin Yayla Padişahı olmasıyle dede mirasını kumara basıp hasır üstünde kalan Hacı Kenan Efendinin Karun Peygamber hazinesi toplaması, bunca yıldır sırt sırta vermeleri, her korkulu geçitte birbirlerini arkalamalarıyle başarılmıştı. Gerçekten emmi-yeğen olsalar, bu kadar iyi geçinemezlerdi. Yoldaşlıkları bunca yıl, nice nice vartalar atlatmış, nice yaman dedikoduları, kışkırtmaları hiç zedelenmeden, tersine güçlenerek aşmıştı. Son birkaç yıldır başlayan sürtüşmenin sebebi birinden birinin avanaklığı yüzünden değildi. Artan varlıkları kasabaya sığmaz olmuş, yerli yersiz toslaşmaya başlamıştı. İkisi de bunu önlemeye çok çalıştılar ama başaramadılar. Aşırı zenginlik söz anlamıyor, zaptolmak bilmiyordu. …
>
> İlk kez açıktan açığa dikleşip yaka yakaya gelmeleri, yıllardır Kenan Efendinin kiraladığı parktaki Belediye Gazinosu arttırmasına, Sülük Beyin apansız girip kudurmuş gibi pey sürmesi, üstelik Kenan Efendinin terbiyesizlik eden yazıcısını kırbaçlaması yüzündendi. Emey Hanım bu dalaşmayı hiç istememişti. Önlemek için var gücüyle çabaladıysa da güç yetiremedi. Ok yaydan çıkmıştı bikez... (Tahir, 1973, s. 35).

Çorum'un normal günlerinden birinde Sülük Ağa, biriken paraları bankaya yatırmak ve sonrasında da aynı paraları kredi olarak çekmek için Dilaver Paşaların Zülfikar ile birlikte Çorum'a inmiştir. Fakat orada onları umulmadık kötü bir sürpriz beklemektedir. Sülük Ağa'nın lisede okuttuğu Civanşah isimli genç, "komutanın, banka işinden sonra mutlaka kendisini görmesi gerektiğini" söylediğinde Sülük Bey, bunu normal bir ziyaret zannederek hiç şüphelenmez. Çorum Ziraat Bankasına gider ve kendi getirdiği on bin lirayı ve ilaveten Hacı Kenan'ın gönderdiği dört bin lirayı bankaya yatırır. Müdürle öğle yemeğinde kebapçıda buluşacaklar, yemekten sonra da Sülük Ağa, kredileri çekip Narlıca'ya geçecektir. Yemekten önceki vakti değerlendirmek isteyen Sülük Ağa, karakola uğrar ve oradaki adamı Pomak Polis Cihangir'e, jandarma komutanını bulması için telefon ettirir. Valiliğe edilen telefon neticesinde kendisinden

karakolda beklemesi istenir. Bu arada bankadan gelen Civanşah, banka müdürünün kredi olarak çekilecek parayı vermediğini söyler. Sülük Bey, bu kötü haberin şokunu henüz üstünden atamamışken, karakolda alıkonulduğunu ve hakkında ihbar olduğundan soruşturmaya tabi tutulacağını öğrenir. Tutuklamayı yapan Necip Çavuş, "bu işin mahiyetini kendisinin de bilmediğini, valinin kesin emri olduğunu, kaçarsa veya herhangi biriyle görüşürse, kendisine en ağır cezanın verileceğini" söyler. Civanşah'ı yaylaya gönderen Sülük Bey karakolda beklemeye başlar. Üç gün üç geceyi Çorum Emniyetinin kalem odasında geçiren Sülük Ağa önceleri, üzerine bir iftira atıldığını ve bunu bir şekilde savuşturacağını düşünürse de zaman ilerledikçe tedirginliği artmakta ancak yine de Hacı Kenan'ın başına sardığı bu beladan kurtulma hesapları yapmaktadır:

> Kanunsuz işlerin birazı tutulsa da bunları sırtına saramazlardı. Çünkü kötüsünü vaktiyken hesaplamış, ona göre kaçamaklar hazırlamıştı. Üstüste tekrarlıyordu: «Esrarda Genç Osman, tütünde Zülfü, çalınmış hayvanlarda sürekçi Karanfil Ağa, ruhsatsız silâh işinde, bu suçtan dağ gibi geçmişi olan, çingen demirci Boncukoğlu dama girer. Bize bunları çekip almak için az biraz parmak oynatmak düşse düşer.» Sorgu yargıcı, Hacı Kenan rezilinin yetiştirmelerinden bir yetim oğlan olduğu için belki biraz zorlanırsa da sonu selâmetti. (Tahir, 1973, s. 119).

Bir taraftan da Hacı Kenan'la çatıştığına pişman olmaktadır. Bu arada vali, Emey Hanım'a haber göndererek kasabaya gelmemesini, yaylada beklemesini söylemektedir. Sorguya, Ankara'dan bir Milli Emniyet Müfettişi gelmiş ve gelir gelmez, Kara Abuzer ile Sülük oğlu hakkında gerek poliste gerekse de jandarma ve milli emniyetteki bütün raporların özetlerini hazırlatmış ve soruları buna göre hazırlamıştır. Nihayet zorlu sorgu başlar. Sorgu da asıl adının "Selâmet" olduğunu, bebekliğinde Sülük dedikleri için öylece kaldığını söyleyen Sülük Bey milliyetinin de Türk olduğunu ifade edince, müfettiş "Bak burada Kürt yazılı" diye itiraz edecek ve babasının buraya geldiğinde Türkçe bilmediğini vurgulayacaktır. Abuzer'in adamı Musa Çavuş'un asılırken, Kara Abuzer'in, kendisini, malına konmak için ele verdiğini iddia eden müfettiş, Sülük Ağa'yı bilhassa "kürtlük" üzerinden ve Kürt adamları olan Kara Haso ve Kara Cumo vasıtasıyla silah kaçakçılığı yapmak suçlamasından sıkıştırmaktadır. Müfettiş, onun Kürt olduğunu ve o sıralar adı isyanlarla anılan Dersim'den kaçan Kürtlere kucak açtığını, bu isyan bölgesine kaçak silah sevk ettiğini, Çapanoğlu ile de irtibatta olduğunu ve ona destek verdiğini, dahası on bir yıl önceki Gazi Paşa'ya suikast meselesinde de parmağı olduğunu iddia etmekte, hatta 31 Mart vakasına kadar giderek, Sülük Bey'i adeta idama mahkûm ettirmeye çalışmaktadır. Üstelik, bütün bu iddiaları,

tutuklanan adamlarının zaten itiraf ettiğini, inkarın işe yaramayacağını söylemektedir. Müfettişin son teklifi ise pişmanlık ve itiraf ile ağır cezadan kurtulmaktır. Sülük Bey, bunun bir tuzak olduğunu bilmekte ve direnmektedir ancak gücü giderek azalmaktadır. Bir taraftan da bu işe kimin sebep olduğunu düşünmektedir. Nihayet, Hacı Kenan'ın, bu işi kendi başına yapmadığına analığı Emey'le bir olup Yediçınar Yaylası'na ve Kara Abuzer'in servetine konmak için kendisine bu tuzağı kurduklarına kanaat getirir ve Emey'i ihbar etmeye karar verir: "— Aç ulan! Aç dedim Alyanak polis... İfadem var Müfettiş Beye... Müfettiş Beyi isterim... Emey kahpesidir aradığı kanlısı... Yüzünün üstüne düştü. Kolları bacakları büküldü. Ağzından köpük yürüyerek boğulma hırıltılarıyle kendinden geçti (Tahir, 1973, s. 176).

Dilâver Paşaların Zülfü - Zülfükar isimli ikinci bölüm, Emey'in Hacı Kenan'ı çarşıdaki dükkânında ziyaretiyle başlar. Hacı Kenan, önce yoksulluğa düşüp sonrasında seferberlikle yeniden zenginleyip kumarı bırakmasının ardından, eski dostu olan Emey'in peşine takılmış ancak yüz bulamayınca o gün için peşini bırakmışsa da Abuzer ölünce bu kez de Allah'ın emriyle istemiştir. Emey, bu meseleye hiç olumlu bakmasa da Hacı Kenan ondan vazgeçmiş değildir. Ancak, Sülük Bey'in tutuklanması üzerine Emey Hanım'ın dükkânına gelmesi Kenan'ı şüpheye sevk eder. Şikâyet dilekçesini yazdırdığı istidacı Pırava Mıstık'tan meseleyi öğrendiklerini zannedip ürperse de Emey Hanım'ın çok farklı bir düşünceyle geldiğini öğrenince rahatlar. Emey Hanım, şikâyetin Kenan'dan olduğunu tahmin etmiş ve Sülük Ağa'yı oradan kurtarmaya kendi gücünün yetmeyeceğini de anlamış olduğundan, Sülük ile Kenan'ı barıştırmaya gelmiştir. Ona, Sülük yeğeninin çok pişman olduğunu söylemekte, bu durumda büyük olarak Hacı Kenan'ın onu affetmesini istemektedir. Emey, Hacı Kenan'ın çevresini kullanarak bu işten kurtulabileceklerini düşünmektedir. Ancak Kenan, Sülük Bey'in çıkınca ihanet edebileceğini düşünmektedir: "— Ya ben nasıl güveneyim senin Sülük reziline? İlmeği gevşeyince istemezlerin yellemesine kapılıp... Yeni baştan kudurup azıp... Yakamıza sarılıp... — Ben her yanını düşündüm Çakır Kâhyaların Kenan... Bunun güveni koçum... Essahtan hısım olmak... (Tahir, 1973, s. 176)". Bu teklifi önce kendisi ve Emey Hanım arasındaki bir nikah gibi anlayıp sevinen Hacı Kenan, kızı ile Sülük Bey hakkında düşünüldüğünü öğrenince önce olmaz dese de sonuçta Emey Hanım, "akrabalık kurulunca güçlerin birleştirileceğini ve Sülük Bey'e de sahip çıkılıp kontrol altında tutulacağını" söylemiş, ayrıca eğer bu teklife yanaşmazsa, Sülük Bey'in tarafında olan bütün bir göçmen mahallesinin bu iftiranın sorumlusundan hesap

sormaya yemin ettiklerini ve o kişinin de Hacı Kenan olduğunu düşündüklerini, bu insanlara kendisinin dahi mani olamayacağını" ilave edince, Hacı Kenan zoraki razı olur. Şimdi sıra Sülük Bey'i kurtarmaya gelmiştir. Emey Hanım onun da yolunu bulmuş, Dersimlileri sopaya yatırıp iftira dilekçesine uygun laflar söyleten Necip Çavuş'u üç bin altın karşılığında ikna etmiş ve "Böyle bir şey yoktur, biz bunları sopa gücüyle söylettik" dedirterek Sülük Ağa'yı serbest bıraktırmıştır. Sülük Bey, hapisten kurtulunca hemen Hacı Kenan'ın kızı Nefise ile evlenir. Başlangıçta mutlu olduklarını düşünen Sülük Bey, aslında en yakın adamı olan Zülfükar'ın eski sevgilisiyle evlendiğinin farkında değildir. Hapisten kurtulmuştur. Ayrıca Hacı Kenan'ın kızıyla evlenmekle de düşmanlık bitti diye düşünmekte hem canının hem malının artık emniyette olduğu rehavetine kapılmıştır. Oysa Hacı Kenan, Sülük'ten tamamen kurtulmanın planlarını yapmaktadır. Bir gece gizlice Zülfü ile buluşur. Ona, "Kızının evlenmeden önceki kendisiyle olan mektuplaşmalarının her yerde konuşulduğunu, bu işin çok geçmeden Sülük Bey'in kulağına gideceğini, böyle olursa da Nefise'yi ebediyen kaybedeceğini, halbuki kendisinin Sülük yerine onun gibi yiğit bir damadı olmasını istediğini" söyler. Halen büyük bir aşkla Nefise'yi seven Zülfükar için bu sözler Sülük Ağa'nın ölüm fermanı demektir:

— Bu Sülük namussuzunu dedim, Hacı emmi... Vurup düşürünce ne lâzım gelir ?... Keseden gidip pisliği temizleyince... … — Bana sorarsan, Dilâver Paşaların Zülfü oğlum, bunun çıkarı budur. Evet, Kavat Abuzer'in Sülük alçağını bitirmeli... Çakır Kâhyaların Nefise kahpesini alın teriyle hak edip yayla beyliğine konmalı... (Tahir, 1973, s. 406-407).

Romanın üçüncü bölümü, "Kavat Abuzer'in Emey Hanım" ismini taşımaktadır. Diğer bölümlerdeki gibi bu bölüm de, bölüme son noktayı koyan roman kahramanının adıyla anılmaktadır. Bu bölüm, yirmi yıl kadar gerilerden bahsederek, seferberlikte Çorum'a gelen Üçüncü Ordu göçmenlerini tanıtarak başlar. Çorum'a kırk dört çadır olarak gelen bu insanlar Kara Abuzer'in akrabalarıdır. O yüzden bu ailelere önce Kara Abuzer sahip çıkmış sonrasında ise, Sülük Ağa onları koruyup kollamıştır. Önceleri eski Ermeni evlerine yerleşen bu insanlar sonraları geniş bir mahalle olmuşlardır. Burada yaşayan insanların hemen hepsi Sülük Ağa tarafından kaçakçılık işlerinde istihdam edilmekte, kaçak tütünler, esrarlar ve silahlar bu evlerde saklanmaktadır. Burada oturanların hepsi küçüğünden büyüğüne her türlü baskın ve aramalarda neyi nerede nasıl kaçıracakları veya saklayacakları konusunda tecrübelidirler. Sülük Bey de bu mahalleye bir konak yaptırmıştır ve Çorum'a geldiğinde buraya uğramakta kumara

kaldığı geceler ise burada yalnız kalmaktadır. İşte yine öyle bir gece Sülük Bey, büyük kapının önünde elinde el feneri olduğu halde yerde kanlar içinde yatmaktadır. Zülfü, Sülük Bey'i konağında tek başınayken kurşunlayarak öldürmüştür. İnsanlar, Sülük Bey'in Zülfü'nün kucağında ölmeden önce katillerini söylediğini konuşmaktadırlar. Yediçınar Yaylası'nın Padişahını, Çerkesler vurmuştur söylentilere göre. Sülük Ağa'nın delibaşısı Zülfükar, yalnız ağasını öldürmekle kalmamış aynı zamanda dikkatleri de başka yöne çekmeyi başarmıştır. Hemen Hacı Kenan'ı ve onun adamları olarak bilinen dört kişilik Çerkes grubunu tutuklarlar. Halbuki yakalanan Çerkesler, Çorum'dan oldukça uzak Mecitözü'nün bir köyündedirler cinayet gecesi. Göçmen mahallesindekiler bu tutuklamaya başlangıçta sevinseler de sonradan konuyu soruşturan müfettiş, bu adamların bu cinayeti işlemiş olamayacağını fark eder ve delil yetersizliğinden Çerkesleri ve Hacı Kenan'ı serbest bırakır. Bunun üzerine Göçmen mahallesindekiler beylerinin intikamını almak üzere yemin ederler. Sülük Bey'in en yakın adamları olan Zülfü ve Genç Osman Hacı Kenan'ı vuracaklarına dair Emey Hanım'a söz verirler. Kurban Bayramı'ndan önce bu iş bitirilecektir. Bu arada, Zülfü dul kalan Nefise ile yakınlaşmaya çalışmaktadır. Ancak Nefise, daha evliyken bile ilişkide olduğu Civanşah'a tutkundur artık. O yüzden Zülfü'yü kesin bir dille reddeder. Zülfü, sevgilisinin aklını çelenin bu liseli genç olduğunu öğrenince, göçmen mahallesindeki bu gencin evinin önünde pusu kurarak onu omuzundan vurur. Öldüğünü zannettiği için orada bırakıp kaçar. Nefise ise bir taraftan Civanşah'la kavuşmayı hayal ederken diğer taraftan da veraset davası açar. Evlatlığı Sülük Bey'i kaybeden Emey Hanım ise bir de bu veraset davasını öğrenince çok öfkelenir, ancak temkini de elden bırakmaz. Bu arada Hacı Kenan kendisine karşı bir plan yapıldığını öğrenince arife günü göçmen mahallesine bir baskın düzenletir ve oradaki bütün kaçak mallarla beraber silahları da toplatır. Böylelikle muhtemel bir suikasttan kurtulduğunu sanmaktadır. Halbuki Emey Hanım, kendinin ve fedailerinin kullanacakları silahları Civanşah'ın annesi Toprak Hanım'ın evine saklattırmış ve her nasılsa o ev hiç aranmamıştır. Hacı Kenan'a karşı zaten bilenmiş olan Emey Hanım için bu son olay bardağı taşıran son damla olur ve Toprak Karı'nın evindeki silahları alarak, Zülfü ve Genç Osman'ın yanına gider. Onlara verdikleri sözü yerine getirmenin zamanı geldiğini söylerse de onlar bu işten çoktan vazgeçmişlerdir. Ancak Emey onların ellerine silahlarını tutuşturur ve kendi tabancasını da elbisesinin içine yerleştirdikten sonra fedailerini önüne katarak

çarşıdaki Hacı Kenan'ın dükkânına yönelir. Kenan dükkândan henüz çıkmışken birden Emey'le karşılaşır. Arkasında dört koruyucu olmasına rağmen irkilir, fakat hissettirmez:

— Geldin mi Emey Hanım?

— Gelmemek olur mu isteyince?

Hacı Kenan sesi beğenmedi, kuşkuyla irkilip Emey'in yüzüne bakar bakmaz, utanmayı yanılmayı düşünmeden, vargücüyle bağırmaya başladı:

— Yetişiiiin... Yetişin komşular... Vuracak beni bu kahpe... Yetişin, Müslümanlaaar!... (Tahir, 1973, s. 541).

Emey, kaçmaya çalışan Hacı Kenan'ı tek kurşunla öldürecektir. Fedailerinden Genç Osman, silahındaki mermileri havaya sıkarken, Sülük Ağa'yı vuran Zülfükar ise şarjörünü çoktan ölmüş olan Çakır Kahyaların Hacı Kenan'ın kafasına boşaltacaktır.

Kemal Tahir, üçlemenin bu romanını da drama düşmüş insan portresiyle bitirmektedir. Hacı Kenan, bir zamanlar uğruna her şeyi göze aldığı, Çoban Hanefi'yi bile onun için öldürdüğü kadın tarafından öldürülürken, Sülük Bey de en güvendiği delibaşı Zülfükar tarafından öldürülmüştür. Sonuçta hiçbiri huzura ulaşamamış, içinde yaşadıkları toplumun da etkisiyle büyük dramın birer parçası olmuşlardır. Boş inanışların, yanlış yönelişlerin kurbanı olurken kendinden sonrakiler için de geride ders alınacak hikayeler bırakmışlardır.

Kemal Tahir, içinde yaşadığı toplum için entelektüel çaba gösteren önemli bir şahsiyettir. Topluma faydalı olabilmek ve toplumun problemlerini çözebilmek için, devrine göre en ileri seviyede; tarih, ekonomi, siyaset, sosyoloji, edebiyat okumaları yapmış, bu çalışmalarını bir bütünlük çerçevesinde sosyolojik bir çözüm arayışına yöneltmiştir. Bunu yaparken içinde yaşadığı çağı ve birlikte yaşadığı Anadolu toplumunu tüm incelikleriyle anlamaya ve tanımaya çalışmış, sonuçta çözüm önerilerini bu tahlillerden elde ettiği tarihî ve gerçek veriler üzerinde temellendirmeye gayret etmiştir. Ona göre, Anadolu insanının kökü, köylü bir topluma dayanmaktadır. Şehirde yaşayanların dahi en fazla birkaç kuşak öncesi köylüdür (Tahir, 2016b, s. 30). Böyle bir durumda esas ana damarı köylü olan bu toplumu anlayabilmenin yolu mutlaka köyden geçecektir. Nitekim Kemal Tahir, kendisiyle yapılan bir röportajda, bir soru üzerine, 'Köyün Kamburu' özelinde köy romanlarını yazma gerekçelerini şöyle ifade edecektir:

Halkımızın yüzde doksanı köyde, köy şartları yaşayan kasabalarla vilayet merkezlerinde oturur. Memleketin gerçeklerini yazmak isteyen bir realist romancı bugünkü tarih devresinde köyü, köylüyü yanlışsız tanımak, fantezilerini kullanmadan tanıtmak zorundadır. … Bizde şehirli insanı ve şehirlileşmiş insan kümelerini tanımak için köyü tanımak şart... Gerek işçi gerek esnaf gerekse memur, tüccar, devlet adamı olarak hepimiz hala biraz köylüyüz. Köyün, köylülüğün özellikleri gözden kaçırılırsa şehirlilerin Türk milletini damgalayan özellikleri ya hiç aydınlatılmaz ya da işe yaramayacak şekilde yarım yırtık aydınlatılmış olur. Nitekim köyü, bizim idrake geldiğimiz, yazmaya giriştiğimiz anda, gökten olduğu gibi inmiş, değişmez bir toplum parçası saymak da hepimizi aynı yanlışlara götürür. Şehirler ve şehirlilerimiz nasıl köylerden gelmişlerse, köyler de öylece yakın ve uzak tarihin derinlerinden gelmiştir. Tarihi bilmeden köyü bilmek mümkün değildir. Ben işte bu noktadan kalkarak köy romanları yazdım. İcap ederse gene de yazacağım. Benim yazdığım köy romanları uzun bir ırmak-derenin Türk insanının ruhunu, davranışını aydınlatmak için kullandığım köylü koludur. 'Köyün Kamburu' da yakın tarihten başlayarak bu kollardan birisidir. (Tahir, 2016b, s. 30-31).

Kemal Tahir, Türk toplumunu tanımak için köylere uzanmakla, aynı zamanda köyler üzerinden tarihin derinliklerine uzanarak, toplumun nereden nereye geldiğinin, ancak meselenin tarihi köklerine inerek anlaşılabileceğine işaret ediyordu. O, kendi dönemindeki resmî ideologlar ve entelektüellerin pek çoğundan farklı olarak, meseleleri tarihî perspektif içinde ve gerçekçi boyutuyla ele almayı tercih eden biriydi. Ona göre, Osmanlı son iki yüz yılını 'Batı' peşinde koşarak geçirmiş ve 'Batılaşma' idealini resmî ideoloji haline getirmiş, bu nedenle de hem kurumlar nezdinde hem de toplumsal ve kültürel dönüşüm açısından bu yaklaşımını uygulamaya koymuştu. İşte bu çerçevede, toplumun kahir ekseriyetini oluşturan köyler ve köylüler de bu yeni yönelişten nasiplerini almış, ister istemez bir farklılaşma ve dönüşüm sürecinin parçası olmuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar süren bu politikalar, İttihat ve Terakki yönetimince de sürdürülmüş ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla da yeni bir ivmeyle devam ettirilmiştir. İşte, köylerin ve köylü nüfusun bu dönüştürülme sürecini bu şekilde -tarihî çerçevesi içinde- okuyan Kemal Tahir, 'Anadolu insanının toplumsal kurtuluş reçetesinin', yine bu köylerdeki sosyo-kültürel yapının incelenerek, buradan elde edilecek verilere göre inşa edilebileceğini öngörmektedir. Bu açıdan bakıldığında, onun köylere yönelmesinin ve ilk yayınlanan eserlerinin köy romanları ve hikayeleri olması tesadüfî değildir. Ancak, Kemal Tahir toplumsal gerçekliğin tarihî temellerine inmeye çalışırken, başta Yaşar Kemal gibi pek çok sol-entelektüel sanatçı, resmî ideolojinin de desteğiyle 'kurmaca bir köylü tipi' portresini öne çıkarmaya başlamışlardır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren daha da belirginleşmeye başlayan bu yaklaşımın temelinde, 'köylüyü olumlama' düşüncesi vardır. Bu düşünce ise 'Batılaşma' yönelişinin, köylüden

ve köylerden başlanarak yapılandırılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Esasen, devlet eliyle 'Köy Enstitülerinin kurulması' ve yaygınlaştırılması da bu düşüncenin ürünüdür. Bu yaklaşıma göre köylü, özünde iyidir, kötülük ise sadece onu sömürmekte olan ağaların bir sıfatı olabilir. Bu durumda, eğer köylü eğitilir ve batılı normlarla donatılırsa 'batılaşma' yolundaki alt yapı oluşturulmuş olacaktır. Kemal Tahir'in fikrî anlamda neredeyse yalnızlaştırıldığı bu atmosferde, önce Yaşar Kemal 1955 yılında başat eseri olan 'İnce Memed'i yazacak, ilerleyen yıllarda ise önce Yılmaz Güney, sonraları Kemal Sunal'ın başını çektiği bazı sanat çevreleri, köyü ve köylüyü anlatan(!) (olumlayan) filmleriyle, oluşturulmaya çalışılan yeni köylü tipini, kamuoyunun nazarına sunacaktır. Kemal Tahir ise, yaşadığı müddetçe bu yapay modellemelerin karşısında yer alacak ve her zaman tarihî gerçekliğe göre pozisyon alacaktır. Nitekim o, Yaşar Kemal'in 1955'te eşkıyalığı kahramanlaştırdığı 'İnce Memed'ine, 1957'de yayımlanan 'Rahmet Yolları Kesti' romanıyla cevap verecektir: "Eşkıyalık devri için savaş gerek... O zaman asker kaçaklarından bazısı dağa sıçrar, olur sana eşkıya... Eşkıyalığın sonu yok. Adam kurt gibi kovalanınca kıyıcı olur. Kıyıcı heriften de bir vakit hayır çıkmaz (Tahir, 1995, s. 24-25)". Kemal Tahir böylece bir taraftan eşkıyanın toplum nezdinde 'rol model' olarak alınmasının önünü keserken, diğer taraftan sosyalist kimliğe sahip Yaşar Kemal'in, 'eşkıyadan devrimci üretme' hayalini de boşa çıkaracaktır. Kemal Tahir'in yakın dostlarından Doktor Hulusi Dosdoğru, onu anlattığı 'Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir' adlı kitabında bu hususu şöyle ifade edecektir: "O, 'Rahmet Yolları Kesti'yi yazmasaydı, çulsuz eşkıya «İnce Memed»i devrimci kahraman sayacaktık (Dosdoğru, 1974, s. 384)".

Diğer taraftan, Batılaşma adına 1940 yılında kurulup, 1954'e kadar devam eden Köy Enstitüleri'ni ise, Kemal Tahir, 'Bozkırdakı Çekirdek' adlı romanıyla mercek altına alacak, bu romanla da bu kurumları olumlamak veya yermek yerine Türkiye gerçeklerine uygunluğunu sorgulayacaktır. Zira onun meselesi, topluma en uygun olanı araştırmaktır: "İnsanı araştıran bir ustaydı Kemal Tahir. Bizim insanımızın temelde ne olduğunu, sonra nasıl bozularak değiştiğini araştıran bir ustaydı. … İnsanımızın gerçeğini, toplumumuzun geçirdiği tarihsel–sosyal aşamalardan soyutlamadan iç içe anlatmaya çalışıyordu. (Dosdoğru, 1974, s. 384)".

Sonuç olarak, Kemal Tahir, Osmanlı'nın çöküşünde, halkının yüzde doksan-doksan beşini oluşturan köylü tabakasının -'batılaşma' macerasının da etkisiyle-

çürümüşlüğünü, en temel etken olarak gördüğünden, Anadolu insanını tanıma ve onun toplumsal meselelerine çözüm üretme adına yaptığı çalışmalarda köylere ve köylülere öncelik vermiştir. İdeolojik olarak onun karşısında yer alanlar, kurtuluşu batılaşmada arayıp, bu yüzden 'köylüleri nasıl bu zemine taşıyabiliriz?' diye bir takım plan ve projeler geliştirirlerken, Kemal Tahir, yazdığı köy romanlarıyla köylerin ve köylülerin gerçek; bozulmuş ve çürümüş halini Osmanlı'dan itibaren alarak ortaya koymaktadır. Biz de bu yüzden, batılaşma macerasının sonucunu yansıttığı bu romanları bu manada önemsediğimiz için tezimizde onlara genişçe yer verdik.

3.5.4. Damağası

Kemal Tahir'in ölümünden sonra eşi Semiha Demir tarafından 1977'de yayımlanan Damağası romanı Çorum Cezaevinde yazılmaya başlanmış notlardan müteşekkildir. "Çorum Cezaevi, Kemal Tahir'in "kitaplı casus" olarak anıldığı hapishanedir. Çünkü ne hırsız ne dolandırıcı ne zina suçlusu ne de katildir; sandık sandık kitapla gelmiştir (Narlı, 2010, s. 91)". Bundan önce Çankırı ve Malatya cezaevlerinde yazılmaya başlanan Kelleci Memet, Karılar Koğuşu ve Namuscular romanlarında İstanbullu Murat olarak yer alan Kemal Tahir, bu defa 'İstanbullu Gazeteci Cemal' ismiyle romandaki yerini almıştır. Romandaki ismi değişmekle beraber Kemal Tahir artık daha bir görünür hale gelmiştir. Nitekim Narlı bu hususu şöyle dile getirmektedir:

> Damağası notlarında Cemal'le ilgili verilen bilgilerin çoğu Kemal Tahir biyografisinden alınmıştır. Galatasaray'da okuyan, hukuk ve edebiyat eğitimi alan, Nâzım Hikmetle arkadaş olan, onunla birlikte siyasi suçlu olan, kitap yazan, çeviri yapan ve İstanbul'u özleyen Cemal aslında apaçık bir şekilde Kemal Tahir'dir. (Narlı, 2010, s. 91).

Namusçular romanı gibi Damağası da Kemal Tahir'in tamamlanamamış romanlarından biridir. Yazarın ölümünden sonra notlarından derlenen müsveddeler roman olarak yayınlanmıştır. Kemal Tahir'in yarım kalan çalışmalarından bazıları gibi bu çalışmasını da önemli kılan hususlar vardır. Bununla ilgili olarak Narlı, yazarın bu konudaki düşüncesi ve işlenen konuların önemi hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

> Çorum Cezaevinde 1948-1949 yıllarında tutulan notlardan anlaşılan, yazarın bu notların en azından bir kısmını "Damağası" adlı bir romana dönüştürme isteğinde olduğudur. ... Eser, muhteva

olarak bir bütünlük göstermese de yazarın çalışma biçimi, üslubu, ilgilendiği sosyal ve siyasal meseleler, biyografisi gibi farklı konularda barındırdığı malzeme açısından önemlidir. (Narlı, 2010, s. 92).

Bu romanda anlatılanlara kısaca değinecek olursak, Lütfü Bey adında polislikten atılmış, hapishanenin halen katipliğini yürüten bozuk karakterli bir memur, mevcut müdürün başka yere atanmasıyla fırsattan istifade ederek kendisini 'Vekil Hapishane Müdürü' ilan etmiştir. Hapishaneden müdürle aynı zamanda ayrılan başgardiyanın yerine de kendisiyle iyi anlaştığı bir gardiyanı yerleştiren bu adam, gardiyanlarla birlikte hapishanede kurduğu iktidar ilişkileri sayesinde mahkûmları çeşitli yollarla soymaktadır. Yeni gelen müdür ise disipliniyle bilinmektedir. Lütfü Bey, müdürü ve mahkûmlar arasındaki ilişkileri kullanarak mevcut iktidarını sürdürmek adına, mahkûmlar hakkında verdiği bilgilerle hapishanede kargaşa çıkartmaya çabalamaktadır. Gardiyanlar ve mahkûmlar üzerinden yeni gelen müdüre kurduğu tuzakla müdürü, bazı azılı mahkûmlarla karşı karşıya getiren Lütfü Bey, müdürü savcının ve valinin nezdinde küçük düşürerek onu istifasını istemeye mecbur bırakacak ve sonuçta Çorum Cezaevinden uzaklaştırmaya muvaffak olacaktır. Böyle bir ortamda savcının, mahkûm bir yüzbaşının ve hapishanede etkin olan kişilerin de devreye girmesiyle iyice karmaşıklaşan ilişkiler konu edilmektedir. Bu hususu Narlı özetlerken; romandaki gardiyan Hasan Kırat etrafında örgülenen olaylar üzerinden, yazarın okurlara iletmek istediği bakış açısını şöyle ifade etmektedir:

> ... Hasan Kırat merkezinde çoğalan içeri ve dışarı hikâyeleri ile bir taraftan hapishanedekilerin gündelik hayatları, ilgileri, cehaletleri, zaafları, tutkuları yansıtılırken diğer taraftan dışarıyla kurulan ilgiyle de özellikle Orta Anadolu insanlarının yoksullukları, cahillikleri, devlete ve dine bakışları verilir." (Narlı, 2010, s. 92).

Sonuç olarak Kemal Tahir'in, tamamlayamadan vefat ettiği ve ölümünden sonra, Çorum Cezaevindeyken tuttuğu sarı defterlerdeki taslakların bir araya getirilmesiyle bir roman formatı verilerek yayınlanan Damağası, bir romandan çok, Çorum Cezaevinde geçen mahkûm hikayelerinin derlendiği bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Bu eserde anlatılanlar ise konu olarak, hapishanedeki olayları esas aldığından, hapishane romanlarının anlatıldığı bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde işlenecektir.

3.6. Nevşehir Cezaevi (1949-1950) ve Hapishaneden Hürriyete

On beş yıllık mahkûmiyetinin büyük bir kısmını tamamlamış olan Kemal Tahir, hapishane hayatının Anadolu'daki son durağı olan Nevşehir Cezaevine nakledilir.

Aslında Nazım Hikmet'in yanına gitmek düşüncesiyle öncelikle Bursa'ya naklini istemiş, ancak bu talebi daha önceden de defalarca olduğu gibi yine reddedilmiştir. Bunun üzerine Nevşehir'e naklini yine kendisi istemiştir. Nevşehir'i talep etmesinin altında yatan esas neden ise Nevşehir'deki tarihî kaynaklar yönüyle zengin olarak bilinen 'Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi'dir ve bu yıllarda tarih okumalarına ağırlık veren Kemal Tahir, bir taraftan Semiha Hanım aracılığıyla İstanbul'dan kitap istetirken diğer taraftan savcının izniyle il kütüphanesini de kullanacaktır (S. Coşkun, 2012, s. 79).

Yirmi beş yıllık tek parti rejimi sona ermek üzeredir. Ağır, gri ve somurtkan devlet bürokrasisi kasnaklarını gevşetmek zorundadır. Fakat Kemal Tahir mahkûmiyetinin en kısa ve en rezil dönemini geçireceği Nevşehir Cezaevine nakledilir.

"Mevsim şubattı. Nevşehir soğuk olur. Uzun bir koridora benzeyen koğuşta, küçücük bir sac soba vardı. Bunda kayısı ağaçları yakılıyordu. Ben vardığım zaman buraya kapatılmış siyasi mahkûmlar, iki sene sonranın odun tayınlarını yakmış, tüketmiş bulunuyorlardı. Koğuşun apteshanesi yoktu. Geceleri içeri bırakılan bir gaz tenekesi kullanılıyordu. Demokrasimizin 'rejim politiği' gerçekten parlaktı."

Kemal Tahir, (aktaran: Öz, 2018, s. 36).

Kemal Tahir, Nevşehir hapishanesinde kaldığı dönemin sonunda 1950 yılı mart ayında 4000 sayfalık roman notuyla çıkmıştır. Çıkınca Kerim Sadi'nin eski eşi olan Semiha hanımla (asıl adı Sıdıka Uzunhasan) evlenmiş ve gazeteciliğe devam etmiştir (S. Coşkun, 2012, aktaran: Karaağaç, 2020, s. 103).

Nihayet, bitmez gibi görünen uzun hapishane günleri son bulacaktır. Kemal Tahir, bir gazete muhabiri olarak girdiği cezaevinden Türk Edebiyatına önemli eserler verecek, fikir ve düşünce dünyasının unutulmazları arasına girecek, önemli bir kişi olarak çıkacaktır. Ancak mahpushanede olduğu sürede hem onun hayatında hem de ülke koşullarında çok önemli değişiklikler olmuştur. Sanatçı, hürriyetine kavuşmakla beraber dışarıda yine zorluklar onu beklemektedir.

Tek Parti devri sona ermiştir, Demokrat Parti iktidardadır. Genel af çıkartılır. Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'in on üç yıllık hapis hayatı sona erer. İçinde uzun ve yorucu bir yokuşu bitirmenin rahatlığı. Kırk yaşında hürriyet ve İstanbul. Hapisliğinin son yıllarında mektuplaştığı Semiha Hanım'la (Sıdıka Uzunhasan) evlilik. Geçinmek için, takma isimlerle, Ertem Eğilmez'in Çağlayan Yayınlarına çeviriler, polisiye romanlar, mizahi hikayeler... (Öz, 2018, s. 38).

Kemal Tahir'in, buruk bir sevinçle hapishaneden çıktıktan sonraki durumunu ise onu yakından tanıyan Cemil Meriç, şöyle tasvir edecektir:

Hapishaneden çıktıktan sonra çok güç durumdaydı. 13 sene hapishanede yatmış bir adamın, hapishaneden çıktıktan sonra polis nezareti altında kalması mukadderdir. Eski arkadaşları terk ettiler. İş bulmak diye bir imkânı yoktu. Liseyi bitirmemişti, tahsili yoktu. Bir ara ye'se düştü ve senelerce Mayk Hammer tercümeleriyle yaşadı. (aktaran Öz, 2018, s. 38)

Ancak her türlü olumsuz şartlara rağmen o, kendisine belirlediği idealden vazgeçmeyecek ve devletine küsmeksizin, içinde yaşadığı toplumun problemlerini çözme adına sürekli bir çaba içinde olacaktır. Başlangıçta dönemin siyasî iktidarı tarafından, siyasî fikirleri yüzünden toplum için zararlı görüldüğünden, toplumdan tecrit edilmesi ve böylelikle yokluğa mahkûm edilmesi düşünülerek ağır hapisle cezalandırılan Kemal Tahir, iktidarın ramına mahpushane hayatı boyunca Anadolu insanını ve toplumunu tanımaya çalışmış, tanıdığı bu insanlar üzerinden hem fikirlerini geliştirmiş hem de fikirleri ekseninde sanatçı yönünü bilhassa da romancı kimliğini zirveye çıkararak hapishaneden tam bir muzaffer kahraman olarak çıkmayı başarabilmiştir. Bu başarıya ulaşırken temel motivasyonu, Anadolu insanını ve toplum yapısını tahlil ederek, bu toplumu ileriye taşıyacak sosyolojik formülleri keşfedebilmek ve bir entelektüel sorumluluğuyla elde ettiği verileri topluma sunabilmek olmuştur. O, fikirlerini topluma aktarma konusunda metot olarak roman sanatını seçmiştir. Ancak onun romanları gerçekçi olup gerçek hayat hikayelerine dayanmakta ve tarihten ve Anadolu kültüründen beslenmektedir. Yaşadığı dönemdeki siyasi iktidarın otoriter yapısı nazarı dikkate alındığında Kemal Tahir'in izlediği yolun ne kadar akılcı bir yol olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Nihayetinde hapishaneden çıktığında; yeni, orijinal, düşünce ve fikirlerle Türk düşün hayatına, sanat camiasına ve entelektüel çevrelere damgasını vuracak, düşünce ve yaklaşımlarını gür bir sesle hayatının sonuna kadar, kitlelere duyurmaya çalışacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Kemal Tahir'in, hapishaneleri ve hapishanedeki olayları konu olarak aldığı ve bizim de 'hapishane romanları' olarak kategorize ettiğimiz, sırasıyla, konusu İstanbul Tevkifhanesinde geçen 'Esir Şehrin Mahpusu', konusu Çankırı Cezaevinde geçen 'Kelleci Memet', konusu Malatya Cezaevinde geçen 'Karılar Koğuşu' ve 'Namuscular', konusu Çorum Cezaevinde geçen 'Damağası' romanları etraflıca incelenecektir.

4. KEMAL TAHİR'İN HAPİSHANE ROMANLARI

Fikir ve düşüncelerini, romanları aracılığıyla topluma duyuran ve kendi mesleğinin romancılık olduğunu söyleyen Kemal Tahir'in romanlarında cezaevlerinin çok özel bir yeri vardır. Öncelikle bu mekanlar ona, 'Türk Toplumu'nu tanıma fırsatı vermesi açısından önemlidir. İkinci olarak Kemal Tahir, sonradan kendisini Türk Edebiyatı'nın çok özel bir yerine taşıyacak olan romanlarının alt yapısını oluşturan -sarı defterlerinde tuttuğu- notlarını yine bu mekanlarda kaydetmiştir. Üçüncü olarak yalnız hapishane romanlarını değil, aynı zamanda köy romanlarını da buralarda biriktirdiği malzemelerle inşa etmiştir. Son olarak, romanlarındaki cezaevlerinin, hapishane romanları olarak neşredilmesiyle Kemal Tahir'in bir nevi otobiyografisi de ortaya konmuş olmaktadır. Zira, hapishane romanları olarak isimlendirdiğimiz bu romanların tamamı, olay örgülerinin merkezine, Kemal Tahir'in bizzat siyasî mahkûm olarak bulunduğu hapishaneleri ve o hapishanelerdeki hapishane görevlileri ile mahkûmları esas alarak senaryolaştırılmış yapıtlardır. Bu romanlarda kurgu, Kemal Tahir'in diğer romanlarıyla veya başka romancıların romanlarıyla kıyaslandığında yok denecek kadar azdır. Kemal Tahir, bu cezaevlerindeki gözlemlerini ve yaşadıklarını romanlaştırarak tarihe not düşmüştür. Tarihe verdiği önem ve gerçekçiliğiyle bilinen sanatçı, toplumun en dramatik gerçekliklerinin en yalın haliyle yaşandığı cezaevlerini, bir laboratuvar hassasiyetiyle değerlendirmiş ve kendisine de bir roman kahramanı olarak rol verdiği hapishane romanlarını, bu somut gerçekliğin açıkça yaşandığı mekanlarda kaleme almıştır.

Cezaevleri, Kemal Tahir'in, Anadolu'ya dair ele aldığı mekânlar arasında, gerçekliği tartışılamayacak belki de tek mekândır. Çünkü yaşamının on iki yılını bizzat bu cezaevlerinde geçirmiş olan yazar, sadece kendi gözlem gücüyle gördüklerini anlatır. Diğer açık ve kapalı mekânlara dair ayrıntıların bir kısmının tamamen kurgu, bir kısmının ise o çevrelerde yaşamış mahkûmların anlattıklarından derlendiği düşünülebilir. Ama cezaevleri için bu durum, asla geçerli değildir. Dutlar Yetişmedi öyküsü ile Karılar Koğuşu ve Namuscular romanı Malatya Cezaevini, Kelleci Memet Çankırı Cezaevini, Damağası ise Çorum Cezaevini anlatır. Bu cezaevlerinin üçünün de, yazarın biyografisi incelendiğinde, Kemal Tahir'e ev sahipliği yapmış hapishaneler olduğu anlaşılır. Bu mekânla ilk, Rahmet Yolları Kesti romanında karşılaşırız ama burada sadece isim olarak geçer. Uzun İskender ve dostlarının yolları, eşkıya oldukları için Taşhan dedikleri Çorum Hapishanesine de uğramıştır. Kelleci Memet romanı, Kemal Tahir'in Anadolu hapishanelerini konu edindiği ilk romanıdır. Roman baştan sona Çankırı Cezaevinde geçer. (Pınar, 2007, s. 117-118).

Dünya edebiyatında, cezaevindeki gözlem ve yaşadıklarını kendi dünya görüşü ve idealleriyle harmanlayıp, gerçekçi bir dille romanlaştırarak topluma sunan önemli bir entelektüel romancı da Dostoyevski'dir. Ortak özellikleri, 'dava adamlığı' ve 'romancılık' olan bu iki edebiyat dehasının ikisi de halktan tecrit edilerek, toplum nezdinde yok edilmek üzere konuldukları hapishanelerde umulanın aksine, hayatlarına yepyeni bir yön vermişler ve hem kendi toplumlarına hem de insanlığa, kalıcı miras olarak bırakacakları önemli fikrî ve edebî eserlerini, roman formatında yine bu mekanlarda hazırlamışlardır. Bu iki edebiyatçının, çoğu sanatçıda görülmeyen bir başka önemli ortak hususiyetleri ise, olaylara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmaları ve tüm eserlerine bu durumu yansıtmalarıdır. "Hem Kemal Tahir hem de Dostoyevski hayatlarını belli bir davaya adamışlar ve bütün yapıtlarını sanki tek bir romanmış gibi, felsefi-politik görüşlerini anlattıkları genel bir plan çerçevesinde kurgulamışlardır (Kayalı, 2010, s. 212)".

Kemal Tahir'i, hapishanedeki yönelimleri açısından karşılaştırabileceğimiz bir başka entelektüel ise Antonio Gramsci olabilir. İtalya'da Faşist Mussolini yönetimi tarafından komünist fikirleri yüzünden, bir daha çıkartılmamak üzere hapse atılan genç Gramsci, buradan yazdığı mektuplarla dışarıdaki dava arkadaşlarını desteklemeye çalışacak ve inandığı değerler adına toplumuna faydalı olmaya çalışacaktır. O da Kemal Tahir gibi yoksulluk içinde büyümüş ve lise yıllarından itibaren bir taraftan çalışmak durumunda kalmış diğer taraftan sosyal ve politik konularla ilgilenmiş, ilerleyen dönemde ise gazete ve dergi çıkartma faaliyetlerinde aktif rol almış bir entelektüeldir. Bu nedenle de dönemin faşist iktidarı tarafından tehlikeli addedilerek kendisinin hapishanede toplumdan tecrit edilip çürütülmesi düşünülecek ve yirmi yıl ağır hapse mahkûm edilecektir. Dönemin iktidarı tarafından Gramsci'nin nasıl bir tehdit olarak görüldüğünü ise yargılama sürecindeki İtalyan savcının sözleri net bir şekilde yansıtmaktadır. 1924 yılında henüz 33 yaşındayken İtalyan parlamentosuna milletvekili seçilen Gramsci, Mussolini'nin emri üzerine tutuklandığında (Delacampagne, 2010'dan aktaran Kızılçelik, 2018, s. 29), davaya bakan savcı, Gramsci'nin zihnî çalışmalarının mutlaka engellenmesi gerektiğini söyleyecektir (Lombardi, 2000'den aktaran Kızılçelik, 2018, s. 29). Totaliter iktidarın bu "yok etme" politikaları kısmen başarılı olabilmişse de Gramsci'nin İtalyan toplumu için geliştirmeye çalıştığı fikirlerini susturmaya yeterli gelmeyecek ve o, hapishanenin tek kişilik hücre koşullarına rağmen (sonraları "Hapishane Defterleri" adıyla kitaplaştırılacak olan) hapishanede tuttuğu notlarını

mektuplar aracılığıyla dışarıdakilerle paylaşmak suretiyle entelektüel mücadelesini sürdürecektir. Ancak onu Kemal Tahir'den ayıran husus, siyasî ve ideolojik görüşlerini hikâye veya roman gibi araçlar vasıtasıyla belirli bir kurguyla aktarmak yerine doğrudan politik bir dille aktarmasıdır. Zaten kendisi de sosyoloji ile siyaset bilimini neredeyse özdeşleştirecek kadar iç-içe görmektedir. Nitekim "Modern Prens" adlı kitabında bu iki bilim dalı arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlayacaktır:

> Sosyolojinin yükselişi, siyaset bilimi ve sanatı anlayışının XIX. yüzyılda (daha doğrusu, evrimci ve pozitivist öğretilerin bu yüzyılın ikinci yarısında yükselmesiyle) gerçekleşen gerilemesiyle ilintilidir. Sosyolojide gerçek öneme sahip olan her şey siyaset biliminden başka bir şey değildir. … sosyolojinin gerçek sorunlarının, siyaset bilimi sorunlarından başka bir şey olmadığı açıktır. (Gramsci, 1984'den aktaran Kızılçelik, 2018, s. 21).

Diğer bir deyişle Gramsci, siyaset bilimi ve sosyolojinin birbirinden ayrı veya farklı şeyler olmadığını bunun sadece insanlar tarafından böyle görüldüğünü söylemektedir. Bu durumda da kendisi doğrudan siyaset yolunu seçmiş ve çalışmalarını siyaset bilimi üzerine temellendirmiştir. Bu durumda ise fikirlerini ifade ettiği eserlerini, geniş halk kitlelerine değil, sadece siyasetle ilgilenen dar bir kitleye ulaştırabilmiştir. Oysa Kemal Tahir, siyaset yanında sosyoloji, ekonomi, tarih ve edebiyat gibi çok yönlü bakış açılarıyla meseleye yaklaştığı ve fikirlerini yansıtmayı roman aracılığıyla yaptığı için, hem dönemin siyasî iktidarının hedefi olmaktan kendini kurtarmış hem de eserlerinin çok daha geniş kitlelerce okunmasını sağlamıştır. Eserlerini roman olarak vermesinin bir başka önemli boyutunu ise karşılaştırmalı olarak şöyle açıklayabiliriz: Bir taraftan, siyaset bilimi alanındaki eserler, (anlaşılması için) belli bir teorik altyapıyı gerekli kıldığından, ancak konuya yakın ilgi duyan kesimlere hitap etmekle sınırlanmakta, diğer taraftan da daha çok güncel tartışmalar etrafında yoğunlaştığından belirli zaman aralığıyla kısıtlı kalmakta ve bu anlamda zamanla değerlerini yitirmektedirler. Oysa roman, (anlaşılması için) herhangi bir altyapı gerektirmediği gibi toplumun her kesimine hitap etmekte ve zamanla değer kaybetmek bir yana, dünya klasikleri örneğinde de görüleceği üzere zaman içinde daha da değerlenmekte ve bir anlamda tarihî bir hüviyet de kazanmakta, bir diğer deyişle çok daha kalıcı olmaktadır. Son olarak, siyaset bilimine ait eserler yalnızca akla ve mantığa hitap ederken, romanda akıl ve mantığın yanında duygulara da genişçe yer verildiği için roman, okuyanlar üzerinde çok daha kalıcı etkiler meydana getirmekte, yazarla okur arasında psikolojik bir bağ oluşturarak insanları adeta etkisi altına almaktadır. Bütün bu boyutları,

eserlerinde, özellikle de hapishane romanlarında çok iyi değerlendiren Kemal Tahir, bu romanlarında, sıklıkla roman kahramanlarının duygusal dünyalarına girer, kendisi de bir roman kahramanı olarak kurguladığı monologlar vasıtasıyla okuyucuyla duygu paylaşımları yaparak onları romanın içine çekmeye çalışır.

Kemal Tahir'in hapishane romanları olarak kabul edilen eserleri, ya doğrudan hapishanedeki olayları konu alan ya da yazarın hapishanede tanıştığı mahkûmların dışardayken yaşadıkları ve onların mahkûmiyetine sebep olan olaylarla, hapishanedeki yaşamlarını harmanlayarak senaryolaştırdığı romanlarıdır. Bu bölümün de konusu olan, Kemal Tahir'in hapishane romanları; Esir Şehrin Mahpusu, Kelleci Memet, Karılar Koğuşu, Namuscular ve Damağası'dır.

4.1. Esir Şehrin Mahpusu

Esir Şehrin Mahpusu, Kemal Tahir'in "Esir Şehir" serisi olarak bilinen nehir roman dizisinin ikinci kitabıdır. Serinin ilk kitabı olan "Esir Şehrin İnsanları" 1956 yılında yayınlanmıştır. "Esir Şehrin Mahpusu" romanı ise serinin ilk romanından beş yıl sonra 1961'de yayınlanmış olsa da bu eser, tamamen "Esir Şehrin İnsanları" romanının devamı olacak şekilde yazılmıştır. Bir başka deyişle; "Esir Şehir Üçlemesinin" ilk iki romanı, karakterleri ve geçtiği zaman bakımından birbirinin devamıdır. Üçlemenin üçüncü kitabı olan "Yol Ayrımı" ise 1930'lu yılların İstanbul'unu anlatması itibariyle zaman bakımından farklı olduğu gibi roman kahramanları da ilk iki romandan bütünüyle başkadır (S. Coşkun, 2012, s. 271-272).

Bu bölümde incelemeye alacağımız eser, hapishanedeki yaşam etrafında odaklanan "hapishane romanları" olduğundan, bu seriden yalnızca "Esir Şehrin Mahpusu" romanındaki olaylar mercek altına alınacaktır. Ancak bu olayların daha iyi anlaşılabilmesi için de serinin ilk romanına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

'Esir Şehrin İnsanları' romanı, Kâmil'in Birinci Dünya Savaşı sonu, Kurtuluş Savaşı başlarında, Madrid Büyükelçiliğindeki görevinden İstanbul'a, ailesi (eşi Nermin ve altı yaşındaki kızı) ile birlikte kesin dönüş yapmasıyla başlamaktadır. Eşi de kendisi gibi paşa çocuğudur. Diğer bir ifadeyle her ikisi de soylu ve tanınmış aile köklerine sahiptirler. Osmanlı'da önemli bir devlet adamı olarak görev yapan Selim Paşa'nın oğlu olan Kâmil Bey, lise tahsilini Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde (Galatasaray

Lisesi'nde) yaptıktan sonra yüksek tahsil için Avrupa'ya gitmiş ve hem oradaki eğitimini tamamlamış hem de başta Fransızca olmak üzere İtalyanca ve İngilizce lisanlarını ileri seviyede öğrenmiştir. Avrupa dillerini bilmenin de verdiği avantajla Avrupa'da çeşitli elçiliklerde görev yapmış, artık en son görev yaptığı Madrid'den ülkesine kesin dönüş yapmaktadır. Kâmil Bey, Avrupa'da tahsil yapmış ve Avrupa'nın değişik yerlerinde görev yapmış olmasının yanı sıra sanat ve edebiyatla da ilgilenmiştir. Ressamlık konusunda ise ciddi bir potansiyele sahip olduğunun farkındadır. Ancak, bütün bu entelektüel avantajlarına rağmen, İstanbul'da nasıl geçinecekleri, nerede ikamet edecekleri gibi konular tam bir muammadır. İstanbul'a geldiklerinde, ilk olarak eşi Nermin'in halasında kalırlar. Hala hanımın eşi enişte bey, İstanbul'da işgal kuvvetlerine malzeme tedarik etmektedir. Maddi durumları bir hayli iyidir. Hala ve enişte İstanbul'a yıllar sonra geri dönen bu ailenin yanlarında kalmalarından memnun olduklarını izhar etseler de Kâmil Bey babasından kalan metruk vaziyetteki konağı onararak ve konağın arazisinden bir kısmını da satarak İstanbul'da kendi imkanlarıyla bir düzen kurmaya çalışır. Konağın bulunduğu yerde eski bir çocukluk arkadaşıyla karşılaşan Kâmil Bey onun da yardımıyla düşündüğü satış ve tamirat işlerini gerçekleştirir, hatta bu alışveriş sonrasında onları uzunca bir süre geçim sıkıntısı yaşatmadan geçindirecek bir miktar sermaye de edinirler. Bu arada Kâmil Bey, Galatasaray Lisesi'nden arkadaşlarıyla karşılaşır. Liseden arkadaşı olan bu insanlar kendi aralarında bir ekip kurmuşlar ve gazete-dergi gibi yayın işleriyle uğraşmaktadırlar. Bir taraftan da Millî Mücadele'ye yardım etmeye çalışan bu insanlarla samimiyetini artıran Kâmil Bey'e çıkarılan gazete ve dergilerde çalışma teklifi gelir. Kâmil Bey'in ise hem çalışmaya ihtiyacı vardır hem de bu fedakâr insanlar vasıtasıyla o da Millî Mücadele'ye katkı sağlayabilmeyi çok istemektedir. Dergi ve gazete çıkaran bu ekip, aynı zamanda Anadolu'ya yapılan silah ve mühimmat sevkiyatında da ciddi sorumluluklar üstlenmektedir ve en son yapılacak çok büyük bir sevkiyat için grubun en önemli elemanlarından Ahmet Bey ve Nedime Hanım organizasyonda kilit roller almışlardır. Ne var ki bu işlerde çok güvendikleri Niyazi Abi dedikleri şahıs muhbir çıkacak ve çok önemli bir sevkiyatı yapacaklarken Kâmil Bey, elinde çok önemli evraklarla yakalanacak ve apar topar hapse atılacaktır. Uzun bir sorgu sürecinden geçirilerek kendisinden itirafçı olması ve Nedime Hanım'ı ele vermesi istenir. Önce çeşitli şekillerde tehdit edilerek sonra ise ödül teklif edilerek Nedime Hanım'ı suçlaması sağlanmaya çalışılırsa da o, her türlü cezalandırılmayı göze alarak bu psikolojik baskı

ve şantajlara hatta maddî ve manevî onore edilme tekliflerine dahi hiç aldırış etmeksizin, gerçek bir sorumlu entelektüel gibi davranacaktır. Ancak onun bütün gayretiyle verdiği bu mücadele, diğer dava arkadaşlarını kurtarırken kendisini kurtarmaya yetmeyecektir. Birlikte yakalandıkları Ramiz Bey, Kâmil Bey'in kararlı ve tutarlı ifadeleri sayesinde beraat edecek ancak Kâmil Bey, diğer dava arkadaşlarını ele vermediği için mahkemece ağır bir cezaya çarptırılacaktır. Bu durum "Esir Şehrin İnsanları" romanında şöyle tasvir edilmektedir:

Savcı ayağa kalktı:

— Durum aydınlanmıştır. Kâmil Bey suçu üstüne alıyor. Suç ortağı için kendisini feda ediyor. Nedime isimli kadının bu işle ilintisi meydana çıkarılamadı. Ada'da olduğu doğru olmadığı gibi, Ararat vapuru meselesine karıştığına dair de hiçbir delil bulunamadı. Ramiz'in ise, cahilliğinden yararlanıldığı anlaşılıyor. Meydana çıkan esrar kaçakçılığının işbu dava konusuyla ilintisi olmadığından salıverilmesini isterim. Kâmil Bey'e gelince...

…

Savcı, suçu meydanda olan Kâmil Bey'in uyar maddeyle cezalandırılmasını isteyip oturdu.

Reis sordu:

— Bir diyeceğiniz var mı Kâmil Bey?

— Sandığın içinde kâğıtlar olduğunu bilmiyordum. Ararat vapurunda da ilaç ve hastahane malzemesi var zannediyordum.

— Buralarını Harp Divanı düşünecek. Şimdi siz, biraz dışarıda bekleyin.

…

Reis sağdaki üyeyle biraz fısıldaştı, sonra kaşlarını çatarak Kâmil Bey'e baktı:

— Kâmil Bey, her ne kadar üzüm sandığı içindekilerden haberli olmanız mümkünse de, asıl suçluyu saklamak istediğinize kanaat getirildi. Öteki suçu bilmeyerek işlemişseniz bile bu ikinci tutumunuz devletin güvenliğine karşı kasten işlenmiş bir diğer suç sayılıyor. Sizi kanun on yıl kürek cezasına çarptırdı. Lâkin ailenizin devlete, padişahımıza yaptığı hizmetler, sizin harp içinde millete parasız çalışmanız gözönüne alınarak üç yılını indirip sizi yedi yıl kürek cezasına mahkûm ettik. Ramiz beraat etmiştir.

…

Gardiyan çıkıp kapıyı üstlerinden kilitleyince, Ramiz Efendi, Kâmil Bey'in beklemediği bir şey yaptı, elini tutup öptü:

—Aman rica ederim kardeşim! Ne yapıyorsunuz, rica ederim...

— Aslında yalnız sizin elinizi öpmedim, bütün kahramanların ellerini öptüm. İnönü'lerde ölenlerin... Sakat kalanların... Mahpus arkadaşların... Yutkundu. Beni bağışlayın! Duruşmalarda yaptığım maskaralıklar için bağışlayın. İkinci İnönü müjdesi yetişmeseydi, bu heriflerin karşısında soytarılık etmeye gücüm yetmezdi. Beni ayıplamıyorsunuz değil mi?

Kâmil Bey, yaşaran gözlerinin buğusunda çok daha çelimsiz görünen Ramiz Efendi'yi kucakladı:

— Ayıplamak ne haddime!.. Bütün ömrümce, sizin gibi soytarılık edebilmeye çalışacağım. Bütün ömrümce sizin soytarılıklarınıza layık olabilmeye...

Dışarda ayak sesleri duyulunca son defa kucaklaşıp öpüştüler. Ramiz Efendi çıktı, kapı kilitlendi: Kâmil Bey, yarı karanlık yeraltı odasını birden doldurup soluklarını kesen umutsuz yalnızlığın ortasında kalakalmıştı. Dört yanına şaşkın şaşkın bakarak titreyen yumruğunu ağzına götürdü: "Yedi yıl! Burada bir başıma... Olmaz hayır, olmaz bu..." dedi. (Tahir, 2006, s. 458-463).

Esir Şehrin Mahpusu romanı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 'Hafız Ağa', ikinci bölüm ise 'Millici Abi' başlığı altında verilmektedir. Bölümlere verilen isimler, Kâmil Bey'e İstanbul Tevkifhanesindeki mahkûmlar tarafından takılan lakapları göstermektedir. Birinci bölümde adi suçlular kısmında kalan Kâmil Bey'e bu bölümün mahkûmları tarafından, 'Hafız Ağa' yakıştırması uygun görülmüştür, zira hapishane zagonunda 'hafız'; saf, kimsesiz ve çaresiz anlamlarına karşılık gelmektedir. İkinci bölümde ise Kâmil Bey'in, adi suçlular kısmında yaşadığı birtakım olaylar sonucunda, aslında adi suçlardan değil siyasî suçlardan dolayı mahkûm olduğu ve Millî Mücadeleyi desteklediği anlaşıldığı için mahkûm edildiği anlaşıldığından artık onun hapishanedeki lâkabı bundan sonra Millicî Abi olacaktır ve Kâmil Bey'in, lâkabıyla birlikte koğuşu da değiştirilecek ve siyasî mahkûmların bulunduğu hapishanenin 'Hatırlılar Kısmına' nakledilecektir.

Esir Şehrin İnsanları romanında Harp Divanı tarafından yedi yıl hapis cezasına mahkûm edilen Kâmil Bey, "Esir Şehrin Mahpusu" romanında artık hapishanededir. Yaklaşık dört aydır yatmakta olduğu Bekirağa Bölüğü'nde son günlerini geçirmektedir. Mahkûmiyet aldığı günden sonra ümitsizliği kısa sürmüş ve kendisini resim yapmaya vermiştir: "Yedi yıl cezanın yılgınlığı ile Ramiz Efendi'nin bıraktığı yalnızlığın sarsıntısı ancak bir gece sürmüş, sabahleyin resim yapmaya sığınmıştı. Sanatın her zaman avutmadığını biliyordu (Tahir, 1978, s. 10)".

Bir Ramazan Bayramı arefesi sabahında gardiyan, Kâmil Bey'in hücre kapısını açarak 'Başefendinin geldiğini ve başka bir hapishaneye naklinin olacağını' söyler.

Başefendinin ‘sivile gideceksin’ lafı üzerine Kâmil Bey, Sultanahmet’teki mahpushaneye sevk edileceğini sanarak sevinir. Çünkü, Galatasaray Lisesi’nden arkadaşı olan İhsan, Millî Mücadele’yi desteklemek suçundan siyasî mahkûm olarak Sultanahmet semtindeki hapishanede yatmaktadır. “İhsan’ın yanına gidiyorum” ümidiyle şahsi eşyalarını bile yanına almak istemeyen Kâmil Bey, sevk edildiği yerin Sultanahmet değil İstanbul’da yeni yapılan İstanbul Tevkifhanesi olduğunu ancak yolda, kanun çavuşu arabacıya yolu tarif ederken fark edecektir. Sevk esnasında eline kelepçe takmak isteyen çavuşa mâni olmaya çalışacak fakat çavuş bu konuda hiç esnek davranmayacaktır. Aralarında şöyle bir diyalog geçer:

— Rica ederim... Ben böyle kelepçeli... İnsanların içine... Hayır... Ben kaçacak adam değilim Başefendi... İnanmazsanız İbrahim Efendi’ye sorun!

— Uzattın ama... ‘Yürü!’ diyorum, herkesin işi gücü var. Kaçmazmış! Biz neler gördük! Koskoca vali utanmadan savuştu da az kalsın yerine bizim arkadaşları asacaklardı. Düş önüme! (Tahir, 1978, s. 13).

Kelepçeden kurtulamayınca bu defa parasını kendi vermek şartıyla fayton kiralayacaktır. Arabada hapishaneye giderlerken çavuş neden mahkûm olduğunu sorunca, canı sıkkın olan Kâmil Bey “iftira” diyerek kestirip atacaktır. İftira sözcüğünü gerçek anlamında kullanan Kâmil Bey, bu ifadenin hapishane zagonunda hırsızlık anlamına geldiğinden habersizdir. Sevk yerine giderken, arabacı Sultanahmet tarafına değil de diğer tarafa sapınca Kâmil Bey telaşla itiraz ederse de çavuş aldırış etmeyecektir. Nitekim yeni tevkifhanenin kapısına vardıklarında doğru yere geldikleri anlaşılacak ve bu durumda da Kâmil Bey kelepçe olayından sonraki ikinci şokunu yaşayacaktır. Nihayet arabadan inilecek ve kapıdaki memura Kâmil Bey’in kaydı yaptırılacaktır. Sevkiyat, bayram üstü olduğundan, Kâmil Bey’in dosyasında bir imza eksik kalmış, bu yüzden de çavuş, onun dosyasını almadan yola çıkmak durumunda kalınmıştır. Bu durumda yeni hapishanenin kayıt memurunun, Kâmil Bey’in hangi suçtan hüküm giydiği sorusuna çavuşun “suçu iftira” cevabı vermesi üzerine, o da Kâmil Bey’in suçunu kayıt defterine sirkat (hırsızlık) olarak kaydedecektir. Böylece Kâmil Bey hiç ilgisi olmadığı halde adi suçlular kategorisinde bir mahkûm olarak hapishaneye giriş yapmış olacaktır. Yetkililer hapishanedeki yatacağı koğuşu belirlemeden önce Kâmil Bey’in üstünü ve eşyalarını arayacaklar ve burada çıkan, altın kapaklı ve içinde mücevher taşları olan baba yadigarı saati bulunca hapishane yetkililerinin iyice iştahı artacak, kayıt memurunun Kâmil Bey hakkındaki “mirasyedi

kanaati" iyice pekişecektir. Bu durumda, Kâmil Bey'in durumundan faydalanabilmek ve elinde avucunda ne varsa alabilmek için hapishane yöneticileri, birtakım planlar yapmaya başlayacaklar ve bu planlarını uygulayabilmek için de onu, adi suçluların olduğu kısma göndereceklerdir. Çünkü hapishane yönetimi buradaki koğuş ağasıyla anlaşmalı çalışmakta, burada toplanan haraç ve benzeri gelirleri aralarında pay etmektedirler. Bu koğuşun ağası ise Paytoncu Osman namında karanlık bir şahıstır. Bu koğuştakilerin hepsi ona itaat etmektedir ve o da koğuştakilerden, bir taraftan haraç keserken diğer taraftan onları kumar oynattırıp devamlı kendisine borçlandırmakta, böylelikle de kendi koğuş ağalığının sürekliliğini sağlamaktadır. Kâmil Bey bu tür ortamlara hiç aşina olmadığından, ilk başlarda iyi niyetli düşünüp ortamı tanımaya ve oradaki ortam kurallarına riayet etmeye çalışmaktadır. Diğer bir tabirle, kendinden bağımsız olarak koğuştakilerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerine, kendi aleyhine işlese de müdahale etmeyecektir. Bu arada koğuş ağası, Kâmil Bey'e hapishane 'zagonu'nu (adetini, usulünü) öğretmesi için Zekeriya Hoca adında bir üfürükçüyü görevlendirecektir. Kâmil Bey, herkesle olduğu gibi bu adamla da iyi geçinme düşüncesindedir. Ancak bu üfürükçü de aslında, tıpkı diğerleri gibi Paytoncu Osman'ın sadık adamlarından biridir. O, bir taraftan Kâmil Bey'e dostu olduğunu söyleyip ondan aldığı kişisel bilgileri Paytoncu Osman'a aktararak, koğuş ağası ile kurulacak yeni şahsî ilişkilerine zemin hazırlarken, diğer taraftan da Kâmil Bey ile ikili ilişkilerini geliştirme çabası içindedir. Bazen Kâmil Bey'den tek bir sigara almayı bile kâr sayan düşük karakterli bir mahkûmdur aslında bu üfürükçü adam. Zaten bu koğuştakilerin çoğunluğu, çeşitli yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olmuş kişilerdir ve her türlü suçu işleyebilecek yapıdadırlar. Bunlardan kalleşliğiyle ün yapmış iki tanesini ise Paytoncu Osman Ağa, koruması olarak yanından ayırmamaktadır. Bu korumalardan birisi daha önce güçlü kuvvetli babayiğit bir mahkûmu arkadan bıçaklayarak kalleşçe öldürmüştür. Üstelik bu adamlar hapishane yönetimiyle anlaşmalı olduklarından her zaman silahlı durumdadırlar. Sözün kısası, artık Kâmil Bey, her türlü tehlikeye açık bir ortamın orta yerindedir. Kime güvenip kime güvenemeyeceği ise belirsizdir.

Kâmil Bey'in buradaki lâkabı 'Hafız' olarak belirlenmiştir. Hafız ise hapishane jargonunda saf/acemi anlamına gelmektedir. Kâmil Bey'e bu ismin takılması ise oraya gelirken geçtiği süreçlerden kaynaklanmaktadır. Hapishaneye ilk gelişinde, yaşadığı şokun etkisiyle geçirdiği şaşkınlık ve altın kapaklı saati önemsemez görünmesi,

diğerleri tarafından, saflık olarak algılanarak onun hakkında bu şekildeki bir bilgiye dönüştürülmüştür, tıpkı iftira kelimesinin hırsızlık olarak dönüştürüldüğü gibi.

Kısacası, Kâmil Bey her türlü soyguncuğun yapıldığı bir ortamın içine düşmüştür. Paytoncu, Kâmil Bey'in gelişinden bir süre geçtikten sonra bir gün koğuşta mahkûmlara kumar oynatırken Kâmil Bey'i de kumar oynamaya çağırmıştır. Fakat tüm ısrarlara rağmen Kâmil Bey bu davete icabet etmeyince de ne zamandır el koymayı düşündüğü altın kapaklı saatini almak için, daha önceden kurguladığı bir planı devreye sokmuştur. Kâmil Bey, hapishaneye ilk gelirken hapishane idaresince kendisine yatak verileceğini varsaydığından buraya sadece bavuluyla ve birkaç eşyasıyla gelmiştir. Osman Ağa'nın, Zekeriya Hoca'ya yatağını Kâmil Bey'e vermesini söylemesini de misafirperverlik olarak yorumlamıştır. Hatta Osman ağanın onu kendi sofrasına ısrarla davet etmesini bile bu yönde değerlendirmiştir. Yani Kâmil Bey, kendisine gelen bu tür teklif ve iltifatları olumlu tarafından alıp hiçbirinde art niyet aramamaktadır. Ancak muhataplarının çok farklı niyetleri vardır. Bunları ona iyilik olsun diye değil, tam tersine onu minnet altında bırakarak sonraki günlerde tahsil edecekleri kazançları için bir yatırım olsun diye yapmaktadırlar. Nitekim, kumar ortamına çekemedikleri Kâmil Bey'den yatak parası ve yemek parası borçlarını ödemesini isteyecekler, Kâmil Bey, nakit parası olmadığını söyleyince de Kâmil Bey'in borçlarına karşılık olarak, altın köstekli saatine borcu kadar fiyat takdir edecekler ve aslında çok değerli olan baba yadigârı bu saate el koyacaklardır. Kâmil Bey'in kaldığı bu koğuşta diğer mahkûmlarla ilişkileri, bu minval üzere seyrederken bütün bu eziyetlere katlanan Kâmil Bey için bardağı taşıran son damla ise çok farklı bir olaya verilen bir tepkiden doğacaktır. Kâmil Bey'in Bekirağa Bölüğündeki tutukluluk döneminden dava arkadaşı olan Ramiz Bey, eşi Fatma Hanım'ı oğlu Kadir'le birlikte zaman zaman Kâmil Bey'i ziyarete göndermektedir. Kâmil Bey, hem arkadaşı Ramiz Bey'e olan saygısından hem de kendisini tam bir "Anadolu kadını" olarak gördüğünden dolayı Fatma Hanım'a çok değer vermektedir. Fatma Hanım, son ziyaretinde Kâmil Bey'e evde yaptığı un kurabiyelerinden getirmiştir. Ziyaret görüşmesinde birazını yedikleri kurabiyelerin geri kalanını, Kâmil Bey, üfürükçüyle koğuşa yollamış, kendisi de hapishane bahçesinde epey oyalandıktan sonra yatsıyı geçerek koğuşa gitmiştir. Bu arada bahçede dolanırken, yarınki sigara ihtiyacı ve diğer ihtiyaçları için bavulunu satmayı planlamakta, saati nasıl olup da kaptırdığına ise için için hayıflanmaktadır. Ziyaret saatinden beri iki kurabiye ile durduğundan bir hayli acıkmıştır ve koğuşa gelir gelmez paketi arar. Ancak

koğuştakiler kurabiyeleri yedikleri gibi üstüne üslük Kâmil Bey'le alay edercesine tavırlar sergilemektedirler. Kâmil Bey, ısrarla paketi sorarken, Fatma Hanım hakkındaki bir cümle Kâmil Bey'i çileden çıkaracak ve artık bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Bu kısmı romandan takip edelim:

...

— Paketi Osman Efendi...

— Kes ulan, uzatma!

— Benim paketimi verin.

— Ulan hıyarağa, paketini benden mi istiyorsun?

— Senden... Ondan... Paketi çıkarın!

Osman Ağa biraz eğlenmek için lafı değiştirdi:

— Şuna paket nerden gelmiş bakalım? Geldiğini gören var mı?

— Bugün Fatma Hanım getirdi.

— Nasıl Fatma Hanım bu?

Kâmil Bey, bu Fatma Hanım'ın nasıl bir Fatma Hanım olduğunu bu herife anlatacak uygun bir kelime ararken, sol omuzu başında Seringel'in yılışık sesini duydu:

— Ben o karıyı tanırım, orospunun biridir.

Kâmil Bey yarım döndü, usta bir yumrukçu alışkanlığıyla Seringel'in tam ağzının üstüne vurdu. Yumruk balyoz gibi inmiş, sesi koğuşun duvarlarını inletmişti. Herif uçtu, orta yere kolları bacakları açık olarak, arka üstü serildi. Koğuştakiler soluklarını kesmişler, bakakalmışlardı. Patlayan dudaklarının kanı Seringel'in çenesini iki kırmızı çizgiyle yavaş yavaş çerçeveliyordu. (Tahir, 1978, s. 202-203).

Sonrasında, Osman Ağa'nın korumaları hemen devreye girecek, fakat Kâmil Bey onları da birer yumrukla saf dışı bıraktıktan sonra Paytoncu'ya yönelecek ve onu bayıltıncaya kadar yumruklayacaktır. Daha sonra da onu gömleğinin yakasından tutup sürükleyerek koridorun kapısına kadar getirecektir. Burasını yine romandan takip edelim:

— Hadi müdüre gideceğiz!

İkinci Kısmın padişahı Osman Ağa'nın kandan kıpkırmızı olmuş ipek gömleğini, yeleğiyle beraber tek eline topladı. Herifin doksan beş okkalık gövdesini kolayca sürüdü. Öteki koğuşlardan fırlayıp maltayı dolduranlar, ürkerek yol açtılar. (Tahir, 1978, s. 204).

Bu sırada gürültüye gelen baş gardiyan Musa Çavuş ona kim olduğunu sorduğunda, oradaki kısım gardiyanı, hırsızlık suçundan geldiğini söyleyecektir. Kâmil Bey ise kısım gardiyanına tepki olarak, "ne hırsızlığı... ben Kâmil, Selim Paşanın oğlu" diye bağırınca, bunu duyan Binbaşı Arif Bey de hemen olaya müdahil olacaktır. Romandaki şekliyle:

...

— Hatırlı koğuştakilerle beraber gürültüye inenlerden İttihatçı Binbaşı Arif Bey demirlere yaklaşıp sordu:

— Selim Paşa'nın oğlu Kâmil mi dediniz?

...

— Siz, Mehterhanedeki İhsan Bey'in arkadaşı Kâmil Bey misiniz efendim? (Tahir, 1978, s. 205).

Arif Bey de Kâmil Bey'in o hapishaneye geleceğini duymuş ve onu sabırsızlıkla beklemektedir. Ancak hayli bir zamandır, baş gardiyana sorduğu halde kendisine "gelmedi" denmiştir. Arif Bey buna çok sert tepki gösterecektir:

Elini sallayıp başgardiyanın sözünü kesti, içerdeki gardiyana çıkıştı.

— Aç şunu hayvan! Aç şu temeline... Tövbe yarabbi!

— Paşa oğluymuş yahu. Hem de Arif abinin arkadaşıymış... fısıltısı ikinci kısma çoktan yayıldığı halde, gardiyan kilidi bir türlü açamıyordu. (Tahir, 1978, s. 206).

Hapishanede yaşanan bu son olayın haberi, hapishanenin her tarafına hızla yayılacak ve hapishanenin müdüründen personeline ve mahkûmlarına kadar herkese ulaşacaktır. Artık hapishanenin yeni kahramanı hiç kuşkusuz Kâmil Bey olacaktır. Bu son olay, İstanbul Tevkifhanesindeki ilişkileri kökünden değiştirecektir. Artık bundan sonra Kâmil Bey için hiçbir şey eskisi olmayacak hem hapishane yönetimi ile hem de mahkûmlarla ilişkileri yeni baştan fakat bu defa tamamen Kâmil Bey'in lehine olarak düzenlenecektir. Bundan sonraki süreçte o, herhangi bir mahkûm gibi değil saygın bir misafir gibi el üstünde tutularak oradaki mahkûmiyet süresini tamamlayacaktır. Her şeyden önce bu olayla birlikte, Kâmil Bey'in, hırsızlık gibi yüz kızartıcı bir suçtan ötürü değil, siyasî bir suçtan mahkûm edildiği tam olarak gün yüzüne çıkacaktır. Bu ise aslında yanlış bir bilgi olarak devreye giren "hırsızlık suçu" bilgisini çürütmektedir. İkinci olarak, Kâmil Bey'e ilk kaldığı koğuşta takılan "Hafız" lâkabının dayanağı; "Kâmil Bey'in, hakkını aramaktan yoksun ve sömürülmeye müsait yapıda, aciz birisi" varsayımındaki yaklaşımdan kaynaklanmaktaydı. Kâmil Bey, koğuş ağasını ve

âvânelerini dövmekle, hiç de aciz birisi olmadığını, gerektiğinde, hakkına sonuna kadar sahip çıkmaktan asla çekinmeyeceğini ve bunu yapmaya da gücünün ve iradesinin elverdiğini ortaya koymuş ve herkese ispatlamış oluyordu. Üçüncü bir husus ise; yine "hafız" lakabıyla kastedilen "kimsesiz, sahipsiz, arkası olmayan, kendi hakkını arayamayan anlamlarının yanısıra, "hakkını arayacak, arka çıkacak kimsesi olmayan" şeklindeki bir diğer yanlış anlayışla ilgilidir. Kâmil Bey'in bu olay esnasında bir tepki olarak ifade ettiği "Ben Kâmil... Ben, Selim Paşa'nın oğlu..." şeklindeki "kararlı" bir söylemle ve Binbaşı Arif Bey'in de sahip çıktığı görülünce "Paşa oğluymuş yahu. Hem de Arif abinin arkadaşıymış..." şeklindeki söylentinin her tarafa hızla yayılmasıyla bu yanlış değerlendirme de tamamen ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle, önceki yaklaşımların temelini oluşturan "iftira (hırsızlık)" ve "hafız (saf/acemi)" şeklindeki zayıflık, acizlik, sahipsizlik, sömürülmeye müsait olma gibi vasıfları çağrıştıran lakap ve yakıştırmalar birer birer yıkılırken bunların yerine "güçlü", "hakkını savunabilme güç ve iradesine sahip", "arkası olan", "siyasî kişilikli" gibi, aslında Kâmil Bey'in şahsında temsil edilen güçlü, cesur, hakperest, dürüst ve namuslu gerçek bir portre ortaya çıkmaktadır. Bu portre Kemal Tahir'in zihnindeki idealize edilmiş Kuvay-ı Milliyeci portresidir. Nitekim bu olayla romanın birinci bölümü sonlanacaktır.

'Millici Abi' başlığıyla kaleme alınan ikinci bölüm, Kâmil Bey'in hatırlılar koğuşundaki özel odasında istirahat etmesinin, Binbaşı Arif Bey'in emir eri Sefer'in onu rahatsız etmeksizin, uyandığında kahvesini odasına getirmesinin tasvir edildiği satırlarla başlamaktadır. Nihayet, iki Kuvayı-Milliyeci birbirine kavuşmuştur. Arif Bey de aynı Kâmil Bey gibi kitap aşığı bir entelektüeldir. Bu zamana kadar, kâbus gibi geçen Kâmil Bey'in hapishane yaşamı, bundan sonra tamamen değişecektir. İkinci bölümde, Kâmil Bey, Arif Bey'in 'ayrıcalıklılar koğuşu'nda, bu hapishanedeki mahkûmiyetini kavgasız-gürültüsüz, huzurlu şekilde tamamlayacaktır ve buranın şartları önceki koğuştan çok farklı olacaktır. İkinci bölümün başlığından da anlaşılacağı üzere Kâmil Bey'in daha önce "hafız" olan lâkabı bu yeni koğuşa daha gelmeden önce 'Millici Abi' şeklinde değiştirilmiştir. Bu yeni lâkabı ise, bundan sonraki aşamada yeni kurulacak ilişkilerinin işaretlerini yansıtmaktadır. Nitekim kavga olayının hemen akabinde Kâmil Bey'in, Kuvayı Milliye taraftarı olduğunu anlayan bir mahkûm, ona 'Millici Abi' diye seslenecek ve ondan sonra da Kâmil Bey'in ismi Millici Abi olarak kalacaktır.

Romanın ikinci bölümü, tamamen bu yeni siyasîler koğuşunda geçmektedir. Kâmil Bey artık ziyaretine gelenlerle görüşmelerini Müdür Bey'in odasında yapmaktadır. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Kâmil Bey artık hapishane yönetimiyle, hapishaneye ilk geldiği zamankinden çok farklı bir ilişki içine girmiştir. Koğuştakilerle geliştirdiği yeni ilişkiler de yine Kâmil Bey'in bu yeni kimliğiyle paralellik arz etmektedir. Kâmil Bey koğuşta gerçek bir entelektüel ve vatansever biri olarak, dava arkadaşlarından itibar görmekte, onlarla koyu çay sohbetlerine katılmakta ve Anadolu Hareketi ile ilgili olarak dışarıdan gelen haberleri değerlendirmektedir. Bu yeni koğuşunda, Binbaşı Arif Bey'le birlikte, Arif Bey'in aynı zamanda hemşerisi de olan, emir eri Sefer, Binbaşı Şükrü Bey ve Arif Bey'in arkadaşı Nuh Bey bulunmaktadır. Sefer, Arif Bey'in emir erliği vazifesini hapiste de sürdürürken, bir taraftan Kâmil Bey'in hizmetini de görmekte ve ona, komutanı Arif Bey'le birlikte katıldıkları savaşlarda yaşadıklarını anlatmaktadır. Kâmil Bey, bir taraftan da daha önceki koğuşta bir türlü imkân bulup çalışamadığı resim sanatına, buradaki şartlar elverdiği için tekrardan yönelecek, hatta eşinin akrabası olan Sabriye vasıtasıyla dışarıdaki varlıklı kadınlar için portre siparişi bile alacak, böylece hapishanedeki geçim şartlarını da iyileştirmiş olacaktır. Öte yandan Kâmil Bey, Arif Bey, Binbaşı Şükrü Bey ve Nuh Bey'in hapishanenin bu koğuşunda oluşturdukları bu istişare grubunda; fikirler ve düşünceler, sanatsal meseleler bazen sohbet bazen tartışma şeklinde ele alınmakta ve bu grupta adeta bir entelektüel platform inşa edilmektedir. Kâmil Bey, bir taraftan koğuşunda dışarıda dahi bulamadığı entelektüel bir ortamda koğuş arkadaşlarıyla çay sohbetleri yaparken, diğer taraftan hapishane yönetimi ile de ilişkilerini sıcak tutmaktadır. Böylelikle hapishane ile ilgili sorunlarını çözmüş olan Kâmil Bey artık dışarıdakileri özellikle de eşi ve kızını düşünmektedir. Ne var ki Kâmil Bey bir gün eşi ile ilgili kendisine ulaşan bir haberle adeta yıkılacaktır. Hala hanımın hizmetçisi Eleni, Kâmil Bey'i ziyaretinde eşi Nermin'in Sabriye ile birlikte Fransızların düzenlediği bir baloya katıldığını söyleyecektir. Kâmil Bey ertesi günkü bir gazetede aynı haberi görünce çok sarsılacak ve eşine bir mektup yazarak ona, kendisini boşadığını bildirecektir. Bu sahne romanın son sahnesidir ve "Esir Şehrin Mahpusu" da Kemal Tahir'in şu satırlarıyla noktalanmaktadır:

> Nermin, Sizi boşuyorum. Ayşe'ye bırakacağım dükkânlarla köşk için avukatım eniştenizi görecek. Hanımların resimleri yırtıldı. Madam Eleni'nin buraya gelmesine artık hiç lüzum yok. Ayşe'yi de göndermeyin. Babalık haklarımı tam olarak kullanmaya başladığım zaman, ben onu arar bulurum.

İmzaladı. Zarfladı. Kapatacakken, gözüne Fransızca gazete ilişti. Balo haberini kesip "Boşkâğıdı"na bir iğneyle iliştirdi. Zarfı sıkıca yapıştırdı. Sonra arkasına dayanıp kendisinde neyin değiştiğini anlamak için gözlerini kapattı.

El yordamıyla cigara paketini aradığının farkında değildi. (Tahir 1978:206).

Kâmil Bey'in mahkûmiyetinin, İstanbul Tevkifhanesindeki evresinin bitmesiyle birlikte, "Esir Şehrin Mahpusu" romanı da bitecek ve Kâmil Bey'in Anadolu'daki hapishanelere ve oralardaki yeni sosyal ilişkilerine doğru olan hayat yolculuğu başlayacaktır. Artık Kâmil Bey (Kemal Tahir), Esir Şehir İstanbul'un değil, Anadolu'nun Mahpusu olacaktır.

Esir Şehrin Mahpusu romanı, Esir Şehrin İnsanları romanından devamla, Harp Divanında yargılanıp yedi yıl ağır hapis cezasına çarptırılan Kâmil Bey'in, Bekirağa Bölüğündeki tutukluluktan alınıp İstanbul Tevkifhanesine nakliyle başlamakta, birinci bölümde bu yeni hapishanede önce adi suçluların koğuşuna getirilişi ve bu koğuşta kalırken yaşadıkları anlatılırken, ikinci bölümde ise siyasî suçluların koğuşuna naklinden sonra bu koğuştaki Kuvayı Milliyeciler ile birlikte geçirdiği mahpusluk günleri tasvir edilmektedir. İlk bölümde Kâmil Bey'in, adi suçluların hapishanede oluşturdukları haraç düzenine karşı verdiği mücadelesi detaylarıyla işlenirken, ikinci bölümde, işgal altındaki İstanbul'da siyasî mahkûm olarak hapse atılmış asker ve sivil kesimden insanların "millî mücadele" için nasıl bir çaba içinde oldukları anlatılmaktadır. Yazar bu hapishanede, bir Kuvayı Milliye kahramanı olarak tanıttığı Binbaşı Arif Bey'i, onun silah arkadaşı Binbaşı Şükrü Bey'i ve yine Arif Bey'in önceden tanıştığı Nuh Bey'i, Arif Bey'in hizmet eri Sefer'i ve sonradan onlara katılan Kâmil Bey'i, millî mücadele yapılanmasının bir parçası olarak göstermekle, 'işgal İstanbul'undaki bir hapishanede bile millî mücadelenin örgütlenebildiğini, kendilerini bu hapishaneye atan iktidarın, buraya ilişmekte aciz kaldığını vurgulamaktadır. Sonuçta iktidara muhalif oldukları için hapse atılan bu insanların mücadelesi engellenememiş, adî suçlardan mahkûm olanlar, kısa sürede hapishanedeki sistemin birer aparatı olmasına mukabil, Kâmil Bey başta olmak üzere Kuvayı Milliyecilerin tamamı mücadele azim ve çabalarını artırmış ve hapishanedeki her günlerini, kendilerini geliştirme yönünde değerlendirmişler, böylelikle iktidarın çürütme veya en azından pasivize etme düşüncesiyle kendilerini attığı cezaevinden daha da güçlenerek çıkmışlardır.

4.2. Kelleci Memet

— Canın sıkkın senin bugün Kelleci...

— Sıkkın Hatip Emmi, sıkkın biraz...

— Sevin köpoğlusu!'.. Mahpus damında canın sıkkını gevşeğinden iyidir, hoplayıp çıkmaz! (Tahir, 1962, s. 7).

Kelleci Memet romanı, eserin baş kahramanı "Kelleci Memet" ile yine romanın önemli figürlerinden "Gavur Hoca" lakaplı "Hatip Hoca" arasında geçen bu diyalogla başlamaktadır. Romanın içinde de geçen bu diyaloğun romanın başında serlevha olarak sunulması, okuyucunun zihninde cezaevlerindeki can sıkıcı ortama ironik bir ayna tutması bakımından dikkat çekicidir.

Kemal Tahir'in, Çankırı Cezaevine ilk geldiğinde tanıştığı 16 yaşındaki, cinayetten mahkûm Kelleci Memet'in düştüğü dramı ve hapishanede yaşananları esas alarak romanlaştırdığı ve 1962 yılında yayınlanan bu eser, yazarın İstanbul Tevkifhanesinden Anadolu hapishanelerine geçişini de anlatması hasebiyle Kemal Tahir'in cezaevi kronolojisi açısından "Esir Şehrin Mahpusu" romanının devamı niteliğindedir. Bu yönüyle Kemal Tahir İstanbul'dan sonra nakledildiği Anadolu hapishanelerindeyken yazmaya başladığı hapishane romanlarında kendisini "Gazeteci Murat" olarak konumlandırmıştır. Kelleci Memet, Karılar Koğuşu ve Namuscular romanlarındaki Gazeteci Murat, Esir Şehrin Mahpusu romanındaki Kâmil Bey Kemal Tahir'den başkası değildir. Sadece kahramanın ismi değişmiştir. "Murat, mahkûmlarla konuşan, onların dertleriyle ilgilenen, mahkûmlar üzerinde güvenilir bir otoritesi olan bir kişidir; mesleği ve suçu ile Kâmil Beyin hatta Kemal Tahir'in aynısıdır (Narlı, 2010, s. 88)". Buna ilaveten Kemal Tahir, yine Çankırı'dayken yazdığı Sağırdere, Körduman ikilemesindeki kahramanlar; Kulaksızların Mustafa (Taşçı Mustafa), Gurbetçi Ömer, Gurbetçi Ömer'in karısı Meryem, Topal İsmail gibi karakterlerden bu romanında (pasif rollerde de) olsa bahseder. Yine bu romanın önemli figürlerinden olan Cinci Nezir'in daha önce Kulaksızların Mustafa'ya muskalar yapıp Ayşe'yi nasıl kendisine bağladığı Cinci Nezir'in ağzından anlattırılmaktadır. Yazar'ın, bir romanında başka romanlarındaki olay ve şahıslara atıf yapması bir taraftan zaman ve mekân ilişkilerini kurarken diğer taraftan konu bütünlüğüne önem verdiğini ve son kertede romanlarında bütüncül bir yaklaşıma ulaşma gayreti içinde olduğunu da göstermektedir.

Roman üç bölümden oluşmaktadır. Hacim olarak bakıldığında ise birinci bölüm çok uzun, ikinci bölüm çok daha kısa, üçüncü bölüm ise birkaç sayfadan ibarettir. Birinci bölüm Çankırı Cezaevine Gazeteci Murat'ın İstanbul'dan nakil olarak gelmesiyle başlar. Tarihler 1940 yılının Nisan ayını göstermektedir. Henüz on altı yaşında olan Kelleci Memet ise yanında hizmetli olarak çalıştığı Osman ağayı tüfekle vurarak öldürmekten altı yıla mahkûm olmuş ve cezasını çekmek üzere Virankale köyünde tutuklanıp Çankırı Cezaevine gönderilmiştir. Cezaevinin sübyan koğuşunda kalmaktadır. Altı yıllık cezası Yargıtay'dadır ve henüz onanmamıştır. Bu cezaevinde sanatkâr olanlara dükkân açma ve iş yapma imkânı sağlanmaktadır. Cinci Nezir'in de burada bir tenekeci dükkânı vardır. Cinci Nezir bir taraftan üfürükçülükle meşhur olmuşken diğer taraftan da tenekecilik zanaatını yürütmektedir. Ayrıca hapishanede fotoğrafçılık işini de yürüten, ziyaret günleri ve bayramlarda ziyaretçilerin ve mahpusların fotoğraflarını çekerek para kazanan Cinci Nezir, dindar görünmesine mukabil kumar oynayan esrar içen ve insanları aldatarak parasını dolandıran bir karaktere sahiptir. Deli bir kızı aldatarak şarapla sarhoş ettikten sonra tecavüz etmekten hüküm giymiştir. Cezasının dolmasına birkaç ay vardır. Her zaman yanında gezdirdiği çingene "Şeker Emin" ise, gardiyanlara muhbir olarak çalışan, bunun karşılığında da sürekli olarak revirde yatan, devamlı esrar içen, esrar bulamadığında avuçla afyon yutan biridir. O da karısının dostunu öldürmekten hüküm giymiştir. Şeker Emin mahpuslar nezdinde de düşük karakterli olarak görülen biridir. Diğer taraftan genellikle Murat ile beraber hareket eden Hatip Hoca, hapishanede "Gavur Hoca" lakabıyla anılmaktadır. Hatip Hoca da cinayet suçuyla yargılanmış, ortağını silahla vurarak öldürdüğü iddiasıyla önce idamdan mahkûm olmuş fakat sonra Yargıtay cezasını on beş yıla indirmiştir. Cinci Hoca'ya göre cezasının indirilmesi için dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya devreye girmiştir. Bu ifadelerden, Ankara'da güçlü bir çevresi olduğu anlaşılmaktadır. Hatip Hoca da on yıldır hapistedir. Hatip Hoca ile Cinci Nezir romanda sıklıkla karşı karşıya gelirler. Mesela, o sıralar İkinci Dünya Savaşının en hararetli zamanları yaşanırken Cinci Hoca, Hitler'in "gizli Müslüman" olduğuna inandığından Almanları desteklemekte Hatip Hoca ise Murat Bey gibi Rusya ve Avrupalı müttefiklerini desteklemektedir. Cinci Nezir'in cahilane bir şekilde Hitler'e olan güveni ve onu desteklemesinin asıl nedeni romanda şu ironi ile ortaya konmaktadır:

> … — Aman beyim, sakın af mı gördün?

— Ne affı?

— Bilmem... güldün de... «Gazetede af mı gördün?» dedim.

— Almanlar Belgrad'a beyanname atmışlar da ona güldüm.

— Beyanname neyin nesi? Bomba mı?

— Değil... Yazılı kâğıt...

— Ne yazılı?

— «Almanya'nın dostluğu olmazsa hürriyet imkânsızdır» yazılı...

Cinci Nezir parmağını kaldırdı:

— Nasılmış Şeker Emin?.. Dediğime geldin mi şimdicik?

— Hangi dediğine?

— «Alman gelirse af sağlar,),» dedimdi. İşte İstanbul'un gazetesi yazıyor. Dua edelim de Alman sürüp gelsin!

— Atma herif! Af lafı yok...

— Hele avanak!.. «Alamandan yana olan hürriyete kavuşur» ne demek?.. «Mahpus milletine af» demek... (Tahir, 1962, s. 7).

Romandaki hapishane müdürü, maaşını geçimine yetiremediğinden gardiyanlara ve hatta mahkûmlara bile borçlu durumda olan bir başka kritik karakterdir. Cinci Nezir'e gazocağı tamiratından üç lira borçlu kalmıştır ve yeri geldiğinde Cinci Nezir bunu kullanmaktan çekinmeyecektir. Müdürün borçlanma meseleleri yüzünden otoritesi zayıf görünmektedir. Terzi Recep Usta, Cinci Nezir'in komşu esnafıdır. Cinci Nezir'in tersine menfaat ve güçten yana değil haktan yana tavır almaktadır. Bu yüzden o da genellikle Cinci Nezir'in karşısında yer alacaktır. Gazeteci Murat, yönetimle problemi olmayan, mahkûmlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışan ve yardıma ihtiyacı olan mahkûmlara bir nevi danışmanlık yapan bir kişilik profili çizmektedir. Hem yönetim hem de mahpuslar nezdinde saygın bir yere sahiptir. Murat mahkûm olarak Çankırı'ya gelmeden önce Savcı baş gardiyan Etem Efendi'nin genişçe odasını boşalttırmış ve bu oda İstanbullu Gazeteciye tahsis edilmişti. Odanın özellikleri ve odada Gazeteci Murat'ın bulundurduğu kitaplar romanda şöyle tasvir edilecektir:

Odanın boyu-eni dört metreydi, pencerelerinden biri avluya, öteki cezaevinin önündeki Cumhuriyet Mey-danı'na bakıyordu. Üstteki camlar, pasif korunma gereğince karaya boyanmış olduğundan içerisi biraz loştu. Ortada bir küçük masayla iskemle, karyolanın baş-ucuna dikine konmuş

bir şeker sandığı vardı. Pencerelerden birinin içinde gramofon, plak kutusu, yağlıboya resim takımı; ötekinde ciltli ciltsiz Türkçe, Fransızca kitaplar duruyordu. (Tahir, 1962, s. 110).

Romanın baş kahramanı Kelleci Memet ise aldığı altı yıllık mahkûmiyetin bir yılını doldurunca "çalışma cezaevi" olarak Zonguldak Cezaevine gitmeyi planlamakta, geri kalan beş yılı da Zonguldak'ta geçirip hem bir sanat öğrenmiş hem de bir miktar para biriktirmiş olarak köyüne geri dönmeyi ve sevgilisi Cemile ile evlenmeyi düşlemektedir. Bu konuyu Murat'la da paylaşacak, onun da fikrini alacaktır:

— ... Bizi Zonguldak'taki cezaevine mi salarlar beyim?

— Bilmem! Herhalde...

— Hatip Hoca'ya bakarsan, yağma yokmuş... Ankara'daki çocuk cezaevine salarlarmış bizi... Cinci Nezir Emmime geldin mi, Zonguldağa gitmenin yolu; zanaat öğrenmek bir, bir de okumayı bellemek... Biz burada zanaat öğrensek, bizi Zonguldağa salarlar mı?

— Neden ille Zonguldağa gitmek istiyorsun?

— Zonguldak bizim gurbetimizdir beyim! Zonguldak kuyularında bizim Virankale'den çok adam bulunur. - Gözlerini gazeteci Murat'ın araştırıcı bakışlarından kaçırdı- Biz köylü olduğumuzdan Ankara'da barınamayız... Cinci Nezir Emmim haklı... İşin başı zanaat bellemek... Yanı sıra okumayı da bellersen... (Tahir, 1962, s. 10-11).

Tam Kelleci'nin aklına bu iş yatmışken Çankırı Cezaevindeki konumunu daha da iyileştirecek bir fırsat eline geçecektir. Cezaevinde meydancılık yapan Recep isimli genç Kelleciye sataşacak ve onu kendisiyle güreşmeye zorlayacaktır. Bu güreşi kazanınca artık yeni meydancı olma şansını da yakalamış olacaktır Kelleci Memet. Üstelik bu sayede okuma-yazma öğrenmesinin de önü açılacaktır:

Başgardiyan Etem Efendi, başını salladı:

— Gâvur Hoca'nm sözü hak bilakis!... Bu oğlan, hu güreşi yaman attı, başpelvan gibi attı. Ulan aferin domuz Kelleci! … Eski zamanlar olaydı, seni blakis, Sultan Aziz'e başpelvan yollardım köpek! Güreşin civelek ama, oyunun, peşrevin az... İçerdeki Hüsnü pelvan sana az biraz oyun göstersin... Öğleden sonra aklıma getir!..

— Benim pelvanlıkta gözüm yok efendi ağa... Etem Efendi bu söze çok şaştı:

— Pelvanlıkta gözün yok mu? Ne demek? Pelvanlıkta gözün yok da nede var bakalım!

Kelleci Memet, gözlerini Murat Bey'den kaçırdı:

— Benim gözüm okumada yazmada...

— Ulan bu nasıl bir söz!.. Duydun mu Murat Bey?

— Duydum Başefendi...

— Duydunsa, ders vermek sana düştü, ama, benim hiç umudum yok...

— Neden?

— Ben bu rezilleri bilirim. Bunlar bilakis, üç gün sonra usanırlar. Doğru muyum ulan kopuk?

— Biz hiç usanmayız efendi ağa... Belleten olsa...

— Sıvanır mısın koparmacasına?

— Sıvanırız.

— Vay başıma!.. Beri bak Kelleci!.. Ya, biraz geçince boşlarsan... Ben senin kemiklerini kırmaz mıyım?

— Kır... Kır ne güzel! Uğraşırız. Usanmak da neymiş?

Murat çok sevinmişti. Kelleci'ye parmağını kaldırdı:

— Alfabeyle defter, kalem benden... Başefendi, hemen birini gönderip aldırsın!

Başgardiyan Etem Efendi, Kelleci'nin ensesine bir şaplak indirdi:

— Beri bak zibidi... Okumanın ardını bırakmazsan, meydancılığı, bilakis, cebinde bil, köpoğlusu...

Oğlanın ensesine bir şaplak da Cinci Nezir çekti:

— Aferin yeğen!.. Bizi yere baktırmadın!.. Bunun babası da böyle yiğitti, savaş meydanlarında, Başefendi... «Rufat Onbaşı» dedin mi, ordularda nam salmıştı. ... Ben, bu Kelleci yeğenime, az biraz dikkat isterim. (Tahir, 1962, s. 87-88).

Bu olaydan sonra Kelleci, yönetim tarafından meydancılığa yükseltilirken, bir yandan da Murat'tan okuma yazma dersleri almaya başlayacaktır. Tam bu noktada Cinci Nezir de bir şekilde devreye girecek ve olaylar çok farklı noktalara evrilecektir. Bir süredir Kelleci'nin Zonguldak'taki çalışma hapishanesine gidebilmesi için mutlaka bir sanat öğrenmesi gerektiğini ona telkin eden Cinci Hoca, kumarda kaybedip iki lira borçlandığı bir gün bu parayı Kelleci'den almayı düşünecek ve ona "birkaç aya kadar hapisten çıkacağını, isterse çıkarken kendi dükkânını ona devredebileceğini, fazladan da tenekecilik sanatını öğretmek üzere kendisinin yanına çırak alabileceğini, bütün bunlar için kendisinden sadece beş lira ücret talep edeceğini" söyleyecektir. Amacı daha önceden Kellecide gördüğü beş lirayı onun elinden alıp o günkü kumar borcunu kapatmaktır. Sonrasında ise bir şekilde ondan kurtulacaktır. Çünkü dükkânının değeri içindeki malzemelerle beraber en az on beş, yirmi lira etmektedir. Bu teklif, Kelleci'nin

de aklına yatacak ve bütün parası o kadar olmasına rağmen bu parayı Cinci Nezir'e verecektir. Bir süre Cinci Nezir'le Kelleci usta-çırak ilişkisi yaşadıktan sonra Cinci Nezir Kelleciden kurtulmak için onu hırsızlıkla suçlayacak ancak esnaf komşusu terzi Recep Usta'nın hakikati söylemesiyle Cinci Nezir'in planı boşa çıkacaktır. Fakat artık Kelleci dolandırıldığını anlamıştır ve beş lirasını geri almaya çalışmaktadır. Her şeye rağmen Kelleci çok kısa sürede tenekeciliği iyice öğrenmiştir. Diğer taraftan Murat Bey'in yardımıyla okuma yazmayı da bayağı ilerletmiştir. Cinci Nezirle de bir şekilde barışırlar. Memet'in gözü artık dışarıdadır. Zonguldak'a gitmeyi, neredeyse köye gitmek gibi saymaktadır. Kelleci için sanki her şey yoluna girmek üzeredir. İşte tam bu sırada takvimler 30 Ağustos 1940'ı gösterdiğinde Çankırı merkezinde olduğu gibi cezaevinde de Zafer Bayramı kutlamaları vardır ve o gün ziyaretçiler gelecektir. Kelleci'nin ziyaretine de eski Osmanlı süvarisi olan, seferberlik sonrasında ise köy koruculuğu yapmış olan Kelleci Rufat (Kelleci Memet'in babası), Kelleci'nin halası ile birlikte hapishaneye gelirler. Kelleci onlarla Murat'ı da tanıştırır. Bir taraftan da mahkûmlar Cinci Nezir'e fotoğraf çektirmektedirler. Halası ısrarla Kelleci'nin fotoğraf çekilmesini istemektedir. Kelleci de fotoğraf için hazırlık yapmıştır, hatta Murat Bey'in ceketini istemiş ve onun izniyle ceketini giymiştir. Ancak film paketinde çıkan bir problem nedeniyle Kelleci bir türlü fotoğraf çekilemez, sinirlenerek görüşme yerinden hapishane tarafına doğru yönelir. Tam bu sırada mahkûmların konuşmalarından duyduğu köyüyle ilgili bir haber onu tamamen şoka sokacak ve artık bundan sonrası için düşünceleri tamamen değişecektir. Fotoğraf çekilmek için giyindiklerini her zamankilerle değiştirmiş olarak ziyaretçilerin yanına dönecek, köye göndermek üzere hazırladığı paketleri onlara vererek onlara alelacele yolcu edecek ve Murat Bey'le baş başa kalacaktır. Romanda birinci bölümün sonundaki bu tabloda Kelleci ile Murat Bey arasında geçen diyalog şöyledir:

— Neden çektirmedin resmini? -Bir an durakladı- — Yusuf'un Cemile'yi almasından mı?

Kelleci Memet, göğsüne yumrukla vurmuşlar gibi irkildi. Ağzının ucundaki acı gülümseme silindi. Suratına, ara sıra görülen çetin erkek durgunluğu geldi:

— İyi bildin beyim, Cemile'yi almasından... -Kocaman elini yüzünden geçirdi-: Yusuf kızı hiç almayacaktı...

-Gerileyip duvarın dibine çömeldi, dirseklerini dizlerine dayayıp ellerini gevşek sarkıttı- — Neden mi? Bak neden... Geçen yaz sonu... Bu sıralar... Ekinleri biçtik, harmanları kaldırdık. Yusuf'la bostan tarlasındayız, rahmetli Osman Ağa'nın oğlu Yusuf'la... (Tahir, 1962, s. 269).

İkinci bölümde Kelleci, hapishane öncesi köyün harman yerinde Osman Ağa'nın oğlu Yusuf'la yaptığı konuşmadan başlayarak Osman Ağa'nın ölümüne kadarki süreci bütün detaylarıyla Murat'a anlatmaktadır.

Kelleci ailesi o yörede, hasattan sonra geride kalan ve "kelle" denilen başakları toplamakla geçimini temin ettiklerinden dolayı "kelleci" namıyla bilinmektedir. Ancak Kelleci Memet'i babası, Osman ağanın hizmetine göndermiştir. Osman Ağa eşi ölünce Ümmühan adlı genç ve güzel bir dulla evlenmiştir. Osman Ağa'nın ilk karısından Yusuf adlı bir oğlu, karısı Ümmühan'ın ise ilk kocasından Cemile isimli bir kızı vardır. Osman Ağa bir kaza sonucu sol kolunu kaybettiğinden çolak kalmıştır. Ümmühan evliliklerinden bir süre sonra sakat kalan kocasını beğenmemeye başlar ve komşu karılarının da kışkırtmasıyla henüz on dört yaşında olan Yusuf'la ilişki kurar. Kelleci Yusuf'la sır kardeşi oldukları halde Yusuf bundan Kelleci'ye hiç söz etmez. Kelleci de Cemile ile aşk yaşamaktadır. Gizliden gizliye buluşup evlenme hayalleri kurmaktadırlar. O da Cemile ile olan ilişkisini Yusuf'a bir türlü söyleyemez. Osman Ağa ise hem karısından hem de oğlundan şüphelenmektedir. Ancak bu şüphesini açıkça kimseyle paylaşmaz. Bu arada Ümmühan kocasından kurtulma planları yapmaktadır. O sıralar, Deli Göçmen isimli bir komşuları birisini tüfekle vurmuş ve "tüfek kendiliğinden ateş aldı" şeklindeki bir savunmayla hiç ceza almadan kurtulmuştur. Aynı Deli Göçmen, Cemile ile Kelleciyi gözetlemiş ve birlikteliklerini Ümmühan'a haber vermiştir. Ümmühan'ın Kelleci ile arası iyidir ve onun kızıyla olan ilişkisini kendi planları için kullanmak istemektedir. Son zamanlarda Osman Ağa da huzursuzluk çıkarmakta ve olur olmaz şeylere aşırı tepki vermektedir. Osman ağa bir gün Kelleci'ye kendi planları olduğunu herkese gününü göstereceğini söyleyince Kelleci Memet telaşlanır ve bu durumu Ümmühan'la paylaşır. O da kocasının aileyi komple Çankırı'ya götürmek istediğini ve Kelleciyi de bu durumda kovacağını, çünkü Cemile de kocasının gözü olduğunu söyler. Bu sözlerle Kelleci'yi can evinden vurmuştur. Kelleci için bir daha Cemile'yi göremeyecek olmak adeta ölümden beterdir. İşte burada Ümmühan, Kelleci'nin bütün hayatını alt üst edecek esas hamlesini yapacak, Deli Göçmen'in baskın haberini Osman Ağa'ya ulaştırdığını, kendisini Osman Ağa'nın bu yüzden gözden çıkardığını ve artık tek bir çıkış yolu kaldığını ifade edecektir: "… — Adam, Deli Çoban'a basılır mı, hey Kelleci?.. Basılmakla ayağına baltayı vurdun. Bu dünyada, Osman Ağa'n ölmedikçe sana Cemile yok... İyi mi avanak Kelleci? (Tahir, 1962, s. 321). Bu konuşmadan sonra Kelleci, odun yakmak için buluştukları yere gidecek ve

oradaki odunları birlikte kesecekler, ancak Kelleci bir ara Osman Ağa'nın kendisini baltayla orada öldüreceğinden çok korkacaktır. İkinci bölümün sonunda Kelleci, Murat Bey'e vurulma anını şöyle anlatır:

«Ver şu çifteyi...» dedi. Çifteyi daldan aldım. «Buyur ağa!..» diye uzattım. Kundak benden yana da namlu ondan yana... Aramızda bir adım var yok... Horoz kalkmışmış meğer beyim, tetik kendi başına düştü. Şart olsun beyim, kendi başına... Birden patlamasıyla gözlerimi yumdum. Tüfeğin sesi, Eğriboğaz'ın içini bir zaman sel gümbürtüsü gibi doldurdu, gümbürtü ovaya doğru yuvarlanıp gidince gözümü açtım ki, rahmetli sırtüstü yatıyor. -Dizlerinden sarkıttığı ellerine bakarak durgun durgun sordu- — Koca Reis çifte tüfeğinin kendi başına patladığına inanmadı, ne fayda! -İçini çekti- — Koca Reis bize altı yılı vermeseydi kızı aldıktı beyim... (Tahir, 1962, s. 325).

Üçüncü Bölüm müdür odasından baş gardiyanın telefon aramasıyla başlamaktadır. Kelleci Memet, bir konuşma gününde meydancı olmanın verdiği avantajla tayın almaya çıkıyor gibi çıkmış ve geri dönmemiştir. Üstelik kaçarken tenekeci makasını da yanında götürmüştür. Gardiyanlar jandarmaya haber verip hava kararmadan Kelleciyi yakalama telaşındadırlar. Hatip Hoca ile Gazeteci Murat Bey ise olayın kritiğini yapmaktadırlar:

— Öcünü kimden arayacak, köye varabilirse? Yusuf'tan mı, Ümmühan'dan mı?

— Allah bilir ama, bana kalırsa, Yusuf'tan... Sana anlattıklarına göre, bu oğlan, aslında Ümmühan'a tutkundu da farkında değildi.

— Yok canım!..

— Öyledir. Adam kısmı, çoğu zaman gerçekten kimi sevdiğini bilemez. Nerede kalmış Kelleci gibiler...- Kıs kıs güldü- Virankale'nin yolu, nah şu karşıdaki Ceneviz kilisesi yıkığını kıvrılıp yokuşa saran yol... Düzde bir zaman gider, sonra bozkıra karışır, denize katılan ırmak gibi... İlerisi gökle yerin kavuştuğu yere kadar çoraktır göz yaylanınca... İzi bulunduysa telefonlar işlemiştir. Candarmalarla köy bekçileri, çoktan bozkıra girdiler dört yandan... Güven tetikleri açık tüfekler koltuklarının altında... Sürek avı hesabı... Şimdi, çemberin ortasında, yüreği kafes kuşu gibi çırpınarak yürümekte, senin Kelleci Memet... (Tahir, 1962, s. 325).

Romanın sonundaki bu tasvirle Kemal Tahir "kapana kısılmış insanın dramını" bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Ayrıca Kemal Tahir, şahıs adı verdiği (bir diğeri "Devlet Ana" olan) ender romanlarından "Kelleci Memet" adlı bu eserinde, romana ismini veren Kelleci Memet üzerinden tahlillere gitmenin önemini Murat'ın İstanbul'daki eski dostlarıyla ve sevgilisiyle yazışmalarından hareketle şöyle vurgulamaktadır:

Kenef kokusuyla boğuşmasından başlayarak Kelleci'yi Şükran'la Ayşe'ye hemen de günü gününe anlatmıştı. Dirseklerini masaya dayayarak daldı: «Şükran başından beri pek önemsemedi bu işi... Kelleci'deki değişmeleri genelleştirip bundan, geniş sonuçlar çıkarmaya kalkmadı, Ayşe tersine, bunu bütün Türk milletinin üstün başarı gücüne tanık tutuyor. Evet, Doktor Münür Bey haklı... Ayşe gibiler, kendilerini gerçekçi saydıkları, daha da gerçekçi olmaya çabaladıkları halde sulusepken romantik insanlar... Şükran, gerçekçilik gösterisi yapmayı aklına getirmez, öyleyken, her zaman, gerçeklerle beraberdir, arada bir çok romantik görünse de...» (Tahir, 1962, s. 214).

Kemal Tahir, diğerlerinde olduğu gibi bu hapishane romanında da başta roman kahramanı Kelleci Memet olmak üzere romanında yer verdiği tüm karakterlerin, hapishane içindeki tüm tavır ve davranışlarını inceden inceye gözlemlemiş, onların hapishane ortamına dahil oldukları zamanki durum ve şartlarla, zaman geçtikçe gelişen koşulların etkisiyle ne yönde pozisyon aldıklarını, kısaca cezaevi atmosferinin roman karakterlerini nasıl ve hangi yönde etkilediğini tahlil etmiş, buradan hareketle sosyolojik çıkarımlara gitmiştir. Ona göre Kelleci Memet gibi azimli ve baştan itibaren belli bir hedefe odaklanan mahkûmlar, hapishanenin olumsuz şartlarına takılmaksızın, kendilerini başarıya götürecek yolların arayışına girmektedirler. Bu anlamda Kemal Tahir, tıpkı "İstanbullu Gazeteci Murat" gibi, Kelleci Memet'i de hapishane koşullarına teslim olmayan bir roman kahramanı olarak bizlere takdim etmektedir.

4.3. Karılar Koğuşu

Kemal Tahir'in 1942-1944 yılları arasında Malatya Cezaevindeyken kadın mahkûmların yaşadıkları olayları romanlaştırdığı bu eseri, Gazeteci Murat'ın odasında başlamaktadır. Romanda geçtiği ismiyle İstanbullu, henüz yeni uyanmışken "Aduş" isimli dört yaşındaki küçük kız Murat ağabeysini ziyarete gelmiştir. Aduş, bir kürt ailenin çocuğudur. Babası Abuzer dışarıda hamallık yapmaktadır. Annesi Gevre ise komşularıyla çıkan bir kavgada bir kadının kaba etini ısırarak ölümüne neden olduğundan iki yıla mahkûmdur ve Aduş'la birlikte cezaevinin kadınlar koğuşunda kalmaktadırlar. Gevre neredeyse hiç Türkçe bilmezken Aduş hem İstanbullu'dan hem de diğer mahkûmlardan biraz Türkçe öğrenmeye başlamıştır. Aduş'un dışarıda babasıyla birlikte kalan altı, yedi ve dokuz yaşlarında üç kardeşi daha vardır. Babalarının hamallıktan kazandıkları para aileyi geçindirmeye yetmemektedir. Murat, bu aileye yardım etme adına Aduş vasıtasıyla mahkûmlardan para toplamaktadır. Bu arada kadın mahkûmlarla İstanbullunun irtibatını "Ayşe ana" diye tanınan kadın

gardiyan sağlamaktadır. Kocası ölmüş olan Ayşe ana, oğlu tarafından para için çoğu zaman dövüldüğünden pek eve gitmemekte günlerini genellikle hapishanede geçirmektedir. En son oğlundan yediği dayaktan ötürü yüzünde bir çıban peydahlanmış, bu yaranın tedavisi için İstanbullu kendisine evinde dinlenme tavsiyesinde bulunmuş ise de oğlundan nefret eden bu kadın her şeye rağmen hapishaneyi evine tercih etmektedir. İşyeri onu evdeki dayaktan kurtardığı için çalışıyor olmaktan memnundur. Hatta İsmet Paşa'ya kadınlara çalışma hakkı verdiği için dua bile etmektedir. Ancak doğru dürüst evine gidemediğinden onun da mahkûm kadınlardan pek farkı yoktur. O da bütün kadın mahkûmlar gibi bütün sorunlarını İstanbullu ile paylaşmaktadır.

Hubuş bacı, İstanbulludan yardım alan bir diğer kadın mahkûmdur. Elli-altmış yaşlarında olan Hubuş'un ilk üç kocası onar yıl arayla ölürken geride üç kız, üç oğlan altı çocuk bırakmışlardır. Hubuş, çocuklarının itirazlarına rağmen zengin kadınların parasını yemekle meşhur olmuş Malatya'nın genç hovardası Mehmet'le dördüncü evliliğini henüz yapmışken, kiracılarının ihbar etmesi sonucunda İsmet Paşa'ya hakaret etmekten on dört ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Cezasının henüz dört ayını yatmışken kocası Mehmet başka biriyle evlenmiştir. Hubuş, uğruna bir dükkânını sattığı yeni kocasının bu tavrına çok içerlemiştir. Bir yolunu bulup bir an önce hapisten kurtulup kocasını geri almayı planlamaktadır. Cezaevinden kurtulabilmek için de İsmet Paşa'nın amcasının kızı Sabiha Hanım'a bir mektup gönderecektir. Bu mektubu İstanbullunun yazmasını istemektedir. Hubuş bacı gibi İsmet Paşa'ya hakaretten yatan, İstanbullunun "büyücü hoca" lakabını taktığı bir de erkek mahkûm vardır. Asıl adı Nazmi Topçu olan bu şahıs, muallimlik, nahiye müdürlüğü, ihtiyat zabitliği gibi görevlerde bulunmuş, ayrıca hüküm giyene kadar da Halk Partisinde kritik vazifeler almış olmasına rağmen, üfürükçülükten ve hükümete sövmekten ceza almıştır. Farklı kişiliğe sahip bu adam cezadan daha ziyade resmi makamlar tarafından sicilinin bozulmuş olmasına üzülmekte ve bu işe bir çözüm ararken o da diğer mahkûmlar gibi İstanbulluya danışmaktadır. Romanın bu kısmında yazar, sicil bozmanın nasıl bir haksız uygulama olduğunu ve insanın hayatını nasıl kararttığını İstanbullunun ağzından söyle dile getirecektir:

…

— Neymiş?

— Bizim dert. Malûm ya Hubuş Hanım benimle suç ortağıdır. Biz de Millî Şefe septetmişiz, o hatun da septeylemiş. Biz kaside yazıyoruz. O da mektup yollayacak. Kaç kere aklıma geldi de sormayı unuttum. Şimdi bu Hubuş'a da siyasî fiş dolduracaklar mı?

— Zannetmem.

— Neden? Pekâlâ... Fakire neden doldurdular. Allah aşkına Murat Bey şu meseleyi anlat... Bu fiş meselesi...

— Canım hocam... Kaç kere söyledim. Fiş demek eski tabirle sicillemek demek.

— Bizi şimdi sicillediler mi?

— Sicillediler zahir.

...

— Sarhoş bir adam kahvede bir terbiyesizlik etmiş. Lahavle...

— Bak ne güzel biliyorsunuz. Mesele basit, basit olduğu için de üzülmeye değmez. Ben on beş senedir fişliyim, hiçbir zararını görmedim.

— Daha ne zarar göreceksiniz. İşte on beş seneye mahkûm edilmişsiniz.

— Hem de suçsuz ve delilsiz... (Tahir, 2000, s. 17).

İstanbullu ile yakın temasta olan bir diğer erkek mahkûm da Hacı Abdullah'tır. Onun da on iki yıllık cezasının sonlarına gelinmiştir. İstanbullu, diğer mahkûmlara yardım ederken çoğu zaman onun da görüşlerine baş vurmaktadır. Murat ile Hacı Abdullah, iki konuda bahse girmişlerdir. Birincisi Hacı, İkinci Dünya Savaşını Almanların kazanacağını savunmaktadır, ikinci bahiste ise Hacı, fabrikada çalışan kızların kolayca kötü yola çekilebileceğini savunmaktadır. Her iki bahsi de İstanbullu kazanacaktır.

Sıdıka, kocası askere gidince öteki oğullarının getirip başına attıkları kaynanasıyla bir münakaşa esnasında kaynanasının başına sopayla vurup ölümüne neden olmuştur. Sıdıka cinayet suçundan yargılanıp, asılmaktan korkmaktadır. İstanbullu ona en fazla beş yıl vereceklerini söylerken o on beş yıla bile razıdır. Aslında asılmaktan korkmasının nedeni de çok farklıdır. Burada yazar Anadolu insanlarının saplantılarına vurgu yapar ve bunu Sıdıka'ya şöyle açıklatır: "— On beş seneye razıyım. Asmasalar... Asılmaktan da korkmam. Lakin ayıptır. Lakin adam mundar gidermiş (Tahir, 2000, s. 25)". Sıdıka'nın kocasına mektup yazan İstanbullu onun davasının da takipçisidir.

İstanbullunun pantolon ve gömleklerini ütüleyen Nafia, zinadan üç aya mahkûmdur. O da diğerleri gibi Murat'a karşı son derece saygılıdır. İstanbullunun elbiselerini ütülemekten mutludur ve bu iş için ücret almayı kesinlikle reddetmektedir. Murat ise bütün bu yardımlaşmaların altında kalmamak adına onun gibi diğer mahkûmlar için de satın aldığı pul, zarf ve kağıtların parasını cebinden ödemekte, onlar için gece gündüz demeden yapabileceği her türlü çalışma için sınırsız mesai harcamaktadır. Romanda buraya kadar bahsi geçen mahkûmlar birkaç yıllık cezalara muhatap iken "Hanım" isimli Adıyamanlı bir mahkûm idam talebiyle yargılanmaktadır ve o günlerde mahkeme kararının kesinleştiği haberi gelir cezaevine. Dostuyla bir olup kocasını zehirlemiştir Hanım ve idam talebiyle tutuklanıp Malatya Ağır Ceza Mahkemesine sevk edilmiştir. Dostu Ali ise on sekiz yaşını doldurmuş olmakla beraber henüz 21 yaşını ikmal etmediğinden o zamanki kanunlara göre otuz yıl mahkûmiyet almıştır. Ali de aynı cezaevinin sübyan koğuşunda kalmaktadır. Murat en az diğer mahkûmlarla ilgilendiği kadar bu iki mahkûmla da ilgilenmekte ve onlar için en azından hafifletici sebepler bularak cezalarını azaltmaya çalışmaktadır. Ali, suçu tamamen üzerine alsa bile yaşı tutmadığından idam edilmeyecek ancak bu durumda Hanım, suçu üzerinden atıp "Ali beni kandırmış, uyku ilacı diye zehir vermiş" dediğinde ise kendisini idamdan kurtaracaktır. İstanbullu bütün savunmasını bu tez üzerine kurarak ve Galatasaray Lisesinden tanıştığı Ankara'daki bir avukat arkadaşından avukatlık desteği alarak Hanım'ı kurtarmaya çalışmaktadır. Murat Bey, tüm uğraşılarına rağmen Hanım'ı ikna edememektedir. Hanım adlı mahkûmun bu şekilde davranmasının nedeni ise, sevgilisi Ali'ye kıyamaması ve onun cezasının artmasından korkuyor olmasındandır. Diğer bir anlatımla sevgilisinin cezasını artırmaktansa kendi cezasının artmasına razı olmaktadır. Kendi cezası da ne kadar artarsa artsın hiçbir şekilde idam cezasına dönüşeceğini düşünmemektedir. Aslında Hanım, sonunu kestiremediği büyük bir kumar oynadığının farkında değildir. Bir taraftan asılmaktan çok korkarken diğer taraftan inatçı kişiliğine mağlup olmakta ve git-geller yaşamaktadır. Murat her ne kadar Hanım'ı ikna etmek için Ali ile de görüşüp ona suçu üstüne almasını kabul ettirse de Hanım'ı bir türlü ikna edememişler ve sonunda mahkemeden idam hükmü çıkmıştır ve artık dava Yargıtay'dadır. Buna rağmen İstanbullu mücadeleyi bırakmayacaktır. Romanda, gelinen bu "kapana kısılmışlık" halini sanatçı, şöyle resmeder:

> İstanbullu, kahvenin yarısında birdenbire sordu:

— Ne yapacağız Ali?

— Sen bilirsin bey...

— Benim bildiğim bu iş, kötüye vardı.

— Kötüye vardı bey.

— Kabahat Hanım'ın. Bir türlü derdimi anlatamadım. Her yerde ikrar ettikten sonra mahkemede inkâr edilmeyecekti. Kabahati senin üstüne atmalıydı. Nasıl olsa yaşın küçük olduğundan seni asamazlardı. Şimdi ne oldu? Hem sana otuz sene verdiler. Hem de ona ağır ceza verdiler.

— Öyle Bey... Bize otuz sene verdiler. Lakin kıymeti yok. Tek o kurtulsun, ben razıyım. Mahkemede reis de kaç kere yalvardı, kaç kere hırslanıp bağırdı. "Kız seni bir öğreten oldu mu? Seni bir kandıran olmuştur. Gel doğru söyle," dedi. Razı edemedik.

— Gördün mü? Reis de acımıştır. Sizinki düpedüz cehalet. Alıp kaçsan üç ay cezanız vardı. Üç ay cezayı idama, otuz seneye çıkarmak akıllı işi mi?

— Öyle beyim...

— Şimdi... Reis de ne güzel söylemiş. Aferin Reise... Öyle yapacağız. Sen iğfal etmiş olacaksın... İstanbullu, hiçbir esaslı teklifi olmadan söz başlamıştı. Birdenbire biricik kurtuluş çaresini keşfetti. Doğru... Ancak bir yol kalıyor. Sen karıyı kandırdın. Zehri uyku ilacı diye verdin. Yani, kocasını uyutacak da tehlikesiz buluşacaksınız. Nasıl bu? (Tahir, 2000, s. 39-40).

Murat Bey, Yargıtay'da bu meseleyi bu şekilde savunmak gerektiğine Ali'yi kolayca ikna etmiş ise de birlikte Hanım'ın yanına onunla konuşmaya gittiklerinde o, hiçbir şekilde ikna olmayacak ve önceki tutumunda ısrarcı olacaktır. Hapishanede bunlar yaşanırken, Murat'a Ankara'daki avukat arkadaşından, Hanımın cezasının temyiz tarafından tasdik edildiği haberi gelecek ve İstanbullu bir şok daha yaşayacaktır. Gelen habere göre başsavcı, kararı altı noktadan umumi heyete götürecektir, ancak bütün bunların prosedür gereği yapılan işler olduğu da bilinmektedir. Avukatın tavsiyesi ise son yapılacak bir hamleyle derhal bir istida ile "tashih-i karar" istenmesidir. Murat hemen bu istida işine girişecek ve tekrar Hanımı ikna etmeye çabalayacaktır. Hanım, yine kendi tavrında ısrarcı olsa da Murat bir şekilde onu, kararlaştırdıkları şekilde istida vermeye ikna edecektir. Artık bu son şanslarıdır ama gelinen nokta itibariyle de durum pek ümitli görünmemektedir. Yazar romanda buradan sonraki kısımlarda, bu konuyu arka planda bırakacak ve bu olaya tekrar ancak romanın sonunda dönecektir.

Romanın bu kısmında Tözey adında bir genelev kadını, hapishaneye bir aylık mahkûm olarak gelmektedir. Tözey geldikten sonra hapishanenin havası çok

değişecektir. Çünkü Tözey çok renkli bir kişiliğe sahiptir. Tözey son derece cömert biridir ve hem hapishane personeli hem de kadın mahkûmlar tarafından sıcak bir ilgiyle karşılanır. Tözey Hacı Abdullah ile de önceden tanışmaktadır. Hacı'nın eski sevgilisi Tözey'in yanında çalışmaktadır. Bu yüzden Tözey'i görünce sevinen Hacı, çıkınca eski sevgilisini alıp evleneceğini söylemektedir. Tözey ise çoğu mahkûmdan Murat'ın methini duyduğu için onu merak etmektedir. Tözey dışarıdan kahve getirmiştir. Kahve yapıp fal bakma bahanesiyle Murat'ı koğuşlarına davet eder. Murat'ı görünce de ona yıldırım aşkıyla tutulur. Bir şekilde onunla ilişki kurmaya çalışırsa da Murat Bey, başgardiyan Mahmut'un kızı Nebahat ile görüşmekte olduğundan ona pek yüz vermez, ancak onu bütünüyle de reddetmez. Tözey, Murat'tan, kendisi çıkınca çamaşırlarını yıkamak için ona göndermesini ister, ayrıca Murat'a sigara gönderir. Bu arada Hanım'ın gizliden gizliye Murat'ı kıskandığı da ortaya çıkacaktır. O da Tözey geldikten sonra Murat'ın kendisiyle pek ilgilenmediğinden şikâyet etmektedir. Nihayet Tözey'in kısa süren mahpusluğu bitecek ve o da genelevine geri dönecektir. Hapishaneyle irtibatını devam ettiren Tözey,Hanım'ın tepkisinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Olaylar bu şekilde gelişirken, kadın gardiyan Ayşe ana aniden vefat eder. Onun yerine alınacak gardiyan için ise Ayşe ananın kızı Şefika, Tözey'e ricacı olmuştur. Tözey'in araya girerek Murat'tan bu konuda yardımcı olmasını istemesiyle de Murat, Şefika'nın bu göreve gelmesinde yardımcı olacaktır. Başlangıçta çok süslendiği için müdürün rahatsızlık duyduğu Şefika aslında çok karışık bir kişiliğe sahiptir. Aslında evli ve çocukları olan Şefika, bir taraftan Murat'a yanaşırken diğer taraftan evli bir gardiyanı ayartmaya çalışmaktadır. Neticede Derviş lakaplı bu gardiyana evini sattırır ve birlikte kaçarlar. Gardiyanlık yaptığı dönemde de mahkûmlar arasında laf getirip götüren Şefika, bu olaydan sonra gardiyanlıktan ayrılmak zorunda kaldığından hapishanedeki mahkûmlar da ondan kurtulduklarına sevinmektedirler.

Aduş'un hamallık yapan babası askerlik şubesince apar topar yakalanıp, hemen askere alınacağı haberi hapishane de duyulunca hemen İstanbulludan yardım istenir. O da hemen hamal Abuzer'e bir mektup gönderip valiye ulaştırmasını söyler. Mektupta Abuzerin, ailevi durumlarını ayarlaması için bir hafta izin istenmektedir. Çünkü karısı iki yıla mahkûm olup hapishanededir, en küçük kızı Aduş da onunla beraber kalmakta ancak diğer üç çocuğu babaları Abuzer ile kalmaktadır. Valiye çıkan Abuzer orada şok edici durumla karşılaşır. Vali kendisine "sen gavurmuşsun, sen Ermeni imişsin diyerek onu huzurundan kovalayacaktır. Bu durumda askere alınan Abuzer'in karısı ve

çocukları için yardım toplama işini ise yine İstanbullu üstlenecektir. Aduş ile annesi hapiste kalmaya devam ederlerken Murat, diğer üç çocuğu hapishanedeki varlıklı mahkûmlara evlat edindirmeye çalışacaktır. Ancak bu iş umduğu gibi gitmeyecektir. Sonuçta İstanbullu, hapishane müdürünün de yardımıyla çocukların en büyüğü olan Maho'yu, Kürt bir aileye verirken, iki ortanca kızın da birisini hapishane müdürüne, diğerini ise Belediye sıhhat müdürüne paylaştırmış, böylece üzerine aldığı büyük bir yükten de kurtulmuştur. Bu sıralar Murat bir süredir görüştüğü önceki başgardiyan Mahmut Efendi'nin kızı Nebahat'la nişanlanmanın mutluluğunu yaşamaya çalışmaktadır: "Murat parmağındaki incecik nişan yüzüğünü okşar gibi birkaç kere çevirdi. Dehşetli bir saadeti yavaş yavaş, sarhoşluk gibi duyuyordu. Daha on bir sene cezası olduğu halde, Nebahat'le nişanlanmışlardı (Tahir, 2000, s. 324)". Murat duvardaki Nazım'ın resmine bakıp onun da benzer duyguları Piraye ile yaşadığını hatırlayacak ve Piraye'nin cengaverliğine yine şapka çıkartacaktır. Ancak Murat'ın sevinci uzun sürmez...

Hanım, arama bahanesiyle sabahın erken saatinde kendisini almaya gelen gardiyanlara direnecek ve "Murat Ağabeyinden" yardım isteyecektir. Onun çaresizce kendisine seslendiğini duyan Murat Bey, bu duruma çok üzülmesine rağmen elinden bir şey gelmeyecek ve Hanım'ın arabaya bindirilerek hapishaneden zorla götürülüşünü penceresinden seyretmek zorunda kalacaktır. Malatya'nın şehir meydanına götürülen Hanım'ın orada kurulan sehpada asılış hikayesini ise daha sonra gardiyan Hasan'dan dinleyecektir. Gardiyan Hasan, sadece mahkûmu infaz yerine getirmekle sorumlu olmasına rağmen, idam işini yapmak için gelen çingene, mahkûmun kadın olduğunu gördüğünde oradan kaçıp savuşunca, yetkililer gardiyandan bu işi üstlenmesini isteyeceklerdir. O ise hiç istemediği halde bu işi yapmaya mecbur kalacak sonrasında ise hemen meydanı terk edip koşarak Murat'ın yanına gelecek, üç saat kadar onun uyanmasını bekledikten sonra da ona Hanım'ın hapishaneden götürülüşünden idam ediliş anına kadarki safhayı anlatacak ve İstanbulludan yaptıklarının doğru olup olmadığını soracaktır: "— Demek günaha girmedik mi beyim? — Hayır Hasan Efendi... Bu da bir vazifedir. Sen asmadın ki kanun astı. Hem de Hanım rica etmiş. Ölürken bir insana yardımın dokunmuş. Fena bir şey değil... Haydi yat artık. Yorgunsun (Tahir, 2000, s. 351-352)". Roman, Murat Bey'in bütün hapishane hayatı boyunca müşahede ettiği ve yardımcı olmak için çabaladığı bu insanların muhtelif halleriyle ilgili duyduğu üzüntüyle sona ermektedir.

Narlı'ya göre, Malatya Cezaevinde tutulan, bu romanın da içinde yer aldığı bu notlarda Kemal Tahir, "bölge insanlarının hayata tutunmak için bağlı oldukları temel yapıları (karnını doyurmak, güvende olmak, cinsellik) irdeleyerek 1943 Türkiye'sinin ortalama insanını tanıtmaya çalışır" ve bu yapılarla II. Dünya Savaşı arasındaki ironik ilintileri işaret eder, Türkiye siyasetinin bu savaş karşısındaki tavrını eleştirir (Narlı, 2010, s. 89-90).

1989'da, başrollerini; Kadir İnanır, Hülya Koçyiğit, Perihan Savaş'ın paylaştıkları ve yönetmenliğini Halit Refiğ'in yaptığı aynı adlı bir filmle sinemaya da uyarlanan bu romanda Kemal Tahir, pek çok konuyu kritik etmenin yanında hapishanelerin işlevlerini de sorgulamakta özellikle siyasî mahkûmlar açısından hapishanelerin anlamını irdelemektedir: "... Mahpushane, insanı demek ki farkına varmadan adileştiriyor. 'Bizi buraya neden koyduklarını şimdi anlıyorum. Adileşelim diye... Kendi kendimize karşı bile güvenimiz kalmasın diye... Aman dikkat arkadaş... Aman silâh başına...' (Tahir, 2000, s. 85)".

...

— Tedbiri ihtiyati... Siyasi vaziyetiniz dolayısıyla...

— Siyasi vaziyetim mi? Allah Allah! İşte bunu bir türlü anlayamıyorum. Hükümet benim herhangi bir kadınla münasebetimden kuşkulanır mı?

— Belki kuşkulanır.

— Yanlış! Tamamıyla aksi... Hükümet benim mesela Tözeyle meşgul olduğumu haber alırsa pek sevinir. Kumar oynadığımı duyarsa şıkır şıkır oynar. Hele esrar içtiğimi müjdeleseler ne yapacağını şaşırarak... (Tahir, 2000, s. 237-238)".

Yukarıda 'İstanbullu Gazeteci Murat'ın söylemlerinden aktarılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Malatya Cezaevindeki kadın mahkûmların yaşadıklarını konu aldığı 'Karılar Koğuşu' adlı bu romanda Kemal Tahir, (kendisi gibi) düzgün karakterli, vatanı-milleti için çabalayan ama bir şekilde iktidarla ters düşmüş insanların hapishaneye atılma nedenlerinin; bu bozuk ortama uyum sağlayarak yozlaşmaları, zihnî melekelerinden ve ideallerinden uzaklaşarak süflî bir yaşayışın esiri olmaları, böylelikle de siyasî iktidar için bir tehdit ve tehlike(!) olmaktan çıkarılmaları düşüncesi olduğunu söylemektedir. Ancak başta ('Gazeteci Murat' kimliğiyle) kendisi olmak üzere bu tuzağın hedefinde olan insanları dikkatli olmaya çağırmakta ve kendisi de bu konuda yapılması gerekenlere önderlik etmektedir. Malatya Cezaevine bir şekilde yolu düşen

her mahkûmla imkanları nispetinde ilgilenmiş, bu sayede hem onları cezaevindeki sistemin tuzaklarından korumaya çalışmış hem de hapishane sonrası için onlara olumlu tavsiyelerde bulunmuştur. Böylece bir taraftan mahkûmların kendilerini geliştirmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da kendi gelişimini daha üst seviyelere taşımıştır. Özetle, bir entelektüel olarak Kemal Tahir, bu hapishanede de siyasî iktidarın, bozma-çürütme düzeneğini tersine işlettiren bir işlev üstlenmiş ve bunu başarıyla yerine getirmiştir.

4.4. Namuscular

Namuscular romanı, Kemal Tahir'in ölümünün ardından 1974 yılında Karılar Koğuşu romanından hemen sonra, eşi Semiha Demir tarafından yayınlanmıştır. Ancak Karılar Koğuşu'ndan farklı olarak, sarı defterlerdeki notlardan derlendiği şekliyle basıma verildiği için bu roman, adeta farklı hikayelerden oluşan dört ana bölümün bir araya getirildiği bir eser görüntüsü vermektedir. Bu bölümlerden ilki olan "Namuscular 1973", adından da anlaşılacağı üzere yazarın, ölümünden birkaç ay evvel bu eseri düzenleyip basıma verme hazırlığı içinde olduğu intibaını uyandırmaktadır. Ne var ki onun ömrü buna yetmemiştir. Onun ani ölümünün ardından ise geride kalanlar henüz "taslak halinde" olan bu romanı mevcut haliyle yayınlamak durumunda kalmışlardır. Bu bakımdan Namuscular, Kemal Tahir'in vefatından sonra "müsvedde olarak yayınlanan" ilk romanıdır. Tıpkı Karılar Koğuşu romanında olduğu gibi bu roman da Malatya Cezaevinde tutulan notlar ve bu notların sonraki yıllardaki düzenlemelerinden meydana gelmektedir. Bu eserin Karılar Koğuşuyla benzeşen bir diğer önemli yönü ise romanın ana karakterlerinin birebir aynı olmasıdır. Zaten bu romanda da yazar, Malatya Cezaevindeki olayları anlatmaktadır. Diğer bir deyişle bu iki roman, bahsedilen zaman ve mekân bakımından örtüşmektedir ve bu anlamda Namuscular, Karılar Koğuşu romanının devamı gibidir. "Namuscular ile Karılar Koğuşu arasında da mekân ve zaman benzerliğinin dışında ilişkiler vardır. Örneğin Namuscular'da zina, aldatma, cinayet, çeşitli ahlaksızlıklar erkekler merkezinde örülürken, Karılar Koğuşu'nda kadınlar merkezinde örülür (Narlı, 2010, s. 90)". Karılar Koğuşu'nda, olay örgüsü kadınlar etrafında yoğunlaşırken, Namuscular'da ise konular, hapishane jargonunda "namuscular" diye isimlendirilen (namus problemleri ve/veya cinayetleri sebebiyle

hapse düşmüş) kişiler etrafında dönmekte ve olaylar onlar üzerinden anlatılmaktadır. Esere bu açıdan yaklaştığımızda ise karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır:

Dört bölümden oluşan roman "Namuscular 1973" bölümüyle başlamaktadır. Bu bölüm, bir taraftan romanın en kısa bölümü olurken diğer taraftan roman karakterleri ve konuları açısından tam bir bütünlük arz etmemektedir. Bu bölümde, "İstanbullu" ile yakın arkadaşlık kuran Mazmanoğlu Hacı Abdullah'ın on iki yıllık cezasından geriye kalan birkaç ayındaki hapishane durumlarından bahsedilirken, diğer taraftan kendilerini aldattıkları için karılarını öldürmekten hüküm yemiş, iki mahkûmun hapse düşme süreçleri ve bu süreç konusundaki değerlendirmeleri anlatılmaktadır. Bu mahkûmların hikayeleri bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılmaktadır. Aynı şekilde Hacı Abdullah'ın meseleleri de diğer bölümlerde daha tafsilatlı olarak geçmektedir. Bu nedenle, bu kısımla ilgili bu kadarlık açıklama ile yetinilecektir.

Namuscular romanının, "namuscular"ı anlattığı esas bölümü, bütün romanın da özü olarak sayabileceğimiz "Malatya Notları 1945" başlığıyla verilen ikinci bölümdür. Bu bölüm, hem hacim olarak en geniş bölümdür, hem de "namuscular" diye adlandırılan "namus cinayetlerinden hükümlü" kişileri olay örgüsünün merkezine aldığından romanın ruhuna en uygun bölüm olarak düşünülmektedir. Bundan sonraki bölümler ise daha kısa olmaları ve birinci bölümde de görüldüğü üzere bölümler arası bağlantı oluşturmadığı ve birer kişi üzerinden kurgulandığı için münferit hikayeler gibi kalmaktadırlar. Bu nedenle, tezin bu kısmında önce bu bölümlere kısaca değinilecek, sonrasında ise romanda ikinci bölüm olarak yayınlanan kısma daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

"Telgrafçı Abdurrahim" adlı üçüncü bölüm, adından da anlaşılacağı üzere Malatya Postahanesinde çalışan Abdurrahim isimli şahsın yaşadıkları etrafında örgülenmektedir. Abdurrahim Bey, evli, dört yaşında bir kız ve yedi yaşında bir oğlan babası olan bir memurdur. 22-23 yaşlarında genç bir kız olan Kadriye Malatya'da tanınmış bir ailenin kızıdır. Postanenin hemen karşısında oturan Kadriye ile tanışan Abdurrahim Bey, belirli bir mektuplaşma sürecinden sonra artık evlenmeyi düşünmektedir. Ancak bir süredir gizli olarak yürüttüğü aşk ilişkisinin açığa çıkmasından da çekinmektedir. Aslında sevgilisinden gelen mektupları kendi evinde, karısının sandığında tutmaktadır. Kaynanasının üç kuması olduğundan, kendi karısının da bir kumaya karşı çıkmayacağını düşünmektedir. Bir taraftan da kızı ailesinden ikinci

eşi olarak isteyecek olmuştur. Söylentilere göre, kızın babası razı gelirken, enişte Ali, karşı çıkmakta ve kızı caydırmaya çalışmaktadır. Kız birkaç defa kaçmaya çalışmış ise de her seferinde Ali'nin mâni olduğu söylenmektedir. Bu durumda Abdürrahim Bey, bir gün Malatya çarşısında enişteyi kıstırıp vurmak isterken, eniştenin bir dükkâna kaçmasıyla o anda ortaya çıkan sevgilisine iki el ateş etmiştir. Göğsünden ve baldırından vurulan kızı ağır yaralı olarak hastaneye kaldırırlarken, Abdurrahim Bey'i de tutuklayarak Malatya Cezaevine koymuşlardır. Artık onun alacağı ceza kızın yaşayıp yaşamamasına bağlıdır. Abdurrahim Bey, Kadriye'yi çok sevdiğinden, onun ölmesi durumunda hapishanedeki cezası artacak olmasına rağmen ölmesini istemektedir. Çünkü yaşarsa ya kızı, kendisi içerdeyken başkasına verecekler ya da kız bunun mahpusluktan kurtulmasını beklemeyip başka biriyle evlenmek isteyecektir. Zaten kızı, "bana yar olmayacaksa başkalarına da yar olmasın" diyerek vurduğu da söylenmektedir. Abdürrahim Bey de diğer mahkûmlar gibi hapishaneye girdiği günlerden başlayarak İstanbullu ile irtibata geçecek o da kendinle ilgili meselelerde Murat Bey'den fikir danışma ve istida konularında yardım alacaktır. Sonuçta Kadriye, hastaneden çıkarak yaşamaya geri dönerken Abdurrahim Bey'e sekiz yıl dört ay ceza verilecektir. Abdurrahim Bey'in korktuğu başına gelecek ve Kadriye'yi komşu oğluna verecekleri haberi hapishaneye ulaşacaktır.

Namuscular'ın son bölümü "Şeyh Süleyman Efendi", aynı isimdeki bir mahkûmun müritleriyle beraber Malatya Cezaevine gelmesiyle başlar. Şeyhin mahpuslar arasında ünü çoktan yayılmıştır. Duvarlardan veya demir parmaklıklardan rahatlıkla geçebilen, kapalı kapılardan geçebilen, deprem gibi afetleri önceden bilebilen birisi olduğu konuşulmaktadır: On beş müridiyle Şeyh Süleyman Efendi'yi getirmişlerdi. Şeyh Süleyman Efendi'yi... Dünyanın batacağına bir alâmet canım... «Hergele'yi, Puşt'u bırakıyorlar da hâşa sümme hâşa, «Allah» diyeni getiriyorlar.» O günlerde, Malatya şehrini bir korkulu dedikodu kaplamıştı. Şeyh Süleyman Efendi, demir parmaklıkla, kelepçeyle, Jandarma süngüsü ve Gardiyan kilidiyle zaptedilir bir adam değildi. (Tahir, 1974, s. 371).

Dışarıdayken üfürükçülük ve muska işleri de yapan Şeyh, hapishanede kendi aleyhine delil olmaması için muska yazma işini terk etmiştir. Şeyh Süleyman Efendi'ye yakın olan mahkûmlar, din konusunda farklı düşünceleri olan Gazeteci Murat Bey'le onu karşı karşıya getirip din konusunu tartıştırmak istemektedirler. Bunun için Şeyh Süleyman Efendi'nin koğuşunda bir çay sohbeti faslı hazırlanır ve İstanbullu buraya davet edilir. Bu ilk tanışmadan sonra da görüşmelere devam eden İstanbullu, başlangıçta

Şeyh'in boş adam olmadığını görür ve onun ilminden etkilenir. Çünkü o kendisinin herhangi bir keramet sahibi olmadığını, bütün konuşulanların, bazı akılsız müritler tarafından uydurulduğunu söyleyecek kadar alçak gönüllü biri olmanın yanında şiirle de meşgul olan kibar bir şahsiyettir. Murat, hurafelerle işi olmayan, bilgili ve mantık sahibi bu şeyhle zamanla yakın bir ilişki kurar. Ancak bu durum fazla uzun sürmeyecektir. Gardiyan Ömer'in genç karısı şeyhin eski müritlerindendir. Küçük yaşından beri şeyhin yanında bulunmuş adeta onun elinde büyümüştür. Gardiyan Ömer ilk karısı ölünce bu genç kızla, şeyhin müsaadesi ile evlenmiştir. Ancak şeyh, hapse girdiğinden beri yeni geline nefes vermeyi bırakmıştır ve gelin sıklıkla ayılıp bayılmaktadır. Gardiyan Ömer ise bu derdin şifasını şeyhte görmekte ve yeniden karısına nefes vermesi için ona yalvarmaktadır. Nihayet gardiyan Ömer bu meselede İstanbulludan yardım ister ve karısına nefes verme işinin Murat Bey'in odasında yapılmasına karar verirler. Romanın sonunda, şeyh, Ömer'in karısına nefes vermek için Murat'ın odasına gelmiş ve burada kadınla buluşmuşlardır. Nefes verme işlemi için onları baş başa bırakan İstanbullu odaya geldiğinde kadını yarı baygın bulacaktır. Murat, şeyhle konuşurken kadın ayılmaya başlayacak ve şeyhe hakaretler ederek, kendisine büyü yaptığını söyleyecek ve kendisine tacizde bulunarak vücudunda oluşturduğu ısırıkları göstermek için üzerindeki elbisesini yırtarak sıyıracaktır. Hiç beklemediği böyle bir durumla karşılaşan İstanbullu ise şeyhin, kadının hareketlerini onun deliliğine bağlamaya çalışmasına rağmen, birdenbire şeyhin gerçek yüzüyle karşılaşmanın şokunu yaşayacak, ancak hiçbir şey değişmemiş gibi şeyhle şiir üzerine olan diyaloğunu sürdürecektir.

Romanda olayların en kapsamlı anlatıldığı esas bölümü, genelevinde çalışan Kezban'ın, babası tarafından bıçaklanması olayıyla başlar. Kezban, Malatya Genelevinde Tözey'in yanında çalışan kızlardan biridir. Henüz 13 yaşındayken babası tarafından köy yerinde evlendirilmiş, ancak kocası askere gidince, kaynatası tarafından taciz edilmeye başlanmış, sonuçta baskılara dayanamayıp kaynatasına teslim olmuştur. Daha sonra köyünden ayrılan Kezban, Malatya'daki bir fabrikada on iki saat çalışma karşılığında altmış kuruş yevmiye ile işe girmiştir. Fakat fabrikada kısa süre çalıştıktan sonra genelevine düşmüştür. Burada ise bir erkekle yatmanın getirisi iki buçuk liradır. Kezban her ne kadar sosyal şartların zorlamasıyla böyle bir yaşama sürüklenmiş ise de yörenin namus anlayışına kurban gidecektir. Babası tarafından bıçakla ağır yaralanan Kezban'ı bir araba çağırıp hastaneye yetiştirecekler ancak hayatını

kurtaramayacaklardır. Evlat katili babayı da hemen karakola götürüp sorgusunu yaptıktan sonra tutuklayıp Malatya Cezaevine göndereceklerdir. Olayı, bizzat şahidi olan hapishane müdüründen öğrenen İstanbullu, henüz katille tanışmadan hapishaneye gelen Tözey tarafından, katil baba için istida yazmaması konusunda uyarılacaktır. Bu olayda, başlangıcından itibaren, Tözey, onunla birlikte çalışan kızlar ve karakol komutanı Aziz Onbaşı dışındaki neredeyse herkes babayı haklı bulmaktadır:

> Malatya'nın zenginleri biçare babaya avukat tutacak olmuşlar. Avukatlar, «biz para kabul etmeyiz! İcabında davayı bedava göreceğiz» demişler. İki tanesi, yemin etmiş ki... Eğer burada ceza verilecek olursa Ankara'ya gidecekler. Temyiz mahkemesine... Baş müddeiumumî, iyi yürekli bir adam. Katili alnından öpmüş. Sorgu hâkimi «Oğlum! Kanunda biraz soluk olsa... Ben seni mahpus damına bile tıkmazdım,» demiş. Sorgu yargıcı der mi der! Beş vakit namazında... Ramazanları büyük camide Mevlit bile okuyor ki karılar ağlaşıyor. (Tahir, 1974, s. 94-95).

Kezban'ın babası Mehmet'i hapishaneye getirdiklerinde Gardiyan Abdullah ile Murat da oradadır. On beş yıl ceza aldığını öğrenince Gardiyan Abdullah, 'bu kadar ceza vermemeleri gerektiğini, bu işte bir yanlışlık olduğunu, çünkü olayın namus meselesi olduğunu' söyledikten sonra 'temyize gidilebileceğini ve Murat Bey'in kendisine ücret almaksızın istida yazacağını' da ilave eder. İstanbullu ise Tözey'e söz vermiş olsa da istida yazmayı kabul edecektir. Mehmet'i Nahiye müdürlerinin koğuşuna verirler. "Nahiye müdürleri dört taneydiler. Köylüden toplanan hükümet hissesi buğdayı aşırıp satmaktan mevkuftular, ikisi yerli, ikisi yabancıydı. Yerliler zengin ailelerin çocuklarıymışlar. Yabancılardan bir tanesi de İzmit eşrafından Rıza beydi. Hukukta okumuştu (Tahir, 1974, s. 117)". Rıza Bey, Mehmet'in sürekli ağlamasından ve yemeden içmeden kesilmesinden üzüntü duyarken, diğerleri bu durumu pek önemsemezler. Murat, bir gün odasında, nahiye müdürlerini misafir ettiğinde namus meselesini de konuşacaklardır. O, asıl sebebi ararken, her zaman olduğu gibi etrafındakileri sorgulamaya teşvik edecek ifadeler kullanacaktır:

> — İyi ama Kezban kerhaneye kendi isteğiyle gitmediği gibi, kerhaneyi de kendisi icat etmiş değildir. Ben gördüm. Bir bekçi, bir polis bir sürü de kalabalık yavrucağı arkasından iteleyerek zorla oraya götürdüler. Bir sürü nizam onu orada, aynen bizi burada tuttuğu gibi, zorla tuttu. Şu hâlde, Memet'e fenalık eden sâde Kezban değil, aynı zamanda kerhane ve kerhaneyi zarurî kılan şartlar.
>
> — Haydi buna da doğru diyelim.

— Kerhane kalûbelâdan beri mevcut olduğuna ve hayırlı bir rüzgâr esmedikçe daha asırlarca mevcut olacağına göre ve bu akşam artık Kezban orada yok diye Malatya şehrinin genel birleşme evinde sermayelerden birisinin eksilmesinden başka bir değişiklik vuku bulmadıysa, kızı öldürmek neyi halletti?

— Doğru, tabiî... Cehalet de bu işte...

— Evet, cehalet bu işi biraz daha karıştırdı. Beş çocukla bir kadın daha sokakta kaldı. İşte o kadar. Buna karşı biz yalnız acıyoruz. Ve acımakla vazifemizi yaptığımıza inanarak vicdan huzuru bile duyuyoruz. Neden hükümetimiz tekkeleri kapattığı halde kerhaneleri kapatmıyor? diye düşünmüyoruz.

— Kerhane olmasa fuhuş gizli yapılır da ondan.

— Gizli fuhuş yok mu? Barları, çalgılı gazinoları, müstahdemin idarehanelerini, güzel daktiloları, metres hayatını saymıyorum. Mahalle aralarında kaç tane kerhane dolduracak umumî kadın var. Bu mükemmel bir teşkilâttır. Bu mükemmel teşkilâtın resmî pençesine düşen Kezban'ı öldürmek bir şey halletmiyorsa baba kabahatlidir ve on beş sene ceza hakkıdır efendim. Meseleyi şöyle düşünmeli sanırım: Kerhane ve orospu topyekûn bir milletin yüzkarasıdır. Bir memlekette açık veya kapalı orospuluk yapılıyorsa orada istiklâlden, milliyetten, vatan sevgisinden, şereften ve namustan bahsetmek için insanın hiç değilse kerhanedekiler kadar yüzsüz olması lâzımdır. Ne çare ki bu işler giderek tabiî hale gelmiş. Bir tarafta namusunu temizlemek meşru hakkı, bir tarafta hastalık korkusuyla kerhaneyi devam ettirmek meşru mazereti... Biz nelere alışmışız yarabbi! İstanbullu bir an durdu. (Tahir, 1974, s. 120-121).

İstanbullu, sohbetin ilerleyen bölümlerinde, orospuluğun bile nasıl milliyetçi bir argümana dönüştüğünü örnekleriyle anlatarak, toplumdaki yanlış namus telâkkisine dikkat çekecek, bu meseleleri toplum olarak, önyargılardan ve basmakalıp söylemlerden bağımsız olarak yeniden sorgulamamız gerektiğine vurgu yapacaktır:

En büyük Türk âlimi merhum Ziya Gökalp, «Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım» buyurmuş. Kezbanlar, gözlerini kapayıp vazifelerini yapmaya mecburdurlar. Eskiden bu iş için şart aranmazdı. Şimdi, küçük bir fark oldu. Kezbanlar, «Türk erkeklerinin orospusu olduğunu» hiç unutmadan gözlerini kapayacak, vazifesini yapacak!. Kezban'ın babasına neden kızıyorum? Yahut da ona niçin sizin gibi acımıyorum! Bir evi yahut bir sokağı, kerhane yapıyoruz. Kızların ellerine vesika vererek oraya doldurup zenaatlerinden temettü alıyoruz. Fazla olarak vazifesini yapmak istemeyince üstüne kanunun beli tabancalı mümessilini göndererek cebretmeye kalkacak kadar hayasızlığı gökyüzüne çıkarıyoruz. Bizi bıçaklayacağına, yani bütün Kezbanların namusunu arayacağına evlâdını öldürüyor. Hepimiz de öyle yapıyoruz. Gücümüzün yettiğine vuruyoruz. Biz âdinin bayağısı, bayağının âdisi olmuşuz. Kendimizi methetmemizin sebebi burada, ihtiyar Rum karısı, Beyoğlu'nun güneş görmez sokağında komşusuyla yaptığı bir kavga esnasında Türklüğe hakaret edebilir mi? Kanun «eder» diyor. Yaramızı bildiğimizden gocunuyoruz. Namus telâkkisi vardır. Lâkin tersine çevirip fıkaranm boynuna bukağı gibi geçirilmiş duruyor. Zenginlerin namusu başka, fıkaranm namusu başka... (Tahir, 1974, s. 133).

Yazar -diğer romanlarındaki diyaloglarında da yaptığı üzere- İstanbullu vasıtasıyla ‘yanlış namus telâkkisini’ eleştirdiği gibi, ‘yanlış kader anlayışını’ da sorgulamaktadır:

— Yani, Memet'in kızını öldürmesi Allah’tan mı?

— Tabiî... Takdiri ilâhi.

— Kezban'ın orospu olması da mı Allah’tan?

— Elbette.

— Öyleyse... Siz Allah’a pek acayip bir iş gördürüyorsunuz... Kirli bir iş... (Tahir, 1974, s. 135).

Kezban’ın babasının kaldığı koğuştaki nahiye müdürlerinden Bedri Bey, kendince bir grup oluşturmuştur. İstanbullunun, “Küfür liberalistleri” adını taktığı bu grup, kendi karılarına diğer grup üyelerinin sövmesini normal karşılamakta hatta onları buna teşvik etmektedir. Murat, bu adetin hapishanedeki bazı mahkûmlar ve memurlarla sınırlı kalmayıp, zamanla nahiyelere ve sonrasında da köylere yayıldığını öğrenecektir. Bedri Bey, aynı zamanda kendi koğuşlarında oynanan kumar partilerinin de müdavimlerindendir. Kumar grubunda olan bir diğer mahkûm ise Şeyh Yusuf isimli bir üfürükçüdür. Bu adam düşmanını öldürdüğünden on beş sene, eşkıyalıktan sabıkalı olduğundan da bir sene olmak üzere toplam on altı yıla mahkûmdur. Sabıkalı olduğu için asrî hapishaneye (çalışma hapishanesine) gidememektedir, bu yüzden de hiç çekinmeden kumar oynamaktadır. Mehmet, bu adamların arasına düştükten sonra, önce Şeyh Yusuf’un kandırmasıyla ondan 5 liraya Kur’an satın alacaktır. Şeyhin iddiasına göre onun verdiği Kur’anı okursa cezası silinecek ve mahkûmiyetten kurtulacaktır. Ancak çok geçmeden Mehmet’in on beş yıllık mahkûmiyeti onanacak ve bundan sonra Mehmet namazı, Kur’anı bir kenara bırakıp koğuştakilerin de etkisiyle kumara başlayacaktır. Kumarda elindeki paraları kaybedince de beş liraya aldığı Kur’anı bile şeyhe iki liraya geri satacaktır. Artık Mehmet iflah olmaz bir kumarbaza dönüşmüştür. İstanbullu olayları uzaktan endişeyle takip etmektedir.

Hapishaneye Hüseyin adında yeni bir mahkûm gelir. Hüseyin hapishane müdürünün akrabasıdır. Karısının dostunu öldürmekten on sekiz yıl hüküm giymiştir. Müdür akrabası olan bu mahkûm için Murat Bey’den istida ricasında bulunacaktır. İstanbullu istida yazmadan önce mahkûmla konuşup meselenin aslını ondan dinlemek ister. Hüseyin’in karısı başka birine kaçmıştır. Hüseyin ne yapacağını bilemez bir

vaziyette evde otururken karısının babası olan amcası eve gelir ve «Sen yiğit olsan karın başkasına kaçmazdı ulan!» diyerek onu bir nevi cinayete teşvik eder. O da 'amcam böyle derse eller ne demez' diyerek hemen bir balta alıp karısının kaçtığı evin yakınında bir yere saklanıp gece olmasını bekler. Ekin zamanı olduğundan damda yatılmaktadır. Karanlık çökünce yattıkları yere çıkar. Yorganı kaldırıp adamın kafasına baltayla vurarak öldürür. Kendi karısına ise hiçbir şey yapmaz, çünkü karısı hamiledir. Murat'a olayı anlatırken ona acıdığını söyleyecektir. Halbuki karısının babası kadını öldürmesi gerektiğini usulün böyle olduğunu söylemiştir. Ancak karısını öldürmeye kıyamayan Hüseyin, daha sonra karısının başka bir kocaya gittiğini öğrenecektir. İstanbullu, Hüseyin'le bu konuşmayı yaparken, namuscular koğuşunda kalan diğer bir mahkûm olan Ahmet söze karışır. O da damadını öldürmekten ceza almıştır. İlk sorgu hâkimi üç yıl vermişse de temyizde cezası on beş yıla çıkarılmıştır. Ahmet'in kızını köyün ağasının oğluna isterler. Ahmet, ağa oğlunun hem şımarık olacağından hem de oğlanın, 10-11 yaşlarındaki üvey kız kardeşine tecavüz ettiği bilindiğinden bu evliliğe karşı çıkar. Fakat karısı çok ısrarcı olur ve ağa da evine kadar gelip bizzat kızı isteyince çaresiz razı olur. Evlilikten bir ay kadar sonra kızı, babasına, kocasının annesiyle yattığını söyler. Ahmet, önce inanmak istemez fakat daha sonra bir köylüyle tartışırken köylünün ağzından da aynı şeyi duyunca hemen harekete geçer. Bu arada oğlanın babası da her ihtimale karşı yeni evlileri çiftliğe göndermiş, fakat Ahmet'in karısı, 'kızımı görmeye gidiyorum' bahanesiyle onların yanına gitmiştir. Ahmet önce tek atımlık bir Kürt tüfeği bulur ve onu doldurarak çiftliğe gider. Gece olunca, damda yatan kızı, karısı ve damadının yanlarına çıkar. Önce üzerine çıktığı dut ağacından damdaki durumu gözetler ve bu ilişkiden emin olmak için bir süre bekler. Daha sonra karısı ile damadının gerçekten ilişkiye girdiklerine şahit olunca da damadın, karısının yanından ayrılmasını bekler, çünkü tüfek tek atımlık olduğundan ancak bir kişiyi vurabilecektir. Damat, karısının yatağından ayrılıp kızının yatağına geçince, karısını vurmak üzere yavaşça dama süzülür. Ancak o anda, "«Ahmet! Sen karıyı vuracaksın. Karı ölecek... Sen dama gireceksin. Bu namussuz, başka bir hizmetkârın namusuna dolaşacak... İyisi mi!...» (Tahir, 1974, s. 156)" der ve damadın yatağına geri döner. On üç yaşındaki kızının koynunda yatan damadının alnına namluyu dayayıp ateş eder. Daha sonra gürültüye koşan karısından kurtulmak için de damdan atlayıp kaçar.

Namus cinayetinden gelen bir diğer mahkûm Abuzer'dir. Evlenir evlenmez askere giden Abuzer, izne geldiğinde babasının karısına musallat olduğundan henüz

habersizdir. Babası onu pek evde tutmaz ve her gün bir şeyleri bahane ederek ona dışarıda birtakım işler verir. Son olarak babası bostana gönderdiğinde ise Abuzer akşamı beklemeden eve döner, sessizce içeri girer ve bir de bakar ki yatakta iki kişi yatıyor. Devamını şöyle anlatır: "«Ulan! Dinini imanını!» diye bir nara vurmuşum. Babam karşıma dikildi. «Sen misin baba!» «Benim eşşoğlu eşek, bostanı neden bıraktın?» «Şu sebepten bıraktım ki...» tamam beş kurşun sıkmışım göğsüne... Bir elimle yakasını tutup, göğsüne sıktım kurşunları... (Tahir, 1974, s. 160)". Bir anda namus davasına baba katili olan Abuzer, olaydan hemen sonra annesinin de meseleyi başından beri bildiğini ancak gelin-kaynana çekişmesine yoracağından korkarak kendisine bir şey söylemediğini öğrenecektir. Abuzer, bu olay sonrasında karısını da kaybedecektir:

— Karı ne oldu?

— Korkudan çatlamış. Kırk gün sonra öldü.

— İfadede ne söylemiş?

— «Evet, kaynatam üstüme çöktü. Ne yaptımsa elinden kurtulamadım. Sonunda razı oldum.» demiş. Daha çocuktu bey... On iki yaşında var yoktu... Aklı mı erer? (Tahir, 1974, s. 160).

Abuzer'in bu kayıplarına mukabil, meseleyi bilmeden, ani olarak karşısına çıkan bir durumdan dolayı bu suçu işlediğinden, yani planlı bir cinayet olmadığı için, mahkeme kendisine sadece bir yıl ceza verecektir. Diyaloğun bu kısmında İstanbullu, mahkûmların çoğunun nasıl ifade vereceklerini bilemediklerinden yüksek cezalara muhatap olduklarını söyleyecek ve yine olayların perde arkasına inerek sosyolojik tahlile başvuracaktır:

— İyi ama bey, biz bu usulleri bilmeyiz. Biz Kürdüz!

— Kabahat sizde değil, kabahat evvelâ fıkaralıkta, sonra cahillikte... Fıkaralık şu sebepten kabahatli ki... Karıyı parayla satın alıyorsunuz. Kötü yola saptığını sezince boşayamıyorsunuz. Kolay mı? Üçyüz lira masraf etmişsiniz, batmışsınız. Halbuki adam bindiği kısrağı bilmez mi? Karının fikri bozulunca.. Su vermesinden bellidir. Lâkin doluya koyarsın almaz, boşa koyarsın dolmaz. Sopa atarsın, kötü söylersin. Daha beter yüz göz olursunuz. Cahillik sonra yakanıza sarılır. «Şunu yakalayıp hovardasıyla birlikte öldüreyim.» dersiniz. Cahil adam aklına bir şey kilitledi mi kurtulamaz. Konu komşu da, «Vur, namusunu temizle», derler.

— Haklısın bey. (Tahir, 1974, s. 162).

Bir gece İstanbullu, Bedri Bey'in koğuşunda büyük kumar döndüğünü ve Kezban'ın babası Mehmet'in orada olduğunu öğrenince hemen oraya gider. Kumar minderi etrafında toplanan kumarbaz mahkûmlar kıyasıya kumar oynamaktadırlar. Ortada duran bir minderin üzerine attıkları iki zarla, 'barbut' denilen bir kumar oynamaktadırlar. Kumarda cebindeki parasını kaybedenler ise yatağını, yorganını hatta elbiselerine varıncaya kadar sahip oldukları tüm maddi varlıklarını kumara yatırırken aslında manevî değerlerini de nasıl kaybettiklerinin ve adeta insanlıktan çıkıp nasıl anlaşılmaz bir hal aldıklarının farkında bile değillerdir. Mehmet, oyundakilerden biri, her şeyini kaybedip borç para bulmak için minderden çekilince hemen oyuna girer ve girer girmez sadece on lira olan bütün sermayesini kaybeder. Hemen, bedelcilik yapan mahkûmdan borç para ister ve on lira karşılığında sırtındaki ceketi çıkarıp satar. Onu da bir zarda kaybedince bu defa beş lira borç ister ve etrafındakilere yalvarmaya başlar. Beş liraya karşılık altı, yedi, sekiz lira vermeyi teklif etse de karşılık bulamaz. Bu sırada kumara 'Kavat Alo' lakaplı başka bir namuscu dahil olur. Çok zengin bir ağa çocuğu iken hovardalık nedeniyle iple hamallık yapmaya kadar düşen Alo, genelevinde çalışan bir kadına tutulmuş ve kadından yüz bulamayınca da onu baltayla öldürmüştür. Bu cinayet sonunda on sekiz yıla mahkûm olan Alo, koğuşundaki ağaların hizmetini sağlayarak geçinmektedir. Ancak, onlardan kazandığı paraları biriktirdikten sonra her üç ayda bir tüm birikimini kumara veren Alo, o gün de aynı şeyi yapar ve kuruş-kuruş biriktirdiği tüm parasını Şeyh Yusuf'a kaptırır ve her şeyini kaybedince de adeta çıldırmışçasına üstünü başını parçalamaya ve küfürler etmeye başlar. Yazar, romanda verdiği bu tasvirler ile, drama düşmüş ve hapishane koşullarında tekrardan kapana kısılan bu insanların çaresizliklerini tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. İstanbullu, Kezban'ın babasına çok kızdığı ve kumara da vereceğini bildiği halde, Tözey'e yalvararak Kezban'ın eşyalarını annesine teslim ettirtmiştir. Kezban'ın üzerinden çıkan ve hastaneye teslim edilen 110 lirayı da almak için veraset davası açmışlardır. Eşyaların hepsini teslim aldıkları halde bir tek Kezban'ın radyosunu alamamışlardı çünkü radyoya Kezban'ın dostu 'Hükümet Mehmet' el koymuştur. Radyoyu almak için Kezban'ın anne ve babası, Hükümet Mehmet ile tartışırlarken İstanbullu bir insanlık dramına şahit olacaktır:

> Kadın yüzünü sakladı. Anlaşılmaz şeyler söyledi. Demirlerin arkasında namusçu dudaklarını yalıyordu. Hükümet coştu:

— Dili tuza değmiş keçi gibi ne yalanıyorsun. Sen izinli geldin. Kız sana meseleyi bir tamam anlattı. «Kaynatam benimle yatıyor,» demedi mi?

— Dedi. Lâkin biz askerdeyiz, izinli geldik...

— Sus... Güveynin babasından üç kırat ekin, yirmi lira almadın mı?

— Aldık. Bunlar açtı. Sen fıkaralığı bilir misin?

— Öyleyse kızı neden vurdun?... Ellerin lafıyle vurdun. Ulan senin namusun var mı ki sen namus temizliyorsun.

— Ben ona haber yolladım «Başka vilâyete gitsin,» dedim.

— «Gitsin», demiş. Senin lafınla gidebiliyor mu? Fıkara istida verdi. Kabul etmediler. Komiserin gözü var, jandarma zabitinin gözü var, zabıt kâtibinin gözü var. Hey Yarabbi... Dünyada senin gibi namussuzun kıtlığına kıran mı girmiş. Kızı yollamadılar. Namusunu temizleyeceksen, kızın kaynatasını vursana... Pezevenk kocasını vursana... Ulan, kız yetmiş kuruş yevmiye ile fabrikaya girdi. Gelip neden götürmediniz? Şimdi radyo davasını görüyorsunuz.

Karı, eteğini tutarak çocukları ileri doğru itti:

— Bunlar aç yavrum.. Bize acıma... Bunlara acı...

— Kes sesini... Bana çaça analık etme... Senin dünyadan haberin yok. Bu kocan olacak pezevenk kumar oynuyor karı... Kızın radyosunu da kumara mı bastıracağım? (Tahir, 1974, s. 223-224).

Bir taraftan Malatya Cezaevinde bunlar yaşanırken bir taraftan da İkinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, radyo yayınlarında, tarafsız olduğumuzu, Almanların dost, İngilizlerin müttefik olarak kabul edildiğini söyleyerek bu savaştan en az zararla sıyrılmaya çalışsa da ekonomik durumları sağlamlaştırabilmek adına varlık vergisini çıkartacaktır. Vilayetten, şehrin zenginlerini çağırıp onlardan vergi almakta, zorluk çıkarmaya çalışanları ise sopadan geçirmektedirler. İsmail Ağa namında bir zenginden yedi yüz lira almışlar, adam hemen ertesi günü İstanbul'a koşmuş ve 'Gavurlar'ın satılan mallarından kırk bin liraya bir gazino satın almıştır. Tözey ise aynı gün hapishaneye ziyarete geldiğinde, genelevdeki kızlarla beraber vilayete gittiklerini ve kızların her birisinin beş yüz lira varlık vergisi verdiğini söyleyecektir. İstanbullu, beş yüz liraya önce inanamayacak fakat makbuzu görünce şaşıracak ve parayı nerden bulduklarını soracaktır. Tözey de manifaturacıdan faizle borç aldıklarını doksan bir gün sonra altı yüz lira ödeyeceklerini söyleyecektir. Murat, Tözey'i gönderdikten sonra, kafasından bir hesap yapacak ve Tözey'in bu parayı

ödeyebilmesi için iki yüz kırk kişiyle yatması gerektiğini hesaplayacak ve sistemin çürümüşlüğüne bir kez daha dikkat çekecek şu düşünceleri dillendirecektir:

> «İyi ama biz Kezban'ın babasına neden kızıyoruz? Kızını yarı varlık vergisi vermekten kurtardı, ikiyüz kırk kişiden kurtardı. İyilik etmiş de haberimiz yok. On beş seneye karşı bir küçücük iyilik... İngiliz Kralının tacından daha pahalı...»
>
> … «Demin herife çıkıştık... Ne hakkımız vardı?..» Demirlerin arkasında radyoyu alabilmek için yüzlerine yalvararak bakan adam, ümitsiz adam, gözlerinin önüne geldi. Utandı. «Bir de çıkıştık. Hükümat'la beraber olup...» (Tahir, 1974, s. 228-229).

İstanbullunun bu sözleriyle biten romanın bu bölümüyle Kemal Tahir son noktayı koymakta, bütün roman boyunca anlatılan olaylardaki hakiki sorunlara ve sorumlulara ironik bir şekilde dikkat çekmektedir. Yazar, diğer romanlarında da yaptığı gibi bu eserinde de drama düşmüş insanları ön plana çıkarırken, onların her birinin hikayelerindeki arka plana ayna tutmakta ve yaşanan dramların toplumsal boyutlarını nazara vermeye çalışmaktadır. Hapishaneye girişini, Anadolu insanını gözlemlemek ve tanımak için bir fırsat olarak gören Kemal Tahir'in, yaptığı bu gözlemleri de romanlarına başarılı bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Burada da İstanbullu Gazeteci Murat üzerinden geliştirilen söylemler ve romanın diğer karakterleriyle kurulan diyaloglar, yapılan bu gözlemlerin ipuçlarını vermektedir. Bu çerçeveden hareketle, Kemal Tahir, her şeyden önce hapishaneye düşen bu insanların, yanlış kurgulanmış bir sistemin kurbanı olduklarını, içinde yaşadıkları toplumu da kuşatan, fakirlik ve cehalet sarmalından kurtulmadıkça bu suçların işlenmeye devam edeceğini ısrarla vurgulamaktadır. İlaveten, toplumda ve özellikle de kırsal alanda yaygın olan, 'yanlış namus anlayışı' ve 'yanlış kader anlayışı'na da dikkat çeken yazar, bu yanlış telakkilerin de esasen dinin yanlış yorumlanmasından veya yanlış algılanmasından kaynaklandığının altını çizmektedir. Ancak, bütün bu yanlışlıklardan menfaat sağlayan bir kesimi de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Oyunun kurallarını belirleyen de gücü elinde tutan işte bu kesimdir. Bu sistemde zayıflar ezilmekte, güçlüler ise günden güne güçlerine güç katmaktadırlar. Hapishaneler ise oyunun kurallarına uymayanları veya karşı çıkanları hizaya getirmek için tasarlanmış mekanlardır ve müdavimleri her zaman toplumdaki ezilenler veya ezilmesi gerekenler olacaktır.

4.5. Damağası

Kemal Tahir'in Çorum Cezaevini anlatan yegâne eseri olması bakımından hapishane romanları içinde ayrı bir öneme sahiptir. On iki yıllık hapishane hayatının en uzun kısmını (yaklaşık beş yıl) geçirdiği Çorum Cezaevinde, Çorum ve yöresini anlatan, köy romanları kategorisindeki Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal üçlemesinin haricinde Damağası romanı da yazarın mahkûmiyet yaşadığı hapishaneleri anlattığı hapishane romanları içinde önemli bir yer tutmaktadır. "Damağası", "Bir Mülkiyet Kalesi" gibi, 1977 yılında Kemal Tahir'in eşi Semiha Hanım tarafından yayımlanmıştır. Bu anlamda Kemal Tahir'in, taslak halinde sarı defterlerden alınıp, ölümünden sonra basılan son iki romanından biridir. Ancak, Bir Mülkiyet Kalesi'nden farklı olarak Damağası, bir roman bütünlüğüne sahip değildir. Aslında bu eserde, farklı tarihlerdeki müsveddeler tarih sırasına göre dizilip yayınlanmıştır. Bir diğer deyişle, sarı defterlerdeki üç ayrı taslak bir araya getirilerek yayınlanmıştır. Bu eserin basımını yapan yayınevinin açıklamasına göre, bu kitapta:

> Romanın hareket noktasını oluşturan 1948 tarihli 'Notlar', 1949'da yazarın cezaevinde iken giriştiği ilk romanlaştırma denemesi, ömrünün son yıllarında bu denemeye vermeye başladığı yeni biçimin bazı bölümleri bulunmaktadır. «Notlar» bir yana bırakılırsa, çalışmaların hiçbirisi son biçimine kavuşturulamamış, yazarın ölmeden eliyle düzeltmeler yaptığı kısım bile yarım bir taslak halinde kalmıştır.

'Damağası notlar/müsveddeler' ana başlığıyla verilen bu eserin, her bir müsvedde kısmına ayrı başlıklar verilmiş ve her kısma müsvedde tarihi ile ilgili notlar düşülmüştür. Her üç bölümde ortak konular olduğu gibi, bazı bölümlerde, diğerlerinde hiç bahsi geçmeyen olaylar da anlatılmaktadır. Eserin genelini yansıtması açısından, ortak konu ve olaylara ağırlık verilirken, romanda muhtemelen yan olaylar olarak tasarlandığı düşünülen konulara ise kısaca değinilecektir.

'28.4.1948 tarihini taşıyan sarı defter: Damağası (Notlar)' başlığıyla verilen birinci bölüm, yazarın kendisini de olayların içine aldığını ifade eden şu cümlelerle başlamaktadır:

> Bütün bu aşağıda okuyacağınız zincirleme meselelerin, günlerden bir gün, Çorum Cezaevinde, mahsustan yere düşürülüp, kırılan bir saatten doğduğuna inanmak güçtür. Amma neylersiniz ki, realist bir hikayeci sıfatıyle, şüphecileri şüphelerinde serbest bırakarak, hakikati gördüğümüz gibi kaydedeceğiz. (Tahir, 1994, s. 5).

Hikâyenin odağındaki saatin sahibi, Çorum Cezaevinin birinci sınıf gardiyanlarından Hasan Kırat birinci bölümün kahramanıdır. Cezaevinin örnek gösterilebilecek bu gardiyanı daha sonraki bölümlerde pek görünmemekte, sadece üçüncü bölümde, Çorum Savcısı ile kısa bir diyalogda yer almaktadır. Cezaevi Müdürü ve gardiyanların neredeyse tamamının çeşitli usulsüzlük ve haraç işleriyle iç içe olduğu bir hapishanede yazarın, böyle dürüst bir memuru romanın başlangıcında nazara vermesi, her ne kadar bürokraside yozlaşma had safhaya varmışsa da arada düzgün insanların da olduğuna işaret etmeye yönelik bir çaba olarak görülebilir. Hasan Kırat dürüstlüğüyle ve çalışkanlığıyla tanınmış biridir. Gardiyanlıktan önce bir ticarethanede çalışmıştır. Patronları kendisinden çok memnun olmalarına rağmen ikinci defa askere çağrılmasını fırsat bilmişler, dönüşünde işe almamışlardır. Çünkü, yanlarında çalıştığı Ebniyalar stokçuluk yapmaya başlamış ve Çorum mebusu ile ortaklaşa olarak cezaevi mahzenlerinde çuvallarla şeker ve sandıklarla kahve depolamaktadırlar. Vilayete gelen gazyağları da önce bunlar ulaştırılmakta, bunlar da köylüye fahiş fiyatla satmaktadırlar. Vali de bu adamlarla beraber hareket etmektedir. Çorum'un merkezinde sermaye sahipleri ile üst düzey yöneticiler arasında böyle bir ilişki kurulmuşken, Çorum Cezaevinde de durum bundan çok farklı değildir. İşte bu şartlarda, Hasan Kırat, Ebniyaların işinden sonra, Çorum'un o zamanki müddeiumumisi yardımıyla Cezaevine gardiyan olarak alınır. Dünyada iki tane emeli vardır: Birisi başgardiyan olmak, diğeri ise bir saat satın almak. Baş gardiyanlık, yakın zamanda pek mümkün görünmediğinden o, saat alma hayaliyle günlerini geçirmektedir. Tam o sıralar devlet, memurlar için çıkardığı ayni yardımı nakdi yardıma çevirmiş ve altı aylık nakdi yardımı yılbaşında vermiştir. Birdenbire eline çokça para geçen Hasan Kırat hemen saat aramaya koyulur. Aradığı saati Çorum'da bulamayınca İstanbul'a sipariş verir ve sonunda Tissot marka bir saate yirmi lira karşılığında sahip olur. Maaşının yarısını saate yatıran Hasan Kırat, diğer gardiyanların alaycılıklarını bildiği için saatini onlardan sakınmaktadır. Ancak kendilerine devamlı eğlence arayan gardiyanlar onun saatini kendi saatleriyle kıyaslamak için saati hapishaneye getirmeye onu ikna ederler. Sonrasında ise şunun içindeki taşlara bir bakalım bahanesiyle elinden aldıkları taşa önceden planladıkları gibi beton zemine düşürürler. Saat yan tarafı üzerine düştüğünden camı kırılmamıştır, ancak tik-takları kesilmiştir. Bu duruma çok üzülen Hasan Kırat saati yerden alır ve bunun intikamını onlardan alacağına ant içer. Hasan Kırat'ın hikayesini burada bitiren yazar, stokçuluğu, stokçularla iş birliği yapan devlet erkanını eleştirdiği gibi memurlara

yapılan aynî yardımı da eleştirmektedir. Kemal Tahir bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Aynî yardım harp içinde icat edilmiş bir acayip dermandı ki memurlarla halkın arasını açmaktan, bu suretle «parçala hükmedersin» sözünün doğruluğunu ispat etmekten başka, pratik ve ekonomik yararı görülmemiştir (Tahir, 1994, s. 11)”.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise Çorum Hapishanesinin işleyişi anlatılmaktadır. Mahkûmlardan birinin ısrarlı istidalarından sonra, vekaletten hapishaneye müfettiş gönderilir. Gelen müfettiş oradaki çarkı kısa sürede çözmüştür. Ancak durum vahimdir:

Çalık Hakim'in foyası meydana çıktı. Halkı, «Türk milleti namına icra-yı adalete, ita-yı hükme mezun» mahkemelerin burada nasıl soyup soğana çevirdikleri, çarıklarında ip bırakmayıncaya kadar nasıl sızdırdığı anlaşıldı. Senelerden beri parayı veren düdüğü çalmış, keyfî adam vuran üç sene ile kurtulmuş, parasız olanlar kanunun en şiddetli maddelerine çarpılarak göz; yıldırılmıştı. Mevkuf olarak gelenler, iki gün sonra. Başgardiyan Hasan Pehlivan tarafından huzura getirilerek, iktisadî vaziyeti bir güzel 'tahkik ediliyor, gücünün yeteceği bir meblâğ üzerinde uyuşuluyor. Çalık Hakim'in tavsiyesi üzerine yalancı şahit tedarik edilerek, arabasını dağdan aşırıyordu.

Müfettişin gelmesinden sonra Çalık Hâkim başka bir memlekete yollandı. Müddeiumumi bey Zonguldak Millî Korunma Mahkemesi Reisliğine tayin edildi. Ağaları gidince vaziyeti beğenmeyen Sarı Müdür ve Sergardiyan, başları kaygısına düştüler. Birisi Ankara'da bir mümeyyizliğe, öteki asrî cezaevlerinden birisinde idare memurluğuna kendilerini naklettirdiler. (Tahir, 1994, s. 20-21).

Müdürsüz kalan Çorum Cezaevine kâtip vekalet etmeye başlamıştır. Kâtip Lütfü Efendi (üçüncü bölümde ismi Civan İbret olarak geçmektedir), sarhoşken birisini vurmasından ötürü polislikten istifa ettirilmiş, yirmi yedi ay kadar hapis yattıktan sonra beraat etmiş sert mizaçlı birisidir. İki çocuklu bir aile babası olan bu adamın her gece içtiği için 40-50 liralık katiplik maaşıyla geçinmesi mümkün değildir. Bu yüzden, kendisini müdür vekili ilan eder etmez baş gardiyan muavinini de baş vekil tayin ederek, merkezden herhangi bir görevlendirme beklemeksizin istiklalini ilan etmiştir. Gardiyanları ve hapishanede onlara çalışan mahkûmları da organize ederek, bütün mahkûmları haraca bağlamıştır. Hapishaneye yeni gelenden, hapishaneden çıkandan para aldığı gibi, bulaşıcı hastalığa karşı tıraş edilmesi gereken mahkûmlardan da tıraş olmama parası almaktadır. Mahkûmların kumar oynamasına göz yumulmakta ancak dönen paranın yüzde onu idareye kalmaktadır. Vekil müdür, tam hapishaneyi istediği kıvama getirmişken Uşaklı yeni müdürün tayin telgrafı gelir. Bunun üzerine tedirgin olan kâtip, gardiyanlarla bir olup yeni müdüre tuzak kurmaya ve onu en azılı ve en

kıyıcı mahkûmlarla karşı karşıya getirmeye karar verir. Yeni gelen müdür ise planlardan habersiz iyi niyetli, biraz da kolay inanan birisidir. Bu yüzden plan tıkır tıkır işleyecektir. Müdür, gelir gelmez kâtipten mahkûmlar hakkında bilgi almak ister ve en azılı mahkûmların isimlerini sorar. Lütfü Bey, müdüre bir liste sunar, bu listenin en başında Rıza Bey isimli Erzurumlu bir mahkûm, ikinci sırasında ise on beş yıla mahkûm bir yüzbaşı vardır. Müdür, bu ikisini hizaya getirirse bütün mahkûmlar üzerinde otorite sağlayacağını düşündüğünden hemen harekete geçer. Ancak mahkûmlar hakkında yanlış bilgilendirilmiştir ve daha da kötüsü gardiyanlar da kurulan tuzağa uygun hareket etmekte yani onun aleyhine çalışmaktadırlar. Kâtibin istediği olmuş, yeni müdür tuzağa düşmüştür. Rıza Bey, geçmişinde, eşkıyalık, kumarbazlık ve ırz düşmanlığı gibi hasletler bulunsa da artık tahliye olacağı haberini aldığından, namaza başlamış, koğuşta Kuran okur olmuştur. Yeni müdür, Rıza Bey'in, karşı koğuşa geçtiğini öğrendiğinde hemen oraya baskın verip onu kumar oynamakla suçlayınca, Rıza Bey çok sinirlenirse de sesini çıkarmaz. Sonrasında ise gardiyanlar Rıza'yı biraz hırpalamak istediklerini söylerler. Olan bitenden habersiz müdür, gardiyanlara tamam deyince onlar da Rıza'yı müdüre götürüyoruz diyerek koğuştan çıkışında döverler. Bunun üzerine Rıza, 'imdat, adam öldürüyorlar... Atatürk, Atatürk, bizi kimlere bıraktın diye bağırarak bütün hapishaneyi ayağa kaldırır. Ancak, olayların nereye evrildiğini henüz kestiremeyen müdür, çoktan listedeki yüzbaşı ile de uğraşmaya başlamıştır. Yüzbaşı da eski bir kumarbaz olmasına rağmen, o hapishanede hiç kumar oynamamıştır. Fakat müdür tarafından kumar oynamakla itham edilince o da inadına kumara başlayacaktır. Müdürle de restleşen yüzbaşı artık dizginlenemez bir haldedir. Olayların her yerde konuşulması üzerine müddei umumi hapishaneye gelir ve Rıza'nın haklılığı şahitlerin de yardımıyla ispat edilir. Bu arada Rıza Bey'in meselesinden, müddei umumi ile aynı gün hapishaneye gelen vali de haberdar olmuştur. Vali Rıza Bey'in ve diğer mahkûmların yanında müdürü azarlar. Müdür, hâlâ nasıl bir oyunun içinde olduğunun farkında olmasa da durumun vahametini anlar ve Rıza'nın şikayetçi olmaması için ona yalvarır, 'Kendisi Ankara'daki tanıdıkları vasıtasıyla tayinini hemen başka bir yere aldırabilecektir, yeter ki hakkında dilekçe verilmesin' ricasını Rıza Bey kabul eder ve böylece müdür kovulmaktan kurtulur. Kâtip Lütfü, tam kazandığını düşündüğü sırada önceki başgardiyan Hasan Pehlivan tekrar hapishanedeki görevine dönmüştür. Kâtip, bu defa da onla uğraşmaya başlar ve ona 'Rıza Bey'le siyasî mahkûmun gözünün kurdunu kırmak gerektiğini, bu işi en iyi onun becerebileceğini'

söylerse de Hasan Pehlivan bu oyuna gelmez ve o da kâtibi saf dışı bırakmaya çalışır. Müdüre yaptığı numarayı eski başgardiyana yutturamayan kâtip ise bu sefer dokuz ayrı mahkûma istida yazdırır ki bu istidalarla otuz yedi ayrı meselede Hasan Pehlivan suçlanmaktadır. Ancak müddei umumi otuz yedi suçlamanın aynı anda ortaya atılmasından şüphelenir ve bunun arkasında kimin menfaati olduğunu araştırmaya karar verir. "Bu menfaatin ne olduğunu kendisine açıkça anlatıp hissesini tayin etmezlerse, bir kere de Hasan Pehlivan'la görüşecekti. Asıl Cumhuriyet Müddeiumumisi tayin edilip vazifeye başlayıncaya kadar birkaç bin lira vurmak fena olmazdı (Tahir, 1994, s. 82)". Birinci bölüm biterken, iktidar mücadelesi tüm hızıyla devam etmektedir. İkinci bölüm ise şu notla başlamaktadır: "Not: Dam'a Anadolu'da hem Mahpusane, hem de ahır; bazan 'mahpus damı' da denir. Damağası «mahpusaneyi soyan azılı haydut» demektir (Tahir, 1994, s. 87)". Kemal Tahir'e göre, dönemin azılı haydutları işbaşındadır. Ne var ki bu haydutlar, devletin, haydutları kontrol ve ıslah etmek için görevlendirdikleri adamlardır. Diğer bir deyişle, haydutluğun karşısında olması gerekenler bizzat haydutluk etmektedirler.

'1949 tarihini taşıyan sarı defter: Damağası' isimli ikinci bölüm, 'Kitaplı Casus' adlı bölümle başlamaktadır. Malatya Cezaevinden gelecek olan casusun haberi çok önceden Çorum Cezaevine ulaşmıştır. Zaten Çorum Cezaevi bu konuda deneyimlidir ve bu casustan önce iki casus daha görmüştür. Bunlardan birisi 'Bulgaryalı İt Koço' lakaplı mahkûmdur. Sürüsünü otlatırken Türk sınırına geçince yakalanarak casusluktan beş yıla mahkûm edilmiş ve Çorum'a gönderilmiştir. "Kısacık boylu, kolları âdeta uzun, gözleri bir hoş olduğundan renkleri bilinmez, sefil, fıkara bir adamcağızdı (Tahir, 1994, s. 88)". Mahpushanenin gördüğü ikinci casus ise eski bir yüzbaşıdır. Bu yüzbaşı da fizikî yapı olarak evvelki casus Koço'ya benzemektedir. O da ufak tefek, omuzları dar, bacakları biraz çarpık, elleri ise kocamandır. "Zahir dünya üzerindeki bütün casusların kısa boylu, yerden bacak olmaları şart idi ki bu casus yüzbaşı da tıpkı İt Koço'ya benziyordu (Tahir, 1994, s. 95)". Bu ikisinin ortak özelliklerini esas alan mahkûmlara göre ise bu casus milletinin bir hilkat garibesi oldukları düşünülmektedir. Bu yüzden de gelecek olan yeni casusun önceki iki casusun özelliklerine sahip biri olması beklenmektedir. Bu anlayış mahkûmların ve gardiyanların diyaloglarında açıkça görülmektedir. Yazarın bu tahlili, toplumda yaygın olan, birkaç örnekten hareketle nasıl genellemeye gittiklerine vurgu yapmaktadır. Casus İt Koço, bütün köpeklerin taklidini yapabilmekte ve kendisinin köpeksiz çobanlık yaptığını iddia etmektedir. Casus Koço'nun köpek taklidi

yapabilmesi, mahkûmlar ve gardiyanlar tarafından çok lüzumsuz görülmesine mukabil hapishanedekilerin, dışarıdaki köpeklerin havlamasından çok bunaldıkları ancak bir çare bulamadıkları bir sırada hiç ummadıkları bir şekilde çok işlerine yarayacaktır. Hapishanenin hemen karşısındaki aygır deposunun bahçesinde toplanan şehrin köpekleriyle, köylerden kaçıp gelen köpekler, zamanlı zamansız ulumalarıyla hapishanedekileri rahatsız edince Koço, bu konudaki hünerlerini ortaya koyarak hapishanedeki herkesi büyük bir dertten kurtarmış, kendisi de bu sayede mahkûmların yardımına mazhar olarak daha rahat bir statü kazanmıştır. Bu durumu mahkûmlar da hayretle karşılamaktadırlar: "Rabbimin bir hikmeti canım, diyorlardı, demek it gibi ürümek de işe yararmış! Şu fıkarayı itlik doyuruyor vesselam! (Tahir, 1994, s. 95)". Koço'nun bu maharetine karşılık, Yüzbaşı marangozlukta eşi benzeri olmayan bir ustalığa sahiptir. Hapishanenin atölyesinde yaptığı, kilidi gizli bir çekmece ile bütün hapishanede meşhur olmuş, ustalığıyla herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Bu yüzbaşı sözünü dinleten biridir. Kendi hikayesini oluşturan Dersim olaylarındaki durumunu dinleyenlerin kimliklerine göre anlatmak adetidir:

> Karşısındakiler Kürt ve Alevi iseler başka bir hikâye söyler; Türklere, Lazlara, Çerkeslere bir başka masal anlatırdı. Bu muhtelif hikâyelerin müşterek tarafı, yüzbaşının başına her ne hal geldiyse 1937 Dersim Harekâtı sırasında gelmiş olmasıydı: Bu harekata Bölük Kumandanı olarak bölüğünün başında iştirak ettiği muhakkaktı. Sözün burasında, eğer karşısındakiler Kürt ve Alevi iseler, kurnaz kurnaz göz kırpar, aslını inkâr edenin çingene olduğunu, yapılanlara dayanamayıp Dersimlilere iltihak ettiğini söylerdi. …
>
> Türklere, bilhassa memur takımına gelince, mecliste başgardiyan gibi bir de vazifedar bulunursa Dersim hikâyesi başka bir şekil alıyordu.
>
> — Bizi Tabur Kumandanı olarak namert yaktı, diyordu. Allah bilir ama herif galiba kurdun domuzu idi. Benim nasıl cansiperane çalıştığımı görünce herhal dokundu. (Tahir, 1994, s. 96-97).

Kendisinin, Alevi ve Kürtlerin arasına casus olarak sokulduğunu ve onlara karşı aslında nasıl amansız bir mücadele verdiğini anlatmakta, Alevi ve Kürtler'in nasıl insanlık dışı varlıklar olduğunu hikâye etmektedir. Aslında tam bir ikiyüzlülük örneği olan bu adam, kimlik siyaseti üzerinden insanların nasıl manipüle edilebileceğini göstermesi açısından, yazar tarafından özel olarak seçilmiş bir roman kahramanı olduğu intibaını vermektedir. Neticede mahkûmlar gözünde casus olan bu adam gerçek hayatında da casusluk yaptığını saklamamaktadır. Ancak her hâlükârda her iki casus da

mahkûmlar gözünde maskara durumuna düşmektedirler. İşte bu düşüncelerle ve merakla yeni casus beklenmektedir:

Bu suretle Çorum Cezaevi 'casus' denilen heriflerin ne mal olduğunu iyi biliyordu. Gelecek olan da ya casus-ahraz İt Koço gibi havlamakta menentsiz, yahut Yüzbaşı gibi hezarfen, fakat mutlaka; ikisi gibi kısa boylu bir herifti. … Casus kısmı ister köpek gibi havlasın ister kilidi gizli çekmece marangozu olsun, kısa boylulardan yetişiyor, bu bir... Bir de mahpusaneciliği hak edemiyor, muhakkak rezil rüsvay oluyor.

Topal Muhtar, gelecek casustan lâf açılınca, kıkır kıkır gülüyordu da:

— Rezil olmaya mutlaka rezil olur ya... Bele ki it Koço gibi, Yüzbaşı gibi rezil olmasa da bir başka casus! oyunu daha, öğrensek uşak! diyordu. (Tahir, 1994, s. 101).

Böyle bir atmosferde Çorum Cezaevine gelen Cemal Bey, beklendiği gibi kısa boylu olmayışı ile herkesi şaşırtmasının yanında, eşyaları arasındaki sandıklarıyla da dikkat çekecektir. Gardiyanlar tarafından taşınan sandıkların çok ağır olması herkesi meraka sevk ederken, sandıklardan kitapların çıkması dikkatleri bu yeni mahkûma yöneltecektir:

Daha eşyalar aşağıya tamamiyle taşınmadan, Çorum Cezaevinin dört kısmının dördü de beklenilen casusun nihayet geldiğini, kısa boylu olmadığını, köpek gibi ulumadığını, marangoz takımları da getirmemiş olduğunu, buna mukabil üç dört sandık -bu da bir misli mübalağa payı- kitabı bulunduğunu, gâvurcayı bülbül gibi konuşup Müddeiumumiyi bir kelâmda zaptettiğini duyup öğrendiler. Topal Muhtar:

— İyi öyleyse, dedi. Bu da Kitaplı Casus! Oyunu daha çoktur. Seyreder de eğleniriz. (Tahir, 1994, s. 114).

Gazeteci Cemal'i bodrum kattaki tecrithaneye koyarlar. O yıllarda yaygın olan tifüs hastalığına karşı bir tedbir olarak mahpushaneye ilk gelen mahkûmları burada on beş günlük karantinaya almaktadırlar. Burası, yerden bir buçuk metre aşağıda, ışıklandırması zayıf, loş, karanlık bir mahzeni andırmaktadır. Tek kişilik küçük hücrelerde kalınan bu yerden mahkûmlar en kısa sürede kurtulmaya çalışmaktadırlar. Ancak onların bu durumunu iyi bilen hapishane idaresi bunu da kâra dönüştürmenin yolunu bulmuştur. Nitekim, buraya yerleştirilen Cemal'in yanına gelen gardiyan Deli Ömer, 'parası varsa buradan en kısa sürede kurtulabileceğini' söylemektedir. Eroinman olduğunu söyleyen Deli Ömer de diğer gardiyanlar gibi idareyle irtibatlı çalışmakta, rüşvet ve haraç çarkının içindeki yerini almaktadır. Cemal Bey, para vermeye yanaşmayınca buradaki on beş günlük sıkıntıya katlanmak durumunda kalacaktır. Üstelik o günlerde, idamlık bir mahkûm hapisten kaçtığı için mahkûmların bahçeye

çıkmaları da yasaklanmıştır. Cemal Bey bir kez daha kapana kısılmış hissini iliklerinde hissedecek ve bu hissiyattan ancak kitaplarla kurtulabilecektir:

İlk yabancılık geçinceye kadar bazı çilelerin çekilmesi, her yerde, -bilhassa kanun ve nizamların keyfî ve adama göre yürüdüğü her yerde- muteberdi. «Hürriyet zaruretlerin idrakidir.» sözünü hatırladı. Zaruretleri idrak edince, insan o hadiselere karşı filhakika hür oluyordu ama, bu gene de zor işti.

En iyisi, bir iş bulup meşgul olmaktı. Yanında boş müsvedde defterleri, kurşun kalemler vardı. Agatha Christie'nin «On Küçük Zenci» isimli romanını tekrar okuyacağına, oturup tercümeye başlamayı kararlaştırdı. Bu kararla biraz sakinleşti. (Tahir, 1994, s. 127).

Hücreye gaz lambası getiren Deli Ömer, 'hapishanenin eski bir mezarlığın üzerine yapıldığını, bu yüzden geceleri cinlerin perilerin gelip mahkûmları korkuttuğunu, ancak ışık olursa bunların gelemeyeceğini' söylemektedir. Hapishane yönetimi buraya ilk gelen mahkûmları bu yolla korkutarak, onlardan ışık parası altında ayrıca para toplamaktadır. Durumu sezinleyen Cemal Bey, 'gece ışığa ihtiyacı olmadığını' söyler ve 'peri kızı gelirse canıma minnet' diyerek bu teklifi biraz da alaycı bir ifadeyle reddeder. Ancak yönetimin mahkûmlardan para sızdırma yöntemleri oldukça fazladır. Sırada Deli Ömer'den sonra, sağ kolu olmayan Küçük Ahmet ile arkadaşı İbrahim isimli mahkûmlar vardır. Küçük Ahmet on üç yaşında bir kızı kaçırmaktan sekiz yıla mahkûm olmuş, İbrahim ise hakkındaki şikâyetten yedi yıl yemiştir. Bu iki mahkûm sohbet bahanesiyle geldikleri Cemal'den aslında her mahkûmdan aldıkları süpürge parası istemektedirler. 'Yiğitlik vurmakla, ağalık vermekle' diyerek, koparabildikleri kadar parasını almaya çalıştıkları Cemal Bey'in 'hele koğuşa bir çıkalım da düşünürüz' demesiyle onlar da elleri boş geriye döneceklerdir. Akşama ise boynundan ve ayaklarından zincirli insan azmanı bir mahkûm gürültü koparark hücreye kadar gelecek ve o da demir parası adı altında para isteyecektir. Korkunç görünüşüyle mahkûmları yıldıran bu adama Cemal, nereli olduğunu soracak ve onun Çerkes olduğunu öğrenince, "Çerkeslerin yiğit insanlar olduğunu, asla dilencilik yapmayacaklarını' söyleyecek, ayrıca alacağı paraya makbuz verip veremeyeceğini sorgulayacak, kendisinin kanunların dışına çıkamayacağını söyleyip bu son belayı da böylece savuşturacaktır. Ancak o mahkûm hücreden ayrılırken aralarında şu diyalog geçer:

— Yarın söylerim de, seni koğuşa çıkarsınlar, dedi. Ne de olsa garipsin. Hemşeri sayılırız. Biz de şehir kaldırımı çiğnedik. İstanbul'a üç seferim var. Ömrüm de hep Ankara'da geçti.

— Bu demir haracı nereden çıkıyor şimdi anladım. Bunlar Ankara numarası mı?

— İyi bildin. Ankara numarası. (Tahir, 1994, s. 147).

Yazar buradaki diyalog vasıtasıyla, bu işlerin Ankara'daki hükümete kadar uzandığını ima etmektedir. Aslında Gazeteci Cemal, Deli Ömer'in tıraş parasıyla başlayıp, diğerleriyle devam eden bu haraç isteme kanalları tarafından kendisine gönderilen her bir elçiye gerekli mesajları vermekte ve bu mesajların sonuçta hapishane müdürüne kadar ulaşacağını iyi bilmektedir. Bu yüzden o, bir taraftan bozuk çarkın birer aparatı olmuş bu temsilcilere, yapılan işlerin yanlışlığını ve haksızlığını anlatmaya çalışırken diğer taraftan da yönetimi, kanuna aykırı yapılanlar konusunda uyarmaktadır. Bütün bunları yaparken de kimseyi incitmeden herkesle iyi geçinmeye çalışmakta, olayları ayrıntılı bir şekilde gözlemlemeye ve problemlere çözüm yolları üretmeye çabalamaktadır. Bütün bu olanlar yaşanırken, tecrithanede kalan bir mahkûm daha vardır. Kel Yiğit namıyla anılan Ali isimli bu kişi, parası olmadığı için orada tutulan bir alevidir. Cemal Bey'le kısa sürede samimi olan bu mahkûm, para istemeye gelen mahkûmların gerçek yüzlerini ve yönetime nasıl hizmet ettiklerini ayrıntılarıyla anlatacak ve haraç vermediği için onu mutlaka ağır ceza koğuşuna çıkaracaklarını söyleyecektir. Nihayet Cemal Bey, kendisi ile konuşulmasının yönetimce yasaklandığını da ondan öğrenecektir. Demek ki yönetim tehlikenin(!) farkındadır ve gereğini yapacaktır. Ancak bu noktada, Gazeteci Cemal'in, Malatya'da iken yardım ettiği bir mahkûmun arkadaşı imdadına yetişecektir. Çorum'da fotoğrafçılık yapan bu şahıs müdürle samimi dosttur ve bir ihtiyacı olduğunda kendisine muhakkak müdürle haber gönderilmesini istemektedir. Müdür odasında bu görüşmeler yapılırken, Sinop'tan Kardeşi Nuri Tahir'den bir telgraf ve hemen akabinde Malatya'dan nişanlısı Bedia'dan bir mektup gelen Gazeteci Cemal, huzur içinde hücresine dönecektir. Çok geçmeden hücresine yeni bir ziyaretçi gelecek ve Cemal'i otuzlu yılların başında 'mektepli' diye anılan 20-22 yaşlarındaki hatıralarına götürecektir. Cemal Bey'i çok sevindiren bu ziyaretçi gençlik yıllarından tanıdığı, Eleni'nin dostu (daha sonra kocası) olan Salim Aka'dan başkası değildir. İki kafadar, eski günleri yad ederler, Salim Aka, Nazım'la yattığı hapislikleri anlatır. Bölümün sonunda gardiyan Çökük Rıza, yanında Mustafa Eke isimli bir gardiyanla Cemal Bey'i ziyarete gelir. Cemal, tesadüfen Rıza'nın mide rahatsızlığını söyleyince Rıza Efendi, 'Bey, sen herşeyi biliyorsun, şu Eke'nin de meselesine aman bir çare' der. Eke'nin komşu karısıyla 'yarenlik' ilişkisi olduğunu öğrenen Cemal Bey onlara boşanmanın kolay yolunu öğretecektir. Böylece,

Malatya'dan gelen İstanbullu Gazeteci, Çorum'da mahkûmların istida meselelerinde ve her türlü işlerinde en önce başvuracakları danışmanlık görevine başlamıştır bile.

'Damağası (Son çalışma): Bu müsvedde, Kemal Tahir'in el yazısıyla düzeltilmiştir. (Tarihsiz)' şeklindeki başlıkla verilen son müsveddenin içeriğinde de yukarıda anlatılan konular biraz değiştirilerek işlenmektedir. Konulardaki kurgunun yanında roman kahramanlarının isimlerinde de bazı küçük değişiklikler yapılmakla beraber olay örgüsüyle esas itibariyle pek oynanmamıştır. Bunun dışında, bu müsveddede 'Kara Müdür' başlığıyla anlatılan kısa bir hikâye vardır. Bu kısımda Celal Şahin isimli bir Kuvayı Milliyeci subayın Çorum Cezaevi'ne tayin edilmesi konu edilmekte ve başsavcıyla olan diyaloglarına yer verilmektedir. Müsveddenin sonuna ise, 'Bir Mahpushane Hikayesi' başlıklı bir kısım ilave edilmiştir. Burada da evli olan bir mahkûmun yine evli olan baldızıyla yaşadığı gizli aşk konu olarak işlenmektedir. Halbuki bu hikâyeden, ikinci müsveddede Çorum Cezaevinden önce ayrılan sonra geri dönen başgardiyan Hasan Pehlivan için kısaca bahsedilmiştir. Bu durumda, son müsveddedeki bu iki olayın romanın bütününe etki etmediği, yan olaylar olarak düşünüldüğü tahmin edilmektedir.

Özetle, Damağası adlı bu eseriyle Kemal Tahir, hapishane romanlarına son noktayı koymuş, diğer hapishane romanlarında da yaptığı gibi, bir sosyolog hassasiyetiyle dikkatlice gözlemlediği, hapishanelerdeki Anadolu insanlarını ve onların hikayelerini, gerçeklikten ve tarihten kopmadan, kendi dünya görüşüyle de mezcederek romanlaştırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken, sistemin ve siyasi iktidarın yanlış uygulamalarını da dile getirmekten çekinmemiş, düşündüğü çözüm önerilerini ise roman kahramanları üzerinden ifade etmiştir. Ona göre, haksız yere hapse atılmasının nedeni siyasi iktidar tarafından görüşlerinin 'sakıncalı' olarak değerlendirilmesidir. Bu nedenle hapse atılmış ve böylece halktan koparılarak yokluğa mahkûm edilmiştir. Ancak o, hapishanede yazdığı romanlarıyla o günkü iktidarın 'cezalandırma' düşüncesinin tam tersine bir yola girmiş ve bu cezayı 'Anadolu insanını tanıma ve sonrasında bu topluma, içinde bulunduğu toplumsal problemlerden çıkış reçetesi sunma adına' bir fırsat olarak kabul etmiş ve hapishane hayatından başlayarak hayatının sonuna kadar bu ideal üzerine çalışmıştır. Ortaya koyduğu eserleri ise sonuçta onun haklılığını göstermektedir.

5. SONUÇ

‘Kemal Tahir’in Mahpushane Dönemi ve Hapishane Romanları’ isimli bu tez, haksız yere 15 yıl ağır hapis cezası gibi büyük bir cezalandırmaya maruz bırakılarak, hayatının en verimli 12 yılını (28-40 yaş aralığı), 1940’ların zorlu cezaevi koşullarında geçirmek zorunda bırakılan Kemal Tahir’in, siyasî iktidarın hedeflediği bozma, çürütme, yok etme, kısaca ‘tasfiye’ çabalarını/programını tersyüz ederek, tam tersi yönde yol aldığı ve sıradan bir gazete muharriri olarak girdiği hapishaneden, hem romancı kimliğini kazanmış hem de yaratıcılık ve üretkenliğini artırmış bir entelektüel olarak çıktığı varsayımı üzerinden yürütülmüştür. Sanatçının, hapishaneye atılmasının esas nedeni olarak, siyasî iktidara ve resmî söylemlere muhalif görülmesi ve bu yüzden de dönemin iktidarı tarafından sadece cezalandırılmak için değil, öncelikle susturulmak ve uzun vadede hapishanede fiziksel olarak ve ahlaken çürütülerek bayağılaştırılmak suretiyle manen yok edilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. İktidar güçlerinin bu yok etmeye yönelik davranışlarına karşılık, sanatçının büyük bir azim ve kararlılıkla, hapishaneye girdiği ilk günden, hürriyetine kavuştuğu son mahkumiyet gününe kadarki 12 yıl boyunca, bu çürütme, yok etme politikalarına direnerek kendisini, düşün ve sanat yönüyle geliştirmek suretiyle hapishane sürecini, kendisi ve toplumu adına başarıya dönüştürdüğü tezi, bu çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Bu varsayımın doğruluğunu test etme adına Michel Foucault’nun ‘iktidar teorisi’ baz alınmıştır. Kendisinin ismiyle ünlenen bu teoride Foucault, toplumsal yapıların oluşumunu ve gelişimini ‘iktidar ilişkileri’ üzerinden açıklarken “özne-iktidar” denklemini kullanmaktadır. İktidar kuramında, “bilgi” ve “hakikat” kavramlarına da önemli bir yer tutmakla beraber, asıl olarak iktidar ilişkileri içerisindeki özneye dikkat çekmektir. Bu teoride, iktidarın etki alanındaki bireyin yani öznenin, iktidar tarafından değiştirilip dönüştürüldüğü, başka bir ifadeyle nesneleştirildiğini iddia edilmektedir. Foucault’nun iktidar teorisinde ilk olarak hapishaneler için geliştirilmiş olan ‘panoptikon’ sistemini metafor olarak kullanması, hapishanenin onun teorisindeki merkezî konumuna işaret etmektedir. Çünkü, iktidar ilişkilerinin en yoğun yaşandığı yerler olarak görülen, hastaneler, klinikler, okullar, askerî birlikler vb. gibi diğer kurumsal yapılara oranla hapishaneler, iktidar ilişkilerinin en çıplak ve en yoğun yaşandığı yerlerdir. İktidarı

incelemekteki asıl maksadının, bu ilişkiler aracılığıyla "nesneleştirilme"ye çalışılan "özne sorunu" olduğunu belirten Foucault, siyasal iktidarın, kendisi için tehdit olarak algıladığı özneye (bireye), iktidarın siyasî ideolojisini dikte etmek ve onu, iktidarın sistemine uygun ve itaatkâr bir vatandaş/birey haline dönüştürme, yani nesneleştirme işlevini yürüttüğü mekânlar-kurumlar olarak hapishaneleri öne çıkarmaktadır. Kemal Tahir'in hapishane hayatını ve hapishane romanlarını incelediğimiz bu tezin değerlendirilmesinde, "iktidar-özne" ilişkileri çerçevesi baz alındığında, teorinin "iktidar" tarafında dönemin siyasî iktidarı bulunurken, nesnelleştirilmek istenen "özne" tarafında ise Kemal Tahir yer almaktadır.

Sosyolojiyi, 'toplumların, kendileri hakkında sordukları ve devamlı olarak yeniledikleri soru' şeklinde tanımlayan Baykan Sezer (2015, s. 211), bu tanımdan hareketle, sosyoloji biliminde çok genel doğrular istisna olmak üzere, mutlak doğrulardan söz edilemeyeceğini, aynı problemlere aynı değişmez ve mutlak çözümler getirilirse, tarihte ve toplumların yaşantılarında herhangi bir değişiklik, gelişme veya ilerlemeden bahsedilemeyeceğini iddia ederken toplumbilimde olaylara ve olgulara, Kemal Tahir'in de çok önem atfettiği, tarih ve gerçeğin değişkenliği perspektifinden bakmanın değerine işaret etmektedir. İşte Kemal Tahir, her zaman fikir ve düşüncelerini, değişen bu gerçekliğe göre şekillendirebilmeyi başarmıştır. "Bir fikir insanı olarak Kemal Tahir'in en önemli hususiyetinin, tarih-gündelik, millet-devlet, halk-aydın, iman-bilgi, İslâm-lâiklik gibi kavramları, birbirleriyle uyuşmaz ve uzlaşmaz karşıtlıklar şeklinde göstermeye çalışan düşüncelere karşı çıkması olduğu söylenebilir (Refiğ, 2000, s. 15)".

Kemal Tahir, bir yerlere angaje olmak yerine, (yalnız kalmak pahasına da olsa) özgün fikirlerle yol alıp, Anadolu Türk toplumunun meselelerine çözüm arama yolunu seçmiştir. Bu yöndeki çalışmaları tamamen karşılıksız kalmamış, "Kemal Tahir, romancı, tarihçi ve sosyolog kimlikleriyle farklı disiplin ve cenahta yer alan insanları etkilemiştir. Türk toplumunda edebiyat tarih ve sosyoloji alanlarında kalem oynatanların yolu, zaman zaman onunla kesişmiştir (Kızılçelik, 2012, s. 262)". Bunlardan en önemlisi Baykan Sezer'le olanıdır. Zira bu ikilinin birlikte çalışmasından, kökleri tamamen bizim tarihimizden ve bizim toplumumuzun kültür değerlerinden beslenen fakat Anadolu Türk toplumuyla da sınırlı kalmayıp, bütün Doğu toplumlarına da örnek teşkil edebilecek 'Doğu-Batı Çatışması Kuramı' ortaya çıkacaktır. Onun bu

anlamdaki öncü rolü konusunda: "Kemal Tahir'in, içinde bulunduğu dönemin tartışmalarına, başlatıcı ve yönlendirici olarak katıldığı ve özellikle Türk toplum tarihi açısından ileri sürdüğü görüşleriyle Türk düşüncesinde bir geleneğin başlatıcısı olduğunu söylemek, net bir şekilde mümkündür (Yıldırım, 2021, s. 79)". Kemal Tahir'in öncülüğünde Baykan Sezer'le birlikte inşa edilen bu ilk ve tek 'yerli' sosyoloji kuramı, sonraki takipçileri tarafından sahiplenilip günümüze kadar taşınacaktır. Böylelikle, "Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in Türk düşünce hayatına getirdiği yerli bakış açısı, Doğu-Batı çatışması kuramı ile bir geleneğin ekol hale gelmesini sağlamıştır (Yıldırım, 2021, 77)". Kemal Tahir'in diğer bütün çalışmaları göz ardı edilse bile, sadece, vücut bulmasında başat emeği olan bu teori, onun Türkiye'deki toplumsal yapı tartışmalarına yaptığı katkının boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Nitekim Kızılçelik, Kemal Tahir'in yalnızca bir romancı olmadığını, bunun yanında büyük bir sosyolog olduğunu ifade etmekte ve Kemal Tahir'in 15 ciltlik Notlar'ının Türk sosyolojisinin temel kaynakları arasında yerini aldığının altını çizmektedir (Kızılçelik, 2008, s. 55). Kemal Tahir'in genelde Türk düşüncesine, özelde Türkiye'deki sosyoloji çalışmalarına ve toplumsal yapı tartışmalarına yapmış olduğu bu önemli katkıların gözden kaçırılmasını temin adına, onun isminin tabulaştırılması da Türk entelektüelleri için ayrıca başlı başına bir handikaptır. Bu konuyu söylemlerinde ısrarla dile getiren Ertan Eğribel, Kemal Tahir'in "Bir şeyi tabu haline getirmek, aslında anlaşılmaz hale getirmektir" hatırlatmasıyla bizleri ikaz ederek, aslında tabulaştırmanın, bir kişiyi veya bir düşünceyi konuşulmaktan ve tartışılmaktan uzaklaştırmak ve böylece onu saf dışı etmek anlamına geldiğini, halbuki düşüncelerinin konuşulup tartışılmasını en çok bizzat Kemal Tahir'in isteyeceğini özellikle vurgulamaktadır. Oysa tabu haline getirilerek, anlaşılmazlık kapanına hapsedilmek istenen "Kemal Tahir 'aykırı' bir aydındır ama görüşleri tuhaf, anlaşılmaz, belirsiz biri değildir. Yaşamı düşüncesi ve edebiyat anlayışı birbiriyle bağdaşan dünyadaki ender aydınlardandır. (Eğribel, 2011, s.21)". Kemal Tahir'in, özgünlük ve yerellik yanlarına da dikkat çeken Eğribel onun, bütün bunların ötesinde aynı zamanda bir dava adamı olduğunu şöyle ifade etmektedir: Kemal Tahir, "Doğu ve Türkiye adına, Batı dünya egemenliğine karşı Türk toplum ve tarihinin, Doğu uygarlıklarının savunucusu ve sözcüsüdür. Doğu-Batı çatışması içinde Türkiye'den, Doğu halklarının çıkarlarından yana olduğu için yerlidir (Eğribel, 2013a, s.22)".

Kemal Tahir, doğumundan ölümüne kadarki yaşamı boyunca hem kendi ülkesinde hem de dünyanın değişik yerlerinde çok büyük gelişmeler yaşanmaktadır. Daha dünyaya geldiği 1910 yılında, Osmanlı İmparatorluğu yıkılmanın eşiğindedir ve son güçlü Osmanlı padişahı İkinci Abdülhamid, İkinci Meşrutiyet'in ilanından (1908) kısa bir süre sonra (1909) tahtan indirilmiş, yerine kardeşi Sultan Reşat getirilmiştir. Bu değişikliği yapan İttihat ve Terakki kadroları, Sultan Abdülhamit'i sürgüne gönderirken, onun yaveri olan (Kemal Tahir'in babası) Tahir Efendi'yi de rahat bırakmamış, padişahın kendisine verdiği evi elinden almışlardır. Bu olayların sonucunda Kemal Tahir, geçim sıkıntılarıyla boğuşacak bir ailede hayata gözlerini açmıştır. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Birinci Balkan Harbi, peşinden 1913 İkinci Balkan Harbi, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı ve hemen arkasından Kurtuluş Savaşı yılları, Kemal Tahir ve ailesi için büyük çilelerin yaşandığı zamanlar olmuştur. "Kemal Tahir 1910 yılında bir Osmanlı vatandaşı olarak doğmuş 1973 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ölmüştür. Bir insanın hayatında sadece bu olay bile büyük bir dramdır (Eğribel, 2013b, s.108)". Yaşanan bu tarihî süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına-yıkılışına ve Cumhuriyet'in kuruluşuna, bizzat yaşadıklarıyla şahitlik eden Kemal Tahir'in, hayatı boyunca, bu yaşananların da etkisiyle hep tarihî gerçekliklerin izini sürdüğü ve kendi toplumunun, bir daha benzer dramları yaşamaması adına, her zaman zihin dünyasında tarihe, çok ayrı bir anlam yüklediğini ve meselelere bakış açısını da bu 'gerçekçi tarih anlayışı' üzerine inşa ettiği sosyolojik perspektif çerçevesinden hayata geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

"Kemal Tahir, duyduğu ilgi nedeniyle Osmanlı tarihi üzerinde ölümüne değin çalışmaktan geri durmamıştır (Yazoğlu ve Sezer, 2020b, s. 6)". Tarihsiz toplumların, yazarlarının da olmayacağını, bu toplumlarda yazarlığa girişenler olsa da onların büyük eserler ortaya koyamayacağını, zira sanatçıların son kertede dayanacakları gücün tarih olduğunu vurgulayan Kemal Tahir'e göre, "Gerçekçi yazar, insanlarının çeşitli olaylar karşısında nasıl davranacaklarını, neden böyle davranacaklarını en az yanılgıyla kestirmek gücünü tarihten alır (Tahir, 2020b, s. 15)". O da bu gerekçelere dayalı olarak Anadolu Türk tarihini, dolayısıyla da kuruluşundan başlayarak Osmanlı tarihini mercek altına almış, incelemelerinden elde ettiği verileri, kendi dünya görüşüyle yoğurarak bir taraftan sonraki nesillere miras bırakacağı notlar tutmuş, diğer taraftan da hem tarihî romanlarına hem de köy romanlarına yansıtmıştır. Kısacası tarihe yönelmesi onu Osmanlı'yı incelemeye sevk etmiştir. Osmanlı'yı incelerken ise "Batılaşma" meselesi

ile yüzleşmek durumunda kalacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşe sürükleyen en önemli sebeplerin başında geldiğini düşündüğü bu konu da Kemal Tahir'in başat konuları arasındaki yerini alacaktır. Onun Osmanlı konusunda karşılaştığı ikinci husus Marxizm meselesidir. Osmanlı'nın toplum yapısını incelerken ve aynı zamanda Osmanlı'da mülkiyet konusuna el attığında Marxizm ile de yüzleşecektir.

Kemal Tahir, romanlarında yakalamaya çalıştığı insan dramının, tarih içerisinde meydana geldiğini ve yine tarih içinde bulunabileceğini görmüş ve bu sebeple Türk toplum tarihiyle ilgilenmiş, bunu yaparken de toplumumuzun tarih içinde yaşamış olduğu kritik aşamaları tespit etmek için uğraşmış, bu veriler üzerinden Anadolu Türk toplumunun genel özelliklerini bulma gayretine girişmiş, buradan çıkarılan yasaların, Anadolu insanına kattığı özellikleri ortaya çıkarmak için çabalamış, öte yandan insanlarımızın, bu toplumun yaşamış olduğu önemli aşama ve tecrübelerin ürünü olarak değerlendirilmesi gereğine vurgu yapmış, 'insan dramı kişiseldir, ancak bu onun toplumsallığından gelir' demek suretiyle, bireyin kişiliğindeki sosyal miras ve birikimin önemine dikkat çekmiştir. Konuya bir bilim adamı hassasiyetiyle yaklaşan Kemal Tahir, romancılığının sezgi gücünü de kullanarak ortaya koyup öncülük ettiği, günümüze kadar gelen tartışmalara da zemin hazırlayan bu çalışmalarıyla, Anadolu Türk tarihinde yaşanan en önemli aşama olarak kabul edilen 'Osmanlılık' tecrübesinin insanımız üzerinde yaptığı etkiyi ortaya çıkarmış ve Anadolu insanı olarak nitelendirdiğimiz insanımızın 'devlet kurma ve yürütme' kabiliyetinin olduğunu, bünyesinde var olan özelliklerinin bu kabiliyetle bağlantılı olduğunu ve en önemli zenginliğinin, üzerinde taşımakta olduğu 'dünya devleti mirası' olduğunu ifade etmiştir ki Osmanlı tarihi üzerinde titizlikle çalışmasının en önemli getirisi bu olmuştur (Yıldırım, 2019, s. 17-18). Kemal Tahir, bu hususu şöyle dile getirmektedir: "Osmanlı'da araştırılması, akıl erdirilmesi, geleceğe doğru işe yarar hale getirilmesi gereken, Osmanlılığın belli bir tarih döneminde, belli bir coğrafya alanında, insanlığa onur veren, insanlığı yücelten ölümsüz yanıdır (Tahir, 1992a, s. 495).

19. Yüzyılın başlarından itibaren ısrarla sürdürülen Batılaşma politikalarının, toplum üzerindeki en önemli etkilerinden bir tanesinin de aydınlarımız ile Anadolu Türk halklarının birbirlerinden hızla uzaklaşması olduğunu, buna rağmen Batılılarca elde edilmek istenen hain amacın, yüz elli yıldır farkına varamayışımızı sitemle vurgulayan Kemal Tahir, bu yönüyle bu konudaki tek sorumlunun (kendisini de katarak) Türk

aydınları olduğunu, bu durumun ise gerçekte Türk aydını olmak bir yana, aydın bile sayılamayacaklarını gösterdiğini söylemektedir (Tahir, 1992b, s. 134). Sonuç olarak, "Batılaşma tarihimizdeki en önemli kırılmalardan biridir ve günümüzdeki sonuçları itibari ile bugün toplumumuzun ve sosyolojimizin karşısındaki en büyük meseledir (Yıldırım, 2019, s. 16). Kemal Tahir'in bu mesele üzerine bu kadar ağırlık vermesinin de temelinde bu düşünce yatmaktadır.

Osmanlılık konusuna da başlangıçta Marx'ın, 'Tarihî Materyalizm' çerçevesinde, toplumsal yapıların oluşumunu izah için öne sürdüğü beşli şema üzerinden yaklaşmıştır. Nazım Hikmet ve arkadaşlarıyla tanışmasından sonra ateşli bir sosyalist/komünist olan Kemal Tahir, önceleri hem Osmanlı'yı hem Cumhuriyet Türkiyesi'ni bu beşli şema üzerinden değerlendirmeye çalışacak, Osmanlı için, Marx'ın Doğu toplumlarını izah adına geliştirdiği ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) modeline odaklanırken, Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki toplum yapısını da feodal sistemle özdeşleştirmeye çabalayacaktır. Çünkü; genç, idealist bir devrimci olarak, her idealist gibi o da bir an önce idealine (sosyalizme) ulaşmak istemektedir, Bu noktadan itibaren ise onun, tarih bilinci, gerçekçiliği, özgünlük arayışı, şablonculuğa karşı duruşu, gerçeğin değişkenliğini takip etme gibi hasletleri devreye girecek, hapishane hayatının da başlamasıyla bir taraftan kendisini bütünüyle okumaya verirken, diğer taraftan Anadolu'nun çeşitli hapishanelerinde karşılaştığı kişiler aracılığıyla tanıdığı insanımızın ve dolayısıyla toplumumuzun gerçekleriyle yüzleşecek, böylelikle gün be gün, ilmek ilmek oluşturduğu ve sürekli geliştirdiği düşünceleriyle, gün gelecek, Marx'ın insanlık tarihi için önemli bir şahsiyet olmasına mukabil onun da aşılabileceğini, hatta aşılmasının şart olduğunu ileri sürecektir. Nitekim 1960'ta şöyle diyecektir: "Biz mi bugün daha çok şey biliyoruz, yüz yıl önce Marx mı?.. Elbette biz!.. Elbette daha çok bildiğimiz, bilmek zorunda olduğumuz için her şeyi bir daha gözden geçireceğiz. Ne gitmiş ne kalmış, görüp anlayacağız (Bozdağ, 1995, s. 20). Ancak onun bu seviyeye ulaşması belirli bir süreci kapsayacak, bu süreçte önce Osmanlı'nın kendine has bir toplum yapısı olduğu ve diğer Doğu toplumlarından farklı olduğu, bu yüzden de ondaki üretim modelinin ATÜT ile izah edilemeyeceğini fark edecek, sonrasında hem Osmanlı toplumunun hem de Cumhuriyet dönemindeki toplumsal yapının ne feodal bir yapılanmaya ne de sınıf yapılanmasına uygun olmadığını tespit ederek, Marx'ın beşli şemasının Batı toplumları için hazırlanmış olduğuna, Anadolu Toplumuna ise hiçbir şekilde uygun düşmediğine karar verecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nu 'merkezî feodal devlet' olarak kabul

edenleri ise martavalcı ilân ederken ‘Merkezî devlet’ sözü ile ‘Feodalite’nin asla bağdaşmayacağını, Batı anlamında feodalitenin Doğu toplumlarında aranamayacağını kesin bir dille ifade ettikten sonra, Doğu toplumlarının özel olarak incelenmesi ve bu toplumların gerçeklerinden hareketle çözümlemeye gidilmesi gerektiğini vurgulayacaktır (Tahir, 1992d, s.180-181). Böylece o, Anadolu Türk Toplumu için yerli bir sosyalizm modeli arayışına girişecek ve bu durumda ise Türkiye’deki sol-sağ Batıcı aydın(!) kesimle de büyük oranda ayrışacak ancak bu zeminde kararlılıkla yürümeye devam edecektir. “Kemal Tahir, Batı yandaşlığının, Batı-dışı modernlik veya küreselleşme biçiminde savunulduğu yeni dönemde de aykırı, muhalif, yerli-sosyalist bir aydın olarak dışarıda kalacaktır (Eğribel, 2013b, s.110)”. Sezer’e (2010, s. 18) göre, bir Türk romancısı olarak Kemal Tahir’in, Osmanlı tarihini inceleyerek gerçek boyutlarıyla görme imkanına sahip olduğu sorunların, evrensel düzeyde ve toplumlar arası ilişkiler seviyesinde ele alınmasının gereğine vurgu yaparken, endişesi Marxizm’i çürütmek değil onu aşmak yönündedir. Batı düşünce sistemi içinde Marxizm’in bir yol kazası olmadığının, bu yüzden, onu görmezden gelmenin veya Batı düşüncesini yanlışlarından temizlemenin amaç olamayacağının altını çizen Sezer, yapılması gerekeni şöyle ifade etmektedir: “Gerekli olan Marxisme'le de hesaplaşmak ve onu aşmaktır. Bu konuda sürdürülecek çabalarda Kemal Tahir düşüncesi bizlere yol göstermektedir (Sezer, 2010, s. 18)”.

Çalışmamız sırasıyla; “Kemal Tahir'in Yaşamında 1910-1938 Evresi”, “Kemal Tahir’in 1938-1950 Dönemindeki Hapishane Hayatı”, “Kemal Tahir’in Hapishane Romanları” ve şeklinde düzenlenen üç ana bölümden teşekkül etmektedir.

Başlangıçta, bu tezin öznesi konumunda olan Kemal Tahir’in düşünce dünyasını daha yakından tanımak ve Kemal Tahir’in Türk düşüncesindeki yeri ve önemini vurgulamak adına, öncelikle sanatçının; toplumsal yapı tartışmalarındaki katkısı, Osmanlı konusuna eğilmesi, Batı sorununu gündeme getirmesi ve son olarak Marxizm’i yorumlayış biçimi, ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde ikinci olarak, hapishane olgusu ile bu konu hakkındaki temel tezler irdelenmiş ve Michel Foucault’nun “İktidar Teorisi” tanıtılarak bu teori üzerinden hapishanenin kurgulanan işlevi ele alınmış, bu işlev de dünya siyasî tarihinde önemli bir yere sahip olan “Antonio Gramsci” ile örneklendirilmiştir. Misal olarak Gramsci’nin alınması, onun da tıpkı Kemal Tahir gibi “komünizm propagandası yapmak” suçlamasıyla hapse atılması ve bu yolla, siyasî

iktidar tarafından susturulmak istenen bir "özne" olması sebebiyledir. Bu örnekten sonra, Türkiye ve Kemal Tahir özelinde hapishanenin etkisi sorgulanmış, devamında ise kısaca: "Kemal Tahir; döneminde siyasî iktidarın tasfiye çabalarına karşın hem romancı kimliğini kazanmış hem de yaratıcılık ve üretkenliğini artırmıştır" şeklinde ifade edebileceğimiz tezimizin test edilmesi için, takip eden bölümlerdeki içeriklerin mahiyeti ele alınmış ve bu bölümlerde incelenen hususlardan elde edilen veriler ana hatlarıyla ortaya konmuş, böylelikle tezin geçerliliği test edilerek doğrulanmıştır.

Giriş bölümünü takip eden, "Kemal Tahir'in Yaşamında 1910-1938 Evresi" başlıklı bölümde, Kemal Tahir'in doğumundan başlayarak, hapse girinceye kadarki yirmi sekiz yıl boyunca, çocukluk ve gençlik evrelerinde yaşadıkları, içinde bulunduğu İstanbul'un sosyal ve kültürel atmosferinin de etkisiyle, fikir ve düşüncelerindeki değişimlerle birlikte ele alınıp, tez çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinin yaşandığı 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, dönemin entelektüelleri arasında tartışılan konuların başında "Devlet'i kurtarmak" meselesi gelmektedir. Bu tartışmalardan en önemlisi, sonraki döneme de damgasını vuracak olan, Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde öne sürdüğü "Osmanlıcılık", "İslamcılık" ve "Türkçülük" şeklinde ifadesini bulan yaklaşımdır. Bu makalesinde Akçura, Osmanlıcılık siyasetini baştan elemiş, İslamcılık ve Türkçülük siyasetleri arasında ise bir tercihte bulunamamış ve her ikisinin de fayda ve mahzurları açısından eşit konumda olduklarını ifade ederek makalesini noktalamıştır. Yine o dönemin önde gelen entelektüellerinden, Le Play ekolünü benimsemiş olan Prens Sabahattin, devleti kurtarmak adına "Hür Teşebbüs"ten başka seçenek olmadığını, Batı'nın bu yolla ilerleyip kalkındığını, bunun da ancak toplumcu değil bireyci bir devlet anlayışıyla mümkün olabileceğini savunurken, Durkheim'in toplumcu görüşlerine sahip Ziya Gökalp, Akçura'nın bu yaklaşımını kendi düşünceleriyle de harmanlayarak "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" şeklinde formüle ederek, Türkçülük ve Batılaşma eksenli bir ideolojiye dönüştürmüştür. Ziya Gökalp'in şekillendirdiği bu görüş, Cumhuriyet yönetiminin resmî ideoloji olacak ve Kemalizm'in omurgasını oluşturacaktır. Kemal Tahir'in çocukluk ve gençlik yıllarına tekabül eden bu gelişmeler, onun da fikir ve düşünce dünyasında önemli gelişmelere sebep olacaktır. Babasının, Osmanlı sarayında Padişah II. Abdülhamid'in yaveri olarak çalışmakta ve padişahın ona hediye ettiği evde oturmakta iken, 1909'da padişahın tahttan

indirilmesiyle hem evinden hem işinden olmasıyla birlikte, Kemal Tahir daha dünyaya gelmeden, ailesinin içine düştüğü geçim sıkıntısı, sanatçının yakasını uzun yıllar bırakmamıştır. Galatasaray Lisesinde okurken annesinin vefatı üzerine, evin büyük oğlu olarak çalışmaya ihtiyaç duyduğundan liseyi bırakarak çalışma hayatına atılmıştır. Önceleri bir avukatlık bürosunda çalışmış daha sonra gazetede muharrirlik yapmaya başlamıştır. Basın çevrelerinde çalışmaya başladığında ise şiirlerini hayranlıkla okuduğu Nazım Hikmet'le ve onun arkadaşlarıyla tanışan sanatçı, hayatının en önemli kırılmalarından birini yaşayacağından habersizdir. Kemal Tahir, daha önceleri etkilendiği, Mükrimin Halil, Nihal Atsız gibi belli ideolojilerin temsilcilerini çoktan aşmış, "Cumhuriyet Halk Fırkası" ve "Kemalizm" hakkında da "Serbest Fırka" meselesinden dolayı çekinceli bir pozisyon almıştır. Zira, hayranı olduğu Gazi Mustafa Kemal, kendi eliyle kurdurduğu Serbest Fırka'yı kuruluşundan üç ay sonra yine kendi emriyle kapattırmış, bu arada Serbest Fırka taraftarları yoğun bir haksızlığa maruz kalmışlardır. İşte tam bu siyasal ortamda Nazım Hikmet ve arkadaşlarıyla tanışması onu o zamanların parlayan yıldızı gibi görünen "sosyalizm" tarafına çekecek, ancak bu tercihinden dolayı ağır bir bedel ödemek zorunda kalacaktır. Zira, Ankara hükümeti tarafından uzun zamandır takip edilen Nazım Hikmet'le görüşmeye başladığı andan itibaren artık o da siyasî iktidarın hedefi haline gelen bir öznedir ve iktidar açısından onun da diğer özneler gibi nesneleştirilmesi kaçınılmazdır. Artık iktidarın, kendisine muhalefet eden bu özneleri hapishaneye kapatmak için bir gerekçeye ihtiyacı vardır ve o gerekçenin haklı olup olmadığı dahi önemli değildir. Dahası, iktidarın önünde hazır "Gramsci" örneği durmaktadır. Nitekim, Gramsci için, 'yirmi yıllığına beyin faaliyetlerinin durdurulması gerektiğini' ifade eden davanın İtalyan savcısına karşılık, Kemal Tahir'in yargılandığı "Donanma Davası" savcısı da benzer bir tavır sergileyecektir. Avukatların, mahkeme kararının okunmasını müteakip, suç isnadına delil olarak gösterilen kitap listesindeki kitapların piyasada serbest olarak satıldığını, bu yüzden davanın kendiliğinden düşmesi gerektiğini ifade etmeleri karşısında, davanın Cumhuriyet Savcısı, "Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz" cümlesiyle cevap verecektir. Her iki mahkemedeki savcının ifadeleri, temsilcisi oldukları siyasî iktidarların yaklaşımlarının aynı olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda "Kemal Tahir'in 1938-1950 Dönemindeki Hapishane Hayatı" başlıklı bölümde, Kemal Tahir'in, 12 yıllık bir dönemi kapsayan cezaevi yılları ve bu dönemde, bulunduğu hapishanelerdeki çalışmaları incelenmiştir. Tezin bu bölümünde

sadece köy romanları detaylı olarak ele alınmış, hapishane romanları ise bir sonraki bölümde "hapishane romanları" başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde incelenen köy romanları ise ilgili olduğu hapishanenin başlığı altında ve hapishanelerin kronolojik sıralamasına göre incelenmeye alınmıştır. Onun hapishane serüveni, ilk gözaltına alındığı 17 Haziran 1938'de İstanbul'da başlamış, sırasıyla Çankırı, Malatya, Çorum ile devam etmiş ve en son Nevşehir'de 1950 genel affı ile son bulmuştur. İktidarın, "sıradanlaştırarak" entelektüel yönünü yok etmek üzere cezaevine hapsettiği genç muharrir, ilk hapishane durağı olan İstanbul Tevkifhanesinden başlayarak, hapishane süreci boyunca hiç yanından ayırmadığı sarı defterlerine notlar alacak ve bu notlar onu, ileride "sıra dışı" bir romancı ve "sıra dışı" bir düşün adamı seviyesine taşıyacaktır. Sanatçının, bütün hikâye ve romanlarının alt yapısını oluşturduğu ve tüm eserleri için malzeme deposu gibi değerlendirdiği bu notlar, onun ölümünden sonra 15 ciltlik bir külliyat şeklinde yayınlanmıştır. Böylece, bir taraftan, edebiyat dünyası adına önemli bir kazanç elde edilirken diğer taraftan, genelde sosyoloji, özellikle de yerli sosyoloji ve özelde ise edebiyat sosyolojisi çalışmalarına temel kaynaklık edecek kitaplar sağlanmış olmaktadır. Öte yandan, bu notlar onun hapishanede yaşadıklarını bizlere aktardığı bir günlük mahiyetini de taşımaktadır. Bu "Notlar" serisinin son cildinde, hapishaneden çıktıktan sonra evlendiği ikinci eşi Semiha Hanım'a yazdığı mektuplarla birlikte, Bursa Cezaevindeki Orhan Kemal'in yazdığı mektuplar da yer almaktadır. Bu mektuplara ilaveten, iki ayrı kitap şeklinde neşredilen, sanatçının ilk eşi Fatma İrfan'a yazdığı mektupları içeren "Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar" kitabı ile Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı hapishane mektuplarını içeren "Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar" adlı eserler de sanatçının hapishane hayatı hakkında daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır. Tezin bu bölümünde bu kaynaklar, bir bütün olarak değerlendirilmiş ve Kemal Tahir'in 12 yıllık hapishane süreci tüm detaylarıyla ele alınmıştır. Sanatçının hapishane döneminde kendisine hem maddî hem manevî anlamda en çok yardımı dokunan Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e parasal destek sağladığı gibi, onun şiir veya hikâye yerine romana yönlenmesinde de önemli bir katkıya sahiptir. Hapishane süreci boyunca en yoğun irtibatta olduğu Nazım Hikmet'in bu aktif rolü bu bölümde örnekleriyle gösterilmiştir.

Kemal Tahir'in hapishane hayatının başladığı İstanbul Tevkifhanesi, hem onun hayatındaki ilk hapishane olması hem de hayatı boyunca biriktireceği fikrî sermayesinin kaynağı olan notlarını tutacağı sarı defterlerini kaleme almaya başladığı mekân olması

açısından ayrı bir öneme sahiptir. Burada, sonradan romana çevireceği eserlerinin ilk notlarını tutmaya başlamış olmakla beraber, bu hapishanede yaşananları senaryolaştırdığı "Esir Şehrin Mahkûmu" romanını da bu hapishaneye atfen yazmıştır. Her ne kadar romanda otuz yıl kadar öncesine gidilse de roman kahramanı Kâmil Bey'in pek çok hususta Kemal Tahir'le benzeşmesi bunu doğrulamaktadır. Daha sonraki hapishanelerde de olduğu üzere sanatçı, bu hapishaneye girdiği ilk günden itibaren bir taraftan hapishanenin ve geçim şartlarının zorluklarıyla mücadele ederken, diğer taraftan düzenli olarak yazmaya yönelmiş hem gözlemlediği kişi ve olayları hem de fikir dünyasındaki gelişmeleri burada bulunduğu iki yıl boyunca sarı defterlere kaydetmiştir.

Sanatçının, İstanbul'dan sonraki hapishane yılları artık Anadolu'da devam etmiş ve ilk olarak Çankırı Cezaevine gelmiştir. Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet'le birlikte geldikleri bu Anadolu hapishanesinde Kemal Tahir, Nazım Hikmet'le birlikte "Kablettarih" ismini verdikleri bir roman üzerinde çalışmış, ancak bir süre sonra Nazım Hikmet Bursa'ya naklini aldırınca bu çalışma yarım kalmıştır. Sanatçı, Nazım Hikmet'in yokluğunu bundan sonraki süreçlerde hissetse de onunla irtibatını hapishane süreci boyunca sürdürmüş ve karşılıklı mektuplarla onun çok yönlü sanat tecrübesinden yararlanmaya çalışmıştır. Nazım Hikmet'ten sonra, çalışmalarına ara vermeden devam eden yazar, Çankırı'da bir taraftan, dört hikâyeden oluşan "Göl İnsanları" hikâye kitabını yazmaya girişmiş, diğer taraftan ise başlangıçta hikâye olarak düşünüp sonradan dönüştürdüğü "Sağırdere" romanını kaleme almaya başlamıştır. Bu bakımdan Çankırı, yazarın romancılığa ilk adım attığı yer olarak kabul edilirken, burada yazımına başladığı "Göl İnsanları", ilk yayınlanan (1955) hikâye kitabı olduğu gibi, "Sağırdere" de ilk yayınlanan (1955) romanı olmuştur. Yazar, bir buçuk yıl kadar kaldığı Çankırı da bu iki önemli eserine ilaveten, Sağırdere'nin devamı niteliğinde olan "Körduman" romanının da notlarını tutmuş ve Çankırı Cezaevinde tanıştığı genç mahkûmun ismini verdiği "Kelleci Memet" romanını kaleme almaya başlamıştır.

Kemal Tahir, Çankırı'dan sonraki durağı Malatya Cezaevinde de yazmaya devam etmiş, bu hapishanedeki mahkumları ve onların hapishane ortamında yaşadıklarını konu alan "Karılar Koğuşu"ile "Namuscular" romanlarının notlarını kaydetmiştir. Yazar, üç yılı aşkın bir süre kaldığı Malatya'da Anadolu insanıyla tanışıklığını pekiştirmiş, mahkumlarla kurduğu samimi ilişkiler sayesinde onların iç dünyalarına nüfuz ederek

duygu ve düşüncelerini kavramaya ve bunları da romanlarına yansıtmaya çalışmıştır. Böylelikle iyi bir romancı olmanın ön şartının iyi bir gözlemci olmaktan geçtiğini bizzat yaşantısıyla göstererek örnek olurken, romancılık mesleğindeki yeteneklerine bir yenisini daha eklemiştir.

Çorum Cezaevi Kemal Tahir'in, yaklaşık beş yıl süreyle en uzun mahkumiyetini yaşadığı ancak sanatının da zirvelerine tırmandığı hapishane olarak bilinmektedir. Kitap dolu iki bavulla geldiği ve "Kitaplı Casus" olarak tanındığı Çorum Cezaevinde de hummalı çalışmalarını sürdürmüştür. Çankırı'dayken, Çankırı yöresini anlatan "köy romanları" olarak kaleme aldığı "Sağırdere-Körduman" ikilemesine karşılık, Çorum'da bu defa, Çorum yöresine ait "Yediçınar Yaylası", "Köyün Kamburu", "Büyük Mal" adlı romanlarla oluşturduğu "üçleme" ile köy romanları serisine devam etmiş, böylece büyük çoğunluğu köylü olan Anadolu insanını ve toplum yapısını, tarihî bir perspektiften, gerçekçi bir gözle, daha yakından tanıma fırsatı yaratmıştır. Köye ve köylüye tutulan bu ayna, "Modernleşme" ve "Batılaşma" çalışmalarında, iktidar ve ona yakın çevreler tarafından köylüye biçilen hayalî "ideal köylü tipi" modellemesinin de zamanla sorgulanmasını gündeme getirebilecektir. Yazarın, Çorum'da notlarına eklediği son çalışması ise "Damağası" romanı olmuştur. Nevşehir Cezaevi, sanatçının en kısa süreli kaldığı, fakat en sıkıntılı günlerini geçirdiği hapishane olmakla beraber, 1950 yılında çıkartılan genel afla, hürriyetine kavuştuğu mekândır aynı zamanda. Burada çok kısa süreli kalmış olmasına mukabil, Kemal Tahir'in buraya naklini istemesinin sebebi Nevşehir'de bulunan tarihî kaynaklar yönüyle zengin Damat İbrahim Paşa Kütüphanesidir. Bu talebi de yazarın, mahkumiyetinin son yıllarında bile, hapishanenin zorluklarına rağmen, giderek artan bilim ve sanat çalışmalarına nasıl bir iştiyakla devam ettiğinin açık bir göstergesidir.

Çalışmanın, "Kemal Tahir'in Hapishane Romanları" isimli bölümünde, sanatçının, "hapishane romanları" olarak bilinen eserleri incelenmiştir. Yazarın, hapishanede tanıştığı kişilerin, hapishane öncesi ve hapishanede yaşadıklarını, sanatçının kendi yaşadıklarıyla harmanlayarak roman formatında anlattığı bu eserler, onun hapishane sürecinde kaldığı cezaevlerinin kronolojisine göre sıralanmıştır. Böylelikle sanatçının yaşadığı süreç hem sanatındaki aşamalar hem de fikirsel gelişmeler yönüyle daha yakından takip edilebilmiştir. Kemal Tahir, her zaman yeni fikir ve düşüncelere açık bir aydın olduğundan, İstanbul Tevkifhanesine atılan, genç

“muharrir” ile Nevşehir Cezaevinden tahliye edilen “romancı” arasında önemli farklar olması doğaldır. Artık o, Anadolu insanını köylüsüyle-kentlisiyle yakından tanıyan bir entelektüeldir. Nitekim İstanbul’da eşine yazdığı mektupta “Mütareke yıllarından Cumhuriyet'in kuruluşuna” kadarki süreci kapsayan bir romanın notlarını tuttuğunu söyleyen Kemal Tahir’in, Anadolu’ya gittikten sonra, “Mütarekeden Cumhuriyet’e” olan ilgi alanı, ‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’in 1940’larına’ şeklinde genişlemiş ve Çorum Cezaevinde kaleme aldığı, 1800’lerin başından 1930’un sonlarına uzanan 140-150 yıllık süreçte Çorum çevresindeki olayları konu aldığı ‘Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal’ üçlemesiyle, düşünce ufkundaki bu perspektif genişlemesini ortaya koymuştur.

‘Esir Şehrin Mahpusu’, bir taraftan Kemal Tahir’in düşünce dünyasının şekillenmesi açısından, diğer taraftan da bu şekillenmeyle bağlantılı olarak, bu romandan sonraki yazdıklarını da biçimlendirmesi yönüyle ayrı bir öneme sahiptir. Birinci Dünya Savaşı sonları ile Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç yıllarında, işgal altındaki, Osmanlı’nın başkenti İstanbul’da geçen romanın olay örgüsünde, Madrid’deki elçilik görevinden memleketine kesin dönüş yapan Kâmil Bey’in, Millî Mücadele’ye destek vermeye çalışırken padişah yanlısı memurlar tarafından yakalanıp, yargılanarak 7 yıl ağır hapisle cezalandırılmasıyla başlayan hapishane hayatı anlatılmaktadır. ‘Kelleci Memet’ adlı romanda ise genç mahkûm Kelleci Memet’in, bir kadının oyununa gelerek ağasını öldürmesi sonucu hapse düşmesiyle, hapishanede içine düştüğü yeni dramı ve çözüm arayışında İstanbullu Gazeteci Murat ile diyalogları anlatılmaktadır. “Karılar Koğuşu”nda diğer hapishane romanlarından biraz farklı olarak, Malatya Cezaevinde kalan kadın mahkumların kendi meseleleriyle beraber, diğer mahkumlarla ve hapishane yönetimiyle yaşadıkları ilişkiler konu edilirken olaylar yine Gazeteci Murat’ın etrafında örgülenmektedir. Yine konusu Malatya Cezaevinde geçen ‘Namuscular’ romanında, bir taraftan cezaevine namus meseleleri yüzünden düşen mahkumların dramları konu edilirken, diğer taraftan İstanbullu Gazeteci Murat’ın yaşadıkları ve bu mahkumlarla ilişkileri konu edilmektedir. Konusu, Çorum Cezaevinde geçen ‘Damağası’ romanı ise hapishane içindeki iktidar savaşlarını anlatırken, hapishane yönetimiyle mahkumlar arasında kurulan iktidar ilişkilerine odaklanmaktadır. Burada da ‘İstanbullu Gazeteci Cemal’ bu iktidar ilişkileri içinde önemli bir gözlemci konumundadır. Kemal Tahir’in, ortaya koyduğu tüm eserlerinde bütüncül bir bakış açısı gözettiği ve tüm yapıtlarını, birbirini tamamlayacak şekilde tasarlayıp sahneye sürdüğü bilinmektedir. O halde

yapılacak şey, bu romanlarla verilmek istenen ana düşünceyi anlamaya çalışmaktan ibarettir. Bunun için de bu hapishane romanlarının ortak noktalarına bakmak gerekecektir. 'Esir Şehrin Mahpusu' romanında her ne kadar, zamanda 30 yıl kadar geriye gidiliyorsa da eserdeki Kâmil Bey'in birçok özelliğinin Kemal Tahir'le benzeşmesi, sanatçının, İstanbul Tevkifhanesinde kendi yaşadıklarını, Kâmil Bey karakteri üzerinden anlattığını çağrıştırmaktadır. Nitekim yazar, bu metodu, takip eden diğer hapishane romanlarında da uygulayacak, Çankırı Cezaevinde ve Malatya Cezaevinde 'İstanbullu Gazeteci Murat' kimliğiyle karşımıza çıkarken, Çorum Cezaevinde Gazeteci Cemal olarak boy gösterecektir. Bütün bu romanların ortak noktasında, İstanbullu Gazeteci kimliğiyle, haksız yere hapse atılan, ancak hapishanedeki çocuk mahkumlar dahil herkesle irtibata geçen, mahkumlarla hapishane yönetimi arasındaki diyaloğu sağlamaya çalışan, mahkumların her türlü meseleleriyle ilgilenen, onlar için gerekli yerlere dilekçeler yazan, onlara her hususta danışmanlık hizmeti veren, devamlı kitaplarla haşir-neşir olan, tahsilli, kültürlü ve fedakâr bir şahsiyet vardır. Aslında bu şahsiyet Kemal Tahir'den başkası değildir. O, bu romanlarında kendi şahsi dramını anlatırken, diğer roman kahramanlarının da dramlarını dile getirmekle kalmamakta, bütün bu yaşanan bireysel dramların arkasında işleyen toplumsal dramlara da ayna tutmaktadır. Köy romanlarında da aynı metodu uygulayan sanatçı, hapishane romanlarında ise buna ilaveten, siyasî iktidarın hapishaneler üzerinden muhalif aydınlara uygulamak istediği tahakküme ve onları sıradanlaştırıp yok etme çabalarına da dikkat çekmekte, iktidarın bu davranışına nasıl cevap verilmesi gerektiğini ise yine bu romanlardaki 'İstanbullu Gazeteci'nin yaşantısıyla bizlere göstermektedir.

Sonuç olarak siyasî iktidar, kendisine muhalif gördüğü aydınları sindirmek ve etkisiz hale getirerek, zaman içinde yok etmek düşüncesiyle hapishaneleri bir araç olarak kullanmaktadır. Bunu yaparken de amacının, suçluları(!) sadece cezalandırmak olmadığını, aynı zamanda onları ıslah ettiğini ve yeniden topluma kazandırmak istediğini iddia etmektedir. İşte bu suçlular(!)dan birisi de Kemal Tahir'dir. Onun da öncelikle susturulması ve sonrasında çürütülüp yok edilmesi için hapse atılması gerekmektedir. Ancak o, hapishaneyi bir 'cezaevi' (ceza çekilen yer) olarak değil de Anadolu Türk insanını tanıma yeri olarak gördüğünden ve bu sürece, bu düşünce ve bu niyetle başladığı için, bir taraftan hapishaneyi kendisi için bir çalışma mekânı olarak değerlendirmeye yönelirken, diğer taraftan iktidarın kendisini yozlaştırma ve etkisiz

hale getirerek çürütme ve nihayetinde yok etme çabasının da farkındadır. Bu yüzden hapishaneye konulduğu İstanbul Tevkifhanesindeki ilk günden, Nevşehir Cezaevinden tahliye edildiği son güne kadarki 12 yıllık hapishane hayatı süresince, sorumlu bir Türk aydını ve entelektüeli olarak, siyasî iktidarın hedeflediğinin tam tersi yönde hareket etmiş, içine düştüğü kişisel dramı hem kendi adına hem de Anadolu Türk toplumu adına bir fırsata çevirerek, herhangi bir muharrir olarak girdiği hapishaneden usta bir kalem, önemli bir fikir adamı, güçlü bir entelektüel olarak çıkmıştır.

Sonuçta, hapishaneler Türkiye genelinde baktığımızda, özgür düşüncenin karşısında bir pranga işlevi görmeye devam etmektedir. Ancak Kemal Tahir hapishaneye öncelikle, Anadolu insanını görmek ve tanımak düşüncesiyle girmektedir. Hapishanede tanıyacağı insanlar her yönüyle gerçek kişiliklerdir. "Kemal Tahir bir defa bir müşahede adamıdır. Türk insanını... muhtelif örnekleri ile tanıdı, hapishanede. İnsanları tanımak için en mükemmel alandır hapishane. İnsanlar oraya maskesiz girerler ve insanın belli vasıflarını temsil ederler. Kemal bu adamlarla 13 sene beraber yaşadı." (Meriç, 2011, s. 390). İkinci olarak, Kemal Tahir gibi istisna şahsiyetler kendilerinin hapse konulma amaçlarını doğru çözümlediklerinden, bu konudaki karşı hamlelerini de doğru yönde yapacaklardır. Kemal Tahir, kendisi gibi siyasî mahkumların niçin cezaevine konulduğunu 'Karılar Koğuşu' romanında İstanbullu Gazaetecinin ağzından şöyle dile getirmektedir: "... Mahpushane, insanı demek ki farkına varmadan adileştiriyor. 'Bizi buraya neden koyduklarını şimdi anlıyorum. Adileşelim diye... Kendi kendimize karşı bile güvenimiz kalmasın diye... Aman dikkat arkadaş... Aman silâh başına...' (Tahir, 2000, s. 85)". Aynı romanın ilerleyen kısımlarında ise siyasî iktidarın beklentilerini daha da somutlaştırarak, hapishane içinde kurulan tuzaklardan bahisle kadın, kumar ve uyuşturucu gibi araçlar vasıtasıyla mahkumların nasıl sistemin oyuncağı haline getirildiğini ve yalnız bireyi değil, toplumları da bitiren bu aygıtların siyasî amaçlar adına insanlığın ramına kullanılabildiğini yine şöyle açıklayacaktır: "... Yanlış! Tamamıyla aksi... Hükümet benim mesela Tözey'le (genelev kadını) meşgul olduğumu haber alırsa pek sevinir. Kumar oynadığımı duyarsa şıkır şıkır oynar. Hele esrar içtiğimi müjdeleseler ne yapacağını şaşırarak... (Tahir, 2000, s. 237-238)". Kısacası Kemal Tahir, sisteme muhalif olduğu için hapiste olduğunu ve onu hapse koyanların nihaî amaçlarını çok iyi bilmekte ve kendi pozisyonunu ve hesaplarını buna göre tasarlamaktadır. Şenyurt'a (2015, s. 168) göre, Kemal Tahir, 'Faşizm'in ülke için en büyük tehdit olduğunu yapıtlarında vurguladığı için suçlanmıştır. Bu iddianın delili

olarak da onun Çankırı Cezaevindeyken, Bursa Cezaevine (Nazım Hikmet ve Orhan Kemal'in yanına) naklini istediği dilekçesine karşılık olarak Malatya Cezaevine gönderilmesi, Malatya Cezaevinin planlarının ise Malatyalı olan Başbakan İsmet İnönü tarafından 1933 yılında faşizmin kalesi konumundaki İtalya'ya yaptırıldığının Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki yazışmalarda görülmesi zikredilmektedir (Şenyurt, 2015, s. 168). Sonuçta Kemal Tahir, iktidarın kendisine biçtiği özne rolünün farkında olan bir aydın olarak, kendisine yönelik olarak, sindirme, çürütme, yok etme planlarını boşa çıkaracak bir disiplin içinde sadece kendi hedefine yönelecek ve Anadolu Türk insanını tanıma, bu insanın bireysel dramlarında toplumun problemli yanlarını teşhis ederek, toplumu ayağa kaldıracak çözümler öneren eserler vücuda getirmek idealine yönelecek ve yok edilmek üzere mahkûm edildiği hapishaneden Türk edebiyatının büyük bir romancısı olarak çıkacak, dahası o, Foucault'nun iktidar teorisi ile ortaya attığı, iktidar ilişkilerinde aşılamaz gibi görülen 'özne-iktidar ilişkilerini de aşarak, bu konuda önemli bir model oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

A. Kadir. (1967). !938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Akçura, Y. (2019). Üç Tarz-ı Siyaset. İstanbul: Karbon Kitaplar Yayınları.

Artuk, M. E. ve Alşahin, M. E. (2016). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihî Gelişimi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 2. 145-185.

Berksoy, N. Ç. (2004). Tanıklarla Kemal Tahir'in Altı Yılı: 1932-1938. (Ed.: Yaraman, A.), Kemal Tahir Biyografya 4, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 15-30.

Berksoy, N. Ç. (2010). Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması. (Ed.: Eğribel, E. ve Andı, M. F.), Kemal Tahir 100 Yaşında, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 25-39.

Bozdağ, İ. (1995). Kemal Tahir'in Sohbetleri. İstanbul: Emre Yayınları.

Canatak, A. M. (2021). Kemal Tahir. İstanbul: Lejand Kitap.

Coşkun, A. (1989). Siyasal Yaşamından Kesitlerle Nâzım'ın Davaları. İstanbul: Cem Yayınevi.

Coşkun, S. (2006). Kemal Tahir -Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri-. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Coşkun, S. (2012). Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çiçek, H. (2019). Nâzım'ın Harp Okulu ve Donanma Davaları. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Dosdoğru, H. (1974). Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir. İstanbul: Tel Yayınları.

Eğribel, E. (2011). Kemal Tahir'in Tarih ve Edebiyat Anlayışının Kaynakları ya da Kemal Tahir'i Kendi Yöntemiyle Anlamanın ve Paylaşmanın Gereği Üzerine, Sosyologca, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2011, 19-29.

Eğribel, E. (2013a). Küreselleşerek Yerli Olmanın Şaşkınlığı veya Kemal Tahir'i İşe Yaramaz Hale Getirmenin Hafifliği: Kemal Tahir, Tarih, Yerlilik ve Yerellik Üzerine, Sosyologca, Sayı: 6, Temmuz-Aralık 2013, 15-23.

Eğribel, E. (2013b). Kemal Tahir'in 40. Ölüm Yıldönümü Anısına: Küresel Kalpazanlık veya Zamanın Ruhu İçinde Yüzeysel Kalmak ve Küreselleşirken Taşralaşmak Karşısında Tarih Bilincinin Gereği Üzerine, Sosyologca, Sayı: 6, Temmuz-Aralık 2013, 107-115.

Ergün, E. (2014). Foucault'da İktidar-Mekân İlişkisi ve Üç Ankara Romanı Üzerinden Çözümlenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erol, K. (2013). “Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış”. International Journal of Social Science. March 2013, Volume: 6, Issue 3, p. 879- 903.

Foucault, M. (2019a). Hapishanenin Doğuşu. (Çev.: M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2019b). Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar. (Çev.: I. Ergüden ve O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gökalp, Z. (2010). Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.

Gramsci, A. (2016). Hapishane Defterleri. Ankara: Yason Yayınları.

Heyd, U. (1980). Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri. (Çev: Meriç, C.). İstanbul: Sebil Yayınları.

Hikmet, N. (1975). Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Hikmet, N. (2011). Kuvâyi Milliye, Şiirler 3. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İleri, S. (1975). “Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri”. Türk Dili, Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Temmuz 1975, Sayı: 286, s. 2-29.

İlhan, N. (2018). 1960-1980 Arası Türk Romanında Özne ve İktidar İlişkileri. Ankara: Gece Kitaplığı

İlmen, S. (2015). Zavallı Serbest Fırka CHP’nin Kapattırdığı Parti. İstanbul: Derin Tarih Kültür Yayınları.

İpek, Ö. (2012). Foucault’nun Disiplin Toplumu Kavramının Islah Kurumları Aracılığıyla Yeniden Üretimi, Frederick Wiseman Belgeselleri Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İzgöer, A. Z. (1999). Prens Sabahattin’in Görüşlerim kitabının Sunuş Kısmı (Ed: İzgöer A. Z.) İstanbul: Buruc Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2018a). Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Kaçmazoğlu, H. B. (2018b). Türk Sosyoloji Tarihi- III. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Karaağaç, Ş. (2020). Kemal Tahir’in Köy Romanlarında Toplumsal Yapı Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayalı, K. (2010). Türkiye'nin Ruhunu Aramak- Bir Kemal Tahir Kitabı. İstanbul: İthaki Yayınları.

Kızılçelik, S. (2002). Sefaletin Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kızılçelik, S. (2008). Baykan Sezer’in Sosyoloji Anlayışı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kızılçelik, S. (2012). Özgün ve Yetkin Bir Sosyal Teorisyen Olarak Kemal Tahir. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kızılçelik, S. (2018). Çağdaş Sosyal Teorisyenler 1. Ankara: Anı Yayıncılık.

Korcan, K. (1971). Linç. İstanbul: E Yayınları.

Korkmaz, R. (1997). "Kemal Tahir'in Sağırdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi". Adam Sanat Dergisi. Aralık 1997, Sayı: 145, s. 42-58.

Meriç, C. (2011). Sosyoloji Notları ve Konferanslar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Narlı, M. (2010). Biyografi ve Roman: Kemal Tahir'in Hapishane Romanları, Hapishane İnsanları ve Argosu. (Ed.: Eğribel, E. ve Andı, M. F.), Kemal Tahir 100 Yaşında, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 85-102.

Okyar, A. F. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?. İstanbul: Derin Tarih Yayınları.

Öz, A. (2018). Türkiye'nin Ruhu Kemal Tahir, İstanbul: Seçil Ofset.

Özsoy, İ. (2004). Kemal Tahir'in 63 Yılı. (Ed.: Yaraman, A.), Kemal Tahir Biyografya 4, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 9-14.

Pınar, E. (2007). Kemal Tahir'in Hikâye ve Romanlarında Anadolu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Prens Sabahattin. (1999). Görüşlerim. İstanbul: Buruc Yayınları.

Refiğ, H. (2000). Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir. İstanbul: Ufuk Kitapları.

Sezer, B. (2010). (Kemal Tahir), Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme. (Ed.: Eğribel, E. ve Andı, M. F.), Kemal Tahir 100 Yaşında, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 13-18.

Sezer, B. (2015). Sosyolojinin Ana Başlıkları. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Sülker, K. (2019). Nâzım'a Kurulan Kumpas. İstanbul: İleri Yayınları.

Şenyurt, O. (2015). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Kemal Tahir'e İlişkin Bazı Belgeler, Sosyologca, Sayı: 10, Temmuz-Aralık 2015, 159-176.

Tahir, K. (1962). Kelleci Memet. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tahir, K. (1970). Yediçınar Yaylası. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tahir, K. (1971). Sağırdere. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tahir, K. (1973). Büyük Mal. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tahir, K. (1974). Namuscular. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tahir, K. (1978). Esir Şehrin Mahpusu. İstanbul: Sander Yayınları.

Tahir, K. (1979). Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar. İstanbul: Sander Yayınları.

Tahir, K. (1982a). Bir Mülkiyet Kalesi. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Tahir, K. (1982b). Göl İnsanları. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Tahir, K. (1989). Köyün Kamburu. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Tahir, K. (1992a). Notlar 10: Osmanlılık/Bizans. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992b). Notlar 11: Batılaşma. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992c). Notlar 12: Çöküntü. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1992d). Notlar 13: Sosyalizm Toplum ve Gerçek. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tahir, K. (1993). Notlar 15: Mektuplar. (Ed.: Yazoğlu, C.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tahir, K. (1994). Damağası. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Tahir, K. (1995). Rahmet Yolları Kesti. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Tahir, K. (2000). Karılar Koğuşu. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Tahir, K. (2004). Hür Şehrin İnsanları. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Tahir, K. (2005). Yol Ayrımı. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2006). Esir Şehrin İnsanları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2016a). Notlar 1: Sanat Edebiyat 1. (Ed.: Yazoğlu, C.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2016b). Notlar 2: Sanat Edebiyat 2. (Ed.: Yazoğlu, C.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2016c). Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirler ve Ziya İlhan'a Mektuplar. (Ed.: Yazoğlu, C.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2019). Körduman. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2020a). Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları. Ed.: Cengiz Yazoğlu. İstanbul: İthaki Yayınları.

Tahir, K. (2020b). Notlar 7: Roman Notları 1. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: İthaki Yayınları.

Temir, A. (1987). Yusuf Akçura. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tepe, E. (2019). Kemal Tahir "Toprakla Boğuşmak Yumuşatır Adamı". İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.

Uslu, M. F. (2021). Çorum Üçlemesi'nde Köylü Cinselliği ve Siyasal Öznellik Sorunu. (Ed.: Öz, A.), Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 393-402.

Yazoğlu, C. (2016a). Kemal Tahir'in Kimliği. (Ed.: Yazoğlu, C.). Kemal Tahir Notlar Sanat Edebiyat 1. İstanbul: İthaki Yayınları, 1-2.

Yazoğlu, C. ve Sezer, B. (2020b). Kemal Tahir, Notlar 7: Roman Notları 1. (Ed.: Yazoğlu, C.), İstanbul: İthaki Yayınları, 5-11.

Yıldırım, Y. (2019). Kemal Tahir ve Osmanlılık. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Yıldırım, Y. (2021). “Sosyologca Dergisinde Ertan Eğribel, Ufuk Özcan Yazıları Bibliyografyası/2010-2020". Sosyologca Dergisi. Ocak-Haziran 2021, Sayı 21, 77-88.

Yılmaz, A. (2003). İçimizdeki Hapishane Labirentin Sonu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, A. (2006). Sevgili Kardeşim. İstanbul: Kanat Kitap.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Osman Eryiğit
E-Posta	osmaneryigit232@gmail.com

Eğitim	
Lisans	2017, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Yüksek Lisans	
Doktora	

Yayın Listesi	
Makale	
Bildiri	
Bilimsel Faaliyetler	
Ödüller	